

varlam șalamov

ISBN : 973-21-0361-2

100024112606495

TOTAL 247 Lei

ner va

„Fiecare povestire a mea este o palmă dată stalinismului...”

De ce tema lagărului? În sensul ei larg și principal, tema lagărului e problema fundamentală și cea importantă a zilelor noastre. Exterminarea omului utorul statului nu e oare problema cea mai importantă a vremii noastre, a moralei noastre, intrată în logia fiecărei familii?”

Varlam Șalamov (1907—1982)

1387

varlam șalamov

varlam șalamov

povestiri din kolîma

Ilustrația copertei : Reproducere
după *Piotr. Belov* — CLEPSIDRA

Varlam Șalamov — *Levii bereg*, Editura Sovremennik,
Moscova, 1989; *Plotniki* și „*Kant*“, „*Znamea*“ 6/1989;
„*Șahmati doktora Kuzmenko, Afinskie noci*“ și „*Novaia proza*“,
„*Novii mir*“, 12/1989; *Pisma A. Soljenișin*, „*Znamea*“,
7/1990.

varlam şalamov

povestiri din kolîma

TRADUCERE, TABEL CRONOLOGIC ŞI NOTE DE
IOANICHIE OLTEANU
PREFAȚA DE ION IANOȘI

✓
1993

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1993
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Lector : ECATERINA ȚARALUNGA
Tehnoredactor : VASILE CIUCA

Coli tipo 10,750
Apărut 1993

Tiparul efectuat sub c-da nr. 186 la
Societatea Comercială — Editură și Imprimerie
„Porto - Franco” S.A. Galați
B-dul George Coșbuc nr. 223 A
România

ISBN-973-21-0361-2

Pentru această versiune toate drepturile rezervate
Editurii Minerva (BPT).

PREFAȚA

ULTIMUL CERC AL INFERNULUI

I

Rusia țaristă era denumită închisoarea popoarelor. În ea valurile deportărilor s-au ținut lanț : decembriștii, „democrații revoluționari“, narodnicii. Lumea a aflat curînd de închisorile Petru și Pavel, Schlüsselburg, Centrala Aleksandrovski ; a început să se edifice încă din *Rusia anului 1839*, mărturia lui Custine (publicată în 1843) ; și au revelat-o Dostoievski cu *Amintiri din Casa Morților* (1862), Cehov cu *Insula Sahalin* (1895), Tolstoi cu *Învierea* (1899). (O descriere dintre cele mai veridice ne-a lăsat C. Stere, în volumele siberiene — IV și V — din romanul *În preajma revoluției*). A trecut veacul penultim, au trecut răscoalele, condamnările, silniciile lui.

Și a debutat secolul acesta. Cu revoluțiile din 1905, februarie și octombrie 1917. Mai întîi au continuat să fie deportați revoluționarii și opoziționiștii : „socialiști revoluționari“, menșevici, bolșevici. Apoi revoluționarii victorioși i-au trimis în pușcării pe cei înfrînți de ei ; după care s-au devorat unii pe alții. Bolșevicii i-au eliminat politic și fizic pe eseriști, pe menșevici — și pe „ceilalți“ bolșevici. Stalin i-a ucis pe rînd pe toți cei care îi fusese-ră tovarăși, îl serviseră ori se aliaseră cu el. Suspectîndu-i, și omorîndu-i cu precădere pe comuniști, a lărgit

treptat aria represiunilor. Moșierilor și burghezilor le-a asociat o bună parte din țărănime și mulți muncitori. Oricine putea fi arestat, deportat, omorât.

Așa s-a extins universul concentraționar. Au fost făurite corespunzătoare „organe” represive; închisorile și lagărele de „reeducare”, detașamentele de călăi — pentru tot mai multe victime. S-au succedat „securitățile”: VCK, OGPU, NKVD, NGB, MGB, MVD, KGB și șefii lor: Dzerjinski, Menjinski, Iagoda, Iejov, Beria. Fiecare degrada și agrava și mai mult sistemul. A fost amenajat centrul securității, Lubianka Mare din orașul Moscova, și anexa ei, Lubianka Mică din regiunea Moscova. S-a extins Butirka, Butirskaja, în cea mai mare închisoare de anchetare politică din Capitală, adăugându-i-se și închisoarea Lefortovo, loc de suplicii și execuții. Insulele Solovki din Marea Albă au încetat să mai găzduiască mînăstiri, metamorfozate în închisoarea Solovki; împreună cu o filială a ei din Ural, regiunea Perm, lagărul din Vișera, după fluviul cu același nume. Din Solovki au fost aduși mulți deținuți să construiască Belomorkanalul, canal ce lega Marea Albă și Marea Baltică, purtînd numele lui Stalin și slăvit în epocă pentru virtuțile sale de reeducare.

Dar nici anii douăzeci și nici începutul anilor treizeci nu atinseseră încă apogeul terorii. Codul penal din 1926 al Federației Ruse conținea un șir de articole în temeiul cărora „troicile” pronunțau condamnările. Cele 14 aliniate cuprinse în articolul 58, „crime contrarevoluționare”, au prilejuit declanșarea și întetirea deportărilor în masă anume pe parcursul deceniului, culminînd în nebunia din 1937—1938. Mai înainte încă s-au creat „condițiile” trebuincioase. GULAG a ajuns să fie folosit ca termen curent, cei mai mulți îi ignoră însă calitatea de siglă pentru „Glavnoe Upravlenie ispravitelno-trudovîh lagherei i trudovîi poselenii NKVD SSSR”, ceea ce înseamnă în traducere „Administrația centrală a lagărelor de muncă și reeducare, a

locurilor de deportare ale NKVD din URSS": Gulag-ul a fost condus de Iagoda și apoi de Berman. În cadrul lui, ca un sector principal, a fost organizat DALSTROI, întreprinderea de exploatare a zăcămintelor din Extremul Orient. Era vorba de un uriaș ansamblu de lagăre, amenajat acolo sub comanda lui Berzin și a adjunctului său Garanin, executați la rîndul lor după exterminarea a nenumărați oameni, prin muncă istovitoare și fâțișe represalii. La Marea Ohotsk, în golful Nagaevo, a fost construit orașul portuar Magadan: la cîteva kilometri vest funcționa Serpantinka, Serpantinnaia, închisoarea de triere și repartizare a deținuților în întreaga regiune, locul unde „execuțiile lui Garanin” din 1938 aveau să coste numai ele viața a 25 000 oameni.

Hei, Kolima, Kolima, / Planetă bizară. / Nouă luni de iarnă, / Numai trei de vară. Din Magadan, Dalstroi comanda toată partea de nord-est a uniunii Sovietice, acea a opta ei parte denumită curent, după respectivul fluviu siberian: Kolima. Uriașul teritoriu, adevărat „arhipelag” al oceanului concentraționar, e prins între Marea Siberiei răsăritene sau Marea Ciukotsk (la nord), Marea Behring (la nord-est) și Marea Ohotsk (la sud-est), cu o Kolimă de jos, dincolo de Cercul polar, o Kolimă de mijloc și o Kolimă de sus, de fapt situată mai la miazăzi, pînă la Magadan. O imensă regiune de păduri, brăzdată de fluvii și cîteva șosele, principalul „traseu” traversînd 2 000 km pe direcția nord-sud, ramificațiile lui legînd minele de aur, de cositor, de cărbune, de casiterită, cu întreprinderile de prelucrare a metalelor rare și auxiliare, cu centrele de prospectări geologice și cîteva sovhozuri. Imensa majoritate a populației, nu băștinași, ci deținuți, trudeau pînă la epuizare și moarte sigură la exploatarea aurifere, bogăția principală a Kolimei, motiv pentru care au și fost înmulțite lagărele concentraționale.

Un timp în ele se mai supraviețuia, apoi condițiile au fost înăsprite pînă la insuportabil. Înrautățirea s-a produs odată cu valul uriaș de represalii survenit după asasinarea lui Kirov în decembrie 1934. „Marea epurare” a început în 1935 și a culminat în 1938, printr-un șir de răsunătoare procese politice și de nenumărate judecăți sumare, invariabil încheiate cu execuții. În Kolima au fost expediați „recidiviștii” și „troțkiștii” sau presupușii simpatizanți ai altor grupări „antipartinice”, reale ori născocite, toți cei pe care OSO, „Osobie soveșciania”, „consiliile excepționale”, tribunale *ad hoc* ale securității, înlocuindu-le pe cele obișnuite, îi încadrau în oricare dintre articolele privind „crimele contrarevoluționare”: agitație antisovietică, complot antisovietic, element antisovietic, activitate contrarevoluționară, dușmănoasă, troțkistă sau troțkisto-zinovieviană, de dreapta și de stînga, activitate criminală, element periculos, intenții teroriste, diversiune, spionaj, suspect de spionaj, sabotaj industrial ori agricol, ploconire în fața străinătății (Americii, Occidentului, culturii decadente occidentale), recidivist deosebit de periculos, soție de dușman al poporului, soție de trădător de patrie, membru de familie al unuia sau al celui alt ș.a.m.d.; respectiv le aplicau „literele” standard care de la un moment dat înlocuiseră sentința individuală: AS — element antisovietic, S — sectant, SI — legături cu străinii, BN — naționalist burghez etc.

Așa, potrivit argoului din lagăr, „cinzeș’optiștii”, „literiștii”, „fraierii” (ne-hoții ne-oameni), „prăpădiții”, „terminații” au ajuns în „stolîpince” (vagoanele de cale ferată pentru condamnați) în „zonă” (teritoriul, împrejmuit cu sîrmă ghimpată, al lagărului) și au fost puși să muncească în minele aurifere cîte 14 ore pe zi, fără zi de odihnă, cu mîncare proastă și neîndestulătoare, pradă bolilor, rapacității deținuților de drept comun, dar mai ales ferocității

șefilor locali și centrali, care îi împușcau fără milă pe „refuzanți” (adică pe cei ce refuzau să mai muncească).

În timpul și după războiul victorios, la ordinul lui Stalin au mai fost deportați în Asia Centrală, în Siberia, la Kolîma popoare întregi suspectate de trădare, militari căzuți prizonieri, toți cei bănuți de colaborare cu dușmanul sau de insuficientă fermitate politică, inclusiv foarte mulți intelectuali, îngroșind rîndurile tehnicienilor, savanților, scriitorilor și artiștilor deportați anterior.

Nu se cunoaște numărul exact al victimelor Gulagului. În 1984 A. Antonov-Ovseenko avansa, într-un articol din revista „Der Spiegel”, cifra de 20 de milioane.

II

Varlam Tihonovici Șalamov a ispășit într-un combinat chimic din Uralul de Nord prima sa condamnare la trei ani muncă forțată, 1929—1932, pentru vina de a fi contribuit la editarea clandestină a „testamentului” lui Lenin, cunoscuta scrisoare adresată de acesta conducerii de partid cu recomandarea de a i se retrage lui Stalin calitatea de „secretar general”. După a doua arestare, în 1937, Șalamov a fost deportat pentru cinci ani la exploatarea aurifere din Kolîma, în 1942 detenția fiindu-i sporită cu încă zece ani, pentru elogierea scriitorului rus din exil Ivan Bunin, laureat al Premiului Nobel. În 1951 a fost eliberat fără permisiunea de a părăsi această regiune siberiană. Abia peste alți doi ani, în 1953, după moartea lui Stalin și executarea lui Beria, s-a putut întoarce la Moscova, unde însă nu i s-a permis șederea pînă în 1956, anul reabilitărilor de după Congresul al XX-lea.

Șalamov și-a consacrat restul vieții prelucrării celor douăzeci de ani de experiență a lagărelor staliniste. La începutul anilor șaiszeci a terminat *Povestirile din Kolîma*,

care, neputînd fi publicate în Rusia, au fost tipărite în 1966 la New York.

Construcția volumului e circulară, începe cu sfîrșitul, cu starea de greață a pacientului la un institut de neurologie, care îi reamintește o senzație asemănătoare din prima zi de odihnă în Nord după șase luni de muncă neîntreruptă — declanșînd rememorarea detenției (*Leșinul*); și se încheie cu revenirea prin Irkutsk la gara Iaroslavski din Moscova, într-un vagon tixit de nenorociți — trăgînd nădejdea să uite cei douăzeci de ani de infern (*Trenul*). Restul e prins între aceste două impulsuri: de a se salva prin uitare și de a se salva prin mărturie!

Sucesivele texte, oricît de personale, fixează cadrul istoric, evenimente și figuri publice. *Comitetele săracilor* — reactualizare ironică a unei denumiri socotite eroice, de după revoluție — relatează existența deținuților din celulele închisorii Butirskaia, drepturile lor mărunte sau iluzorii, jocurile lor cu „chibriturile“, organizarea ajuto-rării celor fără bani de către cei cu mijloace de a procura oarecare bunuri în cîte o „zi de prăvălie“. *Un ecou în munți* descrie lagărul din Ural din prima detenție a autorului. Împreună cu el este închis și Stepanov, comandant bolșevic în timpul războiului civil. Pe Stepanov l-a denunțat fostul său subaltern Greșnev: l-a făcut fugit pe eseristul Antonov, organizatorul „antonovșcinei“ anti-bolșevice din regiunea Tambov — căci înainte de revoluție cei doi fuseseră la propriu înlănțuiți, unul de altul, la închisoarea Schlüsselburg. Fosti tovarăși ajunși dușmani; iar acum, aici, oameni cu convingeri opuse, închiși laolaltă. Autorul îl va reîntîlni pe fostul său coleg de muncă forțată în piața moscovită Strastnaia: în 1933 se va mai dărui cîte unora libertatea.

Nu și în 1937—1938. Aflăm *Cum a început* sfîrșitul, marea teroare și momentele ei de vîrf, înrăutățirea fa-

tală a situației din toate lagărele și mai cu seamă de la Kolima. Și mina „Partizanul” e împinzită brusc de o puzderie de soldați și de neiertătoare escorte. De-acum se moare în masă de foame, frig, boli și bătăi. Nimeni nu se mai află în siguranță. Cad la rând victimele represiunilor și șefii mutați din Solovki și de pe Vișera la Magadan, un Eduard Berzin, întemeietor al Kolimei concentraționare, împușcat ca spion japonez, un colonel Garinin, ucis pentru același motiv născocit, după ce el însuși executase pentru vini imaginare mii de oameni.

Abia acum, cu acest episod intrăm în ultimul cerc al infernului, substanța intimă a povestirilor, rezumată laconic: „Au fost martiri, nu eroi”. Anul 1938 revine încă deseori în descrieri ca fiind cel mai coșmaresc. Dar și în anii războiului și în perioada postbelică trenurile și vapoarele continuă să transporte condamnați. La 5 decembrie 1947 sosesc la Magadan cu un vapor trei mii de oameni degenerați. După 17 ani doctorul Kubanțev va voi să uite ciopîrtirea lor la secția chirurgicală a spitalului — precum voise Pontiu Pilat din povestirea lui Anatole France să uite de Hristos (*Procuratorul Iudeii*). Și așa, înaintînd an de an, ajungem la moartea lui Stalin, care însă nu produce asupra deținuților impresia cuvenită, și la „cereasca voce” anunțînd din megafoane, la minus 50° de grade, reabilitarea „medicilor asasini”, după care este arestat Beria, ceea ce îi dă în fine personajului *alter ego* al autorului impulsul cuvenit pentru a începe ultimul său calvar; după 17 ani la Kolima obține eliberarea, biletul de avion spre Iakutsk și cel de tren la Irkutsk (*Alergînd după fumul locomotivei*).

Coborîm dintr-un cerc al infernului într-altul, ghidați de Șalamov, victimă și mărturisitor. Istoria, cu datele ei precise, e răsfrîntă în viața mărunță a deținuților, cu sumedenie de crunte detalii. Frigul și foamea; diareea, distrofia și demența. E îngrozitoare munca în minele de aur.

Minus 40, 45, 50 grade iarna, mîncare mizerabilă ce, nu regenerează energia decît o oră, două; vara doar minus 30, se muncește în schimb fără zi liberă, pînă omul ajunge un „prăpădit”, moare sau e ucis. Ieșirea? Să nime-rească primăvara la colectarea cetinii de jneapăn, pentru „combinatul de vitamine”, unde se face grețoasa și inutila licoare administrată cu forța deținuților, în locul măce-șelor neculese (*Huzur*). Să se prefacă meseriași, ca Potaș-nikov sau Grigoriev, cînd îi lasă puterile, pentru a cîști-ga prin bunăvoința lui Arnström timp pînă a treia zi, pînă ce temperatura va sălta la numai minus 30 de grade, iarna luind sfîrșit (*Dulgherii*). Să se automutileze, precum Kolea Rucikin, pierzîndu-și mîna dreaptă și să fie in-ternat pentru două binecuvîntate luni la spital, unde îi poate relata infirmierului pătania, într-un timp bine dră-muit ca să mai tragă un fum, două din chiștocul acestuia (*Businessmanul*); sau ca Andreev, care reușise să-și ne-norocească picioarele și ajunge cu arsuri grave la spital, tocmai la terminarea războiului, în 1945 (*Mai*). Mai poate încerca și să pună mîna pe cîte o rață, de astă dată prin-să într-o copcă, să facă rost de ea nu pentru sine, deținut nenorocit, ci pentru șeful de echipă, care ar da-o șefului de lucrări, care ar dăru-i soției șefului cel mare (*Rața*). Dar îmbunarea superiorilor e aproape imposibilă, confir-mînd dictonul de lagăr: „Azi e rîndul tău la moarte — al meu e mîine”. Krist e dat în subordinea lui Kostocikin, șeful unei brigăzi de muncă în continuă scădere. Kos-tocikin-junior fusese condamnat ca MF, „membru de fa-milie”, după întoarcerea din viața privilegiată de la Har-bin — oraș aflat sub administrație chineză, iar apoi ja-poneză — și după executarea tatălui său. Acum, pe bri-gadierul Kostocikin îl șantajează Minea Grecul, șeful bor-fașilor, iar el însuși îl escrochează pe Krist, însușindu-și cele 50 de ruble repartizate subalternului. Cînd acesta îi cere bani din cont, îl lovește năprasnic și, beat, își pune

locuitorul, pe fostul profesor de istorie, să danseze spre a-l distra (*Un artist al lopeții*). N-are rost ca cineva să muncească bine. Păcatul cel mare e să-i pună pe alții să muncească. Omul trebuie să evite să devină brigadier, cu atât mai mult șef mai mare; viața sa mai ușoară ar plăti-o cu viața ucigător de grea a celorlalți. Pe Krist îl mai întâlnim, de altfel, ca sanitar asuprit de infirmierul său, într-o baracă din care tot încearcă să ajungă la spitalul din apropiere. „Spitalul trebuie să-l meriți“, îi spune însă mărunțul călău. Reușește totuși să-l înșele și e reținut ca bolnav de pelagră (*La spital*).

Salamov însuși a lucrat ca infirmier și în diverse spitale de lagăr. În rememorările lui apar și doctori. Unul e Kuzmenko, jucând șah cu figurile făcute de sculptorul Kulaghin, la Butirka, în 1938, din piine mestecată cu salivă. Lipsesc însă două figuri, devorate în final de sculptorul înnebunit de foame. Figurile „ilustrează nu întâmplător o fostă „perioadă de restriște“ a Rusiei, de la întâlnirea veacurilor XVI și XVII, asemănătoare cu cea actuală; după cum și regele alb, „Primul Impostor“, istoric neidentificat, trimite la un altul din contemporaneitate, nenumit dar recunoscut de toți (*Șahul doctorului Kuzmenko*).

Dintre cele trei povestiri obligatoriu a fi menționate mai apăsător, una, *Noaptea atice*, se desfășoară tot la spital. Personajul-autor lucrează acolo după ce a absolvit cursurile de infirmier. El meditează, pe urmele lui Thomas Morus, asupra celor patru plăceri interzise în lagăr: potolirea foamei, satisfacția erotică, urinarea și defecația. Le detaliază cu toată gravitatea: „Tema vieții în lagăr“ „niciodată nu va fi obiect de umor“, „niciodată oamenii nu se vor putea apropia zîmbind de cuptoarele din Dachau, nici de defileele de la Serpentinaia“. „Terminatul“ Serioja Klivanski, fost coleg de studenție și fost violonist la Teatrul Stanislavski, nu-și poate face nevoile la minus 60 grade și e cit pe aci să fie declarat sabotor. Nu poți

urina, nu poți defeca și nici n-ai ce, foamea te însoțește permanent, de ea nu vei uita nici în libertate (15 ani cartofii au fost un aliment necunoscut pentru povestitor). Brusc, acestor patru trebuințe autorul le adaugă o a cincea, poezia. Și urmează — în plină grozăvie — pagini de elevație, în sala de pansamente din spital, unde Dobrovolski, Portugalov și el organizează în tăină „noptile atice“, recitând versuri ale poeților ruși de la începutul secolului douăzeci, din mult îndrăgita de ei „epocă de argint“ — pînă cînd doctorul Doktor (întovărașit de fostul ofițer român, infirmierul Pomană) surprinde cenaclul nocturn și îi interzice activitatea.

Orație funebră e un alt text cutremurător. Aici apare de fapt pentru prima oară Serioja Klivanski, colegul din primul an de studenție, reîntîlnit după douăzeci de ani în celula de tranzit a închisorii Butirskaia, într-o zăpușeală de nesuportat, prefățind congelarea din Nord. Apoi a murit și el. „Toți au murit...“ Cine? Intelectuali și țărani, un organizator al Comsomolului și un fost consilier al lui Kirov, un cominternist francez și altul olandez, un șef de brigadă și un bătaș infometat, fostul colonel și „pointistul“, „prietenii ai poporului“ dintre hoții recidiviști și „dușmanii poporului“ dintre cinzeș'optiști. Căruțașul Glebov, fost profesor de filosofie, ar dori să ajungă acasă, altul ar prefera măcar închisoarea, unde e mai multă libertate (depinde dacă nu se bate, îl avertizează colegul), altul vrea să fie un ciot, fără mîini și picioare, ca să aibă puterea „să-i scuip drept în față pentru tot ce fac ei cu noi“. O „orație funebră“ excepțional ritmată, renăscîndu-le parcă pe ale lui Bossuet, pe un alt tărîm de viață și moarte, în care nu mai contează cine ce a fost și nici dacă a nimerit în infern ca eserist, stalinist, troțkist sau violonist, ea vinovat pentru ceva sau întru totul nevinovat.

În fine, lunga relatare a tentativelor eșuate de evadare, din *Procurorul verde*. Sînt temporare „eliberări pronunțate de procurorul verde” din taigaua fără de sfîrșit. Borfașii nu evadează. Evadează numai politiciii, rar de tot în „epoca de aur a Kolîmei”, dinainte de înăspririle operate de Iejov în 1938. A avut loc totuși evadarea inginerului chimist Krivoșei, relatată pe larg. „E imposibil a evada din Kolîma”, „din Extremul Nord nu există scăpare”. Mai cu seamă în primul an de detenție, cînd nu sînt de tot zdrobiți, unii încearcă însă să-și taie drum prin taiga, nu atît spre strașnic păzita strîmtoare Behring, granița americană, cît spre Iakutsk. Fugarii sînt prinși, un timp fără spor de pedeapsă, apoi li se adaugă alți ani sau sînt pe loc împușcați. Cea mai spectaculoasă evadare post-belică, a fostului locotenent-colonel Ianovski și a tovarășilor săi de front, se transformă într-o adevărată bătălie cu hăituitorii, în care mor sau se sinucid pe rînd toți fugarii...

„Ceea ce am văzut eu, omul nu trebuie să vadă și nici măcar să știe”, se conchide în *Orația funebră*. Scriitorile către Soljenițin din 1962—1964 variază ideea, mereu ilustrată și chiar formulată în povestiri: „lagărul e o școală negativă prin care ființa umană nu trebuie să treacă nici barem o oră și pe care nu trebuie să o vadă nici măcar un minut”; „nu uitați că [...] lagărul e o școală negativă pentru oricine, din prima pînă în ultima zi”; „în condiții de lagăr oamenii nu rămîn niciodată oameni...”. De aceea ajunge *Procurorul verde* la observația că și canibalul, care își ia cu sine în evadare jertfa, este un om ca oricare altul — ca oricare altul din lagăr! Căci lagărul îi deformează pe toți, pe călăi fiindcă sînt călăi și pe victime fiindcă sînt victime. Nu există „reeducare”, ci doar degradare. Un om care nu se gîndește decît la mîncare, căldură și somn, care n-are în față decît supraviețuirea de o zi, are un psihic ireversibil modificat, numai

În rău, în nimic bun. Aceasta este „teza“ privitoare la obiectul descris. Cum să ajungă descrierea subiectivă la o „antiteză“ cathartică?

În nici un caz nici prin neadevărul scriitorilor de lagăr la modă (Diakov, Șelest, Aldan-Semionov). Nu prin înfrumusețare; nu prin „literatură“. Analizînd în detalii nuvela lui Soljenițin *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, Șalamov își precizează implicit metoda. Trebuie să fii „veridic“, „foarte exact, foarte autentic“. În condiții în care „rezistența față de adevăr este imensă“, el se va consacra adevărului, adică re trăirii veridice a faptelor. Aceasta îi pare ultima, de-acum singura citadelă a „realismului“. Proza lui va fi „trăită ca document“. Formula cuprinde două componente topite organic: documentul și sufletul. „Sînt un cronicar al propriului meu suflet. Atît“.

Șalamov a fost și a rămas însă intelectualul umanist, preocupat cu deosebire de tragedia intelectualilor umaniști. Multe din personajele sale sînt foști profesori de limbă și literatură, filosofie și istorie. Deși nu au voie să scrie versuri, sub amenințarea cu cea mai aspră pedeapsă, ei rețin și recită poezii. Sînt prin fire invizibile legați și de poezii, scriitorii, artiștii exterminați.

Șalamov li se adaugă acestora — și se salvează prin arta sa. Cititorul *Povestirilor din Kolîma* poate cu greu reprimă o *fata morgana*: de parcă Varlam Tihonovici de aceea și-ar fi asumat cei douăzeci de ani damnați pentru ca să ne relateze ceea ce un Pilniak, Mandelștam sau Babel nu ne-au mai putut spune.

III

O succintă cronologie și, în consecință, un calcul sum-mar De la Revoluția din Octombrie pînă la moartea lui Lenin: șase ani și jumătate. Război civil și „noua po-

litică economică". În timpul celei din urmă au mai co-existat diferite orientări estetice, ideologice chiar, deși a avut loc și un prim mare val de emigrări. Stalin: douăzeci și nouă de ani. El s-a folosit de Jdanov încă în 1934, la primul Congres al scriitorilor, pentru a impune „realismul socialist”; l-a asmuțit pe același în 1946 împotriva creatorilor: Zoscenko, Ahmatova, compozitori, cineaști. După aceste două momente, a reprimat în masă „maestrii culturii” neconvenabili sistemului. Numai în anii războiului s-a produs o paradoxală dar explicabilă destindere ideologică. Stalin a murit în 1953, Hrușciov a fost înlocuit cu Brejnev în 1964. Între timp s-a produs „dezghețul” — denumit astfel după o povestire a lui Ehrenburg — ulterior retractat de însuși inițiatorul său și al demascării „cultului personalității” la Congresul XX. Brejnev simbolizează — laolaltă cu scurtul interregnum al celor doi urmași din gerentocrație, Andropov și Cernenko — douăzeci și unu ani de „stagnare”, fatali pentru Uniunea Sovietică. Din 1985 Gorbaciov a reușit să impună o crescândă „transparență” și în viața spirituală a țării; comisia lui Aleksandr Iakovlev a dus până la capăt reabilitările începute și întrerupte sub Hrușciov; dar după șase ani și ceva, lichidarea puciului din august 1991 s-a dovedit a fi doar începutul sfârșitului...

Au fost trei scurte răstimpuri de oarecare pluralism — două lungi etape „monolitice”. Ultimele au însumat exact cincizeci de ani (29 + 21). „Înghețul” n-a echivalat, desigur, cu absența valorilor. Dar dintre ele multe aparțineau „celeilalte culturi”, blamate de oficialități și care abia sub Hrușciov — mai timid — și sub Gorbaciov — mai decis — a putut fi recuperată. Este și cazul lui Șalamov. La capătul a 17 ani teribili, a fost eliberat după moartea lui Stalin. Sub Hrușciov nu i s-a publicat decât cîte ceva din versuri. *Povestirile din Kolîma* au luat, sub Brejnev,

calea exilului, pentru a fi doar în ultimii ani republicate acasă. Dar autorul lor a murit prea devreme, în 1982.

Destine caracteristice. Lumina tiparului au văzut-o mai întâi în Occident, inclusiv în rusește, *Doctor Jivago* (Pasternak), *Pavilionul canceroșilor* și *Primul cerc* (Soljenițin), *Recviemul* (Ahmatova), *Viață și destin* (Grossman), *Cevengur* și *Kotlovan* (Platonov) și foarte multe alte opere de seamă. „Înghițitul” brejnevist a constrâns pe mulți dintre autorii încă în viață să emigreze (al treilea val, după cel intermediar, de după război), sporind cultura rusă paralelă din America și Europa de Vest. A plecat și Soljenițin, căruia Tvardovski reușise să-i publice în revista sa, „Novii mir” — cu acordul lui Hrușciiov — povestirea *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, urmată de câteva texte mai scurte.

Marea recuperare și a autorilor stabiliți între timp în Occident și a celor morți în Rusia a fost amânată, așadar, până după 1985. Abia acum a venit și timpul republicării literaturii de lagăr: *Arhipelagul Gulag* (Soljenițin), *Itinerar abrupt* (Evghenia Ghinzburg), ca și volumele lui Șalamov. Lor li s-a adăugat și memorialistica integral sau parțial legată de represaliile staliniste, precum *Amintirile Nadejdei Mandelștam* despre soțul ei exilat și ucis, urmate de o *A doua carte* consacrată antecedentelor aceleiași mult încercate vieți. Au fost treptat publicate și operele uitate sau necunoscute ale scriitorilor martirizați, ca poeții Nikolai Gumiliov, Nikolai Kliuev, Osip Mandelștam, prozatorii Boris Pilniak, Artiom Vesiolii, Isaac Babel ș.a. S-au întors în țara lor de baștină și culegerile de cîntece adunate de la deținuții lagărelor. Aceleiași teme i-au fost consacrate savante exegeze, chiar un amplu și migălos *Dicționar al Gulag-ului*, scris în rusește de Jacques Rossi, el însuși deportat între 1939 și 1961 (volumul a fost editat în limba rusă la Londra în 1987).

Șalamov se înscrie astfel, cu poezia și proza lui, într-un uriaș șuvoi beletristic, memorialistic și științific consacrat universului concentraționar stalinist (și, în diminuare, brejnevist). Acest șuvoi se varsă în literatura rusă a secolului, o completează, înobilează, îmbogățește; totuși, nu o acoperă în întregime. Amendamentul este important, deoarece la ora actuală tocmai ea, „cealaltă cultură“, cum am numit-o, a acaparat interesul cititorilor. E un firesc act de compensare și corectare a gravelor lacune de odinioară — din Rusia și din alte foste „țări socialiste“. Dar o privire însumatoare se cuvine să ia act de ansamblu. Ce se omite acum din el? Mai puțin, desigur, acele producții literare rusești elaborate în Occident, care au continuat modele clasice și cele din „perioada de argint“ a începutului noului veac, fără însă a se fi angajat într-o confruntare directă și obsesivă cu puterea sovietică ori cu teroarea stalinistă: e suficient să evocăm marea proză (rusă și engleză) a lui Vladimir Nabokov și marea poezie a Marinei Tsvetaeva. Dar mulți creatori, și nu neapărat dintre cei neimportanți, au rămas în Rusia și au continuat să se manifeste acolo. Unii au denunțat totalitarismul, alții nu. Unii n-au împărtășit idealurile și iluziile socialismului, alții le-au împărtășit.

Numai câteva exemple. În povestirile lui satirice și în *Maestrul și Margareta* Mihail Bulgakov supune sistemul criticii neiertătoare. Andrei Platonov operează mai degrabă o „autocritică“ artistică din interior, de pe pozițiile adepților și victimelor utopiei comuniste. Dar Șolohov în *Povestirile de pe Don* și în *Pe Donul liniștit*? Ele zugrăvesc războiul fratricid cu o crâcnă obiectivitate, dar și cu o nedisimulată simpatie pentru învingători. Situația e caracteristică și pentru *Armata de cavalerie* (Babel) sau *Înfrângerea* (Fadeev). Și ar fi o eroare dacă ne-am limita la consemnarea erorilor pe care acești scriitori le-au comis în viața publică — atunci, dar mai degrabă ulterior: ultraconformis-

mul ultraconservator al lui Șolohov ; compromisurile lui Babel (întors însă la moarte sigură, de bună voie, dintr-o ultimă călătorie pariziană) ; actele nedemne ale lui Fadeev din fruntea obștei scriitoricești (dar pentru care s-a și omorît, pe catafalc iertat fiind de Pasternak). Oare Pasternak însuși n-a făcut concesii ? A evitat el — și alții ca el — cu totul ambiguitățile vieții și artei ?

Ne solicită cel puțin două întrebări. Prima : cum se îmbină convingerile cu creația, în opere încă valabile ? A doua : cum se degradează arta pe măsura conformismelor ? Nici unul dintre răspunsuri nu este lesne de dat. Din opo-nent al lui Lenin de după revoluție, Gorki a ajuns în final adept (de fapt ostatec) al lui Stalin. A acumulat numeroase cedări grave. Înseamnă că *Artamonovii*, *Egor Buliciov*, *Vassa Jeleznova* (în a doua redactare) și *Viața lui Klim Samghin* nu mai au valoare ? Maiakovski a devenit tri-bun al revoluției. Poemele, dramele, versurile lui târzii să fie oare mediocre ? N-au presupus așa ceva nici mă-car cei din tabăra adversă, continuînd, ca Tsvetaeva, să-i admire arta. De altfel, compromisuri și erori puteau co-mite și unii, și alții. S-au sinucis atît Maiakovski cît și Tsvetaeva. Literatura rusă e plină de tragedii. Cel puțin în raport cu ele să nu fim partizani.

Între „ai noștri” și „nu ai noștri” oficialitățile însele trasau sinuoase linii de demarcație, operînd transferuri dintr-o categorie într-alta, de obicei din prima în cea de a doua, cîteodată și invers. Fondul problemei este însă măsura în care pînă și un artist angajat de partea pute-rii (din convingere sau din oportunism) își poate salvgar-da valoarea. Să depășim pentru o clipă sfera literaturii. Șostakovici, mereu „denunțat” pentru „cacofonie în loc de muzică”, a compus și cîte o lucrare conformistă, alături de altele cît se poate de curajoase. Un personaj al lui Soljenițin demască oportunismul lui Eisenstein față de Stalin din *Ivan cel Groaznic* — film totuși excelent și, pe

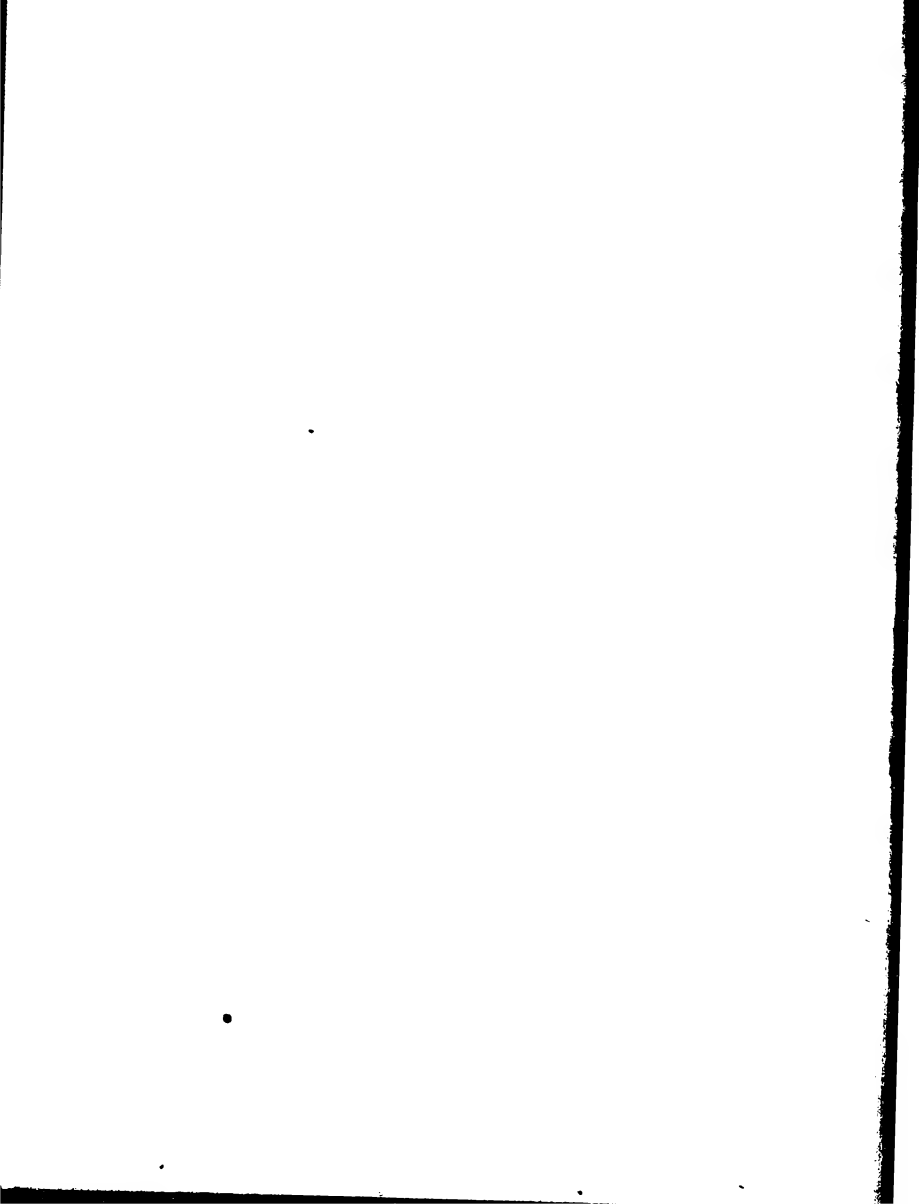
deasupra, profund neagreat de dictator. Meierhold a fost un experimentator nonconformist sub raport estetic; a fost marginalizat în favoarea mai conservatorului Stanislavski, apoi eliminat și fizic. Exemplele ar fi ușor de înmulțit.

De ce aceste sublinieri? De dragul unui tabiou final cât mai complet, în care o nedreptate să nu înlocuiască alta. E limpede pentru ce acceptă Șalamov, după atâtea suplicii îndurate, doar puțini artiști dintre contemporanii săi, aproape exclusiv dintre supraviețuitorii lagărelor. Dar, după cum poezii n-au urmat formula „după Auschwitz nu se mai pot scrie versuri“, tot astfel romancierii nu vor accepta opinia lui Șalamov despre imposibilitatea, după Kolima, a romanului. S-ar putea ca el să aibă mai multă dreptate decât se presupune astăzi în asprul verdict asupra romanului *Doctor Jivago*. Dar, în orice caz, *Petersburg* de Andrei Belii, fiind un mare roman rus, nu este și ultimul. Că *Pe Donul liniștit* nu intră în vederile lui Șalamov e iarăși de înțeles. Dar el nu avea cum să cunoască *Viață și destin*, cu manuscrisul „arestat“ de securitate și publicat în Vest doar după moartea și a lui Grossman, și a lui Șalamov. Iar romane vor mai urma, despre experiența lagărelor și nu numai despre ele...

Varlam Șalamov rămâne un excepțional martor al unui nou infern dantesc. Cronicar al propriului suflet, el este și un cronicar al timpului său. În *Povestirile din Kolima* documentul și arta fuzionează perfect. Iată o performanță în spiritul vremii; pentru care era nevoie de un creator capabil să transfere grozăviile vremii în lumina spiritului.

septembrie 1992

ION IANOȘI

TABEL CRONOLOGIC

1907 1 august Se naște la Vologda, în familia unui preot, Varlam Șalamov.

1914—1918 Întiul război mondial.

1917 7 noiembrie Revoluția „din octombrie“.

20 decembrie Crearea Comisiei Extraordinare pentru Lupta împotriva Contrarevoluției și Sabotajului (VCK), poliția politică a noului regim.

1918 6 ianuarie Dizolvarea Adunării Constituante.

Apar : V. I. Lenin, *Statul și revoluția* ; Maxim Gorki, *Reflecții inoportune* ; Alexandr Blok, *Cei doisprezece*.
Sciții ; Serghei Esenin, *Inonia*.

1918—1920 Războiul civil din Rusia. Taberele aflate în luptă : de o parte armata „roșie“ (condusă inițial de Troțki), iar de cealaltă, resturile vechii armate, unițiți de voluntari, formații compuse din foști prizonieri de război ș.a.

1920 Andrei Belfi publică *Petersburg*, iar Vladimir Maia-kovski, 150 000 000.

1921 martie Renunțarea la comunismul de război și adoptarea noii politici economice (NEP).

24 august Poetul Nikolai Gumiliiov este executat pentru „participare la un complot contrarevoluționar“.
Osip Mandelștam publică *Tristia*.

- 1922 3 aprilie I. V. Stalin este desemnat secretar general al CC al PCB (Partidul Comunist Bolșevic).
Exodul inteligențelor. După emigrarea voluntară a unor scriitori cu Ivan Bunin, Merejkovski, Marina Tsvetaeva, Șestov, GPU (Direcția Politică de Stat) expulzează din țară, la sugestia lui Lenin, câteva sute de intelectuali, mai ales de formație umanistă. Între ei, filosofi Berdeaev, Bulgakov, Losski, sociologul P. Sorokin ș.a. („ca să nu fim obligați să-i împușcăm” justifică Troțki).
- 3 decembrie Constituirea URSS.
- 1923 Serghei Esenin publică *Moscova circumărească*.
- 1924 21 ianuarie Moare V. I. Lenin.
- 1924 Varlam Șalamov e angajat la o fabrică de pielărie din Moscova, unde lucrează doi ani ca muncitor tăbăcar.
- Apare în Anglia romanul antiutopic *Noi* de Evgheni Zameatin. „Pamflet antisovietic” după critica oficială, romanul lui Zameatin va deveni model al genului, ilustrat printre alții de A. Huxley (*Minunata lume nouă*, 1932), G. Orwell (*Ferma animalelor*, 1945 și 1984, 1949) etc.
- 1925 Serghei Esenin se sinucide la Leningrad.
- 1926 Varlam Șalamov se înscrie la Facultatea de drept a Universității din Moscova.
- 1926—1929 Anii de ucenicie literară ai lui Șalamov. Exerciții poetice marcate de influența lui Boris Pasternak. Contacte sporadice cu constructiviștii, frecvente cu teoreticienii formalisti și scriitorii din grupul revistei „Novii LEF” (Osip Brik, Serghei Tretiakov ș.a.).
- 1928 iulie Stalin formulează la o ședință a CC al PC teza ascuțirii luptei de clasă, proces paralel cu înaintarea spre socialism.

1928—1931 Afacerea de la Şahti (pretinsă sabotare organizată a industriei socialiste) deschide seria unor procese de răsunet, folosite drept semnal pentru reprimarea intelectualităţii „burgheze“.

1928—1940 Mihail Şolohov publică *Pe Donul liniştit*, 4 vol.

1929 19 februarie Întia arestare a lui Varlam Şalamov. Condamnat la trei ani de lagăr pentru a fi participat la editarea clandestină a „testamentului“ lui Lenin. Anii de detenţie îi petrece în Uralul de nord. Lucrează o vreme pe şantierul Combinatului chimic de la Be-rezniki.

Ianuarie. Troţki este expulzat din URSS.

Panait Istrati publică *Spre o altă flacără* (*Spovedania unui invins*).

1929—1934 Colectivizarea masivă a agriculturii, însoţită de deportarea unui milion de familii ţărăneşti în regiunile nordice şi în Siberia. Consecinţă directă: foametea din 1932—1933, care face peste cinci milioane de victime în Ucraina şi Caucazul de Nord.

1930 14 aprilie Se sinucide, la Moscova, Vladimir Maia-kovski.

1931 Începe construcţia canalului Marea Baltică — Marea Albă, încredinţată OGPU. Pe şantier lucrează 100.000 de deţinuţi. „Şcoală de reeducare socialistă“, (Maxim Gorki).

1932 Varlam Şalamov revine la Moscova, unde intră în gazetărie şi lucrează la diverse publicaţii departamentale.

Se extinde sistemul concentraţionar. Regiunea Koli-ma, ocupînd a opta parte din suprafaţa URSS, e trecută în administrarea şi sub jurisdicţia exclusivă a poliţiei politice.

1933 Lui Ivan Bunin i se decernează Premiul Nobel pentru literatură

- 1934 Osip Mandelștam e arestat și internat în lagăr pentru o epigramă la adresa lui I. V. Stalin.
- 17 august — 1 septembrie. Primul Congres al scriitorilor din URSS. Canonizarea realismului socialist („metoda de creație” a literaturii sovietice).
- 1 decembrie Asasinarea lui Serghei Kirov, rival potențial al lui Stalin, urmată de un amplu val de arestări.
- 1936 André Gide publică *Întoarcerea din URSS*.
- 1936—1938 Au loc marile procese publice ale liderilor opoziției, acuzați de asasinare, trădare, spionaj. Totul, în contextul unei terori, generalizate: numai în 1937 se pronunță 353.680 de condamnări la moarte.
- 1936—1939 Sint internați în lagăre numeroși scriitori și artiști. Mor în detenție Osip Mandelștam, N. Kliuev, I. Babel, B. Pilneak, A. Veseolii, V. Meierhold ș.a.
- 1937 1 ianuarie Varlam Șalamov e arestat a doua oară și condamnat la cinci ani muncă silnică la exploatarea aurifere din Kolima.
- L. Troțki publică în exil *Revoluția trădată*.
- 1939 23 august Încheierea Pactului de neagresiune germano-sovietic.
- 1939—1945 Al doilea război mondial.
- 1940 2 august Troțki e asasinat în Mexic de un agent NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne).
- Apare în Anglia *Beznă în plină zi* (Zero și infinitul) de Arthur Koestler, roman inspirat de procesele de la Moscova ale „troțkiștilor și deviatorilor de dreapta”.
- 1942 Conform sentinței din 1937, Șalamov ar trebui să fie eliberat. Autoritățile decid să-l rețină în lagăr pînă la terminarea războiului.
- 22 iunie Varlam Șalamov e condamnat la alți

zece ani de detenție pentru aprecieri elogioase la adresa lui Ivan Bunin.

1943—1946 Dislocarea și deportarea mai multor popoare din Crimeea și Caucazul de Nord. Sînt internați în lagăre „vlasoviștii“, „banderiștii“, foștii prizonieri de război, ca și grupuri întregi de populație din țările baltice, Ucraina de vest, Basarabia și Bucovina de nord.

1946 După absolvirea unor cursuri în lagăr, Șalamov e scutit de muncile „comune“ și își execută restul detenției lucrînd în diverse spitale pentru deținuți.

Raportul lui Jdanov cu privire la revistele „Zvezda“ și „Leningrad“: condamnarea deficiențelor „de pe frontul ideologic“. Expulzarea din viața literară a unor scriitori ca Anna Ahmatova, Mihail Zoșcenko ș.a.

1949 George Orwell publică romanul de anticipație politică 1984.

1950 I. V. Stalin publică *Marxismul și problemele lingvisticii*.

1951 Varlam Șalamov e eliberat din detenție, fără permisiunea de a părăsi regiunea.

1953 noiembrie După cincisprezece ani de detenție și alți doi de reținere pe loc, Varlam Șalamov reușește să plece din Kolîma. Se întîlnește la Moscova cu Boris Pasternak, căruia îi trimisese versuri din lagăr.

5 martie Moare I. V. Stalin.

Iunie Lavrenti Beria, conducător timp de mulți ani al poliției politice, e arestat și executat în urma unui proces secret.

1953—1956 Neautorizat să locuiască la Moscova, Șalamov se stabilește într-un sat din regiunea Kalinin, unde lucrează ca maestru la o

exploatare de turbă, iar mai târziu ca agent însărcinat cu aprovizionarea tehnică.

- 1956 Şalamov este reabilitat juridic şi i se ridică interdicţia de a locui în marile oraşe. Revine la Moscova, unde îşi continuă activitatea literară. Povestirile din detenţie se vor constitui într-o epopee a Kolîmei, alcătuită din mai multe volume, scrise între anii 1954—1973 (*Povestiri din Kolîma*; *Țărmlul stîng*; *Un artist al lopeţii*; *Eseuri asupra lumii criminale*; *Învierea lariţei*; *Mănuşa sau PdK 2*). Needitată integral pînă astăzi, opera prozatorului Şalamov va rămîne practic necunoscută cititorului sovietic, ea circulînd parţial şi numai prin *Samizdat*. Primele culegeri de povestiri vor apărea în U.R.S.S. mult după moartea autorului, abia la sfîrşitul deceniului nouă.

februarie Congresul al XX-lea al PCUS, la care e demascată şi combătut „cîltul personalităţii” lui Stalin (Raportul secret al lui Hruşciiov), marchează începutul dezgheţului.

Octombrie-noiembrie Revoluţia din Ungaria. Intervenţie militară sovietică.

- 1957 Revista „Znamea” publică un ciclu de versuri de Şalamov.

Boris Pasternak publică în Italia, în traducere, romanul *Doctor Jivago*.

- 1958 Lui Boris Pasternak i se decernează Premiul Nobel pentru literatură. În urma unei violente campanii de presă, urmată de excluderea lui din Uniunea Scriitorilor Sovietici, Pasternak refuză premiul.

- 1961 Şalamov publică prima culegere de versuri: *Amnarul*.

- 1962 noiembrie. Apare *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* de A. Soljeniţin. Publicată cu aprobarea lui N. S.

Hrușciov, nuvela prezintă pentru prima dată cititorului din URSS realitatea nălă a lagărelor de muncă forțată.

- 1963 Anna Ahmatova publică la München *Recviem*, poem datînd din 1940: drama femeilor așteptînd la porțile închisorilor vești despre soții sau fiii arestați.
- 1964 octombrie Nikita Hrușciov e răsturnat de la putere de „durii” din conducerea partidului. URSS intră într-o perioadă „de stagnare” care va dura două decenii.
- 1965 Lui Mihail Șolohov i se decernează Premiul Nobel pentru literatură.
- 1966 Apare la New York, în traducere engleză, o ediție selectivă a *Povestirilor din Kōlîma*. Ediții similare vor apărea ulterior în mai multe țări din Occident.

Procesul Sineavski-Daniel, condamnați pentru a fi publicat în Occident, sub pseudonim, texte „antisovietice”. Identitatea celor doi scriitori ar fi fost stabilită cu concursul discret al CIA.

- 1967 mai Are loc al patrulea Congres al scriitorilor sovietici. Soljenițin difuzează printre participanți scrisoarea-manifest contra cenzurii.

Apare la Milano, în traducere italiană, *Itinerar abrupt* de Evghenia Ghinzburg. Cartea cuprinde prima parte a amintirilor din Kolîma ale autoarei.

- 1968 Intervenția militară sovietică susținută și de armatele celorlalte state din Tratatul de la Varșovia — cu excepția României — pune capăt mișcării de înnoire și revoltă cunoscută sub numele de „Primăvara de la Praga”.

- 1970 A. Tvardovski părăsește conducerea revistei de literatură „Novii mir”, fiind acuzat de liberalism. Lui A. Soljenițin i se decernează Premiul Nobel pentru literatură. Autorul refuză să plece la Stockholm de teamă că nu va fi reprimat în patrie.

- 1972 Lui Vasili Grossman îi apare postum, la Paris, micul roman *Totul curge (Panta rhei)*.
- 1973 august. Are loc procesul Iakir-Krasin, condamnați pentru vina de a fi redactat și difuzat clandestin publicația *Cronica evenimentelor curente* (1968—1972), cuprinzând informații asupra opoziției intelectualilor și represiunii din URSS.
- Apare la Paris primul volum din *Arhipelagul GULAG* de A. Soljenițin, „încercare de studiu artistic“, lucrare fundamentală în literatura consacrată sistemului concentraționar sovietic.
- 1974 februarie A. Soljenițin este expulzat din URSS.
- 1975 Lui Andrei Saharov i se decernează Premiul Nobel pentru pace.
- 1978 Overseas Publications Interchange publică la Londra prima ediție rusă a povestirilor lui Varlam Șalamov, retipărită ulterior de editura YMCA-PRESS din Paris (1982 și 1985).
- Apare la Paris primul volum din *Arhipelagul GULAG* de A. Soljenițin, „încercare de studiu artistic“, lucrare fundamentală în literatura consacrată sistemului concentraționar sovietic.
- 1979 Varlam Șalamov este internat într-un azil de bătrâni de către Fondul literar al Uniunii Scriitorilor Sovietici.
- 1980 Pentru activitatea sa „antisovietică“, academicianul Andrei Saharov e relegat în orașul Gorki, unde va locui mai mulți ani, în regim de domiciliu forțat.
- 1982 În urma unui diagnostic superficial, Varlam Șalamov e transferat într-un spital psihiatric. Transportat neglijent, se îmbolnăvește pe drum de pneumonie și moare la 17 ianuarie.

IOANICHIE OLTEANU

LEȘINUL

Peretele începu să se clatine și-mi năvăli în git cunoscutul, dulceagul gust al greții. Chibritul stins de pe podea îmi trecea a mia oară prin fața ochilor. Întinsei mîna după acest chibrit enervant, ca să constat că dispăruse : nu mai vedeam. Lumea încă nu mă părăsise cu totul : mai era vocea aceea depărtată, insistentă a surorii medicale, care venea de undeva din stradă. Mai zării pe rînd niște halate, colțul unei clădiri, cerul plin de stele ; apărură o enormă țestoasă cenușie, cu un licăr de indiferență în ochi ; cineva îi rupea coastele și eu intrai tîrîș într-un fel de vizuină, sprijinindu-mă pe brațele încordate, singurele în care aveam încredere.

Înregistrai contactul unor degete străine și insistente, care îmi potriveau capul și umerii pe pernă. Toful se liniști și rămăsei singur cu un uriaș, un fel de Guliver. Zăceam ca o gînganie pe o scîndură și cineva mă studia atent printr-o lupă. Mă întorsei, dar mișcările îmi erau urmărite de lupa aceea care îmi inspira groază. Stăteam ghemuit sub acel geam oribil. Abia după ce sanitarii m-au dus în pat și a venit blînda pace a singurătății, îmi dădău seama că lupa lui Guliver nu fusese un coș-

mar, ci ochelarii medicului de gardă. Mă inundă o bucurie imposibil de tradus în cuvinte.

Mă durea capul, mi se învîrtea la cea mai mică mișcare și eram incapabil să mă gîndesc la ceva. Tot ce puteam face era să-mi amintesc ; și vechi scene generatoare de spaimă începură să-mi revină în memorie ca niște cadre dintr-un film mut, tulburi, în alb și negru. Dulceăga senzație de greață, asemănătoare cu cea produsă de anestezierea cu eter, nu-mi trecea. O cunoșteam și acum îmi dădui seama de unde vine. Îmi adusei aminte de prima zi liberă — era în Nord, -cu mulți ani în urmă — care ni se dăduse după șase luni de muncă fără răgaz. Fiecare voia atît : să zacă întins, fără cîrpit de haine, fără o mișcare... Furăm sculați însă de dimineață și trimiși după lemne de foc. La opt kilometri de colonie era o exploatare forestieră : de acolo trebuia să-și aleagă fiecare cîte un buștean pe măsură și să-l care pînă acasă. Hotărîi să mă abat din drum : la vreo doi kilometri erau niște stive vechi, unde-mi puteam găsi lemnul potrivit. Urcușul era dificil. Ajuns la locul cu pricina, constatai că nu erau decît bușteni mari. Și mai sus se vedeau niște lemne îngrămădite cam de-a valma. Urcai pînă acolo. Trunchiuri subțiri existau, dar erau prinse cu vîrfurile sub un cub de lemne tăiate și eu n-aveam destulă forță ca să-l scot pe cel care-mi trebuia. Încercai de cîteva ori, pînă rămăsei definitiv extenuat. Cum însă nu mă puteam întoarce cu mîna goală, îmi adunai ultima brumă de putere și mă tîrîi și mai sus, pînă la o stivă acoperită de zăpadă. Mă chinuii mult timp pînă dădui la o parte, cu mîinile și picioarele, zăpada afinată care scîrțîia sub tălpi și reușii să extrag în cele din urmă un buștean. Era însă prea greu. Îmi scosei de la gît prosopul care-mi ținea loc de fular, legai

cu el capătul subțire al bușteanului și începui să-l
tîrăsc în jos. Bușteanul sălta și mă lovea peste pi-
cioare. Sau mi se smulgea din mînă și pornea la
vale mai repede decît mine. Alteori se împiedica în
tufele de jnepeni sau se îngropa cu capătul gros în
zăpadă și eram obligat să mă cațăr îndărăt ca să-l
fac să se urnească din loc. Eram încă sus, pe coas-
ta muntelui, cînd observai că prinde a se înjuneca.
Îmi dădui seama că trecuseră multe ore și pînă la
drumul care ducea în colonie și în zonă mai era
de mers. Apucaii de fular și trunchiul de copac se
repezi iarăși la vale, în salturi. Îl tîrîi pînă la drum.
Pădurea începu să mi se clatine în fața ochilor, în
gît imi năvăli o greață dulceagă și îmi revenii în
fire abia în cabina troluiului, unde manipulantul
îmi freca mîinile și obrazii cu zăpadă întepătoare.

Toate acestea le vedeam acum pe zidul unei
camere de spital.

Dar cel care-mi ținea mina în mîna lui nu era
omul de la trolu, ci un medic. Alături zării un
tensiometru. Mă bucurai dîndu-mi seama că nu
sînt în Nord.

— Unde sînt ?

— La Institutul de neurologie.

Doctorul mă întreba ceva. Răspundeam cu di-
ficultate. Voiam să fiu singur. Nu mă temeam de
amintiri.

COMITETELE SĂRACILOR

Paginile tragice ale Rusiei din treizeci și șapte
și treizeci și opt cuprind și unele pasaje lirice,
scrise cu o grafie aparte. În celulele închisorii

Butirskaa — organism penitenciar imens, cu o viață complexă, pulsînd în multele lui clădiri, beciuri și turnuri — celule suprapopulate pînă la refuz, pînă la leșinul deținuților aflați în anchetă, în plină orgie a arestărilor, a „convoaielor“ formate fără judecată și condamnare, în acele celule deci, ticsite de oameni vii, se instaurase un obicei curios, care a durat cîteva decenii.

Vigilența propagată fără încetare și devenită spionomanie era o boală care cuprinsese toată țara. Nu era detaliu, aluzie, vorbă scăpată într-o doară căreia să nu i se atribuie un sens ascuns și prevestitor de rele, susceptibil a fi interpretat în birourile de anchetă.

Aportul administrației închisorii la această campanie consta în interzicerea pachetelor cu efecte de îmbrăcăminte și cu alimente pentru deținuții aflați în prevenție. Titanii gîndirii juridice susțineau cu tărie că două franzele, cinci mere și o pereche de pantaloni sînt suficiente pentru a transmite în închisoare orice text, chiar și un fragment din *Anna Karenina*.

Acestor „semnale din libertate“ — produs al minților înfierbîntate ale zeloșilor slujbași ai Instituției — li se puse capăt fără cruțare. Din acel moment se puteau trimite numai bani, în sumă de cel mult cincizeci de ruble pe lună pentru fiecare deținut. Erau permise numai sumele rotunde : 10, 20, 30, 40 și 50 de ruble, pentru a se preveni în acest fel posibilitatea elaborării vreunui nou „alfabet“ alcătuit din semne cifrice.

Ar fi fost mai simplu și mai sigur să se instituie interzicerea totală a dreptului de a primi orice, dar această măsură era lăsată la latitudinea anchetatorului care instruia afacerea. El avea dreptul de a interzice orice trimitere, „în in-

teresul cercetării". Era la mijloc și un anumit interes comercial : în perioadele cînd erau interzise pachetele cu obiecte de îmbrăcăminte și cu alimente, magazinul-„prăvălioară“ al închisorii Butîrskaja își mărea de cîteva ori deverul.

Administrația nu se încumeta să oprească total orice ajutoare venite de la rude sau prieteni, deși știa bine că nici în acest caz nu s-ar fi înregistrat vreun protest, nici din interiorul închisorii, nici din afara ei, din libertate, împotriva unei asemenea măsuri.

Drepturile iluzorii ale arestaților din prevenție erau oricum limitate și știrbite.

Rusului nu-i place să depună ca martor. Conform tradiției, într-un proces rusesc, martorul se deosebește prea puțin de acuzat, și „implicarea“ lui într-o afacere devine sursa unei viitoare referințe negative. Și mai rea e soarta celor anchetați în stare de detenție. Toți sînt viitori condamnați, întrucît se consideră că, așa cum „soția lui Cezar nu are defecte“¹, aparatul internelor nu face greșeli. Fără motiv nu e nimeni arestat. Iar concluzia logică a unei arestări e condamnarea. Cît privește durata detenției prevăzute în sentința pronunțată în cazul unuia sau altuia dintre arestați, aceasta depinde de șansă, de „noroc“ sau de un întreg complex de cauze, între care și ploșnițele care l-au pișcat pe anchetator în noaptea premergătoare punerii concluziilor, ori rezultatul unui vot din Congresul american.

Ieșirea pe porțile închisorii preventive are în fond o singură direcție : spre „dubă“, spre auto-

¹ Expresia, reproducă nu într-un totu exact (la Plutarh: „soția lui Cezar trebuie să fie deasupra oricărei suspiciuni“), îi aparține lui Iuliu Cezar și a fost rostită în legătură cu divorțul de cea de a treia soție a lui, Pompeia.

buzul închisorii care îi duce pe condamnați la gară. Acolo urmează îmbarcarea într-un vagon special, deplasarea lentă pe liniile ferate a unei garnituri nesfârșite, de vagoane cu deținuți și, în sfârșit, popasul la unul din miile de lagăre „de muncă“.

Această determinare își pune amprenta pe comportamentul deținuților în timpul anchetei. Nepăsarea și bravada lasă locul unui pesimism sumbru, unui declin al energiilor interioare. La interogatorii anchetatul se luptă cu un spectru, cu un spectru de o forță gigantică. Numai că acesta e „o flacără arzîndă și-o lance împlîntată-n trup“. Totul e groaznic de real, cu excepția „afacerii“. Surescitat, copleșit de lupta lui cu niște alcătuiuri fantastice, năucit de dimensiunea lor, anchetatul își pierde voința. El semnează tot ce a inventat anchetatorul, și din acea clipă devine el însuși o figură din acel univers ireal cu care s-a luptat, un pion într-un joc teribil, sîngeros și sumbru, jucat în birourile de anchetă.

— Unde l-au dus ?

— La Lefortovo¹. La semnat.

Anchetatul știe că e condamnat. O știi și cei care se găsesc de partea cealaltă a zăbrelelor, respectiv administrația închisorii. Comandanții, gardienii de serviciu, sentinelele, soldații din escortă sînt deprinși să se uite la cei aflați în anchetă ca la niște condamnați efectivi și nu virtuali.

Un arestat aflat sub anchetă i-a adresat — era în 1937 — comandantului de serviciu al pazei, la apel, o întrebare oarecare în legătură cu noua

¹ Închisoare din Moscova.

Constituție adoptată atunci. Comandantul i-a răspuns tăios :

— Asta nu te privește pe dumneata. Constituția dumată e Codul penal.

„Schimbări“ așteptau și deținuții internați în lagăre, care erau totdeauna pline de oameni aflați sub anchetă, deoarece a fi condamnat, nu însemna nicicum a fi scutit de efectul permanent al tuturor articolelor Codului penal. Ele acționau la fel ca și în libertate, numai că aici totul — denunțuri, sancțiuni, interogatorii — se petrecea și mai fără fașoane, într-o atmosferă de un și mai fantastic grobianism. Când în capitală au fost interzise pachetele cu alimente și îmbrăcăminte, la periferia penitenciară — în lagăre — s-a introdus rația specială de „anchetă“ : o cană de apă și trei sute de grame de piine pe zi. Situația de încarcerare la care erau reduși cei aflați sub anchetă îi apropia rapid de mormînt.

Cu ajutorul acestor „rații de anchetă“ se încerca obținerea „cele mai bune dintre probe“ : propria recunoaștere a celui anchetat, suspectat, acuzat.

În 1937, la închisoarea Butirskaia aveai voie să primești bani, în sumă de cel mult 50 de ruble pe lună. Aceasta era suma în limita căreia cel ce avea bani înscrisi în contul personal putea cumpăra alimente de la prăvălia închisorii, cheltuind cîte 13 ruble pe săptămînă, în fiecare din cele patru „zile de prăvălie“. Dacă prevenitul avusese mai mulți bani în momentul arestării, i se treceau în cont, dar pentru cumpărături nu putea cheltui mai mult de 50 de ruble lunar.

Nu se foloseau, bineînțeles, bani în numerar ; se elibera o chitanță, pe dosul căreia vînzătorul

trecea evidența cheltuielilor, obligatoriu cu cerneală roșie.

Relațiile cu conducerea și menținerea disciplinei colegiale cădeau în sarcina *starostelui* de celulă, funcție existentă din timpuri imemorabile.

O dată pe săptămână, în ajunul „zilei de prăvălie”, administrația închisorii îi dădea la apel *starostelui* o tăbliță de ardezie și o bucată de cretă. Pe această tăbliță *starostele* trebuia să facă din timp lista de comenzi pentru fiecare produs pe care îl voiau deținuții din celulă. De regulă, pe o față a tăbliței se trecea cantitatea totală comandată din fiecare produs, iar pe cealaltă comenzile detaliate din care se compuneau acele cantități, cu numele deținuților respectivi.

Cu acest calcul se consuma de obicei o zi întreagă, viața de pușcărie fiind alcătuită din evenimente amestecate, a căror dimensiune e importantă pentru toți deținuții. În dimineața zilei următoare, însoțit de unul sau doi oameni, *starostele* mergea la magazin după cumpărături. Restul zilei era ocupat cu distribuirea alimentelor aduse, cântărite după comenzile individuale.

Magazinul închisorii era bine asortat: avea unt, salam, brinzeturi, franzele, țigări, mahorcă...

Meniul pentru fiecare zi a săptămânii era în închisoare fixat o dată pentru totdeauna. Dacă deținuții ar fi uitat în ce zi sînt, ar fi putut afla aceste lucruri după mirosul supei de la prînz; sau după gustul singurului fel de mîncare de la masa de seară. Lunea la prînz se dădea totdeauna supă de mazăre, iar la cină *kașa* de ovăz; marțea, supă de mei și *kașa* de arpacaș. Pe parcursul a șase luni de arest preventiv, fiecare fel de mîncare al închisorii apărea de exact douăzeci și cinci de ori,

masa la Butîrskaaia fiind dintotdeauna faimoasă prin diversitatea ei.

Cine avea bani, măcar cele treisprezece ruble săptămânale, își putea cumpăra peste zeama subțire și felul doi, ceva mai gustos, mai hrănitor, mai sățios.

Cine nu avea bani bineînțeles că nu-și putea cumpăra nimic. Și într-o celulă totdeauna se găseau oameni, și nu unul sau doi, care n-aveau o copeică. Putea fi vorba de cineva adus din altă localitate, a cărui arestare avusese loc pe stradă și era pusă sub semnul celui mai strict secret. Soția respectivului bătea la porțile tuturor închisorilor, comandamentelor și secțiilor de miliție din oraș, încercînd zadarnic să afle „adresa” soțului ei. Regula era eschivarea de la răspuns, deplina tăcere a tuturor forurilor. Soția colinda cu pachetul din închisoare în închisoare, în speranța că i-l vor primi, ceea ce ar fi însemnat că bărbatul ei e în viață; în caz contrar, o așteptau nopți încărcate de grijă.

Sau putea fi un tată de familie de care erau îndepărtați obligatoriu, îndată după arestare, soția, copiii, rudele. Chinuindu-l cu interogatorii în lanț din momentul arestării, anchetatorul încerca să-l convingă a recunoaște ceea ce nu făcuse niciodată. Ca mijloc de convingere, în afară de amenințări și bătaie, era întrebuințată și privarea de bani.

Rudele și prietenii se temeau pe drept cuvînt să meargă la închisoare cu pachete sau cu bani. Insistența în această direcție, ca și în căutarea persoanei sau în obținerea de informații asupra ei, atrăgea adesea după sine suspiciune, neplăceri serioase și nedorite la serviciu, și chiar arestarea: cazuri au fost.

Exista și o altă categorie de deținuți fără bani. În celula șaiszeci și opt era și un anume Leonka, un băiat de vreo șaptesprezece ani dintr-un sat cu totul înapoiat pentru standardele deceniului patru, din raionul Tumsk, regiunea Moscova. Masiv și cu o paloare nesănătoasă pe fața care nu mai văzuse de multă vreme aerul curat, Leonka se simțea admirabil în închisoare. Dăduse peste un trai cum nu mai văzuse în viața lui. Aproape fiecare îl trata cu bunătați de la prăvălie. Trecuse la țigări, lăsase mahorca. Totul pentru el era un prilej de încântare și duiosie : cît de interesant e aici, ce oameni buni, — un întreg univers se deschidea în fața flăcăului analfabet din raionul Tumsk. Ancheta în cazul său o considera un soi de joacă, de *făcătură* care nu-l neliniștea cîtuși de puțin. Tot ce-și dorea el era ca această detenție preventivă într-o pușcărie unde era așa de bine hrănit și era așa de curat și de cald să țină la infinit.

Cazul lui era ieșit din comun. Era o repetare întocmai a situației unui „răufăcător“ cehovian. Leonka deșurubase cîteva piulițe de la șinele de cale ferată — avea nevoie de greutate la pescuit —, fusese prins la locul faptei și tradus în judecată ca sabotor, în baza punctului șapte din articolul cincizeci și opt. De povestirea lui Cehov Leonka nu auzise niciodată, ceea ce nu-l împiedica să-i „demonstreze“ anchetatorului că el nu deșurubase două piulițe alăturate, că el „înțelege“...

Pe baza declarației băiatului din Tumsk, anchetatorul edifică niște scenarii mirobolante, cel mai inocent dintre ele rezervîndu-i lui Leonka pedeapsa cu moartea prin împușcare. Dar ancheta nu reușea să stabilească o legătură între Leonka și

alte persoane, așa că băiatul făcea al doilea an de pușcărie în așteptarea momentului cînd ancheta va găsi conexiunile respective.

Deținuții care n-au bani în „contul personal” al închisorii sînt nevoiți să se restrîngă la rația alimentară oferită de stat, fără nimic altceva. Dar rația închisorii e un lucru monoton. O variație oricît de neînsemnată în regimul alimentar îndulcește viața de pușcăriaș, o face parcă mai suportabilă.

Probabil că rația de închisoare (spre deosebire de cea din lagăr) e alcătuită ținîndu-se seama — în ce privește kaloriile, albuminele, grăsimile și hidrații de carbon — de niște calcule teoretice, de niște norme verificate experimental. E de presupus că aceste calcule sînt bazate pe niște studii „științifice”, oamenii de știință fiind amatori de asemenea cercetări. E probabil de asemenea că la închisoarea preventivă din Moscova controlul asupra pregătirii mîncării și a transportului caloriilor pînă la consumatorul viu e situat la un nivel relativ ridicat. Și e probabil că la închisoarea Butîrskaja „proba” nu era deloc o formalitate derizorie, ca în lagăr. Vreun bătrîn medic al închisorii, dibuind locul unde trebuie să-și pună semnătura pe actul de confirmare a livrării alimentelor, îi va cere bucătarului să-i pună mai multă linte, mîncarea cea mai bogată în calorii. Și doctorul va observa cu umor că deținuții n-au dreptate să se plîngă de hrană de vreme ce el, medic fiind, a mîncat cu plăcere un castronaș (pentru probe, în treacăt fie zis, se folosea vesele de porțelan) întreg de mazăre.

Plîngeri cu privire la hrană nu existau în închisoarea Butîrskaja. Nu pentru că ar fi fost bună. Deținutului aflat sub anchetă nu-i ardea în

fond de mâncare. Nu se plîngea nimeni nici măcar de felul cel mai detestat: iahnia de fasole, care era atît de rea, încît era cunoscută sub numele expresiv de „felul de-nghițit cu noduri“.

Mezelurile, zahărul, untul, brînză, franzelele proaspete cumpărate de la prăvălie erau niște delicatese. Și cui nu i-ar fi plăcut să se înfrupte din ele la ceai, dar nu la cazona apă fiartă cu sirop „de zmeură“, ci la o cană de ceai veritabil, fiert în imensul ceainic de o vadră, ceainic de aramă rămas de pe vremea țarilor, din care poate că au băut și *narodovolții* ¹!

„Ziua de prăvălie“ era, se înțelege, un eveniment plăcut în viața celulei. Interzicerea accesului la prăvălie era o sancțiune dură, dînd naștere de fiecare dată la discuții și certuri, foarte greu de suportat de deținuți. Un zgomot întîmplător auzit de paznicul de pe coridor sau o discuție cu comandantul de serviciu erau considerate ca manifestări de impertinență și erau sancționate cu lipsirea „dreptului de prăvălie“ pe săptămîna respectivă. Se spulberau în acest fel iluziile a optzeci de oameni îngrămădiți într-un spațiu pentru douăzeci. Era o pedeapsă grea.

Aceia dintre deținuții aflați sub anchetă care nu aveau bani ar fi trebuit să rămînă indiferenți la interzicerea „prăvăliei“. Lucrurile însă nu stăteau așa.

Odată aduse alimentele, începea ceaiul de seară. Aceia însă care n-aveau bani se simțeau de prisos la această colățiune festivă. Erau singurii

¹ Membri ai organizației clandestine *Narodnaia volemia* (Voința poporului), principalul centru al mișcării revoluționare din Rusia în deceniile opt și nouă ale secolului trecut.

necontaminați de însuflețirea și surescitarea care dominau în „ziua de prăvălie“.

Bineînțeles, ei erau tratați de toți ceilalți. Dar a bea o cană de ceai cu zahărul și franzela altuia, a fuma o țigară străină — una și încă una — e cu totul altceva decât „la tine acasă“, decât dacă ți-ai fi cumpărat toate acele lucruri tu, pe banii tăi. Din delicatețe, deținutul fără bani se abținea să ia o bucatică în plus.

Ingeniosul creier colectiv al închisorii găsi mijlocul de a pune capăt situației false a camarazilor fără bani, menajându-le amorul propriu și dându-le un drept cvasioficial de a se folosi de „prăvălie“. Fiecare putea să-și cheltuiască independent propriii bani, cumpărând ceea ce dorea.

De unde apăreau acești bani ?

Revenea o denumire celebră din perioada comunismului de război și a primilor ani de după revoluție. E vorba de comitetele săracilor¹. Nu se știe cine aruncase într-o celulă a închisorii aceste cuvinte, care au prins imediat, s-au întins strecurându-se din celulă în celulă — prin bătăi în pereți, prin bilețele ascunse undeva sub o laviță în baie sau, și mai simplu, purtate odată cu transferurile dintr-o temniță în alta.

Închisoarea Butîrskaja e cunoscută prin organizarea ei exemplară. E un penitenciar gigantic, cu douăsprezece mii de locuitori, a cărui populație fluctuantă se află zi și noapte în continuă mișcare : autobuzele închisorii duc zilnic deținuți

¹ Comitetele săracilor au fost formate în 1918, ca puncte de sprijin la sate ale noului regim instaurat după revoluție și nuclee ale viitoarelor autorități administrative locale. Puterea sovietică le-a folosit cu precădere în acțiunile de colectare forțată a cerealelor.

la Lubeanka ¹, de la Lubianka la interogatorii, la confruntări, la judecată, sau îi transferă în alte închisori...

Transferuri au loc și în interiorul închisorii. Pentru delikte „celulare“ administrația îi închide pe deținuți într-unul din turnuri : al Poliției, Pugaciov, de Nord și de Sud, unde există celule disciplinare speciale. Există și un corp de clădire cu carcere, în care cel închis. nu se poate culca și poate dormi numai șezînd.

În cursul unei zile, o cincime din locatarii unei celule sînt duși undeva : „la fotograf“, unde deținutul e fotografiat după toate regulile, din față și din profil, cu numărul atîrnîndu-i de perdea lîngă care e așezat pe scaun, fie „să cînte la pian“, procedura luării amprentelor fiind obligatorie și — nu se știe de ce — niciodată privită ca un lucru jignitor, fie la interogatoriu, în corpul de clădire special destinat acestui scop. Deținutul e dus pe nesfîrșitele coridoare ale giganticei închisori, unde la fiecare cotitură paznicul își lovește cu cheile catarama centurii de la brîu, semnalizînd trecerea unui arestat de la „secret“. Și pînă nu aude o bătaie din palme (bătaie cu care la Lubeanka se răspundea la pocnitul din degete, și nu la zăngănitul de chei), paznicul nu-l lasă pe deținut să înainteze.

E o mișcare neînteruptă și fără sfîrșit — poarta de intrare nu se închide niciodată pe mult timp — dar nu se cunosc cazuri de „complici“ care să fi nimerit în aceeași celulă.

Deținutul care a pășit pragul închisorii și a ieșit din ea măcar pentru o secundă nu poate re-

¹ Veche închisoare din Moscova, devenită sediu central al poliției secrete sovietice.

veni îndărăt, în cazul unei contramandări de ultim moment a deplasării, fără a i se dezinfecă tot ce are pe el. E o măsură dictată de rațiuni sanitare. Hainele celor care erau duși des la Lubeanka pentru interogatorii se uzau repede. Dar și altfel, în închisoare hainele se uzează mult mai repede decât în libertate : deținuții dorm îmbrăcați și îmbrăcați se întorc pe o parte și alta pe scîndurile panourilor care acoperă priciurile. Ele, aceste scînduri, împreună cu despăducherile și etuvele sînt vinovate de distrugerea rapidă a îmbrăcăminții deținuților.

Oricît de severă ar fi evidența, „temnicerul se gîndește mai puțin la cheile lui decît deținutul la evadare“. Sînt cuvintele autorului *Mănăstirii din Parma*.

Comitetele săracilor au apărut spontan, ca un sistem de autoapărare, de ajutor mutual tovărășesc. Și-o fi adus cineva aminte în acest caz de „comitetele săracilor“. Și, cine știe, cel care a dat un nou înțeles unei denumiri vechi, o fi participat și el la adevăratele comitete ale săracilor din vreun sat rusec, în perioada primilor ani de după revoluție. Comitete de ajutor reciproc, iată ce erau comitetele săracilor din închisori.

Activitatea lor se reducea la tipul cel mai elementar de ajutor tovărășesc. Cînd se făcea lista de cumpărături, toți cei care se înscriau cu o comandă de alimente trebuiau să verse comitetului săracilor o sumă echivalentă cu zece la sută din valoarea comenzii. Suma totală se împărțea la toți deținuții din celulă care n-aveau bani, fiecare dintre ei primind dreptul de a face o comandă de alimente de la prăvălie.

Într-o celulă cu șaptezeci-optzeci de deținuți, se găseau tot timpul șapte-opt oameni fără bani. Cel mai adesea se întâmpla, ca și acestora să le sosească bani, și atunci debitorii încercau să-și restituie datoriile, dar lucrul nu era obligatoriu. Dădeau și ei la rîndul lor, cînd puteau, cele zece procente, și asta era totul.

Cei care făceau parte din comitetul săracilor primeau pentru cumpărături în jur de zece-douăsprezece ruble fiecare, avînd posibilitatea de a cheltui aproape cît și deținuții cu bani. Pentru acest tip de ajutor nu se mulțumea. Era considerate ca un drept al deținutului, un obicei al închisorii care nu comporta discuții.

Mult timp, poate ani, administrația închisorii nu și-a dat seama de existența acestei organizații, ori n-a dat atenție credincioaselor informări ale delatorilor din celule și ale agenților secreți ai penitenciarului. E greu de crezut să nu-i fi parvenit vești despre comitetele săracilor. Se vede că administrația Butîrkăi nu voia să repete trista experiență a luptei fără succes împotriva cunoscutului joc cu chibritêle.

În închisoare toate jocurile erau interzise. Figurile de șah, confecționate din pîine mestecată de toată celula, erau imediat confiscate și distruse cînd erau descoperite prin vizetă de ochiul vigilent al gardianului. Expresia „ochiul vigilent” căpăta în închisoare adevăratul ei sens, care nu era deloc figurat. Era ochiul atent, vigîl, înrămat în vizetă, al gardianului.

Dominoul, jocul de dame, erau strict interzise în închisoarea preventivă. Nu și cărțile. Închisoarea avea o bibliotecă bogată, dar deținutul aflat sub anchetă nu se alegea cu vreun folos din lectură, afară de faptul că ea îl distrașea de la gîn-

durile lui chinuitoare și grele. În celula comună concentrarea asupra unei cărți nu era posibilă. Cărțile serveau drept amuzament și distracție, înlocuind domipoul și tablele.

În celulele unde sînt închiși deținuții de drept comun se joacă de regulă cărți. La Butîrskiaia cărți de joc nu erau. Și nu se juca nici vreun alt joc, afară de chibrituri.

Acesta era un joc în doi.

O cutie are cincizeci de bețe. Pentru joc se lasă treizeci, se pun în capacul cutiei, care se așează vertical. Capacul se scutură, se ridică și chibriturile se împrăstie pe masă.

Primul jucător ia cu două degete un chibrit și, folosindu-l drept pîrghie, îndepărtează sau dă la o parte atîtea chibrituri cîte poate desprinde din grămăjoară fără să deranjeze pe vreunul din cel rămase. Cînd a mișcat din loc două chibrituri deodată, pierde dreptul la joc. Urmează al doilea, care joacă pînă la prima greșeală.

„Chibriturile“ sînt cel mai banal joc de copii, un joc cu bețișoare, adaptat însă de mintea ingenioasă a deținuților la condițiile de detenție.

Îl juca toată închisoarea, de la micul dejun la prînz și de la prînz la cină, cu patimă și entuziasm.

Apăruseră campioni ai acestui joc. Chibriturile de calitate se puneau de-o parte. Șlefuite de continua lor utilizare, ele nu se mai foloseau la aprins țigara.

Acest joc îi ajuta pe deținuți să-și conserve energia nervoasă și le mai calma întrucîtva suflele agitate.

Administrația era neputincioasă în desființarea și interzicerea lui. Fiindcă chibriturile ca a-

tare erau permise. Primea fiecare câte o cutie și se puteau cumpăra la magazin.

Comandanții corpurilor de clădiri au încercat să sfărîme cutiile, dar se putea juca și fără ele.

În acest război împotriva jocului cu bețele, administrația se acoperi de ridicol. Toate demersurile ei n-au dus la nimic serios. Întreaga închisoare continua să joace chibrituri.

Acesta era motivul — teama de ridicol — pentru care administrația se făcea că nu vede nici comitetele săracilor, nedorind să se angajeze într-o luptă fără glorie.

Dar zvonurile despre existența lor ajunseseră, vai ! tot mai departe și mai sus, pînă la Instituție, de unde nu întîrzie să vină un ordin teribil : să fie lichidate comitetele săracilor, care chiar prin denumirea lor păreau o provocare, sugerînd parcă o chemare la conștiință revoluționară.

Cîte dispoziții moralizatoare s-au mai putut citi la apeluri ! Cîte bilețele incriminate, cu liste de cheltuieli și comenzi au fost confiscate cu ocazia perchezițiilor inopinate prin celule ! Cîți dintre *șarostii* celulelor n-au fost duși în carcerile și celulele disciplinare din turnurile Poliției și Pugaciov !

Totul a fost degeaba : comitetele săracilor continuau să ființeze, în ciuda tuturor avertismentelor și sancțiunilor.

Un control eficient era foarte greu de făcut. Pe lîngă acestea, comandantul corpului de clădire, supraveghetorul, deșcă bătrînă în închisoare, îi privea puțin altfel pe deținuți decît superiorii lui cei mari și uneori, în sinea lui, le ținea partea împotriva acestora din urmă. Nu că i-ar fi ajutat. Nu, ci pur și simplu privea la ceea ce făceau ei cu îngăduință cînd putea privi cu îngă-

duință și nu-i vedea cînd putea să nu-i vadă ; era, într-un cuvînt, mai puțin șicanator. Aceasta se întîmpla mai ales cînd era vorba de un om mai în vîrstă. Pentru deținut, comandantul ideal e un om mai în vîrstă și nu prea mare în grad. Întrunirea acestor două condiții e aproape echivalentă cu promisiunea de a avea de-a face cu un om relativ cumsecade. Dacă mai și bea, e cu atît mai bine. Un asemenea om nu se zbate pentru carieră. Și o carieră de paznic de închisoare, și mai ales de lagăr, se plătește cu singele celor închiși.

Dar Instituția cerea lichidarea comitetelor săracilor, iar conducerea se străduia fără succes să obțină acest rezultat.

S-a încercat torpilarea din interior a comitetelor, decizia cea mai perfidă din toate, fără îndoială. Comitetele săracilor erau o organizație ilegală, și orice deținut putea să se împotrivească reținerii forțate. Acela care nu voia să plătească asemenea impozite și nu voia să întrețină comitetele săracilor era liber să protesteze, iar refuzul și protestul său ar fi găsit imediat sprijin total la administrația închisorii. Și sprijin e puțin spus : un colectiv de deținuți nu e stat, ca să perceapă impozite, ceea ce înseamnă că acțiunea comitetelor săracilor e o escrocherie, un *racket*, un furt.

Indiscutabil, orice deținut putea refuza contribuția. Nu vreau, și gata ! Sînt banii mei și nici nimeni n-are dreptul să se atingă de ei etc. Față de o asemenea declarație, reținerea nu se mai opera și comanda respectivului era onorată integral.

Dar cine riscă o asemenea declarație ? Cine riscă să se opună unui colectiv de deținuți, adică unor oameni cu care trăiești laolaltă douăzeci și

patru de ore din douăzeci și patru și numai somnul te scapă de privirile lipsite de bunăvoință, ostile ale tovarășilor tăi? Într-o închisoare fiecare caută vrînd-nevrînd un sprijin sufletesc la vecinul lui și a deveni obiect al boicotului e din cale afară de groaznic. E un lucru mai înfiorător decît sînt amenințările anchetatorului, deși nu se recurge la constrîngere fizică.

Boicotul în închisoare e o armă într-un război al nervilor. Și nu i-aș dori nimănui să devină ținta disprețului nedisimulat al tovarășilor lui.

Iar cînd insul cu înclinații antisociale se dovedește a fi prea de tot încăpățînat și gros de obraz, *starostele* are la îndemînă o armă și mai jiguitoare încă, și mai eficientă.

Nimeni în închisoare nu are dreptul să priveze pe un deținut de rația lui de hrană (afară de anchetatori, care se văd siliți să recurgă uneori la acest mijloc de presiune, „în interesul cercetărilor“), și încăpățînatul își va primi gamela lui de zeamă, porția de *kaša* și pîinea cuvenite.

E un deținut însărcinat special cu distribuirea mîncării, operație care se face după indicațiile *starostelui*, (aceasta fiind una din funcțiile lui). Paturile sînt dispuse de-a lungul pereților laterali ai celulei, lăsînd între ele un interval care duce de la ușă la fereastră. Celula are patru unghiuri și servitul mesei începe în fiecare zi din alt unghi. Această succesiune e dictată de grija de a nu se zgîndări iritabilitatea nervoasă a deținuților printr-un fleac cum ar fi „subțirele“ și „grosul“ lungii zemi butîrskiene, de a se acorda tuturor șanse egale la stratul de la fund al supei, la temperatura ei... Lucruri lipsite de importanță nu există în închisoare. *Starostele* își dă aprobarea înainte de distribuirea mîncării și adau-

gă : pe cutare — adică pe cel care refuză să țină seama de comitetele săracilor — îl lași la urmă.

Acest afront umilitor și insuportabil poate fi rostit de patru ori într-o zi, și anume la ceaiul de dimineață și la cel de seară, la supa de la prînz și la *kașa* de la cină. O a cincea ocazie se poate ivi la distribuirea rației de pîine.

A apela la comandantul pe corpul de clădire să descilcească o afacere de acest gen e riscant, fiindcă toți deținuții din celulă vor depune împotriva încăpățînatului nostru. Minciuna colectivă e de rigoare în asemenea cazuri, așa încît comandantul nu va descoperi adevărul.

Dar egoistul, hapsînul e un om cu tărie de caracter. El se consideră singurul arestat pe nedrept, toți ceilalți colocatari ai închisorii fiind după el niște criminali. E destul de îndărătnic și gros la obraz. Boicotul camarazilor lui îl va suporta cu ușurință. N-o să-i frîngă lui răbdarea și capacitatea de rezistență mofturile unor intelectuali. Numai „neagra” ar avea efect asupra lui, această veche metodă de convingere. Dar la Butîrskaiia „neagra” nu se folosește. Și egoistul e gata să-și sărbătorească izbînda : boicotul n-a avut efectul scontat.

Dar *starostele* și ceilalți locatari ai celulei mai au la îndemînă o armă redutabilă. Zilnic, la apelul de seară, care are loc la schimbarea gărzii, comandantul corpului de clădire care a preluat serviciul adresează deținuților, conform regulamentului, întrebarea dacă există doleanțe. Atunci *starostele* face un pas înainte și cere mutarea în altă celulă a recalcitrantului supus boicotului. Nu e nevoie să se invoce vreun motiv : e suficientă cererea. Mutarea are loc negreșit în următoarele douăzeci și patru de ore, uneori și mai

repede, aceasta pentru că avertismentul public al *starostelui* îl scutește de orice răspundere în menținerea disciplinei în celulă. Dacă n-ar fi mutat, s-ar putea întâmpla ca încăpățînatul să fie bătut sau ucis — nu se poate ști ce zace în sufletele deținuților — și întâmplările de acest fel aduc după ele o serie infinită de declarații neplăcute pe care comandantul de serviciu pe corpul de clădire trebuie să le facă la conducere. O eventuală anchetă a omorului săvîrșit în închisoare va scoate fără întîrziere la iveală un fapt: comandantul a fost avertizat. Cel mai bine este să se supună cererii și să-l mute în altă parte pe respectivul, fără scandal.

A ajunge într-o altă celulă prin mutare și nu din „libertate” nu e un lucru foarte plăcut. Aceasta stîrnește totdeauna suspiciunea și circumspecția noilor camarazi, care se întreabă dacă nu au de-a face cu un denunțator. „E bine dacă a fost mutat la noi numai pentru refuzul de a contribui la comitetul săracilor, își spune *starostele* noii celule. Dar dacă e vorba de ceva mai rău?” Și atunci va căuta să se intereseze de cauza mutării, drept care va strecura un bilețel în fundul lădiței de gunoi de la closet, sau va recurge la sistemul ciocăniturilor în perete, folosind fie codul decembristului Bestujev¹, fie alfabetul Morse.

Pină la primirea răspunsului, proaspătul venit nu poate conta pe compasiunea și încrederea noilor lui camarazi. După multe zile, cauza mutării se va lămuri, emoțiile se vor potoli, dar recalci-

¹ God bazat pe dispunerea în cinci rînduri orizontale a literelor alfabetului, semnalele sonore — cu și fără pauze — indicînd numărul de ordine al rîndului și, respectiv, al literei din rînd.

trantul va afla că și noua celulă are un comitet al săracilor, că și aici se fac rețineri.

Și totul începe din nou — dacă mai începe, fiindcă, îmbogățit cu o experiență amară, recalci-trantul se va purta altfel. Încăpăținarea lui cedează.

Cit timp era permisă primirea de pachete cu îmbrăcăminte și alimente, iar accesul la magazinul închisorii era practic neîngrădit, la Butirskia nu existau comitete ale săracilor. Ele au apărut în a doua jumătate a deceniului patru, ca o curioasă formă de „viață personală“ a deținuților în prevenție, o formă de afirmare de sine a omului lipsit de drepturi. E vorba de un sector infim, unde un grup uman animat de acea solidaritate care e specifică închisorii — nu și vieții „în libertate“ și nici lagărului — în ciuda lipsei de drepturi, găsește punctul de aplicație a resurselor sale de energie spirituală pentru afirmarea perseverentă a dreptului dintotdeauna al omului de a trăi așa cum îi place. Această energie spirituală se opune oricăror reglementări, de orice fel, ale detenției și anchetei penale și reușește să le înfrângă.

UN ECOU ÎN MUNȚI

Era imposibil de găsit un secretar-șef la secția de evidență. Ulterior, când lucrurile s-au extins, atribuțiile acestei funcții au fost asumate de o secție întreagă, de sine stătătoare: „colectivul de eliberare“. Secretarul-șef era omul care înmîna documentele de punere în libertate a deți-

nușilor și era o figură de seamă într-o lume unde viața era în întregime centrată pe clipa primirii acelor documente care îi dădeau deținutului dreptul de a nu mai fi deținut. În acest post trebuia numit cineva dintre deținuți, așa după cum era prevăzut în economicsul stat de funcțiuni. Bineînțeles, ocuparea postului vacant putea fi asigurată și prin sarcină pe linie de partid sau sindicală, ori prin muncă de lămurire dusă cu un ofițer în momentul trecerii în rezervă, dar unor atări soluții nu le venise încă timpul. A găsi amatori de serviciu într-un lagăr nu era un lucru atât de simplu, oricât de „polare“ ar fi fost salariile oferite. A lucra ca angajat contractual liber într-un lagăr mai era considerat drept un lucru infamant. În toată secția de evidență, care se ocupa de administrarea tuturor afacerilor privindu-i pe deținuți, era un singur angajat contractual: blajinul inspector Paskevici, un bețiv inveterat. Acesta nu prea stătea pe la birou, cea mai mare parte din timp cheltuindu-și-o cu munca de curierat, pentru că lagărul era situat, așa cum se cuvenea, la mare distanță de privirile muritorilor de rînd.

Deci nu era chip să se poată găsi un secretarșef. Ba se descoperea că proaspătul numit are relații cu lumea borfașilor, ale căror ordine secrete le execută, ba se întâmpla ca secretarul să se lase corupt și să dea drumul unor traficanți de valută din sud, ba se dovedea că respectivul, băiat corect și ferm altfel, era și un zăpăcit și un încurcă-lume care elibera pe altcineva decît cel care trebuia eliberat.

Autoritățile superioare făceau tot ce le stătea în pîntîcă ca să găsească pe omul de care aveau nevoie. Lucrul era de înțeles, fiindcă — le convenea sau nu — erorile la eliberări erau conside-

rate drept cea mai mare crimă și puteau duce la rapidul sfîrșit al carierei unui veteran al lagărului, la scuturarea lui din cadrele OGPU¹, cînd nu ajungea chiar pe banca acuzaților.

Lagărul era cel care se mai numea cu un an în urmă „secția a patra a lagărelor de la Solovetk”²; acum însă devenise un lagăr independent și important din Uralul de Nord.

Ceea ce-i lipsea însă era un secretar-șef.

Și într-o bună zi ne pomenirăm cu o escortă specială care venea de la Solovki. Era un fapt rar pentru Vișera. N-aveau pe cine să trimită de-acolo cu escortă specială. Transporturile se făceau cu vagoanele pentru cai, vopsite în roșu și

¹ Numele purtat între anii 1922—1934 de poliția politică sovietică, instituție cu drepturi și atribuții complexe, mergînd, pe de o parte, de la privarea de libertate și anchetare, pînă la pronunțarea de sentințe (paralel cu și independent de organele de justiție obișnuite), iar pe de alta, pînă la colonizarea unor regiuni sau organizarea și exploatarea unor segmente importante ale economiei. Denumirea completă a instituției era Direcția politică unificată de stat de pe lîngă Consiliul comisarilor poporului al URSS.

Pînă a ajunge la KGB-ul din zilele noastre (Comitetul pentru securitatea statului, din 1954), aceeași instituție represivă a mai fost cunoscută și sub alte sigle, după cum urmează (în paranteze fiind indicate denumirile complete și perioadele corespunzătoare): VCK (Comisia extraordinară panrusă pentru lupta împotriva contrarevoluției, speculei și sabotajului, 1918—1922), GPU (Direcția politică de stat, 1922), NKVD (Comisariatul poporului pentru afacerile interne, 1934—1941), NKGB (Comisariatul poporului pentru securitatea statului, 1941—1946), MGB (Ministerul securității statului, 1946—1953), MVD (Ministerul afacerilor interne, 1953—1954).

² Principala insulă a micului arhipelag Solovki din Marea Albă, centru al unei rețele de lagăre situate în nordul Rusiei europene (între care și cel de pe valea râului Vișera, unde se petrec evenimentele povestite).

avînd în interior amenajate priciuri, sau cu faimoasele vagoane de pasageri cu zăbrele la ferestre, zăbrele de care păreau a se rușina ele însele. În sud pot fi văzut case ale căror ferestre sînt protejate împotriva hoților cu niște zăbrele de forme ciudate, închipuind flori sau raze, forme la care imaginația meridionalilor recurge pentru a nu jigni privirile trecătorului; zăbrelele însă rămîn zăbrele. La fel se întîmplă cu vagonul de pasageri: voaletele metalice care-i acoperă ochii îl scot din rîndul vagoanelor obișnuite.

Pe depărtatele căi ferate din Ural și din Siberia mai circulau pe vremea aceea vestitele „stolîpnice”¹, nume pe care aveau să-l poarte vagoanele-dubă multe decenii după aceea, chiar nemăfiind „stolîpinca”. „Stolîpinca” avea pe o latură două mici ferestre pătrate, iar pe cealaltă citeva mari. Acele două ferestruici zăbrelite nu permiteau să se vadă nimic din ce se întîmpla înăuntru, chiar dacă ai fi privit din imediată apropiere. Grilaje masive, cu două porți grele și zgomotoase împărțeau vagonul în două, și fiecare jumătate avea mica lui fereastră. De ambele părți era cite un compartiment pentru escortă. Culoarul era și el rezervat escortei.

Escortele speciale nu călătoreau cu „stolîpincele”. Solitarii erau transportați sub escortă cu trenurile obișnuite, ocupînd un compartiment din capătul vagonului. Lucrurile se mai petreceau ca în familie, simplu, ca înainte de revoluție. Încă nu se acumulase experiență.

¹ De la numele lui *Piotr Stolîpin* (1862—1911), ministru de interne și prim-ministru în perioada de represiune îndreptată împotriva participanților la evenimentele revoluționare din 1905. De numele lui e legată reforma agrară realizată în 1906.

O escortă specială venea de pe „insulă” — așa se numea pe atunci arhipelagul Solovki : „insulă” pur și simplu, cum ai vorbi de insula Sahalin — aducînd un bărbat de vîrstă mijlocie, nu prea înalt, mergînd în cîrji și avînd pe el inevitabila scurtă de postav militar, iar în cap o căciulă cu clape, la fel de inevitabilă : „solovceanka”.

Omul era calm, încărunțit, agil în mișcări și se vedea că de-abia învăța arta de a umbla în cîrji, că devenise invalid de curînd.

În baraca dotată cu paturi duble era înghesuală și un aer greu, cu toate că ușile de la cele două capete ale încăperii erau larg deschise. Responsabilul barăcii ședea pe un scaun la intrare și, la lumina unei lămpi de gaz cu fitilul „de șapte”, studia purecii care săreau prin rumegușul presărat pe podeaua de lemn. Din timp în timp, muindu-și degetul în gură, el se lansa în prinderea sprintenelor insecte.

Aceasta era baraca în care a fost cazat noul venit. Responsabilul de noapte făcu un gest nedefinit cu mina, în direcția unui ungher întunecat și împutit, unde dormeau claie peste grămadă niște oameni îmbrăcați și unde nu era loc nici pentru o pisică, necum pentru un om.

Noul venit își trase însă liniștit căciula pe urechi și își așază cîrjele pe masa lungă, apoi se cățăară pînă ajunse deasupra oamenilor care dormeau, se culcă peste ei și închise ochii, fără să mai facă nici o mișcare. Locul în masa acelor trupuri și-l găsi prin greutatea propriului trup, care se înfunda la fiecare mișcare a vecinilor adormiți, noul venit punînd în acest fel stăpînire pe minusculul spațiu devenit liber. Cînd simți sub coate și sub șolduri scîndurile patului, mușchii trupului i se destinseră și adormi.

A doua zi dimineata se află că invalidul care venise era una și aceeași persoană cu faimosul secretar-șef, atit de așteptat de direcția lagărului.

La prînz fu chemat la conducere, iar spre seară îl mutară într-o altă baracă, cea a serviciului administrativ, unde locuiau toți funcționarii lagărului recrutați dintre deținuți. Era o baracă ciudată, ieșită din comun. Fusesse construită în perioada cînd lagărul era comandat de un fost marinar care sabordase în nouă sute optsprezece flota Mării Negre, la sosirea faimosului ofițer de marină Raskolnikov¹. Pe uscat, marinarul făcuse carieră pe linie concentraționară, și baraca personalului din administrație era opera lui, un tribut plătit trecutului său marinăresc. Paturile supra-puse ale barăcii erau suspendate pe parîme de oțel. Oamenii atîrnau de acele frînghii în grupuri de cîte patru, ca marinarii în cazarma echipajului. Pentru a fi mai rezistentă, toată construcția era legată pe una din părți cu un cablu de oțel, lung și solid. Aceasta făcea ca la cea mai mică mișcare a unuia din locatarii barăcii, toate paturile să se legene în același timp. Și cum se găseau mai mulți oameni care să se miște deodată, paturile suspendate se aflau într-un continuu balans, ceea ce le făcea să scîrțîie într-una, nu prea tare, dar distinct. Balansul și scîrțîitul nu încetau nici o clipă timp de douăzeci și patru de ore. Paturile

¹ Flota din Marea Neagră a fost sabordată la 18 iunie 1918, din ordinul lui Lenin, spre a nu cădea în mîinile germanilor. Adjunct al comisarului poporului pentru marină în acea vreme, Feodor Raskolnikov (1892—1939) s-a ilustrat ulterior ca scriitor „proletar” și diplomat. Rechemat în țară în 1938, refuză să se întoarcă și publică în Franța o scrisoare conținînd grave acuze la adresa lui Stalin. Moare la Nisa în 1939, în condiții neelucidate.

acelea mobile se opreau numai în timpul apelului de seară, asemenea unui pendul obosit, și atunci nu li se mai auzea scîrțitul.

Aceasta era baraca în care am făcut cunoștință cu Stepanov, cu Mihail Stepanovici Stepanov. Acesta era numele noului secretar-șef, nume lipsit de acel „zis și“, atît de curent aici.

De altfel, îi văzusem în ziua precedentă „plicul“, adus de soldatul care-l escortase, dosarul personal. Era un dosar subțire, pus într-o mapă de culoare verde care se deschidea cu obișnuitul chestionar unde erau lipite două fotografii numerotate — din față și din profil — și care avea o casetă cu amprente digitale, semănînd cu niște arbori miniaturali priviți în secțiune.

Pe chestionar era indicat anul nașterii : 1888 — trei de opt care mi se fixaseră bine în memorie ; figura de asemenea și ultimul loc de muncă : Moscova, NKRKI¹... Era membru al PCB din 1917.

La una din ultimele întrebări răspunsul era : da, a mai fost condamnat, fusese membru al partidului *eseriștilor*² din 1905... Adnotările, cu obișnuita lor grafie cazonă, erau lapidare, ca totdeauna.

¹ Sigla indică o instituție centrală a cărei denumire completă este Comisariatul poporului pentru inspecția muncitorească și țărănească.

² Numele abreviat al Partidului socialist revoluționar, creat în 1900 și acționînd mai ales la sate, devenit faimos prin patronarea cîtorva asasinate politice de răsunet. Majoritar în sovietul din Petrograd, participă în 1917 la guvernarea țării. Scindat după Revoluția din Octombrie, intră în grave divergențe cu partidul bolșevic și dispare în urma unei încercări eșuate de cucerire a puterii.

Sarcini avute în lagăr : secretar-șef la Solovki, ceva mai mult de o jumătate de an.

Nu era prea interesant chestionarul lui Mihail Stepanovici al nostru. În lagăr erau mai mulți comandanți ai lui Kolceak și Annenkov¹, era un comandant al faimoasei divizii sălbatice², era o aventurieră care se dăduse drept fiica lui Nikolai Romanov³, era celebrul hoț de buzunare Karlov, zis și Antreprenorul — și chiar că arăta a antreprenor, cu chelia lui, cu abdomenul respectabil și cu degetele lui plinuțe — unul din cei mai agili hoți de buzunare, un artist care era arătat șefilor.

Era Maierovski, spărgător și pictor care desena tot timpul pe ce găsea — pe o scîndură, pe o foaie de hîrtie — unul și același lucru : trupuri goale de femei și bărbați, înlănțuite în toate modurile posibile de acuplare nefirească. Maierovski nu era în stare să deseneze altceva. Era oia neagră a unei familii foarte bine situate, aparținînd lumii științifice. Borfașii îl priveau ca pe un intrus.

¹ Doi din organizatorii opoziției armate împotriva puterii sovietice. Amiralul Alexandr Kolceak (1874—1920) stăpînea în 1918—1919 Siberia, Uralul și regiunea Volgăi. Înfrînt de Armata Roșie, după ce pierde sprijinul Legiunii formate din foștii prizonieri cehi, moare împușcat în februarie 1920. Boris Annenkov (1880—1927) a luptat în Siberia, apoi în Kazahstan, în fruntea unei divizii de cazaci. După victoria bolșevică, se refugiază în China, de unde revine în 1926. E arestat și împușcat în august 1927.

² Alcătuită din tătari, osetini și ceceni, divizia sălbatică a fost una din armatele cu care generalul Kornilov a încercat fără succes să ocupe Petrogradul în august 1917.

³ Nikolai II, n. în 1868, ultimul țar al Rusiei (1894—1917). Executat în aprilie 1918 împreună cu familia și suita în subsolul unei clădiri din Sverdlovsk. În 1992, prin deshumarea osîmnitelor, s-au reconstituit detaliile uciderii.

Erau cîțiva conți, cîțiva prinți georgieni din suita lui Nikolai II.

Dosarul personal al lui Stepanov fu pus într-o mapă nouă, a lagărului, și așezat pe un raft la litera S.

N-aș fi aflat povestea lui extraordinară dacă n-aș fi avut, cu el o convorbire întîmplătoare în biroul administrației. Era într-o duminică și era prima dată, că îl vedeam fără cîrji. Se sprijinea într-un baston, pe care se vede că îl comandase cu cîțva timp în urmă la tîmplăria lagărului. Bastonul era de tip spitalicesc, adică avea mînerul îndoit în unghi drept, și nu curbat ca la bastoanele obișnuite.

Exclamai „oho !“ și îl felicitai.

— Merg spre bine, zise Stepanov. N-am nimic rupt. Scorbutul e de vină.

Își suflecă unul din cracii pantalonilor. Pe picior avea o fișie de culoare violet închisă care mergea pînă în susul coapsei.

— Mihail Stepanovici, îl întrebai după o clipă de tăcere, dar de ce ai fost condamnat ?

— Cum de ce ? îmi răspunse el zîbind. Eu l-am eliberat pe Antonov¹.

Elev de liceu din Petersburg, fiu al unui profesor secundar, Mișa Stépanov intrase la vîrsta de șaptesprezece ani, în ajunul lui 1905, într-un partid spre care chiar Dumnezeu îi îndreptase pașii, în virtutea modei răspîndite atunci printre tinerii intelectuali ruși. Aureolat de faima legendară a „Voinței poporului“, proaspăt înființatul partid al *eseriștilor* era divizat într-o mulțime de curențe

¹ Aleksandr Antonov, militant *eserist*, organizatorul unei armate de țărani care a acționat împotriva puterii sovietice în regiunea Tambov din sudul Rusiei.

și tendințe. Între acestea, un loc de seamă era ocupat de grupul *eseriștilor* maximaliști, condus de faimosul terorist Mihail Sokolov¹. Relații de rudenie l-au îndreptat spre acest grup pe Mihail Stepanov, care avea să-și facă în scurtă vreme intrarea în ceea ce constituia existența de fiecare zi a Rusiei subterane: întâlniri conspirative, adăposturi secrete, exerciții de tir, școala dinamitei...

Din laboratoarele lor nu lipsea tradiționalul flacon cu nitroglicerină, pentru eventualitatea unei arestări sau a unei percheziții.

Într-o bună zi poliția înconjură o locuință conspirativă. Cei șapte *eseriști* din interior — între ei și Mișa Stepanov — ripostară cu focuri de armă, trăgând pînă la ultimul cartuș. Au fost toți arestați, judecați și spînzurați, cu excepția minorului Mișa care, scăpat de frînghie, fu condamnat la muncă silnică pe viață și ajuns la Schlüsselsburg², nu departe de natalul Piter.

Munca silnică e o pedeapsă al cărei regim se modifică în funcție de conjunctură și de caracterul autocratului. Pe vremea țarismului, munca silnică pe viață însemna o condamnare de douăzeci de ani, din care doi cu mîinile, iar patru cu picioarele prinse în cătușe. La Schlüsselsburg, în timp ce Stepanov era acolo, s-a introdus o inova-

¹ Frunțaș al aripilor de stînga, desprinsă din Partidul Socialist Revoluționar la congresul din 1905, Mihail Sokolov a fost, după înfrîngerea revoluției din acel an, organizatorul unor „exproprieri“ de bănci și al unor acțiuni teroriste de mare ecou în epocă. După arestarea și executarea lui (2 decembrie 1906), mișcarea „maximalistă“ se destramă sub loviturile date de *Ohrana* (poliția secretă țaristă).

² Veche fortăreață (purtînd azi denumirea de Petrokrepost), situată pe țărmul sudic al lacului Ladoga. A fost folosită pînă la revoluție ca închisoare politică.

ție importantă, și anume legarea a cîte doi condamnați cu o singură pereche de cătușe, ceea ce era mijlocul cel mai sigur de a-i face să se certe.

Barbusse a prezentat într-o povestire tragedia a doi îndrăgostiți care, legați unul de altul cu aceeași pereche de cătușe, au ajuns să se deteste.

Cu ocașii aceasta se întîmpla de mult. Alege-rea partenerilor de lanț era opera unor maeștri care excelau în astfel de isprăvi; conducerea închisorii putea să-și manifeste aici în voie fantezia, legînd în aceleași cătușe un scund cu un lungan, un sectant cu un ateu. Mai important însă era că se puteau alcătui buchete de politici: un anarhist legat împreună cu un *eserist*, un social-democrat cu un agrarian negru¹.

Pentru evitarea certurilor între ei era nevoie de o extraordinară stăpînire de sine din partea ambilor parteneri ai cuplului, sau de admirația oarbă a celui mai tînăr dintre ei, aliată cu dorința pătimașă a mai vîrstnicului de a oferi tovarășului lui tot ce avea mai bun în suflet.

Sînt cazuri în care voința devine mai puternică în urma unei probe noi, care le întrece în dificultate pe cele precedente. Caracterul omului. spiritul lui se călesc.

Așa i-au trecut lui Mihail Stepanov anii de cătușe, anii, aceia cînd avea mîinile și picioarele legate în lanțuri.

Au venit apoi anii de muncă silnică obișnuită: numărul și asul de caro de pe zeghe îi deveniseră familiare, nici nu le mai observa.

Atunci l-a cunoscut Mihail Stepanovici, tînărul de douăzeci și doi de ani, pe Sergo Ordjoni-

¹ Adept al grupării *Ciornii peredel* (Partajul negru), desprinsă din organizația narodnică *Pămînt și libertate*.

kidze¹, acolo, la Schlüsselburg. Sergo era un propagandist remarcabil și și-a petrecut zile la rînd în discuții cu Stepanov. Cunoștința și prietenia cu Ordjonikidze făcură din *eseristul* maximalist Mihail Stepanov un social-democrat bolșevic.

Crezu cu credința lui Sergo în viitorul Rusiei și în propriul său viitor. Era tînăr, și chiar dacă și-ar fi executat pînă la capăt condamnarea „pe viață”, avea să devină liber înainte de a împlini patruzeci de ani și va mai putea să slujească sub noul stîndard. Va aștepta deci să treacă cei douăzeci de ani.

N-a avut însă de așteptat atît de mult. Februarie 1917 a deschis porțile închisorilor țariste și Mihail Stepanov s-a văzut liber mult mai curînd decît se așteptase și decît era pregătît. Îl găsi pe Ordjonikidze, intră în partidul bolșevic; luă parte la asaltul Palatului de iarnă, iar după revoluția din octombrie urmă o școală militară și plecă pe front în calitate de comandant roșu și, din front în front, urcă tot mai sus pe scara ierarhiei militare.

Pe frontul de la Tambov, împotriva lui Antonov, Stepanov comanda un detașament mixt de trenuri blindate, și nu fără succes.

„Antonovșcina” era în declin. În regiunea Tambov, Armatei Roșii i se opuneau niște unități de un fel aparte, alcătuite din sătenii locului, transformate peste noapte în armată regulată, fiecare cu comandantul ei.

Spre deosebire de multe alte bande din perioada războiului civil, Antonov era preocupat de „sta-

¹ Cunoscutul militant bolșevic Sergo Ordjonikidze (1886—1937) a stat trei ani — între 1912—1915 — în închisoarea Schlüsselburg.

rea morală a unităților“ și își însuflețea soldații cu ajutorul unor comisari politici, creați după modelul comisarilor din Armata Roșie.

Antonov fusese de mult judecat de tribunalul revoluționar, condamnat la moarte în lipsă și declarat în afara legii. În toate unitățile Armatei Roșii fusese difuzat un ordin al comandantului suprem, care cerea ca îndată ce va fi prins și recunoscut, Antonov să fie împușcat pe loc ca dușman al poporului.

„Antonovșcina“ era pe sfârșite. Într-o bună zi comandantului de brigadă Stepanov i se raportă că operația unui regiment al VCK a fost încununată de succes și că a fost capturat Antonov, Antonov în persoană.

Stepanov ordonă să-i fie adus prizonierul. Antonov intră și se opri în prag. Lumina unei lămpi de miner atârnată aproape de ușă cădea pe un chip colțuros, dur și exaltat.

Stepanov ordonă soldatului care-l escortase să iasă afară și să aștepte la ușă. După care se îndreptă spre Antonov — era aproape cu un cap mai mic decât acesta — exclamînd :

— Tu ești, Sașka ?

Fuseseră legați împreună la Schlüsselburg timp de un an de zile și nu se certaseră o singură dată.

Stepanov își îmbrățișă prizonierul legat și se sărutară. După care căzu pe gânduri și începu să măsoare în tăcere vagonul, timp în care Antonov zîmbea trist, privindu-și vechiul prieten. Stepanov îi spuse de ordin, lucru care nu constituia o noutate pentru prizonier.

— Nu' pot să te împușc și n-o să te împușc, îi zise Stepanov cînd părea a fi găsit o soluție. O să găsesc o posibilitate de a-ți reda libertatea. Dar să-mi dai în schimb cuvîntul tău că te vei

face nevăzut și vei înceta lupta împotriva puterii sovietice ; oricum, această mișcare e condamnată la pieire. Vreau cuvîntul tău, cuvîntul tău de onoare.

Și Antonov, pe care nu-l costa nimic, înțelegînd perfect tortura morală a camaradului său de temniță grea, își dăde cuvîntul de onoare. Cu aceasta, fu dus îndărăt.

Tribunalul era convocat pentru a doua zi, dar peste noapte Antonov evadă. În loc să-l judece pe Antonov, tribunalul judecă pe șeful gărzii, care postase greșit sentinelele, permițînd în acest fel evadarea unui criminal atît de periculos. Între membrii tribunalului se număra însuși Stepanov, ca și fratele lui. Șeful gărzii a fost inculpat și condamnat cu suspendarea pedepsei, pentru dispunerea greșită a sentinelor.

Cum a fost cu puțință ca Stepanov să nu știe că Antonov era un fost deținut politic ? În scurtul răstimp de cînd venise pe frontul din Tambov, el nu apucase să vadă unul din manifestele lui Antonov, și anume pe cel mai important, în care acesta scria următoarele : „Eu sînt un vechi membru al «Voinței poporului» și am petrecut mulți ani în închisorile țariste. N-am nimic comun cu conducătorii voștri Lenin și Troțki, care n-au trecut prin nimic altceva decît prin exil. Eu am fost ținut în lanțuri...” etc. Lui Stepanov i-a căzut în mîna mult mai tîrziu acest manifest.

Atunci însă i se părea că totul s-a sfîrșit și că rămăsese cu conștiința curată și în fața lui Antonov, căruia îi salvase viața, și în fața puterii sovietice, de vreme ce Antonov dispărea iar „antonovșcinei” i se punea capăt.

Numai că lucrurile nu s-au întîmplat așa. Lui Antonov nici nu-i trecea prin cap să se țină de

cuvînt. El își făcu din nou apariția, primit cu entuziasm de oastea lui de verzi, și luptele izbucniră iarăși, cu o intensitate sporită.

— În clipa aceea am încărunțit, îmi zise Stepanov. Nu mai tîrziu.

La puțin timp după aceea comanda generală îi reveni lui Tuhacevski¹, ale cărui acțiuni energice de lichidare a „antonovșcinei“ fură încununate de un succes deplin: satele cele mai recalcitrante au fost zdrobite cu focuri de artilerie. „Antonovșcina“ își dădea duhul. În ce-l privește pe Antonov, acesta zăcea într-un lazaret, bolnav de tifos exantematic, și cînd călăreții Armatei Roșii înconjurară lazaretul, fratele lui îl împușcă acolo, pe patul de spital, după care se împușcă și el. Așa a murit Alexandr Antonov.

Războiul civil se sfîrși. Stepanov fu demobilizat și pus la dispoziția lui Ordjonikidze, care conducea atunci Inspecția muncitorească și țărănească, în calitate de comisar al poporului. Membru de partid din 1917, Stepanov intră în acest comisariat ca secretar.

Aceasta se întîmpla în 1924. A lucrat el așa un an, doi, trei, pentru ca spre sfîrșitul celui deal treilea an să simtă că e supravegheat, că i se umblă prin hîrtii, că i se citește corespondența.

Începură lungile nopți de nesomn. Stepanov își trecea prin minte fiecare pas făcut în viață,

¹ De numele lui *Mihail Tuhacevski* (1893—1937), fost ofițer țarist trecut de partea revoluției, sînt legate cîteva din principalele acțiuni militare de anvergură din perioada războiului civil. Veritabil organizator al Armatei Roșii, devenit între timp șef al statului ei major, adjunct al comisarului poporului, mareșal, Tuhacevski a fost una din primele victime ale epurărilor sîngeroase operate în rîndul cadrelor militare de vîrf.

fiecare zi trăită : totul era de o limpezime desăvârșită, afară de povestea cu Antonov. Dar Antonov era mort. Iar Stepanov nu-i spusese nimic fratelui lui.

Fu convocat curînd la Lubeanka. Un anchetator cu grad înalt în CEKA îl întrebă fără grabă dacă nu i s-a întîmplat cumva ca în timpul războiului, cînd era comandant în Armata Roșie, să-l fi eliberat pe Alexandr Antonov, care fusese făcut prizonier.

Stepanov spuse adevărul. Și toate tainele se dezlegară.

Întîmplarea făcea ca în noaptea aceea de vară din regiunea Tambovului Antonov să nu fi evadat singur. Fusese făcut de altfel prizonier împreună cu unul din ofițerii săi. Acesta din urmă, după moartea lui Antonov, fugi în Extremul Orient și trecu granița la atamanul Semionov¹. De acolo reveni de cîteva ori pentru acte de sabotaj, fu prins, închis la Lubeanka și convins să coopereze. În amănunțita lui spovedanie redactată într-o celulă izolată, el declara că a fost făcut în cutare an prizonier la roșii împreună cu Antonov și că a evadat în aceeași noapte cu el. Antonov nu i-a spus nimic, dar el, ca militar de carieră ce era, ca fost ofițer țarist, crede că la mijloc a fost un act de trădare din partea comandantului roșu. Aceste cîteva rînduri din cronica unei vieți dezordonate și confuze au fost supuse verificării. A fost găsit procesul-verbal al ședinței tribunalului, în care Greșnev, șeful gărzii, a fost condamnat la

¹ Grigori Semionov (1890—1946) a comandat în timpul războiului civil o armată de cazaci la est de lacul Baikal. Silit să emigreze după înaintarea spre Extremul Orient a Armatei Roșii, e capturat în 1945 în Manciuria, condamnat și executat.

un an cu suspendarea pedepsei, pentru greșita amplasare a posturilor de pază.

Dar unde era Greșnev? Au fost răscolite arhivele armatei și i se dădu de urmă: demobilizat de mult, se întorsese în regiunea lui și se ocupa cu plugăria. Locuia într-un cătun din apropierea Kremenciugului, era căsătorit și avea trei copii mici. Greșnev a fost arestat imediat și adus la Moscova.

Dacă ar fi fost arestat în timpul războiului civil, poate că Greșnev și-ar fi dat și viața, dar nu și-ar fi trădat comandantul. Dar trecuse atîta vreme, și ce-i mai păsa lui de război și de comandantul lui, Stepanov? Avea trei copii, unul mai mic decît altul, o nevastă tînără și toată viața înaintea. El povesti cum a răspuns solicitării lui Stepanov — și nu solicitării, ci ordinului personal al aceluia — după care evadarea cu pricina ar fi fost necesară în interesul cauzei. Drept care comandantul i-a promis că n-o să fie condamnat.

L-au lăsat pe Greșnev și l-au luat în primire pe Stepanov. A fost judecat și condamnat la moarte, după care pedeapsa i-a fost comutată în zece ani de lagăr și a fost trimis la Solovki.

În vara lui 1933 treceam prin piața Strastnaia. Statuia lui Pușkin încă nu trecuse de cealaltă parte a pieții și stătea la capătul sau, mai exact, la începutul bulevardului Tverskoi, acolo unde-l pusese Opekușin, care știa ce înseamnă îmbinarea arhitecturaală a pietrei cu metalul și cerul¹. Cine-

¹ Din rațiuni urbanistice, monumentul lui Pușkin a fost deplasat în 1950 în mijlocul pieții care poartă azi numele poetului, o parte din ancadramentul arhitectural rămînînd însă pe vechiul loc stabilit de sculptorul Al. Opekușin (1858—1923).

va mă atinse în spate cu bastonul. Mă întorsei : era Stepanov. Eliberat de mai mult timp, lucra acum ca șef al Aeroportului. Bastonul era același.

— Tot mai șchiopătezi ?

— Da. Sechelele scorbutului. Contractură, în termeni medicali.

CUM A ÎNCEPUT

Cum a început ? În ce zi din iarna aceea s-a schimbat direcția vântului și totul a devenit din cale afară de groaznic ? Cît a ținut toamna încă mai lucr...

Cum a început... Brigada lui Kliuev era reținută peste program. Caz fără precedent. Frontul de lucru era înconjurat de soldați. Frontul de lucru, adică o cavitare, o groapă imensă, pe marginea căreia stăteau soldații. În ea era o viermuială de oameni grăbiți care se mînau unii pe alții. Unii cu o teamă ascunsă în suflet, alții ferm convinși că ziua aceea era un accident, că seara aceea era o excepție. Se va face ziuă, va veni dimineața și totul se va risipi, totul se va limpezi și viața, chiar una de lagăr fiind, va reîntra pe vechiul ei făgaș. Reținută peste program. De ce ? Ca să-și termine sarcina de plan. Viscolul șuiera subțire, o ninsoare măruntă și uscată se izbea de obraji ca o ploaie de nisip. În conurile reflectoarelor cu care erau iluminate abatajele, ninsoarea se rotea în vârtejuri asemenea firelor de praf într-un fascicul de raze solare. Îmi amintea de corpusculele jucînd în razele de soare filtrate prin ușa magaziei noastre de-acasă. Cu deosebirea că

în copilărie totul era mic, cald, bun. Aici totul era imens, geros și ostil. Scirțiau coșărcile de lemn cu care era cărat pietrișul la halde. Patru oameni apucau de coșarcă și o împingeau, o trăgeau, o roteau, o smuceau, o țirau pînă la buza haldei, unde o basculau și o răsturnau vârsîndu-i conținutul pe pantă. Pietrișul înghețat se rostogolea fără zgomot la vale. Uite-l pe Krupeanski, pe Neiman, uite-l și pe brigadierul Kliuev. Toți îi dau bătaie, dar munca lor nu ia sfîrșit. Se făcuse unsprezece noaptea și sirena sunase la cinci — căci la cinci suna sirena exploatării aurifere, la cinci i se auzea șuierul, cînd brigăzii i se dădea drumul acasă. Acasă, adică în baracă. Și a doua zi, la cinci dimineata, suna deșteptarea și începea o nouă zi de muncă, un nou plan zilnic. Brigada noastră intra în tură după a lui Kliuev, în același abataj. Azi ne-au pus să lucrăm într-un abataj vecin, și brigada lui Kliuev o înlocuim numai la douăsprezece noaptea.

Cum a început? Într-o bună zi ne pomenirăm la mină cu mulți, cu foarte mulți ostași. Cele două barăci noi, barăci de bîrne pe care le construiseră deținuții pentru ei, fură cedate unității de pază. Noi am rămas să ne petrecem iarna în corturi, niște corturi cu pînza sfîrtecătă, găurite de pietre de la pușcări. Corturile erau încălzite: niște pari bătuti în pămînt, cîteva stinghii și totul învelit în foi de tablă. Între cort și tablă rămînea un strat de aer. La iarnă umpleți spațiul cu zăpadă, ziceau. Dar asta a fost mai tîrziu. Esențial era că barăcile noastre au fost date formației de pază. Băieții n-au fost încîntați: erau făcute din lemn verde și larița e lemnul dracului, nu-i plac oamenii, oriunde ai pune-o — pereți, dușumele, plafon — ea toată iarna rămîne verde. Asta o știau

dinainte și cei despre care era de presupus că vor
usca barăcile cu propriile lor coaste, și cei pe mi-
na cărora căzuseră prin voia hazardului. Paznicii
își acceptară neșansa ca pe unul din dezagremen-
tele serviciului în Nord.

De ce era nevoie de o formație de pază la mi-
na Partizanul? Că o exploatare mare nu era: în
1937 avea cu totul două-trei mii de deținuți. Ex-
ploatările apropiate, Asaltul și Berzino (devenită
mai târziu At-Ureahul de Sus), cu populația lor
de douăsprezece pînă la paisprezece mii de deți-
nuți, erau adevărate orașe. Și atunci de ce for-
mație de pază la Partizanul? În 1937 era un sin-
gur ostaș care, înarmat cu un revolver, n-avea
probleme cu păstrarea ordinii în docilul imperiu
al „troțkiștilor”. Borfașii? Soldatul de serviciu se
făcea că nu vede năstrușnicele lor isprăvi, expediții-
le și turneele lor de pradă, iar în cazurile deose-
bit de grave prefera să absenteze diplomatic. Era
„liniște”. Și acum, nici una, nici două, soldați cu
grămada. De ce?

Fu dusă undeva, la un moment dat, o brigadă
întreagă de *refuzanți* „troțkiști” (cărora, fiindcă
veni vorba, nici nu li se spunea pe atunci *refuzanți*,
ci mult mai puțin incriminant: „nemuncitori”).
Locuiau într-o baracă rezervată lor între celelal-
te barăci ale coloniei, ale unei colonii penitencia-
re neîmprejmuite cu gard și nepurtînd încă nu-
mele atît de crunt care avea să i se dea în viitor,
într-un viitor foarte apropiat, anume acela de
„zonă”. „Troțkiștii” primeau cîte șase sute de gra-
me de pîine prevăzute legal și masa caldă cuve-
nită legal, iar dreptul lor de a nu ieși la muncă
era statuat oficial. Orice deținut putea să li se
alătore, și trecea în baraca nemuncitorilor. În
toamna lui treizeci și șapte locuiau în baraca ace-

ea șaptezeci și cinci de oameni. Toți au dispărut subit, ușa deschisă o zgâlțâia vîntul, iar înăuntru era un gol negru de casă pustie.

Ne pomenirăm de la o vreme că rația, rația aceea de stat nu ne mai e suficientă, că tuturor le e foame, și nu se putea cumpăra nimic, și nici nu puteai cere de la nimeni nimic. O bucată de hering hai să zic că mai mergea, dar să ceri pîine? Se ajunsese acolo că nimeni nu mai trata pe nimeni cu nimic și îi vedeai pe toți că mănîncă ceva, că morfolesc ceva pe furis, pe întuneric, în grabă, că-și pipăie buzunarele să găsească niște firimituri de pîine. Căutarea acestor firimituri deveni o îndeletnicire evasiautomată a omului în orice clipă liberă. Dar clipele libere se împuținară pe zi ce trecea. Exista la cizmărie un butoi de dimensiuni apreciabile, plin cu untură de pește. Acolo îl știam dintotdeauna. Butoiul era cît jumătatea unui stat de om și oricine dorea era liber să bage în el o cîrpă murdară cu care să-și ungă bocancii. Mi-a trebuit ceva timp pînă să realizez că untura de pește e untură, grăsime, hrană, că această unsoare se poate minca. Fusesse un moment de iluminare — evrika! — asemănător cu al lui Arhimede. Mă repezii, vreau să spun că ajunsei cumva la cizmărie. Butoiul, vai, nu mai era în atelier: alții bătuseră înaintea mea un drum pe care eu abia îl începeam.

La exploatare fură aduși niște cîini nemțești de stîină. Auzi, cîini!

Cum a început? Pe noiembrie abatajiștii nu mai primiră nici o copeică. Îmi aduc aminte cum în primele zile de lucru în mină, prin august, septembrie, supraveghetorul — denumire rămasă, pare-se, din vremea lui Nekrasov — se oprea lingă noi, pâlmașii, și zicea: prost, băieți, prost! Dacă

veți continua să lucrați așa, n-o să aveți ce trimite acasă. Trecu o lună și constatarăm că fiecare aveam de primit ceva bani. Unii îi trimiteau acasă prin mandat poștal, spre liniștirea familiilor. Alții cumpărau de la magazinul lagărului — de la prăvălie — țigări, lapte condensat, pâine albă... Toate acestea încetară brusc, fără veste. Începu să circule un zvon, o „bombă“ care se răspîndea cu iuțeala vîntului, că nu se vor mai plăti bani. „Bomba“, ca toate „bombele“ de lagăr, se confirmă întru totul. Retribuția se limita la hrană. Cît privește supravegherea îndeplinirii planului, pe lîngă slujbașii lagărului, al căror nume este legiune, și pe lîngă direcția de producție, cu un personal considerabil umflat și pînă atunci, aceasta urma să fie asigurată de formația înarmată a lagărului, de militari.

Cum a început? Viscolise cîteva zile, șoselele erau înzăpezite, iar pasul de pe șaua muntelui nu mai era practicabil. În cea dintîi zi după ce stătu ninsoarea — cît ținuse viscolul rămăsesem în barăci — nu ne mai duseră „acasă“ după ieșirea din șut. Mergeam escortați de gardieni, înaintam agale în pasul de voie al deținuților, mergeam de cîteva ore pe niște scurtături necunoscute în direcția acelei trecători, mai sus și mai sus, și totul ne ținea pe loc : oboseala, urcușul abrupt, rarefierea aerului, foamea, exasperarea. Tipetele soldaților din escortă ne mai înviorau puțin, ca niște lovituri de bici. Se lăsase bine întunericul, era o noapte fără stele, cînd zărirăm o mulțime de focuri licărind pe drumurile din apropierea pasului. Cu cît devenea noaptea mai neagră, cu atît mai viu străluceau acele focuri, cu flăcările lor dătătoare de speranță, binevestitoare de odihnă și masă. Dar nu, focurile nu pentru noi fuseseră a-

prinse. Erau ale soldaților. O mulțime de focuri, și era un ger de patruzeci, de cincizeci de grade. Salba lor șerpuia pe o distanță de vreo treizeci de verste. Și undeva, jos, în niște fântini săpate în zăpadă, se agitau oameni cu lopețile în mână, care curățau drumul. O înălțime de cinci metri aveau pereții de zăpadă ai acelei înguste tranșei. Din fund, zăpada era aruncată întâi pe o terasă, apoi pe alta și iar pe alta, de două sau de trei ori până sus. Când ajunseră a fi răsfirați pe toată linia care se plia după șerpuirea puzderiei de focuri, păziți de soldați, oamenii fură lăsați de capul lor. Că două mii de oameni puteau să nu muncească, să muncească prost sau cu îndirjire, iată un lucru de care nu-i păsa nimănui. Pasul trebuia curățat și cât timp nu era gata, nimeni nu se mișca din loc. Stăturăm multe ore în groapa aceea de zăpadă, dînd cu lopețile ca să nu înghețăm. În noaptea aceea mi-am dat seama de un lucru ciudat, observația mea fiind confirmată apoi în repetate rînduri. La o asemenea muncă „suplimentară”, momentul dificil, chinuitor de greu și penibil vine după zece sau unsprezece ore, după care nu mai simți trecerea timpului și te cuprinde Marea Indiferență : orele zboară asemenea minutelor, ba încă și mai repede. Ne-am întors „acasă” după douăzeci și trei de ore de lucru. Nu ne era foame deloc : consumarăm hrana adunată a acelei zile cu un fel de ciudată lehamite. Somnul veni greu.

Trei vifore mortale își intersectară bubuitul peste abatajele înzăpezite ale minelor de aur ale Kolimei în iarna treizeci și șapte—treizeci și opt. Primul a fost „afacerea Berzin”. Director al *Dal-*

stroiiului¹, întemeietor al Kolîmei concentraționale, Eduard Berzin a fost executat prin împușcare ca spion japonez la sfârșitul lui treizeci și șapte. Convocat la Moscova și împușcat. Împreună cu el au pierit adjuncții lui cei mai apropiați: Filippov, Maisuradze, Egorov, Vaskov, Tvirko, toată garda „vișerienilor” veniți aici împreună cu Berzin, în 1932, să colonizeze ținutul Kolîma. Ivan Gavrilovici Filippov era comandantul Direcției lagărelor de muncă corecțională din Nord-Est și locțiitorul lui Berzin. Vechi cekist, fost membru al colegiului OGPU, Filippov fusese cândva președintele „troicăi de avizare”² în arhipelagul Solovetk. Există un film documentar datînd din deceniul trei, *Solovki*. Ivan Gavrilovici figurează în acel film, unde e prezentat în importanta funcție pe care o avea atunci. Filippov a murit în închisoarea din Magadan. Nu i-a rezistat inima.

„Casa lui Vaskov”, acesta e numele pe care-l purta și-l poartă pînă azi închisoarea din Magadan. Construită din lemn la începutul deceniului patru și înlocuită mai târziu cu o clădire de piatră, ea a continuat să poarte acest nume insolit, Vaskov nefiind altcineva decît chiar primul ei director. Om singur, pe Vișera Vaskov își petrecea toate zilele libere în același fel: așezat pe o bancă în grădină — uneori într-un crîng — se amuza trăgînd în frunzele copacilor pînă seara, cu o

¹ *Dalstroi* era denumirea curentă a unei instituții al cărei nume întreg este Direcția principală a șantierelor din Extremul Nord.

² „Troica”, instituție înființată în aprilie 1918, era un tribunal propriu al poliției politice, cu drept de a condamna și a pune în aplicare sentințele, mergînd pînă la cea capitală, în afara oricărui control al justiției revoluționare obișnuite.

pușcă de calibru mic. Alexei Egorov, Leoșka roșcatul, cum i se spunea pe Vișera, conducea în Kolîma una din direcțiile economice, cred că pe cea din Sud, care avea în subordine câteva mine de aur. Țvirko era șeful direcției din Nord, în cadrul căreia intra și mina Partizanul. În 1929 acest Țvirko, pe atunci comandant al pichetelor de frontieră, plecă în concediu la Moscova. Acolo, după un chef monstru la un restaurant, începu să tragă asupra cununii lui Apollo de pe frontonul Teatrului Bolșoi, după care se trezi în celula unei închisori, cu petlițele smulse și fără nasturii de la haine. Trimis sub escortă, ajunse în primăvara aceluiași an pe Vișera, unde urma să-și execute pedeapsa de trei ani de lagăr. Odată însă cu sosirea pe Vișera a lui Berzin, în toamna anului 1929, cariera lui Țvirko înregistră o redresare rapidă. Încă deținut fiind, i se încredință conducerea lagărului anexă Parma. Berzin era mort după el și-l luă cu sine la Kolîma. Țvirko a murit împușcat, pare-se că la Magadan. Maisuradzé, director al URO, condamnat și el pe vremuri pentru „incitare la discordie interetnică” și eliberat încă pe Vișera fiind, se afla și el în grațiile lui Berzin. A fost arestat la Moscova, unde își petrecea concediul, și împușcat imediat.

Toți acești morți erau oameni din imediata apropiere a lui Berzin. Dar în legătură cu „afacerea Berzin” au fost arestați și împușcați sau grațificați cu „termene” multe mii de oameni, angajați liberi și deținuți, directori de mine și comandanți de secții și „puncte” ale rețelei de lagăre, educatori și secretari de comitete de partid, șefi de lucrări și de echipe, brigadieri și supraveghetori... Câte mii de ani de lagăr și pușcărie totalizează condamnările pronunțate? Nu știe nimeni.

În atmosfera aceea înăbușitoare și îmbîcsită de provocări, „afacerea Berzin“ — ediție kolimiană a proceselor de senzație de la Moscova — părea de-a dreptul respectabilă.

Cel de al doilea vifor care a zguduit țara Kolimei a fost acel șir nesfîrșit de execuții cunoscut sub numele de „garaninism“. Era o acțiune de reprimare a „dușmanilor poporului“, a „troțkiștilor“.

Zi și noapte, timp de mai multe luni, la controalele de dimineața și de seară se citeau nenumăratele ordine de execuție. Un grup de instrumentiști dintre deținuții de drept comun intona, pe un ger de cincizeci de grade, cîteva acorduri solemne înainte și după lectura fiecărui ordin. Torțele cu benzină fumegînde nu împrăștiiau întunericul, dar atrăgeau privirea a sute de ochi spre foițele de hîrtie subțire acoperite de promoroacă, pe care erau imprimate acele teribile cuvinte. Și cu toate acestea, parcă nici n-ar fi fost vorba de noi. Totul era străin oarecum, prea din cale afară de teribil ca să fie realitate. Dar fanfara exista și cînta. Instrumentiștilor le înghețau buzele lipite de orificiile flautelor, de muștiucurile helicoanelor argintii și ale cornetelor cu pistoane. Foița ca de țigară se acoperea de promoroacă, iar comandantul, cine-o fi fost el, care dădea citire ordinului o ștergea de pe hîrtie cu mînușa ca să poată descifra și striga numele împușcatului venit la rînd. Toate aceste liste se încheiau cu un final stereotip : „Sentința a fost executată. Comandant al Direcției lagărelor de muncă corecțională din Nord-Est, colonel Garanin“.

L-am văzut de vreo cincizeci de ori pe Garanin. Era un bărbat de vreo patruzeci și cinci de ani, lat în umeri, corpulent, cu un început de che-

lie și doi ochi negri, vioi. Putea fi văzut gonind ziua și noaptea în mașina lui neagră, un ZIS-110, prin exploatarea miniere ale Nordului. S-a spus mai târziu că îi împușca chiar el, personal pe oameni¹. El, personal n-a împușcat pe nimeni; se mărginea doar să semneze ordinele. Garanin era președintele troicăi care hotăra condamnările la moarte. Ordinele se citeau zi și noapte: „Sentința a fost executată. Comandant al DLMC din Nord-Est, colonel Garanin“. În virtutea tradiției staliniste a acelor ani, Garanin trebuia să moară curînd. Și, într-adevăr, a fost înhățat, arestat, condamnat ca spion japonez și împușcat la Magadan.

Nici una din numeroasele sentințe ale perioadei Garanin n-a fost anulată vreodată de cineva. Garanin a fost unul din mulții călăi staliști, ucis la timp de alt călău.

O legendă „de protecție“ a fost pusă în circulație, menită a-i explica arestarea și moartea. Adevăratul Garanin ar fi fost ucis în timp ce mergea la serviciu, de un spion japonez pe care l-ar fi demascât sora comandantului, venită să-și viziteze fratele.

Legenda aceasta e unul din sutele de mii de basme cu care epoca stalinistă împuia urechile și mințile naivilor.

Dar pentru ce motive condamna la moarte colonelul Garanin? Pentru ce ucidea? „Pentru agitație contrarevoluționară“, așa se numea un capitol din ordinele lui. Ce însemna în 1937 „agita-

¹ O afirmație în acest sens la Evghenia Ghinzburg, în *Itinerar abrupt*: „Impulsiv și violent din fire, colonelul Garanin își scotea nu rareori revolverul și împușca pe loc pe simulant, chiar acolo, la frontul de lucru...“. Femeile însă, se înțelege, nu lucrau „la aur“.

ție contrarevoluționară“ e inutil să-i explic cuiva. Ai avut cuvinte de apreciere pentru un roman rusesc apărut în străinătate? Zece ani pentru AAS¹. Ai spus că-s mult prea mari cozile la săpun lichid? Cinci ani pentru AAS. Și conform unui obicei rusesc, unei trăsături de caracter rusești, cel ce primise cinci ani se bucura că nu i-au dat zece. Cel cu zece, că n-au fost douăzeci și cinci, iar cel cu douăzeci și cinci de ani țopăia de bucurie că n-a fost împușcat.

Asta însă numai afară, în libertate. În lagăre această scară de cinci, zece și douăzeci și cinci de ani nu exista. Pentru a fi împușcat era suficient să spui cu voce tare că munca e grea. Pentru cea mai inocentă observație despre Stalin pedeapsa era împușcarea. Suficient pentru împușcare era și să taci când ceilalți strigau „ura“ în cinstea lui Stalin. Tăcerea înseamnă agitație, lucrul e știut de mult. Listele viitoarelor cadavre — ale celor din ziua următoare — erau alcătuite de anchetatori, la fiecare mină, pe baza denunțurilor, a datelor comunicate de propriii „țambalagii“, de informatori și de o droaie de binevoitori, componenți ai unei cunoscute orchestre de lagăr — un octet mai exact: „șapte suflători și-un țambalagiu“, cum sună un specimen din aforistica lumii borfașilor. Cît despre dosarul propriu-zis, acela nici nu exista. Și nu se făcea nici un fel de cercetare. La moarte duceau procesele-verbale ale „troicăi“, o faimoasă instituție a epocii staliniste.

Cartelele perforate nefiind cunoscute pe atunci, statisticienii lagărelor încercau totuși să-și ușureze munca, recurgînd la niște fișe special marcate. Cele cu o bandă diagonală albastră se foloseau

¹ AAS — agitație antisovietică.

pentru dosarele personale ale „troțkiștilor“. „Re-cidiviștilor“ — e vorba de cei politici, bineînțeles — le erau rezervate fișele cu diagonală verde (sau violetă?). Cu evidența nu te joci. Doar nu erau să le marcheze cu propriul sînge al celui în cauză.

Pentru ce se mai împușca? „Pentru ultraj la adresa escortei“. Ce mai era și asta? Era vorba de ultragierea verbală, de un răspuns insuficient de respectuos, de orice „discuție“ declanșată ca reacție la bătaie, lovituri, ghionturi. Orice gest cît de cît mai degajat într-un dialog dintre deținut și gardian era interpretat ca „agresare a escortei“...

„Pentru refuzul de a ieși la muncă.“ Foarte mulți oameni au pierit fără să-și fi dat seama că acțiunea lor reprezintă un pericol mortal. Erau bătrîni neputincioși, oameni flămînzi și storși de vlagă care, la schimbul de dimineată pentru intrarea în șut, nu erau în stare să facă un pas mai departe de poartă. Refuzul se consemna în acte. „Încălțămîntea, îmbrăcămîntea: corespunzătoare anotimpului.“ Erau niște formulare trase la rota-print, chiar comandate la tipografie în cazul minelor bogate, unde nu mai era nevoie de altceva decît să se completeze numele și datele: anul nașterii, articolul, termenul... Trei refuzuri însemnau împușcarea. Conform legii. Erau mulți oameni care nu pricepeau legea de căpetenie a sistemului de lagăre — chiar aceea pentru care fuseseră inventate — și anume că munca în lagăr nu ai voie să o refuzi, că refuzul e considerat a fi crima cea mai abominabilă, mai gravă decît orice sabotaj. Fie și cu prețul ultimelor puteri, trebuia să ajungi, chiar tirîndu-te, pînă la locul de muncă. Șeful de echipă te va înregistra ca pe o „unitate“, ca pe o „unitate de muncă“ și depar-

tamentul producției își va da „acceptul“. Și ești salvat. Salvat de glonț pe ziua respectivă. Mai departe poți să nici nu muncești deloc, și nici nu poți munci. Suportă pînă la capăt calvarul acestei zile. Aportul tău la producție va fi neglijabil, dar nu ești un „refuzant“. Nu te pot împușca. Conducerea, în acest caz n-are „dreptul“, așa se zicea. Că exista un asemenea „drept“ eu nu știu, dar de multe ori, mulți ani la rînd m-am luptat cu mine însumi ca să nu refuz ieșirea la muncă, înființîndu-mă la porțile „zonei“ în momentul schimbului.

„Pentru furt de metal.“ Erau împușcați toți cei asupra cărora se găsea „metal“. Mai tîrziu, dețînătorilor de aur li se cruța viața, dar primeau un supliment de pedeapsă de cinci sau zece ani. Mi-au trecut prin mîină o mulțime de pepite — mina Partizanul era foarte bogată în aur nativ — dar aurul mie nu mi-a provocat niciodată alt sentiment decît repulsia cea mai adîncă. Pepitele trebuia să știi să le vezi, era nevoie să înveți cum să le deosebești de pietre. Muncitorii experimentați transmiteau novicilor această importantă știință, ca să nu arunce aur în roabă și să-l audă strigînd pe supraveghetorul de la șaitrog: „Hei, măi adormiților! Iar ați trimis pepite la spălare!“ Pentru pepite deținuților li se dădea o primă: cîte o rublă de fiecare gram, începînd cu cel de al cincizeci și unulea. Cîntar în abataj nu exista. Singurul în măsură să decidă dacă pepita găsită de tine are patruzeci sau șizeci de grame era supraveghetorul. La cineva mai sus de brigadier nu apelam. În ce mă privește, eu am găsit destule pepite rătăcite în steril, dar la plată am fost trecut de două ori. Pentru una de șizeci de grame și pentru alta de optzeci. Banii în mîină bineînțeles că nu i-am primit. Ce mi s-a dat au fost car-

telele „stahanoviste“ pe cîte zece zile și cîte trei degete de mahorcă de la șeful de echipă și de la brigadier. Am zis mersi și pentru atît.

Ultimul și cel mai productiv titlu de rubrică, responsabil de împușcarea unui mare număr de oameni, suna așa : „Pentru neîndeplinirea normei“. Pentru această crimă de lagăr erau executate brigăzi întregi. Exista și o motivare teoretică. Era o vreme cînd planul de stat fusese desfășurat pe fabrici și uzine și defalcăt pînă la strung. În Kolîma penitenciară planul fusese întins pînă la frontul de lucru, pînă la roabă, pînă la tîrnăcop. Planul de stat era lege ! Neîndeplinirea lui era o crimă contrarevoluționară. Iar cei care nu-și îndeplineau norma, adio !

Al treilea vifor mortal, căruia i-au căzut pradă mai multe vieți de deținuți decît în celelalte două luate împreună, a fost cauzat de ger, de bătaii, de boli. În acest de al treilea flagel un rol de maximă importanță l-au jucat borfașii, delincvenții, „prietenii poporului“.

Pe tot parcursul anului 1937, la mina Partizanul, cu un efectiv de două-trei mii de oameni, au murit doi : unul angajat liber, celălalt deținut. Au fost înmormîntați alături, la poalele unei coline. La fiecare mormînt se înălța ceva în genul unui obelisc : mai mare la cel liber, la deținut unul mai mic. În 1938 o întreagă brigadă se îndeletnicea cu săparea gropilor. Piatra și înghețul veșnic nu voiau să-i primească pe morți. Trebuia perforat, puscat, dislocată roca. Săparea mormintelor și „spargerea“ galeriilor de exploatare erau două operații care se asemănau foarte mult : aceleași erau metodele de lucru, aceleași ustensilele și materialele folosite, aceiași „executanții“. O întreagă brigadă era ocupată numai cu săparea de

morminte, toate comune, toate „frățești“, destinate unor morți anonimi. De fapt, nu cu totul anonimi. Conformîndu-se instrucțiunilor, responsabilul cu repartizarea echipelor, în calitatea lui de reprezentant al conducerii, lega de glezna piciorului stîng al fiecărui mort o tăbliță de placaj cu numărul „dosarului personal“ al decedatului. Morții erau îngropați goi. Și dacă ar fi fost numai atit. Tot conform instrucțiunilor, li se scoteau dinții de aur, despre care se făcea mențiune în actul special de înmormîntare. Groapa era apoi astupată cu pietre, dar pămîntul nu primea rămășițele celor duși: morții erau condamnați să nu putrezească niciodată, în stratul de îngheț veșnic al Extremului Nord.

Medicii se temeau să menționeze în actele lor adevărata cauză a morții. Apărură „poliavitaminozele“, „pelagra“, „dizenteria“, „DEF“-ul — bine că nu și *Misterul N.F.I.*¹ al lui Andronikov. Aici DEF-ul — „drastică epuizare fizică“ — era un pas spre adevăr. Dar asemenea diagnostice puneau numai medicii curajoși, nu aceia care erau și deținuți. Formula „distrofie alimentară“ a fost rostită mult mai tîrziu de medicii din Kolima, abia după blocada Leningradului, în timpul războiului, cînd se considera că a devenit posibilă indicarea adevăratei cauze a morții, fie și într-un mod latinizant.

*E ultima pîlpîire a luminării ce moare,
Sînt toate simptomele unui fenomen pentru care
Medicii în savantul lor grai apelară
La formula „distrofie alimentară“.*

¹ Titlul unui film artistic realizat în 1959 după o povestire omonimă a lui Irakli Andronikov.

*E ceea ce profanul aflat în fața unei asemenea
drame
Numește cu banalul-cuvînt rusesc „fogame“.*

Am repetat de nenumărate ori aceste versuri ale Verei Inber. În jurul meu nu mai erau demult oameni cărora să le stea gîndul la poezie. Dar acestea se potriveau oricăruia dintre locuitorii Kolimeii.

Pe pălmași îi băteau toți: plantonul, frizerul, șeful de brigadă, educatorul, gardianul, soldatul din escortă, șeful de echipă, intendentul, responsabilul cu repartizarea sarcinilor — toți. Impunitatea asigurată bătaii — ca și omorului — pervertește și depravează sufletele tuturor: ale celor ce se dedau la asemenea acte, ale celor ce asistă sau iau cunoștință de ele. Unitățile de escortă răspundeau atunci, aplicînd o idee a nu știu cărui firoskos din sferele cele mai înalte ale conducerii, de îndeplinirea planului. Asta-i făcea pe soldați foarte zeloși în a pune patul puștii la bătaie pentru realizarea planului. Alte unități de pază procedau și mai și: încredințau această sarcină borfașilor, mereu infiltrați în brigăzile de cinze's'optiști¹. Borfașii nu lucrau. Ei asigurau îndeplinirea planului. Umblau cu un ciomag în mîna cît ținea frontul de lucru — cu „termometrul“, cum îi spuneau ei — și-i omorau în bătaie — uneori literalmente — pe docilii de „fraieri“². Bri-

¹ Deținuți politici condamnați în baza articolului 58 din Codul penal în vigoare pînă în 1959, articol ale cărui 14 alineate enumerau toate formele posibile de subminare a securității statului.

² Am păstrat termenul de argou, folosit frecvent de autor, cu precizarea că sensul lui nu coincide cu cel al cuvîntului românesc omofon. Soljenițin îl explică astfel

gadierii, aceia care erau dintre ai noștri, făceau pe dracu-n patru ca să dovedească șefilor că sînt alături de conducere și nu de deținuți, silindu-se să uite că și ei sînt deținuți politici. La drept vorbind, aceștia nu fuseseră niciodată niște deținuți politici. Cum nu erau, în fond, cîncizeș'optiștii de atunci, luați laolaltă. Exercițarea nepedepsită a terorii asupra unor mase de milioane de oameni a reușit tocmai fiindcă era vorba de niște oameni nevinovați.

Au fost martiri, nu' eroi.

DULGHERII

Atît de groasă era ceața albă care ținea de zile și nopți, că nu se vedea omul la doi pași. De fapt, prea departe nici n-aveau de mers. Puținele drumuri pe care le puteau face neînsoțiți — pînă la cantină, pînă la spital, pînă la corpul de gardă — le nimereau orbește, ca mițați de un instinct dobîndit, similar simțului de orientare de care beneficiază din plin animalele și care se poate trezi și la om în anumite condiții.

Muncitorilor nu li se arăta termometrul. Era și inutil, pentru că oricum erau obligați să iasă la lucru, indiferent de temperatură. De altfel, cei mai vîrstnici o puteau determina exact, fără să aibă nevoie de termometru: dacă era ceață groasă, însemna că sînt patruzeci de grade sub ze-

intr-o notă din *Arhipelagul GULAG* (vol. II, cap. *Vapoarele Arhipelagului*): „Fraierul e cineva care nu e hoț, adică nu e „Om“ (cu „O“ mare). Sau, mai simplu, fraierii constituie restul omenirii, ne-hoții.”

ro; respirația zgomotoasă, dar ușoară încă, indica patruzeci și cinci. La cincizeci apărea gîfîitul, iar la peste cincizeci și cinci de grade îngheța scuipatul înainte de a ajunge jos. Erau două săptămîni de cînd le îngheța scuipatul în aer.

Potașnikov se scula în fiecare dimineată cu speranța că gerul se va fi înmuiat. El știa din experiența iernii trecute că, oricît ar fi de scăzută temperatura, ceea ce e important pentru a avea senzația de căldură este schimbarea bruscă, contrastul. Ar fi de ajuns o urcare a temperaturii pînă la 40—45 grade sub zero pentru a se asigura de căldură vreo două zile. Ce avea să urmeze după trecerea celor două zile era un viitor pentru care n-avea sens să-și facă planuri.

Dar gerul nu slăbea și Potașnikov era conștient că nu va mai putea rezista mult timp. Micul dejun ajungea cel mult pentru o oră de muncă, după care se instala oboseala și gerul îl pătrundea pînă la os, expresie populară care nu era deloc o metaforă. Tot ce putea face era să-și agite uneltele și să sară cînd într-un picior, cînd în altul, ca să nu înghețe pînă la amiază. Mincarea caldă, cunoscuta zeamă lungă și cele două linguri de *kaša*, îi refăcea prea puțin forțele, dar cel puțin îl încălzea. Căpăta din nou putere pentru o oră de muncă, după care îl cuprindea dorința fie să se încălzească, fie să se întindă pe pietrele colțuroase și înghețate și să moară. Ziua se sfîrși, totuși. Venit de la cină, Potașnikov bău apă cu pîine — cu pîinea pe care nici un muncitor n-o mîncea la cantină cu supă, ci o aducea cu sine în baracă — și se culcă imediat.

Dormea, bineînțeles, pe pîiciul de sus. Cei care aveau locurile jos, unde era o hrubă înghețată, își petreceau jumătate de noapte în jurul so-

bei, pe care o țineau în brațe pe rînd. Soba abia dacă era caldută. Lemnele nu ajungeau niciodată. Trebuiau aduse de la o depărtare de patru kilometri, după terminarea zilei de muncă, și fiecare se eschiva cum putea de la această corvoadă. Sus era mai cald, dar asta nu însemna, bineînțeles, că nu dormea fiecare în hainele de lucru : căciulă, pufoaică, scurtă de postav, pantaloni matlasați. Sus era mai cald, dar și acolo părul ți se prindea de pernă pînă dimineța.

Potașnikov simțea cum îl lasă puterile din zi în zi. Începea să-i fie greu cățărutul pe priciul de sus, lui, bărbat de treizeci de ani ; coborîtul la fel. Vecinul lui a murit cu o zi înainte, a murit pur și simplu și nimeni n-a fost interesat să știe de ce a murit, ca și cum numai una putea fi cauza morții, și pe aceea o cunoșteau prea bine toți. Plantonul era bucuros că moartea se întîmplase dimineța, și nu seara : se învîrtise de rația mortului pe ziua respectivă. Toți știau acest lucru. Potașnikov își luă inima în dinți și se apropie de el : „Dă-mi și mie o coajă“. Acela îl înjură însă atît de fioros, cum numai cel slab ajuns puternic o poate face, știind că nu va fi pedepsit. Slabul îl înjură pe cel tare numai în condiții excepționale, dar și atunci, cu curajul pe care-l dă disperarea. Potașnikov se depărtă fără o vorbă.

Trebuia să ia o hotărîre, să imagineze ceva cu creierul lui extenuat. Sau să moară. De moarte nu se temea. Dar avea o dorință tainică și pătimașă, o ultimă încăpăținare a lui : să moară undeva într-un spital, într-un pat, într-un așternut, înconjurat de atenția altor oameni, chiar dacă era o atenție administrativă, dar nu afară, în ger, nu în baracă, nu călcat de cizme, nu printre înjurături, în murdăria și totala nepăsare a tutu-

ror. Pentru nepăsare nu învinuia pe nimeni. El își dădea seama de mult de unde vine această pietrificare a sufletului, acest frig moral. Gerul, care făcea să înghețe scuiatul în aer, ajunsese și la suflete. Dacă pot îngheța oasele, dacă poate îngheța și se poate timp creierul, la fel s-a întâmplat și cu sufletul. Pe ger nu te poți gândi la nimic. Totul e simplu. În condiții de frig și de foame creierul e prost alimentat, celulele lui seacă; e un proces vădit material și Dumnezeu știe dacă e reversibil, cum se spune în medicină, asemenea degerăturii, sau dacă distrugerile sînt iremediabile. La fel s-a întâmplat cu sufletele: au înghețat, s-au chircit și poate că vor rămîne reci pe vecie. Toate aceste gânduri îi trecuseră mai înainte prin cap lui Potașnikov; acum însă nu-i mai rămăsese nimic decît dorința de a suporta gerul și de a scăpa cu viață din el.

Trebuia, desigur, să fi căutat pînă acum niște cai de salvare. Putea să ajungă șef de brigadă, sau supraveghetor, să se ațină în preajma conducerii. Sau a bucătăriei. Dar la bucătărie erau sute de concurenți, iar la funcția de șef de brigadă Potașnikov renunțase încă de anul trecut, cînd și-a jurat să nu-și mai permită să constrîngă voința cuiva aici, în lagăr. El n-ar fi vrut nici cu prețul vieții să ajungă în situația de a fi blestemat de propriii lui camarazi aflați în ceasul morții. Potașnikov își aștepta moartea în fiecare zi și se pare că ziua aceea sosise.

Terminîndu-și supa caldă, apoi piinea, Potașnikov ajunse cu greu pînă la locul de muncă, abia tirîndu-și picioarele. Brigada era aliniată, gata să atace frontul de lucru, și prin fața ei trecea un ins rumen și bondoc, îmbrăcat într-o scurtă de blană albă, cu o căciulă de ren în cap și

încălțat cu o pereche de cizme iakute. El scruta cu privirea fețele supte, murdare, indiferente ale muncitorilor. Oamenii tăceau și-și mutau greutatea trupului de pe un picior pe altul, așteptând să ia sfârșit neprevăzuta întârziere. Era acolo și șeful de brigadă, care-i vorbea respectuos omului cu căciulă de ren.

— Vă asi(gur, Aleksandr Evghenievici, că n-am asemenea oameni. Mergeți la Sobolev, la nepolitici; ăștia sînt intelectuali, o curată belea, Aleksandr Evghenievici.

Omul cu căciulă de ren își întrerupse examenul și se întoarse către șeful de brigadă.

— Șefii de brigăzi nu-și cunosc oamenii, nu vor să-i cunoască, nu vor să ne ajute, zise el cu o voce răgușită.

— Cum ziceți dumneavoastră, Aleksandr Evghenievici.

— Am să-ți demonstrez imediat. Cum te cheamă ?

— Ivanov, Aleksandr Evghenievici.

— Uită-te aici ! Ei, băieți, atenție la mine ! Omul cu căciulă de ren se opri în fața brigăzii. Conducerea are nevoie de dulgheri. Trebuie făcute coșuri pentru transportul pietrișului.

Tăcere generală.

— Ați văzut, Aleksandr Evghenievici ? șopti șeful brigăzii.

Potașnikov se pomeni că-și aude propriul glas :

— Da. Eu sînt dulgher. Și făcu un pas înainte.

Din flancul drept, un alt om făcu și el un pas înainte. Potașnikov îl știa : era Grigoriev.

— Ei ? Omul cu căciulă de ren se întoarse spre șeful de brigadă. Ești un cicăcios și-un papă-lapte. Veniți după mine, băieți.

Potaşnikov şi Grigoriev porniră agale după omul cu căciulă de ren. Acesta se opri.

— Dacă o să mergem așa, zise el cu glasul lui răgușit, ne apucă amiaza pe drum. Știți ce? Eu o iau înainte și voi să veniți la atelierul de tâmplărie, la șeful de lucrări Serghiev. Știți unde-i atelierul de tâmplărie?

— Știm, știm, strigă Grigoriev. Dați-ne câte o țigară, vă rog.

— Vechea poveste, bombăni printre dinți omul cu căciulă de ren și, fără să scoată pachetul din buzunar, extrase din el două țigări.

Potaşnikov mergea înainte și reflecta cu încredere. Azi va sta în căldura atelierului de tâmplărie, o să ascută o secure, o să-i facă toporiște. O să ascută și un fierăstrău. Nu va fi cazul să se grăbească. Până la prînz vor lua în primire uneltele, vor semna, vor umbla după magaziner. Iar către seară, cînd se va vedea că nu e în stare să facă o coadă de secure și nu știe să ceprăză-luiască un fierăstrău, o să-l dea afară și a doua zi se va întoarce la brigadă. Dar azi va sta la căldură. Ori poate că dulgher o să rămînă și mîine, și poimîine, dacă Grigoriev e dulgher. O să-i fie calfă lui Grigoriev. Iarna e pe ducă. Iar vara, vara aceea scurtă, o să treacă și ea cumva.

Potaşnikov se opri să-l aștepte pe Grigoriev.

— Tu te pricepi la chestia asta cu dulgheritul? îl întreabă el, însuflețit de o bruscă speranță.

— Eu, nu știu dacă mă-nțelegi, îi răspunse vesel Grigoriev, tocmai îmi pregăteam doctoratul în filologie la Moscova. Și cred că orice om cu studii superioare, cu atît mai mult umaniste, trebuie să știe să ascută un topor și să rostuiască un fierăstrău. Cu atît mai mult că operațiile astea se fac lîngă o sobă încinsă.

— Înseamnă că nici tu...

— Nu, înseamnă nimic. Îi ducem două zile și pe urmă — dar ce-ți pasă ~~se~~ va fi pe urmă?

— Îi ducem o zi. Mîine o să ne trimită înaponi, la brigadă.

— Nu. N-o să le ajungă o zi ca să ne facă formele de transfer la tîmplărie. Trebuie întocmite referate, tabele. După aceea să ne scoată iar din evidență.

Opintindu-se amîndoi, abia deschiseră ușa înțepenită de ger. În mijlocul atelierului era o sobă de metal încinsă la roșu. Cinci tîmplari lucrau fiecare la tejgheaua lui, cu capetele goale și fără pieptare pe ei. Cei doi îngenunchiară în fața ușii deschise a sobei, în fața zeului focului, unul din cei dintii zei ai omenirii. Își scoaseră mînușile și rămaseră cu mîinile întinse spre căldură, virite direct în foc. Degerate de nenumărate ori, degetele lor își pierduseră sensibilitatea și nu simțeau căldura la primul contact. După un minut își dădură căciulile jos și-și descheiară scurtele de postav, fără să se ridice din genunchi.

— Ce-i cu voi? îi întrebă cu ostilitate unul din tîmplari.

— Sîntem dulgheri. O să lucrăm aici, zise Grigoriev.

— E dispoziția lui Aleksandr Evghenievici, se grăbi să adauge Potașnikov.

— Înseamnă că despre voi vorbea șeful de lucrări, zise Arnström, un sculer mai vîrstnic, care dădea la strung într-un ungher niște cozi de lopată.

— Despre noi, despre noi...

— Luați-le, zise Arnström, măsurîndu-i cu neîncredere. Poftim două securi, un fierăstrău și ceaprazul. Ceaprazul mi-l dați înapoi cînd sînteți

gata. Asta-i securea mea : ciopliți-mi o toporiște. Și Arnström zîmbi. Norma mea zilnică la toporiști, zise, e de treizeci de bucăți.

Grigoriev luă bucata de lemn din mîinile lui Arnström și se apucă de cioplit. Se auzi sirena de prînz. Arnström nu se îmbrăca, ci îl privea în tăcere pe Grigoriev lucrînd.

— Acuma tu, îi zise lui Potașnikov.

Potașnikov rezemă bucata de lemn pe un butuc, luă securea din mîinile lui Grigoriev și începuse să cioplească.

— Destul, zise Arnström.

Țîmplarii plecaseră la masă și în atelier nu mai rămaseră decît cei trei.

— Luați astea două toporiști ale mele — și Arnström îi dădu lui Grigoriev cozile făcute gata — și puneți-le la securi. Ascuțiți fierăstrăul. Azi și mîine vă încălziți la sobă. Poimîine vă întoarceți de unde-ați venit. Uite-aici o bucată de pîne pentru prînz.

Se încălziră la sobă în ziua aceea și în următoarele, iar a treia zi temperatura săltă brusc la treizeci de grade sub zero. Iarna se sfîrșea.

UN ARTIST AL LOPEȚII

Duminecă, după lucru, Krist află că e dat în completare la Kostocikin, șeful unei brigăzi de la aur care se topea văzînd cu ochii. Noutatea era de proporții. Bună sau rea, asta nu era treaba lui, fiindcă lucrul era ireversibil. Despre Kostocikin ca persoană, Krist auzise destule prin barăcile surde și mute ale acestei exploatare sărace în zvo-

nuri. Ca orice deţinut, el nu ştia de unde apar oamenii care intră în viaţa lui, unii pe timp mai scurt, alţii pe mai mult, dar ei dispăreau de fiecare dată fără să fi apucat a-i spune ceva despre ei : plecau ca şi cum ar fi murit, mureau ca şi cum ar fi plecat. Comandanţi, şefi de brigadă, bucătari, magazineri, vecini de prici, parteneri de roabă, tovarăşi de lopată.

Acest caleidoscop, această necontenită mişcare de chipuri omenеşti nu-l obosea. Pur şi simplu nu reflectase asupra chestiunii. Viaţa nu-i lăsa răgaz pentru asemenea reflecţii. „Nu-ţi bate capul, Krist, nu te gîndi la noii şefi. Tu eşti unul singur, dar şefi vei avea încă foarte mulţi.“ Erau cuvintele unui hitru dublat de un filosof, dar cine era acela, Krist uitase. Nu mai ţinea minte nici numele, nici înfăţişarea omului, nici vocea, vocea care rostise aceste lucruri memorabile, spuse în glumă. Memorabile tocmai pentru că erau spuse în glumă. Oameni care să aibă curajul de a glumi, de a schiţa un zîmbet, fie şi în sinea lor cea mai profundă, fie şi în cea mai mare taină, dar nu mai puţin zîmbet, în mod sigur zîmbet — asemenea oameni existau, dar Krist nu făcea parte dintre ei.

Ce mai şefi de brigadă avusese şi Krist !... Nişte cinze's'optişti — „de-ai noştri“ — inhămaţi la o treabă prea serioasă pentru ei şi repede retrogradaţi, retrogradaţi înainte de a fi apucat să se transforme în simpli asasini. Sau tot cinze's'optişti „de-ai noştri“, fraieri, dar nişte fraieri căliţi, hîrşiţi, nişte foşti fraieri, în stare nu numai să dea ordine la muncă, dar şi să organizeze această muncă, să se mai şi pună bine cu normatorii, cu planificatorii, cu comandanţii de toate calibrele, să dea şpagă, să convingă. Dar şi aceştia, cinze's'optişti „noştri“, refuzau pînă şi gîn-

dul că a da ordine cînd e vorba de munca forțată este cel mai mare păcat de care se poate face cineva vinovat într-un lagăr, că acolo unde totul se plătește cu sînge, unde omul e lipsit de drepturi, unde în joc e viața și moartea cuiva, a lua asupra ta răspunderea de a dispune de voința altuia e un păcat prea mare, un păcat de moarte care nu cunoaște iertare. Existau brigadieri care mureau împreună cu brigada lor. Dar erau și din aceia pe care această teribilă putere asupra vieții altuia îi pervertea rapid, pînă acolo încît coada lopeții și a tîrnăcopului deveneau în mîna lor argumente auxiliare în discuțiile cu propriii lor ortaci. Și cînd își aduceau amînte, repetau ca pe o rugăciune sinistrul dicton de circulație prin lagăre: „Azi e rîndul tău la moarte, — al meu e mîine“. Dar brigadierii de care avusese parte Krist nu erau nici pe departe toți dintre deținuții condamnați în baza articolului cincizeci și opt. De cele mai multe ori — iar în anii cei mai teribili totdeauna — brigadierii lui Krist erau nepolitici, condamnați pentru omucidere sau pentru delict de serviciu. Aceștia erau oameni obișnuiți și numai păcatul puterii sau greu suportabila presiune venită de sus sub forma unei avalanșe de instrucțiuni ucigătoare îi forțau să se poarte într-un mod cum nu și-ar fi permis în viața lor anterioară. Linia care despărțea crima de „apta nesanționabilă“ în articolele privind „infracțiunile de serviciu“ — ca și în majoritatea celor referitoare la delictele de drept comun — era foarte subțire, uneori insesizabilă. Se întîmpla frecvent ca azi să se condamne ce nu se condamna ieri, nemaivorbind de „gradele de represiune“, de toată gama de nuanțe juridice care mergea de la contravenție la crimă.

Brigadierii nepolitici erau niște bestii prin ordin. Bestii erau și brigadierii borfași, dar aceștia nici pe departe numai prin ordin. Să fie condusă de un borfaș era tot ce i se putea întâmpla mai rău unei brigăzi. Dar Kostocikin nu era nici borfaș, nici nepolitic. El era fiul unic al unui activist de la KVJD, ocupînd acolo o importantă funcție de partid sau administrativă, implicat în „afacerea KVJD“, condamnat și executat¹. Kostocikin junior, care-și făcuse studiile la Harbin și nu văzuse în viața lui altceva decît Harbinul, se trezi la cei douăzeci și cinci de ani ai săi condamnat ca MF, ca „membru de familie“, ca „literist“², la... cincisprezece ani de detenție. Crescut în străinătate, în mediul acela din Harbin, unde

¹ KVJD e sigla sub care era cunoscută Calea ferată transmanchuriană, construită și exploatată de Rusia în baza unui tratat impus Chinei în 1896, cedată apoi, la mijlocul deceniului patru, Japoniei invadatoare. Întorși în țară după cedare, aproape toți funcționarii sovietici ai KVJD au fost arestați și condamnați ca fiind suspecti de spionaj în favoarea japonezilor.

² „Literiști“ erau persoanele sancționate administrativ, în absență și fără procedură, de așa numita OSO („Osoboe Soveșceanie“, consfătuire specială). Lista delictelor sancționate (uneori cu pedeapsa capitală) pe această cale o dă Soljenițin în *Arhipelagul GULAG*, vol. I, cap. 7: agitație antisovietică, trecerea ilegală a frontierei, activitate contrarevoluționară, activitate troțkistă contrarevoluționară, prezumție de spionaj, relații permițînd prezumția de spionaj, mod de a gîndi contrarevoluionar, sentimente antisovietice în gestație etc., etc., între capetele de acuzare fiind și calitatea de membru de familie al unui condamnat pentru unul din delictele enumerate (cazul eroului povestirii de față). Atît în limbajul curent, cît și în cel al dosarelor care îl însoțeau pe deținut în toate peregrinările sale forțate, delictule de mai sus erau evocate numai prin literele inițiale ale cuvintelor, de unde porecla de „literiști“ dată deținuților din această categorie.

numai în romane se puteau întâlni cazuri de condamnări pe nedrept — și cu precădere în romane traduse din alte limbi — junele Kostocikin, în cotloanele minții lui, nu era convins că tatăl său fusese condamnat fără a avea vreo vină. Acesta cultivase în el credința în infailibilitatea NKVD-ului. Pentru o altă apreciere tânărul Kostocikin era totalmente nepregătit. Și când tatăl lui fu arestat, apoi când el însuși fu condamnat și transferat din foarte Extremul Orient în foarte Extremul Nord, Kostocikin era pornit în primul rînd împotriva părintelui său, care îi distrusese viața cu acțiunile lui subversive și criminale. Ce știa el, Kostocikin, despre viața generației care îl precedase? Studiase patru limbi, două europene și două orientale, era cel mai bun dansator din Harbin, cunoscător a tot soiul de blues-uri și rumbe posibile, deprinse de la niște ași în materie, veniți de pe alte meleaguri, era cel mai bun pugilist din Harbin — trecut de la mijlocie la semi-grea — care învățase upercuturile și croșeurile de la un fost campion european, — dar ce putea ști el din toată această politică de anvergură? Dacă l-au împușcat, înseamnă că a fost ceva. E posibil să fi exagerat la NKVD, poate că ar fi trebuit să-i dea zece, cincisprezece ani. Iar lui, tânărului Kostocikin, cinci în loc de cincisprezece. Dacă tot trebuia să-l condamne.

Cinci cuvinte obișnuia să repete Kostocikin, cuvinte care își păstrau — ori cum le-ar fi permutat — sensul negativ și dătător de fiori: „Înseamnă că a fost ceva”. „Înseamnă că ceva a fost.”

Determinînd pe Kostocikin să-și deteste tatăl executat și inculcîndu-i dorința de a scăpa de acest stigmat, de acest blestem răsfrînt asupra lui

prin ascendență paternă, cei care conduseseră cercetările obținuseră succese însemnate. Lucrul era însă ignorat de anchetatorul care instruisese afacerea Kostocikin. Implicat și el la rîndul său, însă într-o afacere ulterioară, aceea „a enkavediștilor“, fusese și el de mult împușcat.

Dar tinărul Kostocikin învățase la Harbin nu numai foxtroturi și rumbe. Terminase, politehnica de acolo și era posesorul unei diplome de inginer mecanic.

După ce sosi la mină, locul lui de detenție, el izbuti să ajungă la comandantul exploatării, pe care-l rugă să-l repartizeze în specialitate, angajîndu-se să muncească cinstit și înfierîndu-și tatăl. Implorările lui erau adresate și celorlalți din conducere. „O să completezi etichete pentru borcanele de conserve“, hotărî sec comandantul minei. Delegatul local¹, de față la convorbire, sesiză însă în tonul tinărului inginer o notă care i se păru cunoscută. Comandanții se consultară între ei, după care delegatul avu o discuție cu Kostocikin. Ceea ce urmă fu o veste care făcu ocolul brigăzilor de abatajiști: în fruntea uneia din ele ar fi fost numit un nou venit, un cînzesh'optist, unul „de-i noștri“. Optimiștii vedeau în această numire indiciul unor apropiate schimbări în bine, în timp ce pesimiștii mormăiau ceva despre mătura nouă. Mirați erau însă și unii, și alții, afară, bineînțeles, de cei care nu mai știau de mult ce înseamnă a se mira: Krist era printre ei.

¹ *Delegatul local* este reprezentantul special al autorităților superioare ale poliției politice, prezent în toate unitățile concentraționale.

Fiecare brigadă își trăiește propria ei viață, fiecare își are în baracă „sectorul” ei, cu intrare separată și componenții ei îi întâlnesc pe ceilalți locatari ai aceleiași barăci numai la cantină. Krist îl văzuse adesea pe Kostocikin, pe lângă care nu puteai trece fără să-l remarci, rumen la față cum era, robust și lat în umeri. Mănușile lui foarte lungi erau de blană. Aveau și alți șefi de brigadă, mai săraci, așa ceva, dar arătau ca vai de ele, făcute din cracii unor foști pantaloni matlasați. Căciula lui Kostocikin era și ea „din libertate” : de blană și cu clape, iar în picioare avea pîslari adevărați, nu burki¹ și nici gumari legați cu sfoară. Toate acestea îl făceau pe Kostocikin remarcat. Era singurul care-și păstrase titlul de șef de brigadă în această lună de iarnă ; înseamnă că depășise planul, dăduse procente peste. Cu cît anume, se putea afla de pe avizierul de lângă corpul de gardă, dar pe o deșcă bătrînă cum era Krist o problemă ca aceasta nu-l interesa.

Biografia viitorului său brigadier Krist o reconstitui imaginar, șezînd pe prici. Dar era convins că nu se înșela, că nu putea să se înșele. Omul din Harbin n-avea decît o singură cale spre funcția de brigadier, nu puteau fi două.

Brigada lui Kostocikin se topea, cum era de așteptat să se întîmple cu orice brigadă care lucra în abatăj, la exploatarea auriferă. Din timp în timp — a se înțelege săptămînal și nu lunar — brigăzii lui Kostocikin i se trimiteau oameni care să completeze golurile. Omul de umplură transferat azi era Krist. „Kostocikin ăsta te pome-nești că e-n stare să știe și de Einstein”, se gîn-

¹ Pîslari de calitate inferioară, făcuți din haine vechi.

dea Krist în timp ce se pregătea de culcare pe noul lui loc.

I-l dăduseră, ca unui nou venit ce era, mai departe de sobă. Cei sosiți mai demult în brigadă ocupau locurile cele mai bune. Asta era regula generală, lucru pe care Krist îl știa prea bine.

Brigadierul ședea la masa din colț, aproape de lampă și citea o carte. Asta deși, pentru mai multă comoditate, ca stăpîn ce era peste viața și moartea palmașilor lui, ar fi putut foarte bine să tragă lampa — singura din „sector” — pe măsuta lui de lingă pat, lipsindu-i în acest fel de lumină pe toți ceilalți locatari ai barăcii. Nu că ar fi avut careva chef de lectură sau de conversație. Se putea vorbi și pe întuneric, atîta doar că nu aveau despre ce și nici timp. Brigadierul Kostocikin se mutase însă el după lampa comună. Acum citea deci și buzele lui plinuțe de copil se țuguiau uneori într-un zîmbet, în timp ce urmărea printre gene pagina, cu ochii aceia albaștri, frumoși. Era un moment de tihnă a brigadierului și a brigăzii, o scenă pașnică pe care Krist n-o mai văzuse de cînd știe cînd și care îl cuceri așa de mult, încît își propuse să rămînă neapărat în această formație și să lucreze cît va putea mai bine, de dragul noului său șef.

Brigadierul avea și un locțiitor, pe scundul Oska, un om mai în vîrstă, care i-ar fi putut fi tată. Planton în același timp, Oska făcea curat în paracă, se îngrijea de hrana tuturor, îl ajuta pe brigadier — într-un cuvînt, totul era ca într-o casă de oameni. Închizînd ochii, Krist își spuse că noua lui șef trebuie să știe cine e Einstein. Încîntat de acest gînd, încălzit de cana de apă fiartă pe care o băuse înainte de culcare, Krist adormi.

În noua lui brigadă, intrarea în șut se făcea fără tîmbălău. Krist văzu uneltele — le veniseră unelte noi —, le luă în primire și se apucă să-și ajusteze lopata, operație pe care o mai făcuse de o mie de ori pînă atunci. Era o lopată americană în formă de căuș, cu o coadă scurtă cu mîner de sprijin la capăt. Scoase acea coadă și o azvîrli cît colo, după care așeză lopata pe un bolovan și o lărgi, dezdoindu-i marginile cu muchea securii. Își alege o coadă nouă și foarte lungă din grămada rezemată într-un colț al magaziei, o băgă în lăcașul ei și o fixă după ce reglă unghiul lopeții în raport cu verticala piciorului, apoi, ținînd-o lîngă trup, o potrivi de lungă și-i făcu un semn în dreptul bărbiei, adică o făcu „să vină pe om”. O reteză în dreptul semnului, apoi o mai ciopli mărunț cu securea bine ascuțită la locul tăieturii, rotunjindu-i capătul. Se ridică și se întoarse. Lîngă el stătea Kostocikin, care-l urmărise cu atenție. Krist aștepta de fapt acest moment. Kostocikin nu zicea nimic și Krist deduse că acesta își rezervă aprecierile pînă cînd îl va vedea la lucru în abataj.

Abatajul nu era departe și Krist se apucă de lucru. Ținută cu amîndouă mîinile în poziția obișnuită, cu degetele strînse țeapăn pe ea, coada lopeții vibra sub povară, iar spatele acuza efortul. Era puțin mai groasă decît trebuia, dar o să o rectifice diseară. O să mai subție cu o pilă și buza lopeții. Brațele ridicau unealta iar și iar, și în scrișnetul metalului frecat de piatră se insinua un ritm din ce în ce mai accelerat. Lopata țiuia, hîrșia, pietrișul scăpa din căușul ei la fiecare aruncătură și cădea pe fundul roabei care răspundea întîi cu un bufnet de lemn, după care piatra

răpundea pietrei. Toată această muzică a abatajului o cunoștea prea bine Krist. Roabe similare se vedeau răspândite peste tot, țiuiau aceleași lopeți, piatra se prăbușea cu zgomot din pereții atacați la temelie de tîrnăcop și iar începeau să țiuie lopețile.

Krist lăsă unealta jos și, luînd locul partenerului său, trecu la „mașina OSO : două mînere și-o roată“, cum i se spunea în Kolîma roabei, în graiul deținuților. Nu în argou, dar ca și cum ar fi fost. Puse roaba pe puntea de scînduri, cu mînerule îndreptate în direcția opusă abatajului. O umplu rapid. Apoi apucă de mînere și, după ce-și curbă spinarea și-și încordă mușchii abdomenului, își căută echilibrul și porni cu roaba la șaitrog, la instalația de spălare. Îndărăt o aduse respectînd toate regulile manipulării roabei, moștenite prin secole de muncă silnică : împinsă cu roata înainte și cu mînerule ridicate în sus, poziție în care brațele aveau posibilitatea să se odihnească. Lăsă roaba jos și trecu din nou la lopată, care își reluă țiuitul.

Brigadierul Kostocikin, inginer din Harbin, asculta simfonia abatajului, observînd cu atenție mișcările lui Krist.

— Dar tu ești un adevărat artist al lopeții, îi zise izbucnind în rîs. Avea un rîs de copil, pe care nu încerca să și-l reprime. Își șterse buzele cu mîneca. Ce categorie primeai acolo unde ai fost înainte ?

Era vorba de categoria de hrană, de acea „scară a stomacului“ menită să-i stimuleze pe deținuți. Aceste „categorii“ fuseseră inventate la Be-

*lomorkanal*¹, la „reeducare“, lucru pe care Krist îl ştia. La temelia îmbăloşatului romantism al reeducării stătea un realism atroce şi sinistru, reprezentat de această „scară a stomacului“.

— A treia, răspunse Krist, dar cu un ton în care se citea limpede dispreţul lui pentru un şef de brigadă care nu ştia să aprecieze talentul unui artist pe tărîmul lopeţii. Simţea că-i iese ceva de aici şi, din obişnuinţă, exagera puţin.

— La mine vei primi a doua. Începînd chiar de azi.

— Mulţumesc, zise Krist.

La brigada cea nouă era, probabil, mai multă linişte decît prin alte brigăzi pe unde trecuse şi lucrase Krist, baraca era ceva mai curată şi nu se auzeau atîtea înjurături. Aşa cum obişnuia de-atîţia ani, Krist se pregătea să-şi prăjească pe sobă o bucată de pîine rămasă de la cină, dar vecinul lui de prici — pe care nu ştia şi nici n-avea să afle vreodată cum îl cheamă — îi dăte un ghiont şi-l avertiză că şefului nu-i place ca oamenii lui să prăjească pîine.

Krist se apropie de soba de metal în care duia un foc vesel şi-şi desfăcu braţele cu palmele îndreptate spre valul de căldură, cufundîndu-şi faţa în suvoiul de aer fierbinte. De pe priciul cel mai apropiat se ridică Oska, ajutorul şefului, care-l împinse pe noul venit de lîngă sobă, cu braţul lui puternic. „Du-te la loc, îi spuse. Nu acoperi soba. Căldura trebuie să ajungă la toţi.“ În principiu avea dreptate, dar e foarte greu să-ţi stăpîneşti.

¹ Denumirea curentă a canalului care leagă Baltica de Marea Albă, construit cu deţinuţi în prima jumătate a deceniului patru şi considerat de Gorki o „şcoală de reeducare socialistă“.

trupul, cînd el trage fără voia ta la foc. Deținuții din brigada lui Kostocikin învățaseră să se stăpînească. Va trebui să învețe și Krist. Se întoarse la loc, își dădu jos scurta, își băgă amîndouă picioarele într-una din mînecele ei, își infundă mai bine căciula în cap, se făcu ghem și închise ochii.

Cînd îl prindea somnul, mai apucă să vadă pe cineva care intra în baracă și transmitea ceva ca o dispoziție. Kostocikin nu se ridică de lîngă lampă și trase o înjurătură, fără să-și întrerupă lectura. Oșka în schimb sări de la locul lui, într-o clipă fu lîngă cel intrat, pe care îl apucă de braț cu o mișcare îndemînată și rapidă și-i făcu vînt afară. Oșka predase istoria la viața lui, în nu știu ce institut de studii superioare.

Multe zile la rînd continuă să țiuiască lopata lui Krist în sfărîmăturile de piatră. Kostocikin înțelese curînd că tehnica șlefuită a deținutului încetase demult să mai fie dublată de resurse fizice : în ciuda tuturor eforturilor, roaba lui era de fiecare dată mai puțin plină decît trebuia. Lucrul nu depindea de voința lui. Măsura o impunea un soi de simț lăuntric care conduce mușchii fiecăruia, teafăr sau neputincios, tînăr sau bătrîn și stors de vlagă. Din calcule reieșea că brigada dădea tot mai puțină producție, contrar speranțelor pe care și le pusese brigadierul în profesionalismul mișcărilor unui artist al lopetii cum era Krist. Kostocikin nu-i făcea observații, nu-l certa mai mult decît pe alții, nu se descărca înjurîndu-l, nu-l bătea la cap cu morala. Poate înțelegea că noul venit dă tot ce poate, economisind numai atît cît n-are voie să cheltuiască de dragul ochilor frumoși ai nici unui brigadier din nici un lagăr de pe lume. Sau simțea dacă nu înțelegea, pentru că sentimentele noastre sînt mai bogate decît rațiune.

nea, iar limba vlăguită a deținutului nu exprimă tot ce are pe suflet. Pălesc și sentimentele, dar mult mai târziu decât gândurile, mult mai târziu decât graiul omenesc. În ce-l privește pe Krist, adevărul e că acesta lucra cum nu mai lucrase de mult, și deși randamentul lui nu mai corespundea categoriei a doua, el o primea în continuare. Pentru aplicație, pentru zel...

Categoria a doua era limita de sus la care putea ajunge Krist. A întâia o primeau spărgătorii de norme, cei care scoteau o sută douăzeci la sută și peste. Asemenea deținători de recorduri nu existau în brigada lui Kostocikin. Existau însă de categoria a treia, cei care scoteau norma, ca și de-a patra, destinată celor care nu și-o îndeplineau și făceau numai șaptezeci-optzeci la sută. Aceștia nu erau însă niște leneși declarați, pentru care exista și o a cincea categorie de hrană, așa numita rație disciplinară. Brigada lui Kostocikin nu avea nici asemenea specimene.

Treceau zilele, Krist slăbea mereu și-i plăcea tot mai puțin liniștea docilă din baraca brigăzii lui Kostocikin. Dar într-o zi Oska, profesorul de istorie, îl luă pe Krist de-o parte și-i șopti: „Azi vine casierul. Vezi că șeful te-a trecut pe stat...” Krist își simți bătăile inimii. Înseamnă că îi aprecia sîrguința și priceperea. Acest brigadier venit din Harbin, care auzise de Einstein, avea o conștiință, orice s-ar zice...

În brigăzile în care lucrase pînă atunci, lui Krist nu i se mai întîmplase să fie trecut la plată. În toate se găseau negreșit oameni mai vrednici, fie că aveau mai multă forță fizică și lucrau mai bine, fie că erau prieteni ai brigadierului, dar Krist nu făcea niciodată considerații fără rost pe această temă. Categoriile se revizuiău o dată la

zece zile și se fixau în funcție de randamentul decadei scurse, dar indiferent ce cartelă de masă ar fi primit, Krist o punea în legătură cu capriciile sortii, cu norocul sau cu ghinionul, cu succesul sau cu eșecul, care sînt trecătoare, se schimbă, nu rămîn veșnic aceleași.

Vestea că în acea seară va încasa niște bani îi umplu lui Krist și trupul, și sufletul de o căldă, nestăpînită bucurie. Omul nu duce lipsă de capacitatea și forța de a se bucura. Cîți bani au să-i dea ? Să fie numai cinci sau șase ruble și tot e ceva : și alea ajung pentru tot atîtea kilograme de pîine. Krist era dispus să-l divinizeze pe Kostocikin și abia aștepta sfîrșitul zilei de muncă.

Și sosi casierul. Era un tip cît se poate de comun, dar îmbrăcat într-o splendidă scurtă de blană, un angajat contractual. Îl însoțea un militar din trupele de pază, care-și ținea ascuns undeva revolverul sau pistolul, dacă nu-l lăsase cumva la corpul de gardă. Casierul se așeză la masă și-și întredeschise servieta, care era plină de teancuri de bancnote, uzate și de diverse culori, părăind niște cîrpe roase de atîta spălat. Extrase din ea un stat de plată, liniat foarte strîns și plin de toate semnăturile posibile, aparținînd unor oameni satisfăcuți sau decepționați de sumele primite. Casierul îl chemă pe Krist și îi arată locul bifat.

Atent, Krist simți că se întîmplă ceva neobișnuit : era singurul care urma să semneze pentru bani. Nu se formase nici un fel de coadă. Poate că așa își obișnuise oamenii grijuliul lor brigadier. În orice caz, va trebui să mai reflecteze la acest lucru. Important era că el figura pe stat și casierul îi dădea banii. Era un norocos.

Brigadierul lipsea, nu venise încă de la direcție și cel care urma să certifice identitatea primitorului era locțiitorul lui, Oska, profesorul de istorie, care îi arăta cu degetul locul unde trebuia să semneze.

— Dar... cât ? întrebă Krist puțin răgușit, sufocându-se.

— Cincizeci de ruble. Mulțumit ?

Lui Krist inima îi bătea să-i iasă din piept. Ce înseamnă să ai baftă ! Cu mișcări pripite, semna statul, zgîriind hîrtia cu penița ascuțită. Ba, era cât pe-acî să răstoarne călimara.

— Așa, bravo ! îl aprobă Oska.

Casierul își închise servieta cu zgomot.

— Nu mai e altcineva în brigada voastră ?

— Nu.

Krist tot nu înțelegea ce se întîmplă.

— Și banii ? Vreau să zic banii.

— Banii i-am dat lui Kostocikin, îl lămuri casierul. Încă de cu ziuă. Cu mîna lui de fier în care zăcea o forță pe care n-o avusese niciodată vreunul din abatajiști, scundul Oska îl smulse pe Krist de lîngă masă și-i făcu vînt în penumbra barăcii.

Ceilalți din brigadă tăceau. Nici un cuvînt în apărarea lui Krist, nici o întrebare. Nici măcar nu-l înjurau că-i tîmpit... Această tăcere îl afectă mai rău decît strînsoarea mîinii de fier a bestiei de Oska. Mai rău decît buzele plinuțe, de copil, ale lui Kostocikin.

Ușa barăcii se dădu de perete și intră Kostocikin. Se îndreptă spre masa asupra căreia cădea lumina. Sub pasul lui rapid, ușor și elastic, podeaua de scînduri ai fi zis că nici nu se clintea.

— Uite că a venit brigadierul, vorbește cu el, zise Oska dîndu-se la o parte. Vrea bani, îi explică el lui Kostocikin, arătînd spre Krist.

Brigadierul înțelesese încă din prag. Cu sentimentul că se află pe un ring din Harbin, întinse un braț și îi aplică lui Krist o splendidă lovitură pornită „din umăr“, care îl năuci și-l culcă la podea.

— Knock-out, knock-out ! țipa cu glasul lui răgușit Oska, sărind în jurul lui Krist, care era mai mult mort decît viu, și făcînd pe arbitrul de ring. Opt... nouă... knock-out !

Krist nu se ridica de jos.

— Bani ? Țasta vrea bani ? se indigna Kostocikin în timp ce se așeza cu mișcări tacticoase la masă, primind lingura pe care i-o întindea Oska, gata să atace strachina cu mazăre.

— Fii atent, continuă el rar și sentențios : troțkiștii ăștia ne distrug și pe mine, și pe tine, Osea ! Au distrus țara. Ne distrug și pe noi. Voia bani artistul lopeții. Bani ! Auziți ? De data asta striga, adresîndu-se tuturor. Pe mine n-o să mă tăiați voi. Dansează, Oska !

Krist era pe jos în continuare. Trupurile mă-tăhăloase ale brigadierului și plantonului îi astupau lumina. Și își dădu seama brusc : Kostocikin era cherchelit, dar cherchelit bine. Își aminti de cele cincizeci de ruble trecute pe numele lui. Cît spirt putea fi cumpărat pe banii ăia, spirt alocat de fapt brigăzii...

Oska, locșitorul, începuse să danseze la poruncă, însoțindu-și mișcările de cîte un cuplet :

Două albi cumpărai

Și soția mea-i Rozita...

— Asta-i de-a noastră, din Odesa, șefu'. Îi spune *De la pod' la abator*. Și Oska, profesor de istorie la nu știu ce institut din capitală și tată a patru copii, își reluu dansul.

— Oprește-te, toarnă-mi !

Oska bijbii pe sub pat și scoase o sticlă din care vărsă o cantitate de lichid într-o cutie de conserve. Kostocikin o dete peste cap și își continuă masa, pescuind cu degetele ultimele boabe de mazăre din strachină.

Oska îl ridică de jos pe Krist și îl împinse la lumină.

— Ce, te-au lăsat picioarele ? Dar nu-ți primești rația ? Cine ia categoria a doua ? Ori nu-ți ajunge, troțkist ticălos ce ești !

Krist tăcea. Tăceau toți din brigadă.

— Am să vă strivesc pînă la unul ! Fasciști blestemați ! tuna și fulgera Kostocikin.

— Hai, du-te la priciul tău, artistule, îl îndemna împăciuitor Oska pe Krist, altfel o mai încasezi de la brigadier. Aceasta în timp ce-l cuprindea cu brațul pe beatul Kostocikin, pe care-l conduse și-l răsturnă în patul lui din ungherul barăcii. Era un pat de scinduri arătos, de o singură persoană, singurul pat adevărat din toată baraca, toate celelalte fiind priciuri de cîte două persoane, suprapuse, de tip cușetă. Oska, locțiitor al brigadierului și gospodar, avîndu-și patul în marginea barăcii, își preluă cea de a treia funcție importantă și oficial recunoscută, aceea de gardă de corp, de veghetor al somnului nocturn, al liniștii și vieții brigadierului. Mergînd pe bijbîite, Krist ajunsese cumva la patul lui.

Dar nu le fu dat să adoarmă, nici lui Kostocikin, nici lui Krist, căci ușa barăcii se deschise.

eliberînd un val de abur lăptos. Pe uşă intră un individ cu o căciulă de blană cu clape, îmbrăcat într-un palton gros de culoare închisă, cu guler de caracul. Paltonul era destul de şifonat, iar gulerul ros, dar era totuşi un palton adevărat şi un caracul autentic.

Individul traversează toată baraca pînă la masa pe care cădea lumina şi se opri lingă patul lui Kostocikin. Oska îl salută cu respect şi începu să-şi scuture şeful.

— Te caută Minea Grecul. Numele îi era cunoscut lui Krist. Era al şefului brigăzii de borfaşi.

— Te caută Minea Grecul. Dar "Kostocikin făcuse deja ochi şi se ridică în capul oaselor, rămînînd pe pat cu faţa în lumină.

— Şi zi, tot cu păhărelul, Dresorule ?

— Păi să vezi... M-au obligat jigodiile astea...

Minea Grecul emise un mormăit : înţelegea situaţia.

— Au să te arunce odată în aer, Dresorule ! Ce zici ? Au să-ţi pună amonai sub pat, au să dea foc fitilului şi zvr... zise Grecul arătînd cu degetul spre tavan. Ori au să-ţi taie capul cu fierăstrăul. Dar eşti gros de ceafă, o să cam aibă de lucru.

Revenindu-şi încet din ameţeaţă, Kostocikin aştepta să vadă ce vrea Grecul.

— Nu bem cîte una, mică ? O dăm gata în doi timpi.

— Nu. La noi în brigadă spiritul curge riu, ştii bine. Am o chestie mai serioasă.

— Îţi stau la dispoziţie.

— „Îți stau la dispoziție“, îl îngînă Minea Grecul. Văd că ai învățat la Harbin cum se vorbește în societate.

— Am zis și eu, se grăbi s-o repare Kostocikin. Fapt e că nu știu încă ce vrei de la mine.

— Uite ce e. Grecul începu să-i spună ceva repede, Kostocikin da din cap aprobativ, apoi Grecul îi desenă ceva cu degetul pe masă și Kostocikin iar dădu din cap în semn de înțelegere. Oska urmărea discuția cu interes. Am fost la normator, zicea Minea Grecul, rostind aceste cuvinte nici cu amărăciune, nici cu însuflețire, și pe tonul cel mai normal cu putință. Normatorul zice : e rîndul lui Kostocikin.

— Da, dar mie și luna trecută mi-au tăiat...

— Eu ce pot să fac?... Vocea Grecului se înviorase. Ai noștri de unde să-și scoată metrișorii cubi? Am vorbit cu normatorul. Normatorul îmi spune : e rîndul lui Kostocikin.

— Da, dar...

— Hai, lasă acum, ce contează? Doar știi bine în ce situație sîntem.

— Bine, fie, zise Kostocikin. Înțelege-te cu ăia de la birou, spune-le să ia de la noi.

— Nu-ți fie frică, inginerule, îi zise Minea Grecul bătîndu-l pe umăr. Azi mă ajuți tu, mîine o să te ajut eu. Cu mine nu ieși în pierdere. Ce-mi dai astăzi, primești mîine.

— ...Mîine o să-ți dau o sărutare... După ce se temuse o clipă că șovăiala brigadierului ar putea compromite totul, Oska începu să schițeze niște pași de dans, bucuros că acesta luase pînă la urmă o hotărîre.

— Ei, rămii cu bine, Dresorule, zise Minea Grecul, ridicîndu-se de pe laviță. Zicea norma-

torul : du-te fără teamă la Kostocikin, la Dresor. Ală are-n el un strop de sînge de coțcar. Așa că nu-ți fie frică și nu-ți face gînduri. Băieții tăi o să o scoată ei la capăt. Ai niște artiști ai lopeții de clasa întii...

ȘAHUL DOCTORULUI KUZMENKO

Doctorul, Kuzmenko răsturnă pe masă cutia cu figurile de șah.

— Ce splendoare ! zisei eu, aranjîndu-le pe tabla de placaj. Aveam în față o lucrare de adevărată artă. Executate cu o minuție de bijutier, figurile ilustrau tema perioadei de restriște a Rusiei¹. Înalt, Primul Impostor² — regele alb — era înconjurat de soldați polonezi și de cazaci. Pe chipul damei albe se recunoșteau trăsăturile pronunțate, energice ale Marinei Mniszek³. Hatmanul Sapielha și Radziwill erau cei doi ofițeri ai Impostorului. Mitropolitul Filaret stătea în fruntea negrelor : o armată de călugări. Îmbrăcați în pla-

¹ Perioadă cuprinsă între moartea lui Ivan cel Groaznic (1584) și urcarea pe tron a lui Mihail III (1613), întemeietorul dinastiei Romanovilor. Între acești ani Rusia a fost zguduită de lupte intestine, de răscoale țărănești, dar și de războaie (mai ales împotriva armatei poloneze, care ocupase la un moment dat Moscova), de unde numele sub care a rămas în istorie.

² Una din figurile enigmatice ale epocii, Dmitri cel fals — Primul Impostor — a ocupat o vreme, sub protecție poloneză, tronul Rusiei. A murit asasinat în 1606.

³ Flică a unui magnat polonez, Marina Mniszek a fost soția Primului Impostor, a cărui moarte a tăgăduit-o însă după cîțiva ani, pretinzînd a-și recunoaște în persoana unui alt uzurpator virtual al tronului Rusiei, Dmitri cel fals al II-lea, soțul rămas în viață printr-un miracol.

toșă peste rasa monahală, Peresvet și Osleablea¹ aveau fiecare în mînă cîte o sabie scurtă, scoasă din teacă. Turnurile *lavrei* Sfînta Treime a lui Serghie ocupau cîmpurile a8 și h8.

— Chiar că sînt o splendoare. Nu mă mai satur privindu-le...

— Dar, zisei eu, e o inexactitate istorică : nu Primul Impostor a asediat *lavra*².

— Așa e, zise doctorul, aveți dreptate. Dar nu vi se pare ciudat că istoria nu știe pînă azi cine a fost Primul Impostor ? Grișka Otrepiev ?

— E o ipoteză și atît. Una din mai multe, și nu foarte plauzibilă. Impusă de Pușkin, e adevărat. Dar nici Boris Godunov n-a fost așa cum îl imaginează Pușkin. Aici se vede în ce constă rolul poetului, al dramaturgului, al romancierului, al compozitorului și sculptorului. Ei sînt cei care interpretează evenimentele. Așta ține de secolul al nouăsprecelea, cu nevoia lui de a explica inexplicabilul. La jumătatea secolului douăzeci documentul ar elimina toate interpretările. Numai documentului i s-ar da crezare.

— Există o scrisoare a Impostorului.

— Da, țareviciul Dmitri a demonstrat că era un om instruit, un suveran cultivat, vrednic să fie pus alături de cei mai buni țari care au stat pe tronul Rusiei.

¹ Spre deosebire de cei doi comandanți ai armatei poloneze, Peresvet și Oleablea țin mai curînd de domeniul legendei decît de cel al realității istorice. Oricum, prezența lor aici e un anacronism, tradiția populară plasîndu-i de fapt în bătălia cu tătarii de pe cîmpul Kulikovo (1380).

² *Lavra* Sfînta Treime a lui Serghie a fost asediată de Al doilea Impostor și a rezistat timp de șaisprezece luni în fața unei armate de 15 000 de polonezi. Evenimentul s-a petrecut între anii 1608—1610, deci după moartea Primului Impostor.

— Da, dar cine a fost Impostorul ? Un împărat al Rusiei căruia nimeni nu-i cunoaște identitatea. Ca să vedeți ce înseamnă un secret polonez ! Istoricii sînt neputincioși. E o rușine. A, dacă lucrurile s-ar fi petrecut în Germania, niște documente tot s-ar fi găsit undeva. Germanilor le plac documentele. Patronii sus-puși ai Impostorului știau foarte bine cum trebuie păstrat un secret. Mulți dintre cei care puteau fi la curent cu dedesubtul afacerii n-au murit de moarte bună.

— Exagerați, doctore, cînd negați capacitatea noastră de a păstra un secret.

— Dar nu o neg cîtuși de puțin. Ce, moartea lui Osip Mandelștam nu e un secret¹ ? Unde a murit și cînd ? Există o sută de martori care povestesc cum a murit : bătut, flămînd, înghețat — circumstanțele nu diferă de la o relatare la alta — dar fiecare din cei o sută vine cu propria lui versiune a faptelor, cu propria lui legendă. Dar moartea fiului lui Gherman Lopatin², ucis numai pentru că era fiul lui Lopatin ? De treizeci de ani i se caută urmele. Familiile unor foști conducători de partid ca Buharin, Rîkov³ și alții au pri-

¹ Oficial, poetul Osip Mandelștam ar fi murit în urma unei crize cardiace, la 27 decembrie 1938. Cercetările Nadejdei Mandelștam au dus la concluzia că poetul a murit de fapt de foame și epuizare fizică, în lagărul de tranzit Vtoraiia Recika de lângă Vladivostok, nu mai tîrziu de mai-iunie 1939.

² *Gherman Lopatin* (1845—1918), militant revoluționar narodnic, membru în Consiliul Internațional I.

³ *Nikolai Buharin* (1888—1938) și *Alexei Rîkov* (1881—1938) au fost vechi militanți bolșevici, participanți după revoluție la conducerea partidului și statului. Ostili conducerii despotice a lui Stalin și politici de colectivizare forțată, au fost ambii executați în urma celebrului proces al „troțkiștilor și deviatorilor de dreapta“.

mit niște certificate de deces în care data morții e situată undeva între treizeci și șapte și patruzeci și cinci. Dar nimeni și nicăieri n-a văzut pe vreunul din acești oameni după treizeci și șapte sau treizeci și opt. Certificatele erau date pentru liniștirea urmașilor. Datele deceselor sînt fixate arbitrar. Presupunerea cea mai plauzibilă e că toți aceștia au fost împușcați în beciurile Moscovei, nici unul mai tîrziu de treizeci și opt.

— Eu cred că...

— Dar de Kulaghin vă aduceți aminte ?

— Sculptorul ?

— Da. A dispărut fără urmă, într-o vreme cînd dispăreau mulți. A dispărut sub un nume străin, schimbat în lagăr cu un număr. Care din nou a fost schimbat cu un nume : al treilea.

— Am mai auzit de asemenea glume sinistre, zisei.

— Acest joc de șah e opera lui. L-a făcut din piine la închisoarea Butirka, în o mie nouă sute treizeci și opt. Piinea era mestecată ore întregi de toți deținuții aflați cu el în celulă. Important era să prindă momentul unic cînd saliva și piinea mestecată intrau într-o anumită reacție — asta o aprecia el, artistul — și performanța lui era să scoată exact în clipa aceea din gura deținuților coca gata să ia sub degetele lui orice formă și să se solidifice pe veci, asemenea cimentului piramidelor egiptene.

Kulaghin a făcut două garnituri. Cea de a doua reprezenta cucerirea Mexicului de către Cortez. Perioada de restriște a Mexicului. Pe spanioli și mexicani i-a vîndut sau i-a făcut cadou cuiva din conducerea închisorii, iar perioada de restriște rusească a luat-o cu el cînd a fost dus în la-

găr. Le-a modelat cu unghia și chibrîtul, cea mai mică bucatică de metal fiind interzisă în închisoare.

— Dar lipsesc două figuri, observai. Dama neagră și un turn alb.

— Știu, zise Kuzmenko. Turnul nu mai există, iar dama neagră e închisă în sertarul biroului meu. Îi lipsește capul, așa că nu știu pînă azi pe cine reprezeta regina din neagra armată de apărători ai *lavrei*.

Distrofia alimentară este o boală teribilă. În lagărele noastre i s-a spus pe numele ei adevărat abia după blocada Leningradului. Diagnosticul care se punea pînă atunci era poliavitaminoză, pelagră, epuizare pe fond dizenteric etc. Era prezentă și aici grija de a păstra secretul. Secretul morții deținuților. Medicii n-aveau voie să vorbească despre foame în conferințele lor, la cursurile de calificare, și nici să o menționeze în scris în actele oficiale sau pe fișa cu istoricul maladiei.

— Știu.

— Kulaghin era un om înalt și masiv. Cînd a fost internat în spital avea patruzeci de kilograme. Era în faza ireversibilă a distrofiei alimentare.

Toți infometații ajung la acel moment teribil cînd își pierde dreptă judecată, cînd rațiunea lor execută un salt logic, cînd apare demența — unul din cei trei D ai celebrei triade kolimiene : demență, diaree, distrofie... Știți ce este demența?

— Nebunie, ce să fie !

— Da, nebunie, nebunie dobîndită, alienare mintală contractată. Cînd a fost adus Kulaghin, mi-am dat seama imediat — sînt medic — că noul pacient prezenta de multă vreme simptomele demenței. Avea la el punga cu figurile de șah,

care trecuse cu bine prin toate încercările : și dezinfecții, și lăcomia borfașilor.

Sugîndu-l, mozolindu-l în gură. Kulaghin înghițise turnul alb, iar acum mușca, rupea cu dinții din dama neagră, căreia izbuți să-i înghită capul. Cînd încercau sanitarii să-i ia punga din mîna, singura lui reacție era un muget. Cred că dacă voia să-și devoreze opera, o făcea numai pentru a anihila, pentru a șterge urmele trecerii lui pe pămînt.

Ar fi trebuit să înceapă să-și înghită figurile de șah cu cîteva luni mai devreme. S-ar fi salvat.

— Dar voia el oare să se salveze ?

— N-am cerut să i se scoată turnul din stomac. Se putea, la autopsie. Ca și capul damei... Așa se face că jocul acesta, garnitura aceasta nu e completă. Sînteți la mutare, maestre.

— Renunț, zisei. Parcă nu mai am chef de joc..

MAI

Fundul unui butoi de lemn fusese scos și înlocuit cu benzi de tablă dispuse sub formă de gri-laj. În butoi stătea ciinele Kazbek. Sotnikov îl ținea cu carne crudă și ceruse tuturor să-l zădă-rască atunci cînd trec pe lingă el, împungîndu-l cu un băț. Hîriindu-se, Kazbek rodea capătul bă-țului pînă-l făcea țandări. Era viitorul ciine de pază al șefului de lucrări, care îl învăța să fie rău.

Tot timpul războiului, aurul se alegea cu albia, mod de extracție interzis pînă atunci. Înainte, cu albia putea lucra numai un spălător anume, din serviciul de prospecțiuni. Pînă la război, planul zilnic se calcula în metri cubi de pietriș; în timpul războiului, în grame de metal.

Un covătar care avea o singură mină aduna cu dexteritate pietrișul în albie, ajutîndu-se de o răzuitoare. Clătindu-l cu apă, scutura concentrat albia deasupra pîriului, lăsînd să cadă piatra spălată. După ce se scurgea apa, pe fundul vasului rămînea un grăuncior de aur; punînd albia jos, muncitorul prindea grăunciorul cu unghiile și-l muta pe un petec de hîrtie. Hîrtia o îndoia pînă făcea din ea un pliculeț, ca acelea în care se vînd prafurile la farmacie. O brigadă întreagă de ciungi — automutilați — spăla aur iarna și vara. Grănulele de metal, micile bobite de aur erau predate la casieria exploatării. Primeau hrană în schimb.

Anchetatorul penal Ivan Vasilievici Efremov descoperi un ucigaș misterios, căutat de mai bine de o săptămînă. Într-o căsuță de lemn care aparținea formației de prospecțiuni geologice, aflată la vreo opt kilometri de colonie, fuseseră găsiți patru artificieri morți, uciși cu lovituri de secure. Se furase pîine și tutun; bani nu erau în casă. După o săptămînă, la cantina muncitorilor, un tătar din brigada de dulgheri a lui Ruslanov dădu cuiva trei degete de tutun în schimbul unui pește fiert. Tutun la exploatare nu mai era de la începutul războiului, se aducea „amonal”¹, un tutun

¹ Poreclit astfel după numele explozibilului folosit în exploatarea miniere.

verde și trăznitor de tare, rezultat al încercării de aclimatizare a plantei. Tutun aveau numai angajații liberi. Tătarul fu arestat și recunoscu totul; ba, mai mult, indică și locul din pădure unde aruncase în zăpadă securea plină de sânge. Ivan Vasilievici Efremov primi o gratificație de zile mari.

Întîmplarea făcea ca Andreev să fie vecin de prece cu tătarul, un băiat famelic și foarte oarecare, un „slăbănog“. Fu arestat și Andreev. Îi dădură drumul după două săptămîni, timp în care se întîmplaseră multe. Kolka Jukov îl înjunghiasse pe detestatul șef de brigadă Koroleov. Era omul care îl bătea pe Andreev în fiecare zi, în fața întregii brigăzi, dar o făcea cu calm, metodic și Andreev se temea de el.

Andreev își pipăi în buzunarul scurtei de postav bucata de piine albă, americanască, rămasă de la masa de prînz. Existau o mie de procedee prin care se putea prelungi plăcerea mîncării. Putea linge bucata aceea de piine pînă îi pieria complet din palmă; putea rupe din ea pe pipăite o fărîmă după alta, dar extrem de mici și le putea suge pe rînd, plimbîndu-le prin gură cu limba. O putea prăji pe sobă — foc se făcea tot timpul — lăsînd-o să se usuce puțin, și atunci ar fi mîncat-o sub formă de bucățele bine rumenite, — încă nu chiar pesmeți, dar nici piine. Putea s-o taie cu cuțitul în felii foarte subțiri și numai atunci să le pună la prăjit. Putea s-o fiarbă în apă, să lase să dea cîteva clocote, să amestece și să o transforme într-o supă fierbinte, într-o cremă de făină. Putea s-o mărunțească în apă rece, să pună sare și ieșea un fel de papară. Totul trebuia făcut în sfertul de ceas cît îi rămăsese din pauza de prînz. Andreev își mîncă piinea în alt fel. Pe sobă,

Într-o cutie mică de conserve fierbea niște apă, apă proaspătă de zăpadă, dar cu impurități în ea : praf de cărbune, ace de jnepeni căzute înăuntru. El își cufundă pâinea în albul infuriat al apei clocotite și așteptă. Pâinea se umfla ca un burete, ca un burete alb. Cu un bețigaș, cu o așchie de lemn, Andreev rupea câte o bucățică din acel burete. Umflată de apă, pâinea i se topea în gură instantaneu.

Nimeni nu dădea vreo atenție distracției lui Andreev. El era unul din sutele de mii de *prăpădiți* ai Kolîmei, un *terminat* a cărui mințe începuse demult să nu mai răspundă la comenzi.

Kașa era căpătată tot prin *lend lease*¹ : fulgi de ovăz americani cu zahăr. Și pâinea era venită prin *lend lease* : făină canadiană cu adaos de oase și orez. La copt ieșea excepțional de pufoasă și nimeni de la magazie nu risca să taie rațiile de cu seara, pentru că bucata de două sute pierdea peste noapte zece pînă la cincisprezece grame și cel mai cinstit tăietor de pîine se putea trezi infractor fără voie. Pâinea albă era asimilată de organism aproape fără reziduuri, încît omul, dacă avea ceva de eliminat din el, aceasta se întâmpla o dată la cîteva zile.

Supă — felul întii — era și ea venită tot prin *lend lease*, și aroma de carne de porc înăbușită, ale cărei fibre se vedeau plutind asemenea 'baci-lilor tuberculozei la microscop, ajungea în strachina fiecăruia la masa de prînz.

Ar fi fost și cîrnați, se zicea, cîrnați în conserve, dar pentru Andreev ei rămaseră un basm, ca

¹ Legea de împrumut și închiriere, promulgată în 1941, menită a susține eforturile militare ale țărilor atacate de Germania nazistă.

și laptele condensat „Alfa“, pe care mulți îl țineau minte de copii, din pachetele ARA¹. Înseamnă că firma „Alfa“ mai exista.

Tot prin *lend lease* erau veniți și bocancii de piele maro cu talpa groasă, lipită. Acești bocanci de piele fuseseră distribuiți numai personalului de conducere, dar în așa fel că nici măcar maiștrii mineri nu primiseră toți încălțăminte de import. Tot la conducerea minei ajunseseră și compleuri-le împachetate în cutii : costume, sacouri, cămăși cu cravată.

Se vorbea și de niște obiecte de lână care s-ar fi dat, colectate în America de la populație, dar ele nu ajunseră pînă la deținuți, știut fiind cît de experte sînt nevestele ștabilor cînd e vorba de lucruri de calitate.

Pînă la deținuți ajunseră cu bine, în schimb, uneltele. Era vorba de lopeți, venite prin același *lend lease*, lopeți americănești încovoiate, cu coada vopsită și scurtă. Erau niște unelte ușoare, se vedea că își bătuse cineva capul și cu lopețile. Toți erau mulțumiți de ele, atîta doar că fiecare îi scotea coada colorată și îi puneă alta, dreaptă și lungă, pe măsura omului, vîrfu cozi trebuind să ajungă pînă la bărbie.

Fierarii le dezdoiră puțin la buză, le ascuțiră și rezultatul fu o unealtă de clasa-nții.

Topoarele americane nu erau bune de nimic. Nici nu erau topoare, ci niște bărdute în genul tomahawkurilor indiene din Mayne Reed, nepotrivate pentru o treabă de dulgherie serioasă. Ele

¹ ARA (*American Relief Administration* — Administrația americană pentru ajutor), organizație filantropică. A activat în URSS între anii 1921—1923, în timpul foametei de proporții (5 milioane de victime) care a urmat războiului civil din anii 1918—1920.

făcură o profundă impresie asupra dulgherilor noștri, care aveau sentimentul că asistă la dispariția unei unelte milenare.

Fierăstraiele erau grele, groase și improprii pentru lucru.

Excelent era în schimb *solidolul*¹, alb ca untul și fără miros. Borfașii făcură încercarea să-l vîndă drept unt, dar la exploatare nu mai era nici menii în stare să cumpere unt.

Studebakerele primite prin *lend lease* cutreierau Kolîma încoace și încolo, urcîndu-i și coborîndu-i pantele. Era singura mașină din Extremul Nord care n-avea dificultăți la urcușuri. Enormele Diamonduri, primite tot prin *lend lease*, cărau cîte nouăzeci de tone.

Ne tratam prin *lend lease*: medicamentele erau americane și își făcuse pentru prima oară apariția miraculoasă — la începuturile ei — *sulfidină*². Ustensilele de laborator erau cadoul Americii, ca și aparatura de radiologie, termofoarele și pungile de cauciuc; totul...

Că pîinea albă ar fi pe sfîrșite se vorbea încă de anul trecut, după arcu de la Kursk, dar Andreev nu dădea atenție zvonurilor de acest gen, curente în lagăr. Ce va fi, aia va fi. Trecuse încă o iarnă și el mai era în viață. Proiectele lui nu mergeau mai departe de seara zilei respective.

Vine brunetica, vine! Pîinea neagră! Ai noștri înaintează spre Berlin.

— Neagra-i mai sănătoasă, așa spun doctorii.

— Americanii ăia-s niște timpîți, așa e.

Pe șantierul acestei exploatare aurifere în pregătire nu exista nici un aparat de radio.

¹ Lubrifiant solid anticongelant.

² Una din primele sulfamide.

Andreev își aminti o expresie a lui Voronov : „epidemia de asasinate“. Asasinatul e contagios. Cum era undeva ucis un șef de brigadă, apăreau imediat imitatorii și-i vedeai pe șefii de brigadă angajându-și oameni care să facă de gardă cât timp dorm, să le vegheze somnul. Toate măsurile de precauție s-au dovedit a fi inutile. Unul a fost înjunghiat, altuia i-au dat cu o rangă în cap, altuia, în sfârșit, i-au tăiat gâtul cu fierăstrăul...

Toată luna trecută Andreev stătuse lângă foc : era rîndul lui la încălzire. Pauza era pe terminate și cei patru deținuți care erau la rînd stăteau ghemuiți în jurul focului potolit, toți cu minile întinse spre ultimele pîlpîiri ale flăcărilor, spre căldura împuținată. Aproape atingeau cu minile goale jăratecul, cu degetele lor degerate și insensibile. O ceață albă li se prăbușise pe umeri, pe umeri și pe spinările străbătute de fiori, de unde și dorința lor tot mai puternică de a sta grămadă la căldură. Nu le venea să se îndrepte, să-și dezlipească privirile de foc și n-aveau putere să se ridice și să meargă la locurile lor, fiecare la puțul lui, unde săpau de atîta vreme... N-aveau putere să se scoale și să se ferească din calea șefului de brigadă care ajunsese acum foarte aproape de ei.

Imaginația înceată a lui Andreev încerca să fixeze obiectul cu care poate lovi șeful, dacă va sări la hartă. O bucată de jăratec, eventual o pia-tră... •Jăratec mai degrabă...

Șeful mai avea acum vreo zece pași pînă la foc. Dintr-o galerie apropiată de cărarea pe care venea acesta, își făcu apariția un om cu o rangă în mînă. Neauzit, îl ajunse pe șef și îl izbi cu ranga. Șeful căzu cu fața în jos. Omul aruncă ranga

în zăpadă și trecu pe lângă focul unde stătea Andreev împreună cu ceilalți trei muncitori, îndreptându-se spre alt foc, mai mare, unde se încălzeau gardienii.

Andreev nu-și schimbase poziția în tot acest timp. Nici unul din cei patru nu se clintî din locul lui, nici unul nu avea puterea să se rupă de foc, de căldura tot mai puțină. Toți voiau să stea acolo pînă la capăt, pînă în clipa cînd o să fie alungați. Dar n-avea cine să-i alunge, brigadierul fusese ucis și Andreev era fericit, ca și tovarășii cu care se nimerise în ziua aceea.

Cu un ultim efort al bietului său creier, sleit de inaniție, Andreev își dădea seama că trebuie să caute o ieșire. Să împărtășească soarta covătarilor ciungi nu voia. Nu putea căuta salvarea nici în primejdioasele funcții din lagăr, el, care își jurase să nu ajungă niciodată șef de brigadă. Drumul lui era altul: el nici nu va fura, nici nu-și va bate sau denunța camarazii. Andreev aștepta răbdător.

Azi dimineață noul șef de brigadă îl trimisese după amonal, un praf galben pe care artificierul îl vărsase în niște pungi de hîrtie. La marea fabrică de amonal, unde se depozita și se ambala explozibilul adus „de pe continent”¹, lucrau numai deținuți, munca fiind considerată dintre cele mai ușoare. Fabrica de amonal își pusese ampren-

¹ Faptul că toate „convoaiele” de deținuți cu destinația Kolima erau aduse cu vaporul, care străbătea două mări — a Japoniei și Ohotsk — (circa 2500 km între Vladivostok și Magadan), înlesnea confuzia și explică de ce regiunea era considerată a fi un teritoriu aparte de cel al „continentului”.

ta pe aceste femei : toate aveau părul blond, ca dat cu apă oxigenată.

În mica sobă de metal din căsuța artificierilor ardeau câteva bucățele galbene de amonal.

Andreev le arată nota de comandă a brigadierului, după care își descheie nasturii scurtei de postav și încep să-și desfacă fularul găurit de la gît.

— Băieți, îmi trebuie niște obiele, zise el ; dați-mi un sac.

— Dar crezi că din sacii noștri... încep unul din artificieri, un tinăr, dar altul, un om mai în vîrstă, îi trase un cot și-l făcu să-și înghită vorba.

— Îți dăm un sac, zise vîrstnicul, poftim.

Andreev își scoase fularul de la gît și i-l dădu artificierului. Apoi rupse sacul, își făcu o pereche de obiele și încep să și le înfășoare pe picior la modul rural, știut fiind că există trei feluri de înfășurare a obielelor : „tărănește“, „ca la armată“ și „orășenește“.

Andreev și le înfășură deci țărănește, începînd din susul căputei piciorului. Își vîrî cu greu picioarele în pîslari, se sculă, luă cutia de amonal și ieși. La picioare îi era cald, la gît frig. Știa că nu vor ține mult nici caldul, nici frigul. Dădu supraveghetorului amonalul și se întoarse lîngă foc. Trebuia să-l aștepte.

Supraveghetorul se apropie în sfîrșit și el de foc.

— N-ar strica acum cîte-o țigară, se grăbiră cu propunerea cîteva glasuri.

— Fumează cine are, cine nu, rabdă, replică supraveghetorul, care își desfăcu pulpana greoaie a șubei și scoase o cutiuță de tablă cu tutun.

Abia acum își desfăcu Andreev cîrpele care-i țineau legați pîslarii, apoi își trase și pîslarii din picioare.

— Bune obiele, zise unul încălțat cu niște zdrențe, fixînd fără invidie picioarele lui Andreev, învelite cu bucățile de pînză deasă de sac de cea mai bună calitate.

Andreev se așază mai comod, își întinse picioarele și scoase un răcnet. Izbucnise o flacără galbenă. Obielele îmbibate de amonal ardeau cu văpaie puternică și înceată, în timp ce un foc mornit îi cuprinsese și pantalonii, și pufoaica. Cei din imediata lui apropiere săriră într-o parte. Supraveghetorul îl trînti pe Andreev pe spate și începu să arunce zăpadă peste el.

— Mi-ai făcut-o, ticălosule !

— Trimite după cal. Și completează foaia de accident.

— Vine pauza de prînz, poate rezști pînă atunci.

— Nu, nu rezist, minți Andreev și închise ochii.

La spital fu spălat pe picioare cu o soluție de permanganat, după care fu așezat într-un pat, fără să i se facă bandaje. Pătura stătea ridicată pe o carcasă, semăna cu un cort. Andreev se învîrtise de o internare de durată.

Spre seară un doctor își făcu apariția în salon.

— Atenție, domnilor pușcăriași, zise el. S-a terminat războiul. S-a terminat de o săptămînă. Ne-a comunicat un curier venit de la conducere. E al doilea ; primul se pare că a fost asasinat de niște evadați.

Dar Andreev nu-l asculta. Făcuse febră.

PROCURATORUL IUDEII

La cinci decembrie o mie nouă sute patruzeci și șapte sosea în golful Nagaevo vasul Kim, încărcat de călători. Era ultima cursă înainte de închiderea navigației. Magadanul își întâmpina oaspeții cu un ger de patruzeci de grade. De fapt, vasul aducea nu niște musafiri veniți în vizită, ci pe adevărații stăpîni ai acestui pămînt : deținuții.

Toate notabilitățile orașului, militari și civili, se aflau în port. Toate camioanele existente în oraș fuseseră aduse acolo, în așteptarea vasului Kim. Trupe din armata regulată fură masate de-a lungul digului de protecție și începu debarcarea.

În urma unui ordin telefonic, toate camioanele disponibile ale minelor de aur parcurseseră sau mai parcurgeau — goale — distanța de cinci sute de kilometri pînă la Magadan.

Morții fură aruncați pe țărm și transportați la cimitir. Acolo au fost depuși într-o groapă comună, fără să li se mai atașeze plăcuța de identitate, dresîndu-se numai un act care prevedea viitoarea lor exhumare.

Cei aflați în stare foarte gravă, dar în viață încă, fură dispersați la spitalele pentru deținuți din Magadan, Olea, Arman și Dukcea.

Cei aflați în stare mai puțin gravă fură duși la spitalul penitenciar central de pe țărmul stîng al Kolimei. Spitalul fusese mutat acolo de curînd, de la kilometrul douăzeci și trei. Dacă vasul Kim ar fi venit cu un an în urmă, bolnavii n-ar fi putut fi transportați la cinci sute de kilometri.

Șeful secției chirurgicale, Kubanțev, venit de pe front de puțină vreme, era zguduit de prive-

liștea acestor oameni, a acestor răni atroce pe care nu le mai văzuse în viața lui, nici în vis măcar. În fiecare camion venit de la Magadan erau și cadavrele celor morți pe drum. Chirurghul înțelegea că aceștia sînt „ușorii“, transportabilii, cei mai puțin afectați și că „gravii“ rămăseseră pe loc.

Chirurghul nepeta cuvintele generalului Ridgway¹, cuvinte care se întîmplase să-i cadă sub ochi undeva, la puțin timp după război: „Experiența frontului e neputincioasă în a-l pregăti pe om pentru spectacolul morții în lagăre“.

Kubanțev își pierduse singele rece. Nu știa ce dispoziții să dea, cu ce să înceapă. Kolima prăbuseră pe umerii chirurghului de front o prea mare povară. Dar ceva trebuia făcut. Sanitarii îi luau pe bolnavi din camioane și-i duceau pe târgi la secția chirurgicală. Acolo, la chirurgie, coridoarele erau pline de brancarde care stăteau una lîngă alta. Mirosurile se imprimă în memorie asemenea versurilor sau fizionomiilor. Așa se întîmpla cu mirosul acestui prim puroi concentraționar, menit să rămînă întipărit pentru totdeauna în memoria olfactivă a lui Kubanțev. Îl va ține minte toată viața. S-ar putea crede că puroiul și moartea au peste tot același miros. Lucrurile nu stau așa. Lui Kubanțev i se va părea mereu că mai simte mirosul rănilor celor dinții pacienți pe care i-a avut în Kolima.

Acum fuma țigară după țigară și simțea că-și pierde capul; nu știa ce ordine să dea sanitarilor, infirmierilor, doctorilor.

¹ Participant la cel de al doilea război mondial, generalul Mathew B. Ridgway a ocupat ulterior funcții importante în conducerea militară a SUA și a Pactului Nord Atlantic.

— Alexei Alexeieveici, auzi el o voce în imediată apropiere. Era Braude, chirurg și el, deținut eliberat, fost șef chiar al acestei secții, funcție din care fusese schimbat de curînd prin ordin venit de sus, numai pentru că era un fost deținut și că avea un nume german. Permiteți-mi să iau eu comanda. Eu cunosc toate lucrurile astea. Sînt aici de zece ani.

Dezorientatul Kubanțev îi cedă locul de comandant și treaba începu să meargă. Trei chirurghi se apucară să opereze concomitent, cîțiva infirmieri se spălau pe mîini, urmînd să facă oficiul de asistenți. Alți infirmieri făceau injecții, administrau fortifiante cardiace.

— Amputare, numai amputare, mormăia Braude. Îi plăcea meseria și suferea — o recunoștea singur — dacă se nimerea să aibă o zi fără o operație, fără o incizie. — S-a terminat cu plictiseala, jubila Braude. Kubanțev ăsta nu-i băiat rău, dar s-a zăpăcit complet. Chirurg de front, ce vrei! Acolo-i omoară cu instrucțiuni, cu scheme, cu ordine, dar uite unde-i viața adevărată: aici, în Kolima!

Braude nu era un ranchiunos. Scos din funcție pe nedrept, el nu-i purta pică succesorului său și nu-i făcea măgării. Dimpotrivă, Braude sesizase deruta lui Kubanțev și simțea că acela îi e sincer recunoscător. Orice s-ar zice, omul are o familie, o nevastă, copil la școală. Rație de ofițer polar, salar bun, cîștigat fără efort. Și el, Braude? Zece ani de detenție la activ și un viitor foarte incert. Braude era din Saratov, fusese elev al celebrului Krause și promitea el însuși foarte mult cîndva. A venit însă treizeci și șapte care i-a făcut tot destinul zob. Și atunci să se răzbune pe Kubanțev pentru eșecurile lui ?...

Braude continua să dea ordine, să taie, să injure. El trăia, uitînd de sine și, deși în clipele lui de reflecție își făcea reproșuri dure pentru această amnezie vrednică de dispreț, nu se putea schimba.

Luă însă o decizie : va părăsi spitalul și va pleca pe continent.

...La cinci decembrie o mie nouă sute patruzeci și șapte, în golful Nagaievo intra vaporul Kim, care aducea un transport de oameni : trei mii de deținuți. În timpul călătoriei, pe vas se declanșă o răscoală și responsabili transportului luară hotărîrea să inunde toate calele cu apă. Aceasta la o temperatură de minus patruzeci de grade. Ce înseamnă o degerătură de gradul trei și patru, cum spunea Braude — sau o înghețare, cum se exprima Kubanțev — acestuia din urmă îi fu dat să afle în prima zi a serviciului său în Kolima, serviciu obținut pentru merite de vechime sub arme.

Totul trebuia uitat, ceea ce Kubanțev, om disciplinat și cu voință puternică, și făcu. Își impuse să uite.

După șaptesprezece ani medicul militar ținea minte numele de botez și patronimicul fiecărui infirmier dintre deținuți, pe toate surorile, își mai amintea cu care dintre deținuți era încurcată fiecare dintre ele. Își amintea cu precizie gradul fiecăruia dintre comandanții care se distingeau prin ticăloșie. De un singur lucru nu-și amintea Kubanțev : de vaporul Kim, cu trei mii de deținuți degerați la bord.

Anatole France are o povestire intitulată *Procuratorul Iudeii*. Acolo, după șaptesprezece ani, Pontiu Pilat nu-și mai poate aduce aminte de Hristos.

LA SPITAL

O fi fost Krist înalt, dar infirmierul îl depășea. Lat în umeri, cu maxilarele puternice, confirma o foarte veche părere a lui Krist, anume că toți șefii au maxilarele puternice. Ținându-l pe Krist într-un colț, infirmierul își examina vădit satisfăcut achiziția.

— Și zici că ai fost sanitar ?

— Da.

— Asta-i bine. Am nevoie de un sanitar. De un sanitar adevărat. Ca să fie ordine. Și infirmierul arată cu un gest circular al mâinii încăpățoarea infirmerie moartă, semănând cu un grajd de cai.

— Eu sînt bolnav, zise Krist. Vreau să mă internez în spital...

— Toți sînt bolnavi. Ai tot timpul. O să facem ordine. O să punem în funcțiune dulapu-ăsta ; și asistentul ciocăni cu degetul în ușa unui imens dulap gol. Ei, s-a făcut tîrziu. Spală pe jos și culcă-te. Pe mine să mă scoli cînd sună deșteptarea.

Nici nu apucase să arunce apa rece ca gheața prin toate colțurile congelatei infirmerii, cînd Krist fu întrerupt în îndeletnicirea sa de glasul somnoros al noului stăpîn.

Intră în încăperea vecină, Care și ea arăta ca un grajd. Într-un colț era înghesuit un pat de scînduri. Acoperit cu un morman de păături rupte, de scurte îmblănite, de haine vechi, infirmierul era pe punctul de-a adormi.

— Scoate-mi pîslarii, sanitarule, îi ceru lui Krist.

Krist îi trase din picioare pîslarii, care miroseau greu.

— Pune-i lingă sobă, ceva mai sus. Cînd o să mi-i dai mîine dimineată, să fie călduți. Așa-mi plac : călduți.

Krist împinse cu o cîrpă murdară apa rece ca gheața într-unul din colțurile infirmeriei. Apa se prindea, se transforma în zai ca suprafața unui rîu cînd înăsprește, devenea gheață compactă. Krist frecă dușumelele, după care se culcă într-un pat de scînduri și căzu imediat în semitoropeala lui obișnuită aici. Se trezi cu sentimentul că ațipise cu o clipă în urmă.

— Ce-i asta ? Schimbul a început demult.

— Nu vreau să lucrez ca sanitar. Faceți-mi trimiterea la spital.

— La spital ? Spitalul trebuie să-l meriți. Deci nu vrei să lucrezi ca sanitar ?

— Nu, zise Krist, apărîndu-și fața, printr-un gest reflex, de o eventuală lovitură.

— Ieși la muncă ! Infirmierul îl dădu pe ușă afară, ieși și el și porniră prin ceață spre corpul de gardă.

— Țasta-i o putoare, un simulant. Puneți-l la muncă, la muncă ! se adresă el cu vocea ridicată soldaților care scoteau, ca în fiecare zi la ora aceasta, un grup de deținuți în afara gardului de sîrmă ghimpată. Mai mult bruscîndu-l decît lovindu-l într-adevăr — văzuseră și ei destule la viața lor — soldații îl luară pe Krist între baionete și paturi de armă.

Mergeau după lemne de plavie, treabă ușoară. Le scoteau din grămezile formate astă primăvară la țarmul unui rîu de munte, înghețat acum pînă în fund. Descojiți, spălați, uscați de vînt, buștenii

erau cu dificultate smulși din grămadă, unde îi reținea vegetația acvatică, forța pietrelor și a buțurugilor. Plavie era însă destulă și buștenii ușori, ceea ce îl bucură pe Krist. Deținuții și-i alegeau fiecare pe măsura puterilor. Drumul dus și întors pe o distanță de doi kilometri aproape că le umplea ziua de muncă. Ei erau o secție anexă a lagărului, o colonie mică, unde nevoile nu erau exagerate. Un punct special „de vitamine”¹. Trăiască *vita* ! Dar Krist nu sesiza, nu voia să sesizeze această cruntă ironie.

Zilele treceau și lui Krist nu i se făcea trimitere la spital. Li se făcea altora, dar nu lui. Infirmierul venea în fiecare dimineață la corpul de gardă și, arătînd cu mînușa spre el, le striga soldaților din escortă :

— Puneți-l la muncă, la muncă !

Și totul pornea de la început.

Spitalul, rîvnitul spital era la numai patru kilometri de colonie. Dar ca să ajungă cineva acolo, îi trebuia trimitere, adresă. Infirmierul își dădea seama că el e stăpîn peste viața și moartea lui Krist. Lucrul nu-i scăpa nici acestuia.

De la baraca în care dormea Krist — în care „locuia”, cum se spune în lagăr — pînă la corpul de gardă erau cam o sută de pași. Colonia de vitamine era una din cele mai lăsate în paragină, ceea ce făcea să pară și mai mare contrastul între înalțul, masivul, teribilul infirmier și nulitatea care se numea Krist.

¹ Colonie penitenciară profilată pe culegerea, depozitarea și transportul cetinei de jnepeni, din care se prepara un extract considerat o vreme a avea virtuți anti-scorbutice.

Pe această cărare de o sută de pași Krist întâlni o figură care i se păru cunoscută. Nu izbutea să-și amintească de unde. Omul trecuse de el, îl înghițise ceața. Memoria extenuată de subnutriție nu era în stare să-l ajute pe Krist. Și totuși... Înfruntând gerul, foamea, durerea degerăturilor de la mâini și de la picioare, zile și nopți la rând el fu preocupat de un singur lucru : cine era necunoscutul ? Cu cine se întâlnise el pe cărare ? Nu cumva era pe punctul de a-și pierde mințile ? Îl cunoștea pe omul care pierise în ceață, și nu de la Moscova, nu „din libertate“. Nu, era ceva mult mai important, mult mai recent. Și Krist își aminti. Acel om fusese comandant de lagăr acum doi ani, dar nu al celui de vitamine, ci al celui de la aur, de la exploatarea auriferă, unde Krist făcuse cunoștință și stătuse față în față cu ade-vărata Kolima. Era comandantul, „vampirul“ lagărului în argoul borfașilor. Comandant dintre angajații liberi, judecat în timp ce Krist mai era acolo. După proces dispăruse, se spunea că fusese împușcat și iată-l aici, întâlnit de Krist pe cărare, în „anexa de vitamine“. Krist îl găsi pe fostul director la administrație. Lucra într-o funcție pe care Krist n-o cunoștea, dar era ceva conștopist, fără îndoială ; fostul director fusese condamnat bineînțeles în baza articolului cinzeci și opt, dar nu era și „literist“, ceea ce îi permitea să lucreze într-un birou.

Desigur, Krist putea să cunoască aceste detalii și să-l recunoască pe director. Acela n-avea însă cum să-l rețină pe Krist. Și totuși... Krist se apropie de grilajul în spatele căruia stau funcționarii de birou din toată lumea.

— Te-ai prins cine sînt, nu-i așa ? îi zise cu o expresie de argou fostul director al lagărului, întorcîndu-și fața spre el.

— Da. Dacă sînt de la aur... îi răspunse Krist.

— Mă bucur să văd pe cineva dintr-ai noștri. Și citindu-l perfect pe Krist, fostul director adăugă : — Treci pe la mine diseară. O să-ți aduc un hering.

Nu-și știau unul altuia nici numele de botez, nici pe cel de familie. Dar acel puțin, acel efemer care-i unise cîndva întîmplător, devenise dintr-odată o forță în stare să schimbe viața unui om. Oferindu-și heringul nu unui camarad familiar de la „vitamine“, ci anume lui Krist, care fusese cu el la aur, directorul nu uitase și era conștient de faptul că aurul și „anexa de vitamine“ sînt două lucruri diferite. Nici unul, nici celălalt n-au făcut vreo aluzie la acest lucru. Dar amîndoi înțelegeau, simțeau cele de cuviință : Krist, dreptul lui de muncitor în subteran, iar fostul director obligația lui de șef.

Acesta din urmă continuă să-i aducă lui Krist cîte un hering în fiecare seară. Heringul era tot mai mare de la o seară la alta. Bucătarul nu se mira de capricioasa și brusca schimbare de gusturi a funcționarului, care pînă atunci renunța la porția lui de hering. Krist îl minca după obiceiul de la mină : cu piele, oase și cap cu tot. Uneori fostul director îi aducea și cîte o plină începută. Krist își dădea seama că gustosul hering începe să devină un pericol. Ar putea să nu-l mai primească în spital, fiindcă trupul lui își va pierde aspectul necesar pentru internare. Pielea îi va fi mai puțin uscată, crucea șalelor nu-i va mai ieși suficient în relief. Îi povesti deci directoru-

lui că a fost trimis la spital, dar că infirmierul l-a oprit aici cu de la sine putere și că acum...

— Da, ăla-i o mare canalie. Am mai mult de un an de cînd sînt aici și n-am auzit de la nimeni o vorbă bună despre această lichea. Nu-i nimic, îl păcălim noi. Trimiteri în spital se fac zilnic. Și hîrutiile cu le completez, încheie zîmbind fostul director.

În aceeași seară Krist fu chemat la corpul de gardă. Acolo mai erau doi deținuți. Unul avea o mică valijoară de placaj.

În pridvor ieși gardianul de serviciu.

— N-are cine să vă escorteze. Vă trimitem miine.

Pentru Krist aceasta echivala cu moartea: a doua zi va ieși la iveală totul. Infirmierul îi va face vînt în cine știe ce infern. Krist nu știa ce nume poartă acel infern unde putea ajunge și nici cum arată acel mai rău decît ceea ce trăise pînă acum. Dar nu se îndoia că asemenea locuri, unde e și mai rău există. Tot ce-i rămînea era să aștepte și să tacă milc.

Gardianul de serviciu își făcu a doua oară apariția.

— Mergeți în baracă. N-are cine să vă escorteze.

Deținutul cu valijoara făcu un pas înainte.

— Dați-mi mie adresa, cetățene gardian. Îi duc eu. Mai bine decît orice militar. Dumneavoastră mă cunoașteți, nu? Am mai făcut oficiul ăsta, și de cîte ori! Eu sînt dintre cei scutiți de escortă. Și-apoi unde să fugă? Noaptea, pe ger...

Gardianul de serviciu intră în cabina corpului de gardă, de unde reveni imediat și-i dădu omului cu valijoara un plic confectionat din hîrtie de ziar.

— Lucrurile le aveți cu voi ?

— Ce putem avea ?...

— Atunci, plecarea !

Zăvorul de metal se deschise și-i eliberă pe cei trei deținuți în ceața geroasă și albă.

Scutitul mergea în față, alerga, după cum i se părea lui Krist. Ceața se desfăcea din loc în loc, lăsînd să treacă lumina galbenă a felinarelor străzii.

Se scurse un timp infinit. Lui Krist îi alune-cau stropi fierbinți de sudoare pe burta suptă, pe spatele costeliv. Inima îi bătea să se rupă. Dar Krist alerga, alerga mereu după tovarășii lui care pluteau prin ceață. O cotitură la ieșirea din colonie și dădură în șosea.

— Ne ții în loc...

Pe Krist îl trecu spaima că au să-l lase, să-l părăsească.

— Uite ce e, zise scutitul. Știi unde-i spitalul ?

— Știu.

— Noi o luăm înainte. Te așteptăm la intrare.

Cei doi pieriră, în beznă, iar Krist, trăgîndu-și răsuflarea, începu să se tirească de-a lungul șanțului, poposind o clipă și zvîcnind iar înainte. Își pierduse mănușile, dar nu-și mai simțea mîinile, pișcate de ninsoare, de gheață și pietre. Gemea, horcăia, zgiria pămîntul. Nu vedea nimic înaintea lui, decît ceața albă. Din ceață aceea se iveau brusc, urlînd infuriate, imense camioane care dispăreau imediat. Dar Krist nu se oprea la trecerea lor, ca să-și reia abia după aceea mersul lui tîrîș spre spital. El se ținea cu mîinile de șanț, de muchea taluzului întinsă ca o sfoară imensă

prin întunericul îngheţat, ducînd spre căldură şi salvare. Krist se tira, se tira, se tira.

Ceaţa prinse a se mai rări şi Krist distinsese turnanta spre spital şi măruntele clădiri ale coloniei. Vreo trei sute de paşi, nu mai mult. Şi cu o nouă serie de horcăituri, Krist îşi reluă mersul tîrîş.

— Credeam că ai crăpat, rosti cu o indiferenţă lipsită de ostilitate scutitul, care stătea în pridvorul barăcii spitalului. Fără tine nu ne primesc.

Krist nu-l asculta şi nu răspunse. Sosise momentul cel mai important şi cel mai greu : îl vor interna în spital sau nu ?

Apăru medicul, un tînăr respirînd curăţenie, cu un halat neverosimil de alb pe el şi îi trecu pe toţi trei într-un registru.

— Dezbrăcaţi-vă.

Pielea lui Krist se descuama şi îi cădea de pe trup în lamele fine, asemănătoare cu amprente dactiloscopice din dosarul personal.

— Pelagră, opină scutitul.

— Şi eu am avut aşa ceva, zise cel de-al treilea, şi Krist acum îl auzea deschizîndu-şi întîia dată gura. Mi-au luat amîndouă mînuşile. Mi le-au trimis la Magadan, la muzeu.

— La muzeu ? se miră dispreţuitor scutitul. Că nu găseau ei destule ca ale tale-n Magadan !

Dar cel de-al treilea deţinut nu-l asculta pe scutit.

— Mă ! zise el apucîndu-l de braţ pe Krist. Fii atent la mine ! La boala asta sigur o să-ţi prescrie injecţii cu ser fierbinte. Mie mi-au prescris şi le-am schimbat pe pîine cu borfaşii. Aşa m-am făcut bine.

Doctóru! scoase dintr-un dulap fişele clinice. Trei. Îi internară pe toţi trei. Intră un sanitar.

— În salonul doi, deocamdată.

Dușul cu apă caldă, rufărie fără păduchi. Coridorul, unde pe măsuta gardianului mai ardea încă feștila unui opaiț cu untură de pește, făcut din căpăcelul unui borcan de conserve. Ușa dînd în salonul gol, care mirosea a ger, a drum, a gheață. Sanitarul plecă după lemne, să aprindă focul în soba rece de tuci.

— Uite ce e, zise scutitul, dormim împreună, altfel am mierlit-o.

Se culcară toți trei într-un pat, băgați unul într-altul. Apoi scutitul ieși de sub cele trei pături, adună toate saltelele și păturile din salon, le puse grămadă peste ceilalți doi deținuți, după care se înșurubă și el în pat, făcîndu-și loc în brațele scheletice ale lui Krist.

Bolnavii adormiră.

BUSINESSMANUL

Rucikin în spital sînt mulți. Rucikin e o poreclă distinctivă¹: știi că e vorba de cineva cu mîna vătămată și nu de unul cu dinții scoși. Care Rucikin? Grecul? Așa lungu' din salonul șapte? Păi așa-i Kolea Rucikin, businessmanul.

Kolea n-are o mîna, dreapta: i-a fost smulsă de explozie. Kolea e un automutilat. Pe cei cu mîna explodată medicii îi trec în rapoartele lor la rubrica automutilaților prin amputare. Internarea lor în spital e interzisă, afară de cazul cînd fac temperatură mare, „septică“. Kolea Rucikin

¹ Nume derivat din *rucika*, minută.

a făcut-o. Două luni s-a luptat cu rana ca să nu se cicatrizeze, dar anii lui tineri și-au spus cuvântul și Kolea n-o să mai facă pureci mulți prin spital. Se apropie timpul când se va întoarce la mină. Dar Kolea nu-și face griji. Abatajul? Niți că-i pasă, el e ciung. S-a dus vremea aia când pe ciungi îi obligau să facă pîrtie pentru oameni și tractoare la exploatarea de pădure, unde-i puneau să bătătorească ziua întreagă zăpada mare, afinată și cristalină. Făcea și direcția ce putea, ca să prevină automutilările. Ce și-au zis atunci deținuții? Au început să se reprofileze pe cotoanoage: capsă băgată direct în cizmă și fitilul Bickford tras pînă la genunchi, unde i se dădea foc. Era și mai comod. Drept care direcția a renunțat la ideea cu pîrțiile. Că o să-l trimită la spălat de aur cu covata? Mă rog, vara-i vară, mai face omul o mișcare. Dacă nu plouă. Și Kolea își destinde toată fața într-un zîmbet. Are o dantură superbă, neatinsă de scorbut. Kolea a învățat deja să-și răsucescă țigara cu stînga. Aproape sătul, odihnit de statul în spital, Kolea e numai zîmbet și voie bună. El e businessmanul Kolea Rucikin. E veșnic prins în afaceri. Unor dizenterici le dă heringul lui în schimbul pîinii. N-au voie, dar trebuie făcut ceva și pentru nenorocii ăia, s-o mai ducă așa, s-o mai tîrască prin spital. Supă și-o dă pe o porție de *kaša*, pe care o schimbă imediat pe două supe. Mai ciupește ceva și din rația de pîine încredințată lui de niște bolnavi la pat, ca să le facă rost de tutun. E vorba de scorbuticii ăia umflați și cu fracturi grave din salonul de traumatici — de „dramatici“, cum spune infirmierul Pavel Pavlovici, fără să-și dea seama de crîncena ironie a pronunției lui speciale. Fericirea lui

Kolea „a început în ziua cînd și-a pus mîna „la pușcare“. E aproape sătul, e ținut aproape la căldură. Cît despre înjurăturile de mamă ale șefilor și amenințările doctorilor, pentru Kolea toate acestea sînt floare la ureche. Și chiar sînt.

În aceste două binecuvîntate luni de cînd e în spital, lui Kolea Rucikin i s-a întîmplat ceva ciudat și teribil. Și asta nu o dată. Anume, se pomenea că mîna zdrobită de explozie, mîna aia inexistentă îl doare ca și înainte. Kolea îi simțea fiecare păticeică, pînă la degetele rămase încovoiate și chircite în aceeași poziție în care îi degeraseră pe coada lopeții sau a tirnăcopului, acolo, în abataj. Nu-l durea mai tare, dar nici mai puțin. În mîna aia nici lingura nu mai stătea ca lumea, dar la exploatarea auriferă nici nu era nevoie de lingură, tot ce era comestibil putînd fi consumat direct din strachină : zeamă, *kașa*, fier-tură, ceai. Pîinea însă putea fi ținută cu degetele acelea încovoiate pe veci. Da, dar Rucikin nu le mai avea, explozia le împrăștiase naiba mai știe pe unde. Și atunci de ce îl dureau pe el aceste degete minerește scîlciate, zburate de explozie? Întrebarea era cu atît mai valabilă cu cît cealaltă, stînga, începuse cu vreo lună în urmă să se dezdoie, să se îndrepte ca o pîină ruginită după ce i-ai pus un strop de unsoare, ceea ce-l făcea pe Rucikin să-i dea lacrimile de bucurie. Chiar și acum, dacă se trîntește cu burta pe ea, și-o poate dezdoi, și-o dezdoie chiar ușor. Dar dreapta, aia pe care n-o mai are, aia nu i se dezdoie. Chestia asta i se întîmpla mai ales noaptea. Rucikin se trezea înghețat de spaimă, simțea că îl îneacă plînsul, dar nu îndrăznea să le spună ceva nici măcar vecinilor de pat, de teamă că ar putea să

însemne cine știe ce. Poate un început de nebunie.

Cu timpul însă accesele de durere la mîna lipsă se răriră și lumea deveni normală. Rucikin începu să-și guste din plin norocul ce dăduse peste el. Acum rîde în sinea lui cînd își aduce aminte cum i-au mers toate ca unse.

Din cabinet, în mîna cu o țigară stinsă, numai pe jumătate fumată, iese infirmierul Pavel Pavlovici. Ia loc lîngă Rucikin.

— Doriți un foc, Pavel Pavlovici ? îl întreabă acesta, cu o aplecare ușoară spre el. O clipă !

Rucikin țîșnește spre sobă, deschide ușița și trage cu stînga cîțiva tăciuni aprinși care cad pe podea. Ia unul și-l aruncă îndemînat în sus, îl prinde în palmă și-l joacă — acum e negru, dar mai are un strop de flacără — și suflînd în el din fundul plămînilor, ca să nu se stingă, vine și i-l pune infirmierului drept sub nas, cu o mică reverență. Infirmierul trage, trage și țigara se aprinde în sfîrșit. Clăbuci de fum albastru îi plutesc deasupra capului. Nările lui Rucikin se dilată. Prin saloane bolnavii se trezesc de miros și, chiar dacă fără speranță, inhalează fumul — și nici nu fumul, ci umbra lui...

Un lucru e limpede pentru toți : cel care s-a-nvîrtit de chiștoc e Rucikin. Rucikin însă își face planuri : el o să tragă un fum ori două, după care va da fuga cu chiștocul la chirurgicală, la fraierul cu spinarea zdrobită. Acolo îl așteaptă o rație de prînz — ce, e glumă ? Și dacă Pavel Pavlovici îl lasă ceva mai mare, face din el o țigară nouă, care valorează cîteva rații de pîine.

— Ei, azi-mîine te văd plecat, Rucikin, zice tărăgănînd cuvintele Pavel Pavlovici. Aici te-ai lăfăit cum ți-a plăcut, ai prins cheag binișor, ce-a

fost a fost... Ia spune, cum ai avut tu curaju-ăla ? Să am și eu ce să le povestesc copiilor. De-o fi să-i mai văd.

— Spun, Pavel Pavlovici, de ce să nu spun ? zice Rucikin, dar cu gîndul tot la ale lui. Era clar că Pavel Pavlovici n-a răsucit-o ca lumea. Și uite cum trage din ea, cu oîtă sete : păi așa focul a-vansează inegal și hîrtia se face scrum. În loc să mocnească și ea înăbușit, țigara infirmierului arde violent, ca fitilul Bickford. Înseamnă că nu trebuie să o întindă cu povestea.

— Ascult.

— Păi, mă scol eu dimineața, primesc rația și-i dau drumul în sîn. Era pe toată ziua. Mă duc la Mișka artificierul. „Ei ?“ zic eu. „S-a făcut“, zice. Îi dau rația întreagă de opt sute și iau în schimb capsă și-o bucată de fitil. Mă întorc în baracă, la consătenii mei. Consăteni — adică vorba vine, că nu mi-s deloc. Fedea și unu' Petro și nu mai știu cum. „Gata ?“ îi întreb. „Gata“, zic ei. „Dați-mi-le“, zic eu. Ei îmi dau rațiile lor de pîine, eu le bag pe amîndouă în sîn și hai la muncă.

La frontul de lucru, în timp ce brigada noastră primea „uneltele, noi luăm o fărîmă de jăratec din sobă și ne dăm după halda de steril. Ne strîngem bine unul lîngă altul și ținem toți trei de capsă — fiecare cu dreapta. Îi dăm foc fitilului, sfîr, sfîr și bum ! și degetele noastre ia-le de unde nu-s. Urlă șeful de brigadă : „Ce faceți acolo ?“ Comandantul escortei : „Marș în lagăr, la infirmerie !“ Ne pansează, pe ăia-i mută după-aceea nu știu unde, dar eu fac febră și mă trezesc în spital.

Țigara lui Pavel Pavlovici e pe terminate. Prins de povestire, Rucikin aproape că a uitat de ea.

— Da' rațiile, rațiile alea două de pline care au rămas la tine, le-ai mâncat ?

— Și-încă cum ! Pe amîndouă, imediat ce am ieșit de la pansament. Ția doi, pe lîngă mine, că să le dau și lor un pic. Marș de-aici, le zic, naiba să vă ia ! Țsta-i profitul meu din afacere.

ORAȚIE FUNEBRA

Toți au murit...

A murit Nikolai Kazimirov'ci Barbe, unul din organizatorii komsomolului din Rusia, un camarad care m-a ajutat o dată să scot un bolovan enorm dintr-un puț de exploatare îngust, șef de brigadă împușcat fiindcă secția din care făcea parte brigada lui nu și-a realizat planul — aceasta ca urmare a raportului înaintat de șeful acelei secții, tinărul comunist Arm (pe care-l aștepta o carieră frumoasă : decorat în 1938, apoi director al minei și mai târziu director general). Nikolai Kazimirovici Barbe avea un obiect păstrat cu grijă : un fular de păr de cămilă, albastru, lung și călduros, făcut din material autentic. I-a fost furat de hoți la baie. I-a fost luat pur și simplu, într-un moment cînd era întors cu spatele : luat și gata. A doua zi i-au degerat obrații, dar rău de tot, în așa fel că rănila nu i s-au mai închis pînă la moarte...

A murit Ioska Riutin. Lucra în tandem cu mine, ceea ce alți pâlmași refuzau : Ioska nu. Era

mult mai puternic și mai îndemânat decât mine. Își dădea seama perfect de ce ne aduseseră pe noi acolo. Și nu se supăra pe mine pentru că lucram prost. În cele din urmă supraveghetorul șef — în 1937 pentru funcțiile în mină se mai păstrau denumirile rămase de pe vremea țărilor — a dat dispoziții să mi se facă normă separată (ce înseamnă asta se va vedea mai departe). Ioska a fost pus deci cu altul în tandem. În baracă însă stăteam alături în continuare, pînă într-o noapte cînd mă treziră brusc din somn niște mișcări zgomotoase : era cineva îmbrăcat într-o haină de piele și care mirosea a oaie. Stătea cu spatele spre mine în spațiul îngust dintre paturi și îl trezea pe vecinul meu din somn.

— Riutin ! Îmbracă-te.

Ioska începu să se îmbrace grăbit, în timp ce individul care mirosea a oaie îi cotrobăia prin puținele lucruri pe care le avea. Printre ele găsi și o garnitură de șah, pe care omul cu haină de piele o pusese deoparte.

— Șahu-ăla-i al meu, se grăbi să precizeze Riutin. Al meu personal. Am dat bani pe el.

— Ei, și ? întrebă omul care mirosea a oaie.

— Lasă-l acolo.

Asta-l făcu pe ovin să izbucnească în hohote de rîs. Cînd obosi de-atîta rîs, își șterse fața cu mîneca lui de piele și-i zise :

— N-o să mai ai nevoie de el.

A murit Dmitri Nicolaevici Orlov, fost consilier al lui Kirov. Eram la exploatarea auriferă și mergeam împreună după lemne de foc ; asta în schimbul de noapte, pentru că ziua lucram la brutărie. Îmi amintesc perfect cu ce privire critică ne măsurase responsabilul magaziei de scule

cînd ne dăduse fierăstrăul, un joagăr obișnuit, cu două mînere.

— Uite ce e, bătrîne, zise magazinerul. Toți eram pe-atunci „bătrîne“, nu ca douăzeci de ani mai tîrziu. Știi să-l ascuți ?

— Bineînțeles, răspunse fără să ezite Orlov. Da' ceapraz ai ?

— Îi rostuiești securea, zise magazinerul, care se lămurise că are de-a face cu niște cunoscători, nu cu niște nenorociți de intelectuali.

Orlov mergea pe cărare puțin aplecat de spate, cu mîinile băgate fiecare în mîneca celeilalte. Fierăstrăul îl ținea subțioară.

— Ascultați, Dmitri Nikolaevici, îi spusei eu, abia ținîndu-mă după el. Să știți că eu nu știu. N-am ascuțit în viața mea un fierăstrău.

Orlov se întoarse spre mine, împlîntă fierăstrăul în zăpadă și-și scoase mînușile.

— Eu consider, îmi zise el pe un ton profesoral, că orice om cu studii superioare trebuie să știe neapărat să ascută și să ceprăzăluiască un fierăstrău.

I-am dat dreptate.

A murit economistul Semion Alexeievici Șeinin, un om de treabă. I-a trebuit mult timp pînă să priceapă ce au de gînd cu noi, dar pînă la urmă a înțeles. Din acel moment își aștepta moartea cu calm. De curaj nu ducea lipsă. Primisem odată pachet — caz rarissim, un pachet ajuns la destinație. Tot ce conținea era o pereche de cizme de tip pilot. Mă gîndeam cît de puțin știu ai poștri despre condițiile în care trăim noi. Eram perfect conștient de faptul că voi rămîne fără ele, că au să mi le fure în prima noapte. Drept care le vîndui pe loc, chiar acolo, în incinta comanda-

mentului, șefului de echipă Andrei Boiko, pe o sută de ruble. Făceau șapte sute, dar afacerea era convenabilă. Puteam să cumpăr o sută de kilograme de pîine. Sau unt, zahăr și numai de rest pîine. Unt și zahăr nu mai văzusem din închisoare. Cumpărai deci un kilogram întreg de unt de la magazin. Nu uitasem cît e de util. M-a costat patruzeci și una de ruble. Asta se întîmpla ziua (eram de noapte) și alergai la Șeinin — locuiam în barăci diferite — ca să sărbătorim primirea pachetului. Cumpărasem și pîine...

Semion Alexeievici era emoționat și bucuros.

— Dar de ce cu mine ? Cu ce am meritat eu ? repeta el, emoționat la culme.

Reușii să-l conving să accepte și el porni voios să aducă apă fiartă.

În clipa aceea primii o lovitură groaznică în creștet și căzui la pămînt.

Cînd mă ridicai de jos, traista cu untul și pîinea dispăruse. Văzui abandonată lîngă pat scurtătura de vreun metru cu care fusesem lovit. Toți din preajmă se prăpădeau de rîs. Șeinin venea în fugă cu apa fiartă. Mulți ani la rînd nu puteam evoca acel furt fără să încerc o senzație foarte dezagreabilă, vecină cu un spasm interior. Cît despre Semion Alexeievici, el a murit.

A murit Ivan Iakovlevici Fedeahin. Venisem împreună, cu același tren, cu același vapor. Ne-am nimerit în aceeași mină, am fost repartizați în aceeași brigadă. El era un filosof, țăran din Volo-kolamsk, omul care organizase primul colhoz din Rusia. Se știe că întîile colhozuri au fost create de eseriști prin o mie nouă sute douăzeci și ceva, grupul Ceaianov-Kondratiev fiind cel care le reprezenta interesele „la vîrf”... Ivan Iakovlevici era

chiar unul din acei țărani *eseriști*, unul din cei ce au asigurat milionul de voturi pe care le înregistrase acest partid în 1917. Și condamnat a fost chiar pentru organizarea acelui prim colhoz, la cinci ani de detenție.

Cam pe la început, în toamna lui treizeci și șapte — întâia petrecută în Kolîma — lucram la faimoasa bandă rulantă a minei, adică la căruță. Erau două căruțe și se lucra cu ele alternativ. Cît timp căruțașul ducea una din ele la instalația de spălare, doi muncitori abia izbuteau să o umple pe a doua. Timp de fumat n-aveam, de altfel supraveghetorul ne interzicea. Căruțașul nostru însă fuma și-și lăsa pe marginea abatajului țigara lui cît toate zilele, făcută din aproape o jumătate de pachet de tutun (tutunul încă se mai găsea), să tragem și noi cîte un fum.

Căruțaș era Mișka Vavilov, fost vicepreședinte al trustului Promimport, iar lucrătorii din abataj Fedeahin și cu mine.

Fără să ne oprim cu lucrul, umpleam oăruța cu pietriș și mai schimbam cîte o vorbă. Îi spuneam lui Fedeahin care era obligația de producție a decembriștilor la Nercinsk — asta din *Insemnările Mariei Volkonskaia*¹ citire : trei puduri de minereu de om.

— Și norma noastră cît e, Vasili Petrovici ?

Făcui un calcul : cam opt sute de puduri.

— Înseamnă că normele au crescut ceva, Vasili Petrovici...

¹ Prințesa Maria Volkonskaia, cîntată de Nekrasov în poemul epic *Rusoaicele*, și-a urmat de bună voie soțul condamnat la muncă silnică pe viață și deportat în Siberia pentru a fi participat la conspirația din decembrie 1825. *Insemnările Mariei Volkonskaia* au apărut în 1904.

Mai târziu, în timpul foametei de peste iarnă, făceam rost de tutun — cerînd, cumpărînd, punînd de-o parte — pe care-l schimbam pe pîine. Fedeahin nu era de acord cu combinațiile mele negustorești.

— Nu-s de dumneavoastră, Vasili Petrovici, zicea, nu-i frumos ce faceți...

L-am văzut ultima dată la cantină, în aceeași iarnă. Îi dădusem șase taloane de pîine, pe care le promisem după o noapte petrecută la birou în calitate de conțopist. Caligrafia mi-a fost de ajutor uneori. Taloanele erau valabile numai în ziua aceea, menționată pe ele printr-o ștampilă. Fedeahin primise mîncarea. Stătea la masă și turna supă dintr-o strachină în altă. Era o zeamă foarte subțire, pe care nu se vedea nici o steluță de grăsime... *Kașa*-șrapnel cuvenită pe toate cele șase taloane nu ajungea să umple o singură strachină de o jumătate de litru... Fedeahin n-avea lingură, lîngea *kașa* cu limba și plîngea.

A murit Derfel. Derfel era un comunist francez care avea și experiența carierelor de piatră de la Cayenne. Lăsînd la o parte foamea și frigul, el era torturat și de o problemă de ordin moral: nu-i venea să creadă că el, membru al Cominternului, a putut ajunge aici, într-un loc de muncă silnică, în URSS. Și nici n-ar fi fost atît de terorizat dacă ar fi știut că e singurul din categoria lui. Dar ca el erau toți cei cu care venise, cu care trăia la un loc și cu care murea la un loc. Intra-se în uz corecția fizică. Într-o zi șeful de brigadă îi dădu un pumn, un simplu pumn aplicat de dragul ordinii, ca să zic așa. Derfel căzu și nu se mai sculă de jos. A murit printre primii, a fost dintre cei mai norocoși. La Moscova lucrase la TASS, ca redactor. Știa bine rusește.

— Și la Cayenne era rău, îmi spunea el odată. Dar aici e foarte rău.

A murit Fritz David. Era un comunist din Olanda care lucra la Comintern și a fost acuzat de spionaj. Avea un păr buclat, pe care îl admiram, niște ochi albaștri, adânci și niște buze ca de copil. Rusește nu știa aproape deloc. Îl cunoscusem într-o baracă atît de înghesuită, că puteai dormi în picioare. Ne-am nimerit unul lîngă altul. Fritz îmi zîmbea și închise ochii. Pasajul dintre paturile suprapuse era plin pînă la refuz, încît trebuia să aștepți ca să poți sta jos, să te poți trînti pe un pat, să te rezemi de un stîlp ori de trupul cuiva și să adormi. Așteptam și eu, stînd cu ochii închiși. La un moment dat auzii o bufaitură chiar lîngă mine. Era vecinul meu Fritz David, care căzuse. Se ridică de jos confuz.

— Am adormit, îmi spuse speriat.

Acest Fritz David a fost primul om din grupul nostru care a primit pachet. I-l trimisese soția lui, din Moscova. Conținea un costum de catifea, o cămașă de noapte și o fotografie mare reprezentînd pe o femeie frumoasă. Era îmbrăcat chiar în acel costum de catifea cînd stătea pe vine lîngă mine.

— Mi-e foame, îmi zise el cu un zîmbet, roșind. Mi-e foame rău. Aduceți-mi ceva de mîncare.

Fritz David a înnebunit și l-au dus nu știu unde.

Cămașa de noapte și fotografia îi fuseseră furate în prima noapte. Mai tîrziu, povestind această întîmplare, îmi exprimam de fiecare dată nedumerirea și confuzia : cine și de ce avea nevoie de o fotografie străină ?

— Nici dumneavoastră nu le știți pe toate, îmi spuse odată un interlocutor cu mintea mai sprintenă. Nu e greu de ghicit. Borfașii i-au furat fotografia pentru „ședință“, cum spun ei. Pentru o nanie, naivul meu amic...

A murit Serioja Klivanski, còleg cu mine în primul an de studenție, pe care l-am revăzut după douăzeci de ani la închisoarea Butirskaia, într-o celulă de tranzit. Fusesse exclus din Komso-mol în 1927, pentru un referat asupra revoluției chineze, ținut la un cerc politic curent. Izbutise să-și termine studiile și lucrase ca economist la Gosplan¹; de acolo plecase înainte de a începe bubuiala, mai prinzînd ultimul tren. A intrat prin concurs în orchestra teatrului Stanislavski, unde a fost vioara a doua; asta pînă la arestare, în 1937. Era un temperament sangvin, un șugubăț pe care vorba de spirit nu-l părăsea niciodată. După cum nici interesul pentru viață și pentru evenimentele de fiecare zi.

În celula de tranzit toți umblam aproape goi, vărsam apă pe noi, dormeam pe podele. Cine reușea să doarmă pe prici era un erou. Klivanski, cu gluma la-ndemîină.

— Asta-i proba de opărire. Urmează proba de congelare, în Nord.

Era o premoniție exactă, și nu lamentația unui anxios. La minele de aur Serioja era vesel și comunicativ. Îl pasiona graiul borfașilor. Se apu-oase să-l învețe și recurgea adesea la expresii de argou, pe care le rostea cu intonația de rigoare.

— Acum o să le cam soilesc, spunea el în timp ce se urca pe priciul de sus.

¹ Denumire uzuală a unei importante instituții centrale: Comisia de stat pentru planificare.

Îi plăcea poezia. În închisoare îl auzeam adesea recitînd versuri ; nu și în lagăr.

Împărțea cu alții ultima bucătică de pîine ; mai exact, încă o împărțea. Vreau să spun că n-a mai apucat ziua cînd nimeni nu mai avea o ultimă bucată, cînd nimeni nu mai împărțea cu nimeni nimic.

A murit șeful de brigadă Diukov. Nici nu știu măcar cum îl mai chema. Făcea parte dintre nepolitici și n-aveau nici o legătură cu articolul cincizeci și opt. În lagărele de pe continent fusese un așa numit „președinte de colectiv“, nu atît fiindcă ar fi avut vreo înclinație spre romantism, cît pentru că era omul oricînd dispus „să joace un rol“. Venise iarna și avusese o intervenție surprinzătoare chiar la prima ședință. Nepoliticii țineau asemenea ședințe, pentru că și ei, condamnați pentru delikte de drept comun, erau considerați „prieteni ai poporului“, ca și hoții recidiviști, susceptibili de îndreptare și nu supuși unei acțiuni punitive. Asta spre deosebire de „dușmanii poporului“, condamnați în baza articolului cincizeci și opt. Mai tîrziu, cînd recidiviștii au început să fie trecuți la „sabotaj“ (refuzul de a munci, prevăzut la punctul paisprezece din același articol cincizeci și opt), întreg paragraful paisprezece a fost scos de la cincizeci și opt și scutit de efectele acestuia : sancțiuni diverse, condamnări la mulți ani. Recidiviștii au fost totdeauna considerați „prieteni ai poporului“ : celebra amnistie a lui Béria¹ din 1953 nu i-a omis. Teoriei lui Krî-

¹ *Lavrenti Beria* (1899—1953), om politic, conducător al poliției politice între 1938—1946 și membru al grupului aflat la conducerea URSS îndată după moartea lui Stalin, arestat, judecat într-un proces secret și executat în 1953.

lenko¹ cu „radiera“ și faimoasei „reeducări“ le-au căzut jertfă sute de mii de nefericiți.

În această primă ședință Diukov s-a oferit să ia conducerea unei brigăzi de politici, brigăzi conduse în mod obișnuit de șefi recrutați dintre politiciii înșiși. Diukov nu era băiat rău. Știa că țărani¹ lucrează excelent în lagăre, mai bine decât oricine și nu pierdea din vedere că foarte mulți cincizeș² optiși sînt țărani. Trebuie văzută aici o dovadă de inteligență deloc comună din partea lui Ejov² și a lui Beria, care își dădeau seama de valoarea foarte scăzută a capacității de muncă a intelectualilor, putînd avea drept consecință neîndeplinirea sarcinilor de producție, spre deosebire de cele politice. Diukov însă nu umbla la asemenea subtilități și e puțin probabil să fi avut în vedere altceva decât calitatea oamenilor ca muncitori. Își formă deci o brigadă alcătuită exclusiv din țărani și se apucă de lucru. Țăranii lui Diukov trecuseră prin perioada aceea de foamete care a fost iarna lui 1937—1938. El nu fusese cu oamenii brigăzii lui la baie, altfel și-ar fi dat seama cum stă treaba.

Lucrau prost, aveau nevoie de o îmbunătățire a regimului alimentar. Solicitarea în acest sens a lui Diukov fu refuzată de conducere în modul cel mai categoric. Brigada de înfometați își făcea norma cu prețul unor eforturi eroice, oamenii lucrau peste puterile lor. Atunci pe Diukov înce-

¹ *Nikolai Krilenko* (1885—1938), om politic, procuror general al unor celebre procese din deceniul al patrulea, comisar al poporului la Justiție din 1936. Arestat și executat în 1938 sub învinuirea de trădare.

² *N. I. Ejov*, comisar al poporului pentru afacerile interne între anii 1936—1938, arestat în 1939 și executat în anul următor.

pură să-l înșele la calcul pontatorii, normatorii, supraveghetorii, șefii de lucrări; el se plîngea, protestele lui deveneau tot mai vehemente, în timp ce randamentul brigăzii scădea mereu, iar hrana se înrăutățea. Diukov încercă să se adreseze conducerii centrale. Drept rezultat, conducerea centrală sugerează reprezentanților organelor să treacă brigada lui Diukov, cu el cu tot, pe o anumite listă. Ceea ce se și făcu. Au fost împușcați toți la celebra Serpantinaia.

A murit Pavel Mihailovici Hvostov. Ceea ce izbește cel mai mult în cazul unor oameni care suferă de foame este comportarea lor. Normali în aparență, ei sînt în fond niște semidemenți. Informetatul își apără dreptatea cu o înverșunare excesivă, afară de cazul cînd e prea de tot flămînd și stors de vlagă. El e veșnic pus pe ceartă, violent și agresiv. Chiar agrementată cu cele mai teribile înjurături, o ceartă degenerază în încăierare numai în unul din o mie de cazuri — asta ca regulă generală. Flămîndul însă sare la bătaie tot timpul. Pretexte de ceartă pot deveni împrejurările cele mai banale, cele mai neașteptate: „De ce mi-ai luat tîrnăcopul?“ „De ce mi-ai ocupat locul?“ Cel care e mai scund sau e situat mai jos caută să-i pună piedică adversarului și să-l răstoarne la pămînt. Cel înalt își doboară inamicul tăbărînd asupra lui cu toată greutatea trupului, după care începe să-l zgîrie, să-i care la pumni, să-l muște... Toate aceste zvîrcoliri sînt ale unor oameni sleiți de puteri, loviturile lor nu sînt dure-roase, cu atît mai puțin mortale, prea adesea combatanții urmărind să-i antreneze și pe cei din jur. Nimeni însă nu desparte doi inși care se bat.

Un asemenea bătăuș era Hvostov. Nu era zi în care să nu se încaiere cu cineva, fie în baracă,

fie în acea tranșee adîncă de derivație unde lucra brigada noastră. Îl cunoscusem numai în iarna aceea, așa că nu știam nici măcar ce culoare are părul lui. Purta o căciulă cu clape, de blană albă, ruptă în cîteva locuri. Avea niște ochi închiși la culoare, strălucitori și lacomi. Îi spuneam uneori versuri și mă privea ca pe un sărit de pe fix.

A început din senin să lovească în dușmănie piatra din tranșee cu tîrnăcopul. Tîrnăcopul era greu, dar el lovea din răsuputeri, aproape fără nici o întrerupere. Mă întrebam uimit de unde atîta forță la el, cînd de atîta vreme trăiam și sufeream de foame alături. La un moment dat tîrnăcopul îi căzu din mină cu zgomot. Mă uitai cu atenție. Hvostov stătea cu picioarele rășchirate și se clătina. Genunchii i se îndoiră, el se mai clătina o dată și căzu cu fața la pămînt și cu brațele întinse înainte. Purta mănușile pe care îl vedeam cîrbindu-și-le în fiecare seară, dar mînecele i se suflecaseră și se zărea pe fiecare braț o porțiune de piele tatuată. Pavel Mihailovici fusese căpitan de cursă lungă.

Roman Romanovici. Romanov a murit sub ochii mei. Fusese odinioară ceva în genul unui comandant de companie în lagărul nostru: preda pachetele, avea grijă să fie curățenie în zona lagărului, într-un cuvînt, se bucura de o situație privilegiată la care nici măcar nu putea visa vreunul dintre noi, cincizeș'optiștii și „litriștii“, cum spuneau borfașii, sau „literiștii“, cum pronunțau acest cuvînt funcționarii din conducerea lagărului. Culmea visurilor noastre era aceea de a face munca de spălător de rufe la baie sau cea de croitor pus să cîrpească hainele în timpul nopții. Exceptînd piatra, totul ne era interzis prin „indicații speciale“ venite de la Moscova. Aceeași ti-

nichea atirna de dosarul fiecăruia. Și totuși, Roman Romanovici se învîrtise de o slujbă foarte greu de obținut. Ba, îi mai și prinse rapid secretele : cum să subtilizeze zahărul dintr-un colet, cum să spargă un borcan cu dulceață, cum să împingă sub pat pesmeții și fructele uscate. Toate aceste trucuri le învățase repede. Relații cu noi nu întreținea ; păstra o strictă distanță și afișa manierele oficial amabile caracteristice cuiva care reprezintă acele înalte sfere ale puterii cu care noi nu puteam avea relații personale. De la el niciodată nu puteai primi un sfat ; el dădea cel mult explicații : scrisorile se pot expedia cîte una lunar, remiterea coletelor se efectuează între orele 20—22 la comandamentul lagărului și altele asemenea. Nu-l invidiam pe Roman Romanovici ; el ne trezea cel mult mirarea. Un anumit rol în ascensiunea lui jucase pesemne vreo cunoștință întâmplătoare. De altfel, slujba lui de „comandant de companie“ n-a ținut mai mult de vreo două luni. Avusese loc una din verificările de rutină ale statului major (care se organizau periodic și obligatoriu la sfîrșitul anului), de nu l-o fi „turnat“ careva, pentru a recurge la termenul expresiv folosit în lagăr. Fapt e că Roman Romanovici dispăru. Fusese ofițer, colonel pare-se. Trec patru ani și sînt vărsat într-o „anexă de vitamine“, unde adunam cetină de ienupăr, singurul arbore veșnic verde existent aici. Cetina era transportată de la distanțe de sute de verste la combinatul de vitamine. Acolo era fiartă și transformată într-o compoziție vîscoasă de culoare cafenie, cu un miros și un gust insuportabile, după care era pusă în putini și distribuită prin lagăre. Medicina locală a timpului o considera ca pe un remediu accesibil și obligatoriu împotriva scor-

butului. Scorbutul făcea ravagii, aliat cu pelagra și cu alte avitaminoze. Dar toți cei care ajunseseră să înghită un strop măcar din această mixtură alegeau mai degrabă moartea decât tratamentul cu acea invenție diabolică. Dar erau ordine și ordinele nu se discută, drept care deținuții nu primeau hrana decât după ingurgitarea rației de doctorie. Cel însărcinat cu executarea stătea la post cu mica lui lingură de lemn, rezervată special acestei ceremonii. Și cum în cantină nu se putea intra evitînd pe distribuitorul extractului de jneapăn, plăcerea mesei de prînz, a mîncării — momentul la care ținea cel mai mult deținutul — era iremediabil compromisă de acest preliminar exercițiu obligatoriu. Povestea a ținut așa mai mult de zece ani... Medicii mai luminați se întrebau cum se poate păstra în pasta aia cleioasă vitamina C, extrem de sensibilă la cea mai mică schimbare de temperatură. Tratamentul nu avea nici un efect, dar extractul era administrat în continuare. În aceeași regiune, dar în imediata apropiere a oricăreia din colonii, se găseau din abundență tufe de măceș. Dar nici prin cap nu-i trecea cuiva să culeagă măceșe, despre care nu se sufla o vorbă în ordin. Abia mult timp după război, în 1952 pare-se, aceleași foruri medicale locale emisera o adresă prin care se interzicea categoric administrarea extractului de jneapăn, ca avînd efecte dezastruoase asupra rinichilor. Combinatul de vitamine își închise porțile. Dar în perioada cînd l-am reîntîlnit eu pe Romanov, jneapănul se recolta la sînge. Cei care lucrau aici erau „terminații“ — tot ce lepădaseră minele de aur ca rebut, abatajele ca deșeu uman: niște semiinvalidi, niște înfometați cronici. Din oameni sănătoși, abatajul scotea în trei săptămîni niște in-

valizi : foamea, nesomnul, munca dură de multe ceasuri pe zi, bătaile... În brigadă erau aduși oameni noi, și nu se opreau fălcile Molohului... În brigada lui Ivanov nu mai rămăsese pînă la sfîrșitul anului decît un singur om : brigadierul Ivanov. Ceilalți erau în spital, „la poalele cîlinei“ sau în anexele „de vitamine“, unde se dădea o singură masă pe zi și rația de pîine nu depășea șase sute de grame. Cu Romanov am lucrat în toamna aceea nu la adunat de cetină, ci „în construcții“. Ne făceam o casă pentru iarnă ; cît ținuse vara ne adăpostisem în niște corturi găurite.

Suprafața o măsurasem cu pașii, după care împlîntarăm pari în pămînt și făcurăm o îngrăditură rară la două rînduri. Spațiul dintre cele două garduri îl umplurăm cu turbă și cu bucăți de mușchi înghețat. Ne făcurăm și niște paturi de joarde. În mijloc stătea o sobă de metal. Primeam în fiecare seară o porție de lemne, calculată empiric. N-aveam însă nici fierăstrău, nici secure ; aceste obiecte tăioase le păstrau soldații din unitatea de pază, care își aveau locuința într-un cort încălzit, capitonat cu placaj. Fierăstraiele și securile le primeam numai dimineața, cînd începeam lucrul. Ce se întîmplase ? Într-o anexă „de vitamine“ din apropiere, cîțiva dintre bandiți l-au atacat pe șeful de brigadă. Borfașii sînt mari amatori de teatru, pe care îl practică într-un mod care l-ar face pe Evreinov¹ să pălească de invidie. Erau hotărîți să-l ucidă, și propunerea unuia dintre ei, anume să-i taie capul, fu acceptată cu entuziasm. Drept care brigadierului îi tăiară capul

¹ *Nikolai Evreinov* (1879—1953), dramaturg, regizor, istoric și teoretician al teatrului, unul din marii novatori ai artei scenice la începutul secolului.

cu un fierăstrău obișnuit. Aceasta era explicația ordinului care interzicea să se lase deținuților pe timpul nopții fierăstraie și topoare. De ce pe timpul nopții? Nimeni n-a căutat, vreodată o logică a ordinelor.

Dar atunci cum tăiam lemnele în bucăți, ca să poată intra în sobă? Pe cele mai subțiri le rupeam cu piciorul, iar pe cele mari le băgam câteva la un loc, cu capătul mai subțire pe gura sobei încinse, unde ardeau treptat. Unul din noi le împingea cu piciorul mai adânc, pentru că tot timpul se găsea careva să vadă de foc. Așa, cu ușa deschisă a sobei, aveam și lumină în casă; era de altfel singura sursă. Prin pereții căsuței noastre sufla vîntul, dar după ce începu să ningă, adunaram zăpadă de jur împrejur, o udaram cu apă și adăpostul nostru pentru iarnă era gata. Drept ușa, atîrna o bucată de foaie de cort.

Aici, în acest sălaș l-am întîlnit pe Roman Romanovici. Nu m-a recunoscut. Era îmbrăcat ca un „pîrlit“, cum spun borfașii, care-o nimeresc de fiecare dată: smocuri de vată îi ieșeau prin găurile pieptarului, ale pantalonilor, ale căciulii. E drept că i se întîmpla adesea să dea fuga după „un jărulet“, ca să dea foc la țigară unuia sau altuia dintre borfași... Ochii lui aveau un licăr de om flămînd și era la fel de roșu la față ca odinioară, dar obrajii nu-i mai semănau cu două balonașe, ci erau strîns lipiți de pomeți. Stătea lat într-un ungher și respira cu zgomot. Bărbia lui se ridica și se lăsa în ritmul respirației.

— E pe ducă, zise Denisov, vecinul lui. Are obiele bune. Și trăgînd cu mișcări experte pîslarii muribundului, îi desfășură de pe picioare perechea de obiele trainice încă, verzi, făcute dintr-o

pătură... Așa, zise el, aruncându-mi o privire fio-roasă. Mie însă îmi era indiferent.

Cadavrul lui Romanov a fost dus înainte de a ne scoate la muncă. Nu mai avea nici căciulă. Pulpanele mantalei descheiate la nasturi se țirau pe jos.

Să fi murit Volodea Dobrovolțev, *pointistul*? Era aceasta o muncă sau o naționalitate? Era un serviciu, și încă invidiat de mulți în barăcile cincizeș'optiștilor. Existența barăcilor separate pentru politici într-un lagăr comun, în interiorul aceluiași gard de sîrmă ghimpată în care erau și barăcile nepoliticilor și ale delincvenților recidiviști, era desigur o batjocură din punct de vedere juridic¹. Ele nu apărau pe nimeni de atacurile peregrei și de singeroasele reglări de conturi ale borfașilor.

Pointul e un tub de metal prin care circulă abur fierbinte. Acest abur încălzește roca, pietrișul înghețat; un muncitor adună acest pietriș încălzit cu o lingură metalică de mărimea unei palme, cu o coadă lungă de trei metri.

Munca la *point* era considerată calificată, *pointistul* trebuind să mînuiască niște robinete și să dea drumul sau să oprească aburul care venea prin țevi de la un boiler primitiv, instalat într-o gheretă. A fi boilerist era încă și mai bine. Nu orice inginer mecanic dintre cincizeș'optiști putea

¹ În lagărele de muncă existau trei mari categorii de deținuți, strict delimitate: politiciii, deținuții de drept comun și borfașii (profesioniști ai crimei). Aceștia din urmă, constituiți în colective structurate și impenetrabile, utilizînd un limbaj special și conducîndu-se după un cod moral propriu, erau folosiți adesea pentru reprimarea politicilor.

visa la o asemenea muncă. Nu problema calificării era cea care se punea. O pură întâmplare dictase alegerea din o mie de oameni tocmai a lui Volodea pentru această muncă. Dar ea făcuse din el alt om. *Pointistul* nu mai trebuia să-și bată capul cum să se încălzească, veșnica preocupare a tuturor... Frigul de gheață nu-i pătrundea întreaga ființă, nu-i bloca activitatea creierului. Tubul fierbinte îl salva. Acesta era motivul pentru care era invidiat Dobrovoltsev.

Unii spuneau că ar fi informator ; dovada certă că trăgea cu urechea ar fi fost faptul că lucra la *point*, unde nu se ajunge întâmplător... Desigur, borfașii erau oricând gata să acuze pe oricine (dacă cineva e sanitar de exemplu, înseamnă că bea sînge de muncitor), dar oamenii știau cît preț poate fi pus pe asemenea vorbe pornite din invidie, care e un prost sfătuitoare. Volodea crescuse mult în ochii noștri atunci cînd ne așteptam mai puțin ; era ca și cum am fi aflat că printre noi se ascunde un excelent violonist. Cît despre faptul că el circula neînsoțit și ieșea din lagăr pe la cabina de gardă, unde deschidea fereștriuca și își striga numărul — „douăzeci și cinci !“ — cu atîta antren în glasul lui sonor, asta de mult nu ne mai mira.

Uneori lucra aproape de abatajul nostru. În virtutea faptului că ne cunoșteam, ne grăbeam pe rînd să ne încălzim la țeavă. Era de un țol și jumătate, putea fi cuprinsă cu mîna, țineam degetele strînse pe ea și simțeam căldura urcîndu-ni-se în trup, și nu era forță să ne poată descleșta de ea, să ne întoarcem în abataj, în ger...

Volodea nu ne alunga, cum făceau alții. O vorbă nu auzeam de la el, deși știu că *pointiștilor* li se interzisese să-i lase pe ai noștri să se încălzească la țeavă. Îl vedeam, cum sta în picioare, învă-

luit de aburi albi și deși. Hainele îi erau înghețate. Fiecare firisor de lână al scurtei îi sclipea ca un ac de cristal. Nu vorbea cu noi niciodată, — se vede că această muncă era, totuși, prea scump plătită.

.....

În seara de Crăciun din acel an stăteam toți în jurul sobei. Fiind sărbătoare, pereții ei de metal erau mai înroșiți decît de obicei. Omul reacționează instantaneu la diferența de temperatură. Noi, cum stăteam acolo la gura sobei, eram dispuși la reverie și vîsurî.

— Ce bine-ar fi, măi fraților, să ne-ntoarcem acasă ! Minuni s-au mai văzut... zise căruțașul Glebov, fost profesor de filosofie, ajuns de pomină în baraca noastră prin faptul că uitase la un moment dat cum o cheamă pe soția lui. Asta se întîmpla cu o lună în urmă. Hai, ce ziceți ? continuă Glebov. Dar sincer !

— Acasă ?

— Da.

— O să fiu sincer, răspunsei eu. Cel mai bine-ar fi la închisoare. Nu glumesc. N-aș vrea să mă întorc la ai mei acum. Ei nu mă vor înțelege niciodată, nu vor putea să mă înțeleagă. Ceea ce li se pare lor important, eu știu că e un fleac. Ceea ce e important pentru mine, acel puțin cît mi-a rămas, ei n-au nici cum să înțeleagă, nici cum să simtă. O să le duc cu mine o nouă spaimă, încă una pe lîngă miile de spaima care le umplu viața. Ceea ce am văzut eu, omul nu trebuie să vadă și nici măcar să știe. Închisoarea e altceva. Închisoarea înseamnă libertate. E singurul loc din cîte cunosc eu unde oamenii spun fără teamă tot ce gîndesc. Unde li se odihnește sufle-

tul. Și trupul, pentru că nu muncesc. Acolo ² fiecare oră a existenței e trăită conștient.

— Ai spus o tîmpenie, îmi zise fostul profesor de filosofie. Asta pentru că nu te-au bătut la anchetă. Cine-a trecut prin proba a treia, acela e de altă părere... Și tu, Piotr Ivanici, ce zici ?

Piotr Ivanovici Timofeev, fost director al unui trust din Urali, zîmbi și-i făcu lui Glebov cu ochiul.

— Eu m-aș întoarce acasă la nevastă, la Agnia Mihailovna. Aș cumpăra o pîine de secară, una coaptă în formă ! Aș prepara o *kașa* de mei — o vadră ! O supă cu găluște — tot o vadră ! Și le-aș rade. Aș mânca prima dată în viața mea pe săturate din aceste minunății, și ce-ar mai rămîne i le-aș da Agniei Mihailovna.

— Și tu ? se întoarse Glebov spre Zvonkov, un abatajist din brigada noastră, fost țăran în viața lui anterioară, de fel de prin părțile Iaroslavlu-lui sau ale Kostromei.

— Acasă, răspunse grav, fără urmă de zîmbet Zvonkov. Cred că nu m-aș mișca un pas de lîngă nevastă. O ia într-o parte ? Eu după ea. O ia în alta ? Eu după ea. Ce e prost e că m-am dezvățat aici de lucru. Nu mă mai trage inima la pămînt. Da' o scot eu cumva la capăt...

— Și tu ? Glebov îl atînsese pe genunchi pe plantonul nostru.

— Întîi și-ntîi aș merge la raionul de partid. Mi-aduc aminte, am văzut acolo pe jos un munte de castraveți...

— Hai, lasă gluma.

— Dar nu glumesc deloc.

Constatai dintr-odată că mai rămăsese să răspundă un singur om. Și acest om era Volodea Do-

brovoļtev. El își ridică fruntea aplecată, fără să mai aștepte să fie întrebat. În ochii lui bătea lumina jăratecului încins, ieșită pe ușa deschisă a sobei. Privirea îi era vie și adâncă.

— Cît despre mine, zise el, și vocea lui era măsurată și calmă, eu aș vrea să fiu un ciot. Un ciot de om, nu știu dacă mă-nțelegeți, fără mâini, fără picioare. Atunci aș găsi în mine puterea să-i scuip drept în față pentru tot ce fac ei cu noi.

NOPTILE ATICE

Cînd am absolvit cursurile de infirmieri și am început să lucrez la spital, principala problemă a detenției într-un lagăr — viața sau moartea — pentru mine nu se mai punea : devenise limpede că numai glonte, tăișul securii sau universul prăbușindu-mi-se în creștet mă mai puteau împiedica să trăiesc pînă la vîrsta hărăzită mie în catastifele cerești.

Era o certitudine pe care o simțeam cu tot trupul meu de deținut, și nu una obținută pe cale rațională. Mai exact, raționamentul era prezent, dar nu ca rezultat al unei operațiuni logice, ci ivit ca o iluminare ce încununa niște procese strict fizice. Procese la nivelul plăgilor provocate de scorbut, care refuzaseră să se cicatrizeze în toți acești zece ani de extenuare și epuizare fizică în lagăr, transformări declanșate în intimitatea țesuturilor, biologice supuse la proba destrămării și descoperindu-și acum, spre uimirea mea, colosale rezerve de energie.

Constatai că formula lui Thomas Morus e pe cale de a îmbrăca un nou conținut. E vorba de cele patru trebuințe considerate în *Utopia* lui ca fundamentale, trebuințe a căror satisfacere produce după el cea mai intensă plăcere. Morus pune pe primul loc potolirea foamei, mîncarea, pe al doilea satisfacerea pulsionii erotice, pe al treilea urinarea, iar pe al patrulea defecația.

Sînt tocmai cele patru plăceri de care eram privați în lagăr. Comandanții credeau că domeniul erotic al vieții e ceva care poate fi anihilat, ferecat, deviat... „N-ai să mai pupi tu p... cît trăiești“ era o vorbă de spirit obișnuită a mai-marilor lagărului.

Cu dragostea conducerea lagărului lupta prin circulare și stricta observare a legii. Distrofia alimentară era un aliat permanent și redutabil al puterii în această luptă cu libidoul. Dar și celelalte trei plăceri sufereau, sub loviturile destinului personificat de comandanții lagărului, aceleași modificări, aceleași deplasări, aceleași alterări.

Foamea era de nepotolit, și nu există termen de comparație pentru senzația de foame, pentru acea foame care te stoarce de vlagă — stare permanentă a deținutului, dacă face parte dintre *cincizeș'optiști* sau dintre *terminați*. Foamea *terminaților* n-a fost cîntată în versuri. Strîngerea veselei la cantină, lingerea gamelelor din care au mîncat alții, fărîmele de pîine presărate în palmă și pescuite cu limba, toate acestea răspundeau în stomac ca o simplă reacție calitativă. O asemenea foame e greu de potolit, de fapt imposibil. Vor trece mulți ani pînă cînd deținutul se va dezbara de eterna lui poftă de mîncare. Să mănînce oricît, după o oră sau o jumătate de oră iar e flămînd.

Urinatul ? Dar încontinența urinară e o maladie curentă într-un lagăr, unde oamenii suferă de foame și ajung la capătul puterilor. Ce satisfacție poți avea când simți șiroindu-ți pe față urina celui care doarme pe priciul de deasupra ta ? Și rabzi, totuși. Tu stai întâmplător pe priciul de jos, dar ai putea dormi tu sus, și atunci te-ai putea ușura tu pe cel aflat sub tine. Așa că-l înjuri pe vinovat numai ca să nu taci, îți ștergi urina de pe față și îți dormi mai departe somnul de plumb, în care visezi mereu aceleași pîini coapte în formă, plutind în zbor planat pe sus, asemenea îngerilor prin ceruri.

Defecația. Da, numai că eliminarea materiilor fecale nu e o treabă simplă pentru un pălmaș ajuns la limita rezistenței. A-și încheia nasturii la pantaloni pe un ger de cincizeci de grade sub zero e ceva peste puterile lui ; e drept că *terminatul* are scaun o dată la cinci zile, făcînd de minciună tratatele de fiziologie, chiar pe cele de fiziologie patologică. Totul se reduce la o excretare de cîcăreze uscate, organismul avînd grijă să stoarcă tot ce-l poate menține în viață.

Nici unui *terminat* defecația nu-i produce o senzație de plăcere, o cît de mică satisfacție. Ca și în cazul urinatului, organismul acționează de la sine, și *terminatul* trebuie să se grăbească să-și dea jos pantalonii. Fiara vicleană care este pe jumătate deținutul folosește defecația ca pe un moment de repaus, ca pe un prilej de a-și mai trage sufletul pe drumul calvarului lui de lucrător în abatajul minei de aur. E singura lui viclenie în lupta cu forța statală personificată printr-o armată de milioane de soldați puși să-l păzească, de instituții și forme de organizare socială. Acestei for-

te grandioase deținutul îi opune instinctul propriu-lui său cur.

Terminatul nu mizează pe viitor. În scrierile memorialistice și în romane el e totdeauna ridiculizat ca un codaș, ca o povară pentru tovarășii lui, ca unul ce trădează brigada, abatajul, mina, compromițind realizarea planului la aur. Vine uneori nu știu ce învîrtit de scriitor și îl prezintă ca pe un personaj demn de luat în rîs. El nu e la prima încercare de acest fel, scriitorul, și consideră că nu e crimă să faci și haz cînd e vorba de lagăr. Totul e să prinzi momentul, își spune el : s-a dat drumul la glumele pe tema lagărului.

Mie asemenea glume mi se par o impietate. Eu cred că a compune o rumbă „Auschwitz“ și a dansa în ritmul ei, sau un blues cu tema „Serpantinnaia“ e în stare numai o canalie sau un gheșef-tar, ceea ce adesea e totuna.

Tema vieții în lagăr nu poate fi utilizată ca temă de comedie. Soarta noastră nu se pretează la o tratare umoristică. Și niciodată nu va fi obiect de umor, nici mîine, nici peste un mileniu.

Niciodată oamenii nu se vor putea apropia zîmbind de cuptoarele din Dachau, nici de defileele de la Serpantinnaia.

Încercarea de a te odihni descheindu-ți pantalonii și stînd o secundă pe vine, o clipă, nici măcar o secundă, de a te sustrage de la chinurile muncii e demnă de respect. Dar încercările acestea le fac numai novicii, fiindcă a te îndrepta de spinare devine cu timpul o operație tot mai grea, tot mai dureroasă. Novicele însă recurge uneori la acest mod nereglementar de a-și mai trage sufletul și îi fură statului cîteva din minutele zilei de muncă.

E momentul cînd intră în acțiune soldatul din escortă, care pornește cu pușca în mînă la demascarea periculosului și criminalului simulant. Am fost în 1938, în abatajul exploatării aurifere Partizanul, martorul unei scene în care soldatul de gardă, agitîndu-și amenințător arma, îi cerea unui camarad de-al meu :

— Arată-mi c...tul ! A treia oară ai fost la c...re. Unde ți-e c...tul ?

N-au găsit nici un c...t.

Eram de față cînd *terminatul* Serioja Klivanski, fost coleg de studenție cu mine, vioara a doua a teatrului Stanislavski, a fost acuzat de sabotaj prin părăsirea nereglementară a locului de muncă: se opri se omul să-și facă nevoile pe un ger de șaizeci de grade. Acuza era de ținere pe loc a echipei, a brigăzii, a minei, a ținutului, a statului, ca în cunoscutul cîntec cu potcoava căreia îi lipsește un cui. Cei care-l acuzau pe Serioja erau nu numai soldații, supraveghetorii, dar și camarazii lui de bube-n cap, angajați cu el în același efort redemptoriu și purificator.

Realitatea e că Serioja n-avea ce să dea afară din mațele lui ; de trecut însă îl trecea. Dar trebuia să fie cineva medic, și nu medic din Kolima, ci unul din capitală, de pe continent, de dinainte de revoluție, ca să înțeleagă acest lucru și să-l mai și explice altora. În situația dată însă Serioja aștepta să fie împușcat pentru simplul motiv că n-avea ce să dea afară.

Dar nu l-au împușcat.

Mai exact, nu atunci, ci puțin mai tîrziu, la Serpantinnaia, în acțiunea de masă din perioada „garaninismului“.

Dar gilceava mea cu Thomas Morus a ținut cam mult, așa că o să mă apropii de sfîrșit. Cum

reprimarea lor nu înseamnă încă sfârșitul vieții, toate aceste patru senzații, așa chinuite, terfelite și strivite, pot reînvia, chiar dacă alterate și distorsionate. Stînd pe closet, te pomenești într-o bună zi, tu, fost deținut, că prin intestinele dezintoxicate îți alunecă ceva moale, fără durere, senzația fiind una de blîndețe și căldură, ca și cum ceea ce dai afară s-ar despărți cu părere de rău de mațul gros. Îți auzi apoi isprava căzînd cu plescăit și stropituri în groapa privății, unde plutește o vreme la suprafață, negăsindu-și locul : e începutul unui miracol. Constați că poți urina, chiar prin jeturi intermitente, oprind emisia la simpla dorință. Lucru care și el e un mic miracol.

Începi să te uiți în ochii femeilor cu un interes vag și supraterestru — nu, nu cu o dorință precisă, neștiind dacă ți-a mai rămas ceva pentru ele, dacă impotența — deși, mai exact ar fi să spunem emascularea — e cumva un proces reversibil. Impotența la bărbați și amenoreea la femei sînt consecințe generale și obligatorii ale distrofiei alimentare, ale foamei, mai pe șleau. E pumnalul pe care soarta îl înfige în spatele tuturor deținuților. Lipsa de bărbăție apare nu din pricina îndelungatei abstenențe din lagăr sau din închisoare, ci ca efect al unei cauze mult mai directe și mai sigure. Enigma trebuie căutată în rația alimentară din lagăr, indiferent ce-ar zice Thomas Morus.

Mai important este să-ți birui foamea. Toate fibrele trupului tău sînt încordate de efortul de a te abține să măninci prea mult. Foamea te va însoți mulți ani. Îți împarți ziua între micul dejun, prînz și cină. De mult timp în creierul tău, în viața ta nu mai există altceva. Și nu poți spune niciodată că ai mîncat bine, cu plăcere, pe săturate, fiindcă ești tot timpul flămînd.

Dar vine un ceas, o zi, cînd alungi gîndurile de la mîncare, de la hrană, cînd nu te mai întrebi dacă la masa de seară vei avea hrișcă sau ea va fi păstrată pentru micul dejun de-a doua zi. Cartofi nu existau în Kolîma. Așa că din meniul fantasmelor mele gastronomice cartoful era exclus, și cu deplin temei, fiindcă altfel visurile mele ar fi devenit mult prea nereale ca să mai rămînă vi-surii. În Kolîma se visează pîine și nu plăcinte; griș, hrișcă, păsat de ovăz, arpacaș, sorg, păsat de mei, dar nu cartofi.

Cincisprezece ani n-am pus cartofi în gură, iar cînd i-am gustat — eram pe Marele pămînt, la Turkmen, în regiunea Kalinin, mă eliberasem — am reacționat ca în fața unei otrăvi, a unui aliment necunoscut și toxic. Nu altfel reacționează pisica în fața a ceva nociv care i se bagă în gură cu sila. Mi-a trebuit un an de zile pînă să mă obișnuiesc din nou cu cartoful. Să mă obișnuiesc, și atît, pentru că a savura o garnitură de cartofi nu sînt în stare nici acum. M-am convins a nu știu cîta oară că prescripțiile medicinei concentraționare, „listele de înlocuitori“ și „normele alimentare“ erau întemeiate pe niște rațiuni profund științifice.

Auzi, cartofi! Trăiască perioada precolumbia-nă! Organismul uman se poate foarte bine lipsi de cartofi.

Există însă o altă senzație, o altă cerință mai presantă decît gîndul la mîncare, la hrană, cerință pe care Thomas Morus a uitat-o cu totul în simplista lui clasificare.

E cea de a cincea trebuință, care e aceea de poezie.

Orice infirmier cu școală, coleg al meu de infern, are o agendă în care își transcrie cu cerne-

luri de diferite culori nu citate din Hegel sau din Evanghelie, ci versuri, versuri ale altora. Iată o trebuință în plus față de foame, de contact sexual, de nevoia de defecație și urinare.

E dorința de a asculta versuri, neluată în considerare de Thomas Morus.

Și versuri au toți.

Îl văd pe Dobrovolski, fost autor de scenarii de film, acum infirmier în spital, scoțind din sân o agendă murdară și groasă, din paginile căreia se fac auzite niște sonuri divine.

Portugalov, responsabil al brigăzii artistice, ne uluiește cu demonstrațiile lui de memorie actoricească funcționând fără greș, dar în cutele căreia s-a păstrat o urmă din maniera de declamare proprie spectacolelor de amatori. La textul scris el nu apelează niciodată.

Îmi pun și eu la încercare creierul, îndelung exersat odinioară în arta poeziei și, spre marea mea mirare și parcă fără voia mea, îmi revin pe limbă cuvinte uitate de mult. Ceea ce îmi amintesc nu sînt poeziile mele, ci ale unor poeți pe care i-am iubit: Tiutcev, Baratinski, Pușkin, Annenski.

Iată-ne deci pe toți trei în sala de pansamente de la chirurgie: eu, infirmierul secției, aflat în orele mele de gardă, Dobrovolski, infirmier la oftalmologie și Portugalov, actor din brigada artistică. Eu sînt, ca să zic așa, la mine acasă, așa că port și responsabilitatea seratei. Dar la asta nu se gîndește nimeni, totul petrecîndu-se conspirativ, fără acordul conducerii. Fidel unei vechi deprinderi, aceea de a face întii și de a cere abia după aceea permisiunea — mod de a proceda pe care-l aveam dintotdeauna — inaugurem deci un cîneclu în acea sală de pansamente de la chirurgie.

O oră de poezie. O oră de întoarcere într-un univers al vrajei. Toți trei eram emoționați. Izbutesc să-i dictez lui Dobrovolski tot *Cainul* lui Bunin. Îmi rămăsese întimplător în memorie. Bunin n-a fost un mare poet, dar pentru o antologie orală alcătuită în Kolîma mergea perfect.

Acele nopți lirice începeau la nouă, după apusul de seară, și țineau pînă pe la unsprezece-douăsprezece. Eu și Dobrovolski eram de gardă, iar Portugalov avea voie să întîrzie. Am petrecut mai multe asemenea nopți de poezie, cunoscute mai tîrziu în spital sub numele de nopțile atice.

Ne-am dat seama de la început că toți trei aveau o slăbiciune : poezia rusă de la începutul secolului douăzeci.

Aportul meu îi cuprindea pe Blok, Pasternak, Annenski, Hlebnikov, Severeanin, Kamenski, Belii, Esenin, Tihonov, Hodasevici, Bunin. Iar din clasici pe Tiutcev, Baratinski, Pușkin, Lermontov, Nekrasov și Alexei Tolstoi.

Aportul lui Portugalov : Gumiliov, Mandelștam, Ahmatova, Ţvetaeva, Tihonov, Selvinski. Dintre clasici : Lermontov și Grigoriev. Pe acesta din urmă eu și Dobrovolski îl știam mai mult din auzite, abia aici, în Kolîma, ajungînd să-i prețuim admirabilele versuri la adevărata lor valoare.

În zestrea lui Dobrovolski intrau Marșak cu traduceri din Burns și Shakespeare, Maiakovski, Ahmatova, Pasternak, pînă la ultimele noutăți ale „samizdatului“ de atunci. El ne-a citit *Scrisoare către Lilea*, de la el am învățat pe de rost *Se apropie iarna*. Tot el ne-a citit varianta din Tașkent a *Poemului fără erou*. Pîrîev și Ladînina îi

trimiseseră fostului autor al scenariului la *Tractoriștii* și acest poem¹.

Toți trei înțelegeam să facem o distincție netă între poezie și nonpoezie, între notorietate și valoare. Fiecare aveam propriile criterii — hamburgheze² le-aș spune, dacă expresia n-ar fi atât de uzată — de evaluare a poeziei. Căzurăm de acord să nu cheltuim timpul nopților noastre lirice incluzînd în antologia orală nume ca Bagrițki, Lugovskoi, Svetlov, chiar dacă Portugalov făcuse parte din aceeași grupare cu doi dintre ei. Selecția noastră se cristalizase de mult. Votul era cel mai secret cu putință, optasem pentru aceleași nume acolo în Kolima, dar fiecare separat și cu mulți ani înainte. Preferințele noastre erau aceleași în ce privește autorii și poeziile; coincidența mergea pînă la strofe și versuri izolate, remarcate în mod special de fiecare. Poezia secolului nouăsprezece nu ne satisfăcea, ni se părea săracă. Fiecare din noi citea ceea ce își amintise și notase în răstimpul dintre două ședințe. Era clar că toți trei scriam sau scrisesem cîndva poezie, dar la lectura propriilor producții n-am mai ajuns. Seria nopților noastre atice fu curmată într-un mod la care nu ne așteptam.

¹ Autorii poeziilor citate sînt Vladimir Maiakovski (*Scrisoare către Lilea*), Boris Pasternak (*Se apropie iarna*) și Anna Ahmatova (*Poemul fără erou*). Ivan Piriev și Alla Ladinina sînt regizorul și, respectiv, protagonista filmului menționat, foarte popular în anii din preajma războiului.

² Expresia e împrumutată din lumea circului și desemna la origine o competiție între luptători, organizată cu ușile închise într-o cafenea din Hamburg, pentru stabilirea unui clasament real, neviciat de interese și aranjamente.

Secția de chirurgie avea o mie de paturi pentru deținuții bolnavi ; două sute dintre ele erau ocupate. O parte din clădirea în formă de T era rezervată pentru angajații liberi. Măsura era chibzuită și utilă. Deținuții medici — între care nu puțini cu nume de rezonanță unională — aveau aprobarea oficială să trateze pe pacienții angajați liberi, în calitate de consultanți, ei stîndu-le la dispoziție și fiind accesibili oricînd, în orice moment al zilei, al anului, al deceniului...

În iarna nopților noastre lirice angajații liberi încă nu aveau o secție a lor. Exista însă la chirurgie o rezervă cu două paturi, pentru cazuri de urgență (cum ar fi de exemplu accidente de circulație). Rezerva nu stătea niciodată goală. Acum era ocupată de o duduie în vîrstă de vreo douăzeci și trei de ani, una din komsomolistele din Moscova ce făcea parte din contingentul selectat pentru Extremul Nord. În jurul ei foiau asasinii, dar lucrul acesta n-o deranja. Era secretara organizației de komsomol de la nu știu ce mină din apropiere. La ucigași duduia noastră nu se gîndea și avea o atitudine firească, explicabilă poate prin necunoașterea specificului Kolîmei. Această tînără persoană murea de plictiseală. Bănuielile în legătură cu maladia pentru care fusese internată de urgență nu se confirmaseră. Dar medicina are rigoriile ei și fata era obligată să stea în spital pe toată durata prevăzută, înainte de a putea ieși pe poartă și a dispărea în abisul înghețat. Era în relații intime cu cineva foarte mare din Magadan. Motiv pentru care fusese internată în spitalul nostru de lagăr, care era numai pentru bărbați.

Intr-o bună zi mă rugă s-o las să asiste la una din serile noastre. Fui de acord. Chiar la început

tul serii își făcu apariția în sala de pansamente, unde rămase pînă la sfîrșit. Veni și la seara de poezie următoare. Întîlnirile acestea aveau loc cînd eram eu de gardă, adică din trei în trei zile. A venit și la a treia, dar abia începu lectura, că ușa se dădu în lături și în cadrul ei își făcu apariția directorul spitalului în persoană, doctorul Doktor.

Pe mine doctorul Doktor nu mă putea suferi. Că vestea despre seratele noastre îi va ajunge la urechi nu mă îndoiam. În Kolîma mai-marii procedează de regulă în felul următor: primesc un „semnal“ ? Iau măsuri. Aici cuvîntul „semnal“ a căpătat sensul de informație într-o vreme cînd Norbert Wiener nu venise încă pe lume și așa e întrebuițat în toate dosarele de anchetă și detenție. În lipsa unui „semnal“, adică a unei informații — orale, dar ferme — sau a unui ordin al conducerii superioare, care să fi rîcețat prima „semnalul“, conform principiului că de la înălțime nu numai că se vede, dar se și aude mai bine, rar se întîmpla ca un director să întreprindă din proprie inițiativă o cercetare oficială a vreunui incident despre care ar fi auzit că s-ar fi petrecut în viața lagărului.

Nu mai că doctorul Doktor era un om deosebit. Urmărirea tuturor „dușmanilor poporului“ el o considera ca pe o vocație personală, ca pe o datorie și un imperativ moral, — anume urmărirea și persecutarea lor în orice formă, sub orice pretext, în orice împrejurare și cu orice ocazie.

Absolut convins că va pune mîna pe peștele cel gras, el venise val-vîrtej și intra acum la pansamente, fără să-și mai îmbrace măcar halatul pe care i-l întindea din urmă rumenul Pomană, fost

ofițer român aflat în grațiile regelui Mihai, infirmier de gardă la secția de boli interne. Doctorul Doktor purta o scurtă de piele tăiată după croiala tunicii lui Stalin și parcă i se zbîrliseră de atîta încordare a luptei cu dușmanul pînă și favoriții care îi subliniau asemănarea cu Pușkin (asemănare de care era mîndru).

— Aaa, exclamă directorul spitalului măturînd cu privirea pe participanții la cenaclu și oprindu-se asupra mea — chiar de tine am nevoie.

Luai poziție de drepti și raportați conform regulamentului.

— Dar tu de unde-ai apărut? Doctorul Doktor își mutase arătătorul către fata care ședea într-un ungher al încăperii și nu se ridicase în picioare la ivirea teribilului director.

• — Sînt internată aici, răspunse fata sec — și vă rog fără tu.

— Cum internată aici?

Comandantul, care intrase odată cu directorul, îi explică doctorului Doktor statutul pacientei.

— Bine, zise pe un ton fioros doctorul Doktor, o să clarificăm. O să mai stăm noi de vorbă! Și cu aceasta ieși din sala de pansamente. Portugălov și Dobrovolski o tuliseră de mult.

— Și acum ce se va întîmpla? mă întrebă fata, dar în tonul ei nu se simțea teama, ci numai un interes pur juridic pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Interes, și nu frică sau spaimă pentru soarta ei sau a altcuiva.

— Cu mine, cred că nimic, zisei. Pe dumneata te pot da afară.

— Atîta-i trebuie doctorului Doktor. O să-l fac să mă țină minte. Să crîcnească numai și îi pun pe cap toată conducerea superioară a Kolîmei.

Dar doctorul Doktor păstră tăcerea. Fata nu fu dată afară din spital. Doctorul se informase asupra posibilităților ei și decise să treacă întimplarea cu vederea. Fata își petrecu în spital tot timpul prescris pentru carantină, după care plecă, topindu-se în neant.

În ce mă privește, directorul spitalului nu m-a arestat nici pe mine, nu m-a băgat la carceră, nu m-a trimis la o secție disciplinară, nu m-a vărsat la muncile comune. Dar în darea de seamă prezentată la proxima adunare generală pe spital, ținută în sala de șase sute de locuri a cinematografului, ticsită până la refuz, directorul făcu o relatare amănunțită a faptelor scandaloase constatate cu propriii săi ochi directoriali în timpul vizitei, când l-a surprins în sala de operații pe infirmierul curent, mîncînd coacăze din același vas cu o femeie intrată înăuntru. Acolo, în sala de operații...

— De pansamente, nu de operații !

— Tot aia e !

— Ba nu-i deloc tot aia !

Doctorul Doktor se încruntă. Cel care-l întreprinsese era Rubanțev, noul șef al secției chirurgicale, medic venit de pe front. Fără să se sinchisească de obiecția căutătorului de nod în papură, raportorul continua să înfiereze, fără să insiste asupra identității personajului feminin. Stăpîn suveran peste sufletele, trupurile și inimile noastre, doctorul Doktor îi trecea numele sub tăcere, cînd se știa că nu există dare de seamă sau comunicare venită de sus în care asemenea împrejurări să nu fie prezentate pe larg, cu toate amănuntele posibile și imposibile.

— Și ce măsuri s-au luat împotriva acestui infirmier recrutat dintre deținuți, vinovat de o a-

batare atît de flagrantă, constatată personal de director ?

— Nici o măsură.

— Și împotriva femeii ?

— La fel.

— Dar cine era persoana ?

— Nu cunoaștem.

Pesemne că-i suflase cineva directorului să-și mai tempereze în cazul dat ardoarea administrativă.

La vreo jumătate de an sau la vreun an de la aceste evenimente, cînd doctorul Doktor nu mai era de mult în spital, împins între timp undeva înainte și în sus, ca răsplată pentru zelul lui, un fost coleg al meu de la cursurile de infirmieri mă întrebă în timp ce treceam pe coridorul secției chirurgicale :

— Asta-i sala de pansamente unde vă petreceați voi nopțile voastre atice ? Circulă niște vorbe că acolo...

— Da, i-am răspuns, asta-i.

HUZUR

Colinele erau albe, bătînd în albastrui, asemenea căpățînilor de zahăr. Rotunde, neîmpădurite, ele erau acoperite de un strat subțire de zăpadă compactă, îndesată de vînturi. În defilee zăpada era adîncă și tare, ținea omul, iar pe coastele colinelor era umflată ca de niște enorme bășici. Erau tufe de jnepeni, care se așternuseră la pămînt și se culcaseră să-și doarmă somnul lor hibernal

încă înainte de prima ninsoare. Chiar de aceste tufe aveam noi nevoie.

Din toți arborii Nordului, cel mai mult îmi plăcea jneapănul, cedrișorul.

Înțelesesem de mult și-mi era drag acel zor de invidiat cu care natura săracă a Nordului se grăbea să-și împartă puțina ei avuție cu un om lă fel de nevoiaș ca ea, să-și deschidă cât mai repede pentru el toate florile : într-o singură săptămână, ca într-o competiție, totul se umplea de floare, pentru ca după vreo lună de la venirea verii, munții bătuți de razele unui soare care aproape că nu mai apunea, să se acopere de roșul merișoarelor și de albastrul negriu al afinelor. Pe niște tufe scunde, la care nici nu trebuia să ridici mîna, se pîrguiau fructele mari, de un galben apos, ale scorușului. Floarea măceșului dulce de munte, cu petalele ei roze, era singura din toate florile de aici care avea parfum ; toate celelalte miroseau numai a răveneală și mlaștină, ceea ce era pe potriva primăverii lipsite de cîntec de păsări, a muțeniei pădurii de larițe, ale căror ramuri se îmbrăcau pe îndelete în cetină verde. Măceșul își păstra fructele pînă la venirea gerului și ne oferea de sub zăpadă cîcădările lui zbîrcite și cărnoase, a căror piele violetă și tare ascundea un miez dulce, galben-închis. Îmi era familiară voioșia răchitelor, care-și schimbau culoarea de mai multe ori într-o primăvară : erau cînd roz-întunecate, cînd portocalii, cînd de un verde pal, ca dată cu lac. Larițele își întindeau degetele subțiri cu unghii verzi, iar omniprezenta și grasa iarbă a Sfîntului Ioan acoperea locurile unde fusese arsă pădurea. Era un freamăt dătător de încredere, o extraordinară precipitare, dar asta se

întîmpla vara, cînd verdele mat al ierbii era spart de emailul stîncilor care, din mohorîte şi sure, deveniseră dintr-odată verzi sub învelișul de mușchi strălucind în bătaia soarelui.

Iarna toată această priveliște dispărea sub un strat de zăpadă spongioasă și aspră, pe care în defilee vîntul o îngrămădea și o, tașă în așa fel că, dacă voiai să urci pe munte, trebuia să-ți tai în ea trepte cu securea. În pădure omul era vizibil de la o verstă, atît de gol era totul. Un singur arbore rămînea totdeauna verde, totdeauna viu : jneapănul, veșnic verdele cedrișor. Cu două-trei zile înainte de a cădea prima ninsoare, cînd ziua de toamnă era caldă încă și fără nori și nimeni nu voia să se gîndească la iarna apropiată, jneapănul își întindea pe neașteptate labelle lui enorme, de doi stînjeni, pe pămînt, își îndoaia ușor trunchiul negru de grosimea pumnului și se lățea pe jos. Trecea o zi, două, își făcea apariția un norișor, iar spre seară începeau viscolul și ninsoarea. Iar cînd, toamna tîrziu, se adunau nori joși de ninsoare și sufla un vînt rece, dacă nu se culca jneapănul puteai fi sigur că nu va ninge.

La sfîrșitul lui martie, în aprilie, cînd nici nu mirosea măcar a primăvară și aerul era rarefiat și uscat ca iarna, jneapănul se ridica brusc de jos și își scutura de zăpadă haina lui verde, bătînd ușor în rugîniu. După o zi sau două vîntul își schimba direcția și curenți calzi de aer aduceau cu ei primăvara.

Jneapănul era un instrument de mare finețe și atît de sensibil, că se și înșela uneori cînd vremea se înmuia : se ridica de jos dacă vremea moale ținea mai mult. Nu însă înainte de moină. Dar nu revenea bine frigul, că jneapănul se cul-

ca din nou în zăpadă. Alteori se întâmpla să faci de dimineață un foc mai mărișor ca să ai unde să-ți încălzești minile și picioarele la prinz, puneai pe el lemne ceva mai multe și mergeai la lucru. După două-trei ceasuri jneapănul își întindea crengile de sub zăpadă și se îndrepta încet-încet, crezînd că a venit primăvara, ca să se culce la loc în zăpadă încă înainte de a se fi potolit focul de tot.

Iarna aici e bicoloră : albastrul șters al cerului înalt și pămîntul alb. Primăvara îi scoate la vedere haina zdrențuită, de un galben murdar, pe care o purta în toamna trecută, și pămîntul va mai purta încă multă vreme aceste veșminte mizere, pînă cînd verdele nu va prinde puteri, și atunci toate vor da în floare, precipitat și năvalnic. Și în toiul acestei umile primăveri și al iernii nemiloase strălucea puternic, orbitor de verde, jneapănul. Unde mai pui că făcea și semințe, măruntele alune de cedru. Era o delicatesă pe care și-o împărțeau între ei oamenii, ciorile de cedru, urșii, veverițele și *burunducii*¹.

Alegîndu-ne locul pe latura ferită de vînt a colinei, începurăm să adunăm crengi, subțiri și mai groase, și să smulgem iarbă din porțiunile goale ale coastei, de unde vîntul măturase zăpada. Cum chibrituri nu erau, adusesem cu noi niște tăciuni fumegînzi din baracă, pe care îi luasem din soba încinsă înainte de ieșirea la lucru.

Tăciunii îi adusesem într-o cutie mare de conserve căreia îi făcusem o toartă de sîrmă, atenți tot timpul să nu se stingă pe drum. Suflînd în ei, i-am scos din cutie și i-am așezat pe un așternut de crengi în așa fel ca părțile cu jăratec să fie

¹ *Burunducul* e un mic rozător înrudit cu veverița.

adunate la un loc, am pus deasupra iarbă uscată și găteje subțiri care au luat foc. Am pus apoi crengi mai groase și în scurt timp începu să se ridice șovăitoare o trîmbă de fum pe care o subția vîntul.

Nu mai lucrasem niciodată în brigăzile de colectare a cetinii de jneapăn. Munca se făcea manual: se smulgeau acele verzi și uscate așa cum se jumulește de pene o pasăre vînată, cu grija de a prinde cît mai multe deodată, și se îndesau apoi în niște saci care se predau seara șefului de echipă. Cetina strînsă se transporta la un misterios „combinat de vitamine“, unde se scotea din ea, prin fierbere, un extract dens și vîscos, galben închis la culoare și inimaginabil de greșos. Acest extract ni se administra înainte de masa de prînz, noi fiind obligați să-l bem (sau să-l mîncăm: se descurca fiecare cum putea). Gustul lui ne strica nu numai masa de prînz, dar și cina, și mulți vedeau în această „cură“ un mijloc suplimentar de a „acționa“ împotriva deținuților din lagăr. Fără un păhărel din acest medicament, luat la intrarea în cantină, nu-ți puteai primi masa de prînz, și măsura se aplica foarte strict. Scorbutul exista pretutindeni, și jneapănul era singurul remediu împotriva lui, aprobat de știința medicală. Credința biruie totul și, cu toate că s-a demonstrat ulterior absoluta ineficacitate a acestui preparat folosit ca remediu antiscorbutic, drept care s-a renunțat la el, iar combinatul de vitamine a fost închis, pe vremea noastră oamenii mai beau încă această mizerie imputită, scui-pau și se vindecau de scorbut. Sau nu se vindecau. Sau nu o beau și se vindecau. Era plină lumea de măceșe, dar nimeni nu le colecta și nu le utili-

za ca remediu antiscorbutic de vreme ce în instrucțiunile venite de la Moscova nu se sufla o vorbă despre măceșe. (După cîțiva ani a început să se aducă „de pe continent“ un preparat de măceșe, colectate acolo după cîte știu, ceea ce înseamnă că aici nu s-a făcut nimic).

Instrucțiunile nu recunoșteau altă sursă de vitamină C în afara cetinii de jneapăn. Eu eram acum colectorul acestei prețioase materii prime, detașat de la frontul de lucru al exploatării aurifere la „jumulit jnepenii“.

— Mergi la jneapăn, mi-a spus dimineța împărțitorul de sarcini. Ai de la mine cîteva zile de huzur.

Huzurul era un termen care făcea parte din lexicul concentraționar și era foarte răspîdit. El însemna un soi de vacanță temporară, de fapt nu o vacanță propriu-zisă (în care caz se zice: cutare „e pus la îngrășat“, are „gras“ pe ziua de astăzi), ci o treabă care nu-ți scotea sufletul, o muncă vremelnică ușoară.

Munca la jnepeni era considerată nu ușoară, ci foarte ușoară, pe lîngă faptul că se făcea fără escortă.

După multe luni de lucru în văgăunile înghețate, unde fiecare pietricică îți frigea degetele cu pojghița ei de gheață, după tăcănitul închizătoarelor de arme, după lătratul de cîini și înjurăturile de mamă ale supraveghetorilor care nu-i slăbeau din spate pe pâlmași, munca la jnepeni însemna o imensă satisfacție, savurată de fiecare mușchi obosit. La jnepeni se pleca după schimbul obișnuit, încă pe întuneric.

Era o plăcere să bați alene drumul spre colinele acelea aflate la o depărtare inaccesibilă, cum

mi se părea înainte, să-ți încălzești mâinile la cutia cu tăciuni fumegînzi, să urci tot mai sus, neîncetînd să te bucuri de singurătatea ta și de adîncă liniște a iernii în munți, unde ți se părea că a dispărut tot ce a fost urît și că n-ai mai rămas pe lume decît tu și camaradul tău, și cărarea aceea îngustă, întunecată și fără sfîrșit, care ducea undeva sus, spre culmi.

Camaradul meu privea muștrător la mișcările mele încete. El lucra de mult la jnepeni și vedea pe drept în mine un partener nepriceput și slab. Se lucra în perechi, „retribuția“ era comună și se împărțea egal.

— Eu o să tai, tu stai jos și jupoaie, îmi zise el. Și mișcă-te mai repede, altfel nu ne facem norma. Eu n-am chef să mă întorc de aici în abataj.

Se apucă de tăiat și aduse tîriș pînă lîngă foc un maldăr imens de ramuri. Eu le rupeam în bucăți mai mici și le curățam acele cu coajă cu tot, începînd de la vîrfurile crengii. Erau ca niște franjuri verzi.

— Trebuie mai iute, îmi spuse camaradul meu, care se întorcea cu un alt braț de lemne. Slab, frăție!

Știam și singur că e slab. Dar nu puteam lucra mai repede. Urechile îmi vijiiu, și o durere înăbușită îmi cuprinsese de la o vreme degetele degerate la începutul iernii. Smulgeam acele, rupeam în bucăți crengi întregi fără să le mai descojesc și îndesam totul în sac. Dăr sacul nu voia să se umple nicidecum. Un munte întreg de crengi jupuite, semănînd cu niște oase spălate, se ridica lîngă foc, dar sacul nu făcea decît să se umfle și înghițea alte și alte cantități de ineapăn.

Camaradul meu începu să mă ajute. Treaba mergea mai repede.

— E vremea de-ntors acasă, îmi zise el deodată. Altfel pierdem cina. Nu-i destul pentru normă. Și, luînd un pietroi din cenușă, îl băgă în sac.

— Acolo nu-l mai dezleagă, zise el încruntat. Așa ajunge pentru normă.

Mă ridicai de jos, împrăștiaai gătejele aprinse și trăsei cu picioarele zăpadă pe jăratecul rămas. Lemnele sfîrșiau, focul se stihse, se făcu deodată frig și-mi detei seama că era aproape seară. Camaradul meu mă ajută să iau sacul în spinare. Mă clătinam sub povară.

— Trage-l de-a tîrîita, îmi spuse el. Doar îl duci la vale, nu la deal.

Abia mai ajunseserăm la timp ca să ne primim supa și ceaiul. Fiind vorba de o muncă ușoară, nu se dădea și felul doi.

PROCURORUL VERDE

E suficientă trecerea la o altă scară pentru ca toate noțiunile omenești, păstrîndu-și configurația grafică și fonică, succesiunea știută de litere și sonori, să cuprindă și ceva în plus, ceva care „pe continent” n-are nume. Aici operează alte criterii, altele sînt obiceiurile, uzanțele: s-a schimbat sensul fiecărui cuvînt.

În cazul cînd lexicul obișnuit nu poate exprima un fapt, o stare de spirit sau o idee inedite, ia naștere un cuvînt nou, împrumutat din argoul

borfașilor, legislatori ai gustului și modei în Nordul Extrem.

Printr-o metamorfoză semantică trec nu numai noțiuni ca Dragoste, Familie, Onoare, Muncă, Virtute, Viciu, Crimă, dar și cuvinte aparținând prin excelență acestei lumi, născute în interiorul ei, cum ar fi, de exemplu, *Evadare*...

Citeam în adolescență diverse relatări privind evadarea lui Kropotkin din fortăreața Petropavlovsk. O caleașcă trasă la porțile închisorii, o cucoană în travesti așteptînd pe pernele trăsuriî cu pistolul în mînă, numărul știut de pași pînă la garda de la ieșire, fuga deținutului printre gloanțele trase de santinele, trapul zgometos al calului pe caldarîmul de piatră — a fost o evadare clasică, fără nici o îndoială.

Am citit mai tîrziu amintirile unor deportați care evadaseră din Iakuția, și anume din Verhoiansk, și am rămas profund dezamăgit. Iarnă, caii înhămați nu alături, ci unul după altul ca în *Fata căpitanului*, sosirea la gară, biletele cumpărate la casă... Nu puteam înțelege de ce o asemenea acțiune purta numele de evadare. Evadările de acest tip erau cunoscute pe vremuri sub numele de „deplasare neautorizată de la locul de reședință“, formulare care exprima mai exact, după mine, esența chestiunii, decît romanticul cuvînt „evadare“.

Nici chiar evadarea *eseristului* Zenzinov¹ din golful Providenie, cînd un iaht american s-a apropiat de barca de pescuit a fugarului și l-a luat

¹ Vladimir Zenzinov (1880—1953) a fost unul din conducătorii Partidului socialist revoluționar, închis și deportat de mai multe ori. Evenimentul evocat s-a petrecut în 1907.

la bord, nu are aerul unei evadări autentice, așa cum a fost cea a lui Kropotkin.

Cazuri de evadare au fost tot timpul foarte multe în Kolîma, dar toate au sîrșit prost.

Explicația trebuie căutată în particularitățile acestei aspre regiuni polare, unde guvernul țarist nu s-a încumetat să instaleze vreodată deținuți, așa cum a făcut-o în Sahalin, în vederea „amenajării” și a „colonizării” ținutului.

Distanța în verste pînă „pe continent” era de ordinul miilor — aceasta prin vacuumul taigalei, traiectul cel mai scurt : de la coloniile exploatareilor aurifere ale Dalstroiei pînă la Aldan erau în jur de o mie de kilometri de taiga compactă.

E adevărat că înspre America distanțele erau sensibil mai scurte : strîmtoarea Bering n-are mai mult de o sută și ceva de kilometri în punctul cel mai îngust, dar acolo paza, completată și cu unitățile de grăniceri, era absolut impenetrabilă.

Prima țință de atins era deci Iakutskul, de unde drumul putea continua fie cu cai, fie pe fluviu (liniile aviatice încă nu existau, și chiar dacă ar fi existat, a ține sub pază sigură niște avioane nu era o problemă).

Se înțelege de la sine că iarna nu se evadează. A-și petrece iarna undeva sub un acoperiș, unde există o sobă de tuci, este visul cel mai scump al oricărui deținut. Și nu numai al lui.

Captivitatea devine insuportabilă primăvara : situația e aceeași pretutindeni și oricînd. Acestui factor „meteorologic” natural, acționînd extrem de imperativ în planul vieții afective a omului, i se adaugă raționamentul, rezultat al unei reci operațiuni logice. Călătoria prin taiga e posibilă numai vara cînd, dacă se termină proviziile de

alimente, se poate trăi cu iarbă, cu ciuperci, cu fructe pădurețe, cu rădăcini, cînd lichenul de tundră — hrana renului — poate fi pisat și consumat sub formă de turte, cînd se pot prinde șoa-reci de cîmp, *burunduci*, veverițe, stăncuțe de cedru, iepuri...

Oricît ar fi de reci nopțile de vară în Nord, în țara înghețului veșnic, un om cu experiență și le poate petrece stînd culcat pe o stîncă, fără riscul de a răci. El va avea grijă să-și schimbe la timp poziția de pe o parte pe alta, să nu adoarmă pe spate, să-și facă un așternut de iarbă sau de crengi...

E imposibil a evada din Kolîma. Amplasarea lagărelor a fost făcută într-un mod genial. Și totuși, puterea iluziei, a unei iluzii plătite cu zile grele de carceră, cu sporirea anilor de detenție, cu bătăi, cu foame și uneori cu moartea, este considerabilă și aici, ca oriunde și oricînd.

Cazuri de evadare sînt foarte multe. Abia se acoperă de smarald mugurii zadelor, că fugarii și pornesc la drum.

Aproape totdeauna e vorba de novici aflați în primul an de detenție, în ale căror inimi n-au fost ucise încă libertatea și mîndria și a căror putere de judecată încă n-a realizat condițiile Extremului Nord, total deosebite de lumea „continentală“ cunoscută pînă acum. Novicii se simt jigniți pînă în adîncul sufletului de ceea ce văd : maltratări, suplicii, batjocură, siluire a omului... Novicii evadează : unii mai bine, alții mai prost, dar toți o sfîrșesc la fel. Unii sînt prinși după două zile, alții după o săptămînă, după două săptămîni... Peregrinările fugarilor „pe traseu“ (expresia se va lămuri mai încolo) nu țin mai mult.

Efectivul imens al unităților de pază a lagărelor și „operativiștii”¹ cu miile lor de cîini cio-bănești, la care se adaugă detașamentele de grăniceri și cele ale unei întregi armate desfășurate în Kolîma, a cărei denumire de „regimentul kolîmian” nu face decît să-i mascheze prezența, sînt forțe suficiente pentru ca prinderea evadaților potențialii să atingă proporția de sută la sută.

Și atunci cum sînt, totuși, posibile evadările? N-ar fi mai simplu ca forțele operative să fie re-partizate direct la pază, să se ocupe de păzirea și nu de prinderea oamenilor?

Considerente de ordin economic demonstrează că statului îi revine mai ieftin întreținerea unui efectiv de „vînători de capete”, decît a unor unități de pază supradimensionate, de tip penitenciar. A împiedica evadarea ca atare e un lucru extrem de dificil. Inutilă se dovedește a fi și gigantica rețea de informatori recrutați chiar dintre deținuți și răsplătiți de conducere cu țigări ieftine și supliment de hrană.

Aici e vorba de psihicul uman, de meandrele și ungherele lui ascunse. Cine anume, cînd și de ce se decide să evadeze, iată lucruri imposibil de ghicit. Evenimentul ca atare dezmente în întregime toate presuposițiile.

Desigur, există niște măsuri „profilactice” care se iau în această privință: arestări, recludiune în zonele disciplinare — aceste închisori în închisori — mutarea „suspecților” dintr-un loc în altul și multe asemenea acțiuni îndelung experimentate; ele s-ar putea să determine întrucîtva

¹ Componenti ai unor comandouri operaționale, dispuse mai ales pe șoseaua ce traversează Kolîma și depinzînd de autoritățile poliției politice.

micșorarea numărului de evadări, care ar fi și mai multe în absența zonelor disciplinare dispuse în adîncul taigalei și solid păzite de un mare număr de gardieni.

Se înregistrează, totuși, evadări și din zonele disciplinare, în timp ce din secțiile nepăzite nimeni nu încearcă să fugă. Într-un lagăr nimic nu e de mirare. Sînt de amintit aici cuvintele lui Stendhal din *Mănăstirea din Parma*, după care „mai puțin îi stă temnicerului gîndul la chei, decît întemnițatului la zăbrele”. observație fină, exactă și justă.

*Hei, Kolîma, Kolîma,
Planetă bizară.
Nouă luni de iarnă,
Numai trei de vară.*

Așa stînd lucrurile, cum se apropie primăvara, încep pregătirile : unitățile operaționale și cele de pază își sporesc efectivele de oameni și cîini, intensificînd dresajul unora și instruirea celorlalți. Pregătiri fac și deținuții : se ascund cutii de conserve și pesmeți, se aleg partenerii...

Există un singur caz de evadare clasică din Kolîma, riguros gîndită și pregătită, cu talent și pe îndelete pusă în aplicare. E tocmai excepția care confirmă regula. Dar și în această evadare era ceva care scîrțîia, rămăsese un flecușteț, o neînsemnată scăpare, infimă la prima vedere, care a dus la prinderea fugarului după nici mai mult, nici mai puțin decît doi ani. Probabil că amorul propriu al unor Vidocq și Lecoq fusese zgîndărit în așa hal, încît pentru rezolvarea acestei afaceri se concentrară mult mai multă atenție, forțe și resurse decît în cazurile curente.

Ceea ce e curios e că omul care evadase, folosind pentru aceasta o energie și o ingeniozitate de-a dreptul fantastice, nu era nicidecum un deținut politic și nici borfaș, specializat în afaceri de acest gen, ci un ins condamnat la zece ani pentru delapidare de bani publici.

Lucrul e de înțeles. Evadarea unui deținut politic este totdeauna în dependență de starea de spirit din „libertate“, așa cum și o grevă a foamei în închisoare e eficientă în funcție de relațiile cu aceeași „libertate“. Cel ce evadează trebuie să știe bine și din timp de ce evadează și încotro se îndreaptă. Care din politicii anului 1937 putea răspunde la aceste întrebări? Cei care au nimerit întâmplător între politici nu fug din închisoare. Ei ar fi putut merge acasă, între ai lor sau la prieteni, dar în treizeci și opt aceasta ar fi însemnat să supună valului represiv pe toți cei cu care și-ar fi încrucișat privirile pe stradă.

În cazul dat consecințele nu se limitează la o condamnare pe cincisprezece sau douăzeci de ani. A pune în primejdie viața celor apropiați și a cunoștințelor, iată singurul rezultat posibil al evadării unui deținut politic. Fiindcă trebuie să-i fi dat adăpost cineva, să-l fi ascuns, să-l fi ajutat. Astfel de oameni nu existau printre politicii anului 1938.

În rarele cazuri de revenire după ispășirea pedepsei, cea care verifica prima actele celui întors din lagăr era propria soție. Ea se asigura de corectitudinea și legalitatea lor, după care dădea fuga la miliție, la întrecere cu responsabilul cărții de imobil, ca să anunțe autorităților întoarcerea soțului.

Cazurile inocenților implicați întâmplător într-o afacere de acest gen erau soluționate într-un mod cât se poate de simplu. În locul unei admonestări, a unui avertisment, ei erau supuși torturii, după care li se pronunța sentința : zece sau douăzeci de ani fie de „lagăr depărtat“, fie de muncă silnică, fie de închisoare. Tot ce le mai rămânea era să moară. Și mureau, nevoind nici să audă măcar de evadare, mureau descoperind a nu se știe câta oară o calitate națională : capacitatea de răbdare, glorificată încă de Tiutcev și scoasă în evidență ulterior, fără nici o jenă, de politicieni de toată mîna.

Borfașii nu fugeau pentru că nu credeau în reușita evadării, nu credeau că se poate ajunge „pe continent“. În plus, oamenii din aparatul lagărelor și al miliției judiciare sînt niște inși foarte versați, care îi recunosc pe borfași printr-un soi de al șaselea simț ; ei susțin că aceștia poartă ceva în genul unui stigmat al lui Cain, imposibil de ascuns. Cea mai elocventă ilustrare a realității unui asemenea simț a oferit-o cazul unui evadat vinovat de tîlhărie și omor, căutat peste o lună pe drumurile Kolîmei, de oameni care primiseră ordin de a trage îndată ce-l vor recunoaște.

Pe o șosea, în apropierea unei stații de benzină, *operaționalul* Sevastianov opri un necunoscut îmbrăcat cu un cojoc de oaie ; cînd acela se întoarse, Sevastianov îl împușcă drept în frunte. Deși atunci îl vedea prima dată pe borfașul evadat, deși acela era îmbrăcat gros — lucrurile se petreceau iarna — și în ciuda faptului că semnalele care i se dăduseră erau cât se poate de comune. Doar nu era să examineze tatuajele fiecărui trecător), iar fotografia banditului era ștersă

și de proastă calitate), intuiția nu l-a înșelat, totuși, pe Sevastianov.

Împușcatului îi căzu o carabină de sub pulpa-na cojocului, iar într-unul din buzunare se constată că avea un browning.

Acte avea mai mult decît suficiente.

Cum trebuie prețuită o concluzie atît de energică, trasă de semnalul șoptit de „cel de al șaselea simț“ ? Încă o clipă, și împușcatul ar fi fost Sevastianov.

Dar dacă ar fi ucis un nevinovat ?

Borfașii nu erau în stare să evadeze „pe continent“ și nici nu doreau. Cîntărind toate motivele care pledau pentru și împotriva, lumea criminală decise să nu riște, preferînd să se limiteze la încercarea de a-și gospodări soarta în noul mediu; ceea ce era un lucru înțelept, fără îndoială. Condamnaților pentru delikte penale evadarea de aici le apărea ca o aventură prea temerară, ca un risc inutil.

Atunci cine sînt cei care evadează ? Țăranul ? Preotul ? Cunosc un singur caz de evadare a unui preot, dar trebuie să precizez că faptul se întîmpla înainte de întîlnirea dintre patriarhul Serghie și Bullitt¹, cînd celui dintîi ambasador american îi fuseseră înmîinate personal liste complete cu numele preoților ortodocși care erau deportați sau executau pedepse cu închisoarea pe tot teritoriul Uniunii Sovietice. Cu celulele închisorii Butirka făcuse cunoștință chiar patriarhul Serghie, pe vremea cînd păstorea ca mitropolit. Du-

¹ Întîlnirea dintre capul Bisericii ortodoxe ruse și ambasadorul William Bullitt a avut loc după stabilirea relațiilor diplomatice între SUA și URSS (1934).

pă demersul lui Roosevelt, toți slujitorii bisericii aflați în detenție sau deportare au fost eliberați pînă la unul. Se contura un „concordat“ cu Biserica, extrem de necesar, dată fiind apropierea războiului.

Condamnatul de drept comun : corupătorul de minore, delapidatorul, șperțarul, ucigașul ? Dar pentru toți aceștia evadarea n-avea nici un sens. Durata condamnării lor, „sorocul“ după expresia lui Dostoievski, de regulă nu era mare, iar în detenție se bucurau de cele mai diverse avantaje : ei lucrau la „servicii“, în administrația lagărului și în general în toate funcțiile „privilegiate“. Erau bine remunerați și, ceea ce era lucrul cel mai important, la întoarcerea acasă, în satele sau orașele lor, erau primiți cu cea mai mare amabilitate. Și nu pentru că această amabilitate ar ține de firea rușilor ca popor, gata de a compătimi cu „cei oropsiți“ : compasiunea față de „cei oropsiți“ a intrat de mult în domeniul tradiției, devenind o frumoasă legendă. Vremurile s-au schimbat. Măreța operă de disciplinare a societății i-a obișnuit pe oameni să ciulească urechea la ce zice „puterea“ despre un lucru sau altul. Și cum contingentul respectiv nu dădea bătaie de cap conducerii, atitudinea față de cei care îl compuneau putea fi și cît se poate de binevoitoare. Ura era rezervată „troțkiștilor“, „dușmanilor poporului“.

Mai era o cauză, și ea importantă, a indiferenței populare față de cei reveniți din detenție. Atîta lume zăcea prin închisori, încît e puțin probabil să fi existat măcar o singură familie în toată țara care să nu aibă rude sau prieteni printre victimele persecuției și represiunii. După sabotori și diversioniști a venit rîndul chiaburilor, după

chiaburi al „troțkiștilor“, după troțkiști“ al celor cu nume german. Puțin a lipsit pînă să fie declarată o cruciadă împotriva evreilor.

Toate acestea i-au împins pe oameni în brațele celei mai mari indiferențe și au cultivat în rîndurile poporului o atitudine de totală nepăsare față de cei marcați de atingerea cu oricare din paragrafele Codului penal.

Dacă pe vremuri omul care făcuse pușcărie stîrnea, întors în satul lui, fie o rezervă circumspectă, ostilitate sau dispreț, fie compasiune — vizibilă sau nemărturisită — acum cei aflați în această situație nu mai erau obiectul atenției. Izolarea morală a „purtătorilor de stigmat“, a celor reveniți de la munca silnică a încetat de mult să mai existe.

Oamenii care se întorceau din închisoare — cu condiția ca întoarcerea lor să fi fost decisă de autorități — erau întâmpinați în modul cel mai cordial cu putință. În tot cazul, orice soldătoi vinovat de a fi sedus și contaminat de sifilis o minoră putea conta, după executarea pedepsei, pe o deplină libertate „spirituală“ în chiar acel mediu unde ieșise din făgașul prevederilor Codului penal.

Un rol în crearea acestei situații, și nu dintre cele mai mici, l-a avut prezentarea și dezbateră noțiunilor juridice într-o formă literaturizată. Din nu se știe ce rațiuni, teoria dreptului fusese lăsată pe mîna unor scriitori și autori de teatru. Această în timp ce realitatea practică din închisori și lagăre rămînea în continuare o carte ferecată cu șapte peceti ; din rapoartele de serviciu nu se trăgeau în nici un fel niște concluzii serioase, bazate pe niște principii...

Și atunci de ce ar fi evadat din lagăre nepoliticii? Ei nici nu evadau, lăsându-se cu deplină încredere în grija autorităților.

Cu atât mai mare a fost uimirea produsă de evadarea lui Pavel Mihailovici Krivoșei.

Indesat și scund, cu picioarele scurte, cu gîtul voinic și rumen pierzându-se și făcînd una cu ceafa, Pavel Mihailovici părea că-și îndreptățește numele ¹.

Inginer chimist la o uzină din Harkov, el vorbea curent cîteva limbi străine, era un om citit, cunoscător în ale picturii și sculpturii și poseda o bogată colecție de obiecte de artă.

Figură nu de rînd a „intelectualității tehnice” din Ucraina, inginerul Krivoșei nu era membru de partid și avea un dispreț imens pentru toți cei preocupați de chestiuni politice, indiferent de culoare. Deștept, abil, fusese educat de mic în cultul pasionat nu al cîștigului material — ar fi fost prea vulgar și neinteligent pentru Krivoșei — ci al unei vieți de huzur, așa cum o înțelegea el. Aceasta însemna tihnă, artă, voluptate... Satisfacțiile spirituale nu erau pe gustul lui. Educația, un bogat bagaj de cunoștințe, la care se adăuga lipsa grijilor pentru ziua de mîine, îi deschideau mari posibilități de satisfacere a oricăror capricii și pofte, indiferent cît de ciudate sau joase ar fi fost.

Pavel Mihailovici ajunsese a se familiariza cu pictura printr-un efort de voință: ținea să se distingă în lumea cunoscătorilor și amatorilor de artă. Autoritatea de care se bucura în acest domeniu îl făcea invulnerabil la eventualele ironii pe seama reputației lui de bărbat egal de receptiv la

¹ La origine o poreclă, numele de Krivoșei poate fi tradus aproximativ prin *gît sucit*.

farmecele ambelor sexe. Altfel pictura îi vorbea prea puțin și nici nu-i trezea un interes mai profund, deși se considera obligat să se refere în aprecierile lui pînă și la sala pătrată a Luvrului.

La fel se întîmpla și cu cărțile. Citea de preferință în franceză sau engleză, dar mai mult pentru antrenament lingvistic: literatura ca atare nu-i interesa în mod deosebit și o putea întinde la nesfîrșit cu lectura unui roman, din care parcurgea cîte o pagină înainte de a adormi. Era imposibil de crezut că ar exista pe lume vreo carte care să-l țină pe Pavel Mihailovici treaz pînă în zori. Somnul și-l respecta cu sfințenie și nici un roman polițist nu l-ar fi putut face să renunțe la programul lui atît de echilibrat.

În muzică era cu totul profan. Ureche muzicală n-avea, iar de teoria lui Blok asupra muzicii¹ nu auzise măcar. Dar Krivoșei înțelesese de mult că lipsa urechii muzicale „nu e, un păcat, ci un ghinion“ și se resemnase cu acest gînd. Oricum, putea asculta cu răbdare pînă la capăt o fugă sau o sonată și era în stare să felicite pe cel, sau mai degrabă pe cea care o interpretase.

Avea o sănătate de fier și o construcție de picnic, cu oarecare tendință spre obezitate, dar în lagăr această primejdie nu-l păștea.

Era născut în 1900.

Purta ochelari cu ramă de baga; alteleori un *pince-nez* cu lentile rotunde.

¹ Autorul are în vedere probabil cele cîteva pagini din *Carnetul de note* 26 (1909) și din *Jurnal* (1919), unde sînt schițate elementele unei teorii a muzicii, concepute — în spiritul simbolismului rus — ca „trup spiritual al universului“.

Măsurat și lent în gesturi, cu fruntea lui boltită și mărită printr-un început de chelie, Pavel Mihailovici Krivoșei era o figură impunătoare. Era, probabil, și un calcul la mijloc: manierele afectate produceau impresie asupra mai-marilor lagărului și puteau să-i facă viața mai ușoară.

Străin de artă, imun la trăirea estetică proprie creatorului său receptorului, Krivoșei se realizase ca amator și colecționar. Era o îndeletnicire căreia i se dedicase cu toată pasiunea, ea fiind și profitabilă, și interesantă, pe lângă că îi oferea posibilitatea stabilirii de noi relații. În sfârșit, un asemenea *hobby* dădea un aer de distincție înclinației spre luxură a personajului.

Leafa de inginer — „retribuția specială“ a vremii — se dovedi a fi insuficientă pentru traiul pe picior al lui Pavel Krivoșei, colecționar de artă.

Trebuia să facă rost de bani, și faptul că sursa vizată aparținea statului nu-i putea sta în cale hotărîtului Pavel Mihailovici.

A fost condamnat la moarte prin împușcare, sancțiune comutată în zece ani de muncă silnică, enorm de mult pentru prima jumătate a deceniului patru. Înseamnă că fuseseră delapidate niște milioane. Averea i-a fost confiscată și vîndută la licitație, final care nu constituia, desigur, o surpriză pentru Pavel Mihailovici. De mirare ar fi fost să nu fi reușit să pună bine cîteva sute de mii. Riscul nu era mare și calculul simplu. Beneficiind de reduceri ca un nepolitic ce era, deci „prieten al poporului“, sau chiar de vreo amnistie, lui Krivoșei i se deschidea perspectiva de a executa jumătate din pedeapsă, dacă nu chiar mai puțin, după care n-avea decît să-și pape banii puși deoparte.

Numai că, după cîtva timp de detenție într-un lagăr „de pe continent“, Krivoșei, ca unul ce era condamnat pe termen lung, a fost mutat în Kolima. Aceasta i-a încurcat socotelile. E adevărat că toate calculele lui legate de categoria penală în care intra, ca și de manierele lui de boier se dovediră riguros exacte: Krivoșei n-a trudit o singură zi în abataj, la rînd cu ceilalți. La puțin timp după sosire, a fost trimis să lucreze în specialitate, ca inginer chimist în raionul carbonifer Arkagalinsk.

Acestea se întîmplau pe vremea cînd aurul faimos al Ceai-Urinskului încă nu fusese descoperit și pe locul numeroaselor colonii cu mii de locuitori se întindea încă taigaua cu zadele ei bătrîne și cu plopii ei de vîrsta a șase veacuri. Se întîmpla pe vremea cînd nimeni încă nu se gîndea că resursele de aur nativ ale văii At-Ureahsk pot fi epuizate sau depășite și viața nu începuse încă să se deplaseze spre Nord-Vest, în direcția Oimeakonului, polul frigului în acea perioadă. Se mai lucra la vechile exploatări pe cale de secătuire și se mai descopereau unele zăcămintे noi. Mineritul stătea sub semnul provizoratului.

Cărbunele de la Arkagala — viitorul bazin al Arkagalinskului — era avanpostul căutătorilor de aur și al viitoarei baze de combustibil a ținutului. Totul se mișca în jurul unei mici galerii de extracție în care, dacă te urcai pe șine puteai ajunge cu mîna la „acoperiș“, adică la plafonul celei galerii săpate economicos — „ca în taiga“, cum spuneau oameni direcției — cu munca brațelor purtătoare de tîrnăcop și lopată, ca toate miile de verste ale drumurilor din Kolima acelor vremuri. Toate erau făcute cu brațele, drumuri

și exploatare aurifere ; singurul sol al „mecanizării“ era „mașina OSO patentată : două mînere și-o roată“¹.

Munca deținuților era ieftină.

Echipele de prospectare geologică mai întîr-ziau încă împotmolite pe coclaurii auriferi ai Sumanului și ai At-Ureahului superior.

Dar itinerarele geologilor — și Krivoșei își dădea perfect de bine seama de acest lucru — urmau să atingă împrejurimile Arkagalei și să înainteze mai departe, spre Iakutsk. După geologi urmau să vină dulgherii, minerii, unitățile militare de pază...

Nu era timp de pierdut.

Trecură cîteva luni și sosi la Arkagala soția lui Pavel Mihailovici. Ea venise de la Harkov nu pentru vorbitor, ci pur și simplu ca să-și urmeze bărbatul, cum o făcuseră cîndva soțiile curajoase ale decembriștilor. Soția lui Krivoșei nu era nici prima, nici ultima dintre „eroinele ruse“ : un numele ca acela al Fainei Rabinovici era bine cunoscut în Kolima. Numai că Faina Rabinovici era un geolog cu totul remarcabil. Destinul ei a fost unul de excepție.

Soțiile care-și urmau bărbații se condamnau de bună voie la frig, la supliciile fără sfîrșit ale unei peregrinări pe urma soților, mereu mutați dintr-un loc în altul ; ele trebuiau să renunțe la locul de muncă găsit cu dificultate și să se deplaseze printr-un ținut în care călătoria e plină

¹ Denumirea ironică a roabei, OSO fiind Consfătuirea Specială, instituție afiliată OGPU, cu atribuții și drepturi similare cu ale troicăi, între care și acela de a pronunța condamnări administrative — în absența acuzatului și fără procedură judiciară — la muncă silnică pe diverse termene sau la moarte.

de riscuri pentru o femeie, ea putînd deveni victima violului, a jafului, a batjocurii... Dar chiar necălătorind, pe fiecare din aceste martire le aşteptau asaltul şi avansurile grobiene ale oamenilor din conducere, începînd cu cei mai de sus şi sfîrşind cu ultimul soldat din escortă, care a început să prindă gustul vieţii din Kolîma. Perspectiva de a nimeri în plasa întinsă de un burlac beţiv era soarta rezervată oricărei femei, fără excepţie, iar dacă unei deţinute i se comanda scurt „dezbracă-te şi culcă-te !“, fără nici o gargară prealabilă de genul ba că Puşkin, ba că Shakespeare, dar cu posibilitatea în schimb a garnisirii cu un sifilis, apoi tratamentul aplicat soţilor de deţinuţi era încă şi mai lipsit de fasoane. Fiindcă violarea unei deţinute putea fi oricînd urmată de neplăceri dacă intervenea un denunţ, fie al unui prieten sau al unui rival, fie al unui subaltern sau al unui superior, în timp ce pentru „relaţii intime“ cu soţia unui deţinut politic, persoană juridică independentă, un articol de cod potrivit era exclus să se poată găsi.

Lucrul cel mai grav era însă că toată călătoria pe o distanţă de treisprezece mii de verste se dovedea a fi fost inutilă pentru o asemenea biată femeie, fiindcă nu era lăsată să-şi vadă soţul, iar promisiunile de aprobare a vorbitorului se transformau în instrumente menite a-i frînge rezistenţa.

Unele femei veneau înarmate cu aprobare dată de Moscova pentru cîte o întrevvedere pe lună, cu condiţia unei comportări ireproşabile din partea deţinutului şi a îndeplinirii normelor de producţie. Totul, bineînţeles, fără dreptul de a pe-

trece noaptea împreună cu soțul și obligatoriu în prezența comandantului lagărului.

O soție nu izbutea aproape niciodată să se angajeze în localitatea unde soțul ei își ispășea pedeapsa. Iar dacă, în ciuda tuturor așteptărilor, reușea să-și găsească un loc de muncă în apropierea soțului ei, acesta era imediat transferat în altă parte. Nu era vorba de un mod de a se distra al șefilor, ci de executarea unei instrucțiuni de serviciu. Și „ordinul e ordin“. Era o eventualitate pe care Moscova nu o scăpase din vedere.

Soția nu reușea să facă să-i parvină soțului alimente de nici un fel: existau și aici ordine, norme, condiționări de rezultatele în muncă și de conduită.

Să-i trimită pîine prin soldații din escortă? Aceștia se temeau, n-aveau voie. Prin comandant? Comandantul era de acord, dar cerea plata în natură. Bani nu primea, avea cît să arunce cu ei pe fereastră, nu degeaba depășea planul, ceea ce înseamnă că primea salariul cvadruplu. Pe deasupra, e greu de crezut că femeile din această categorie dispun de atîta bani cît să poată da șperț, ținînd seama mai ales de tarifele practicate în Kolîma. Iată în ce situație fără ieșire se găseau nevestele deținuților. Dacă mai era vorba și de cineva al cărei soț era „dușman al poporului“, atunci se renunța definitiv la ultima urmă de jenă: orice insultă la adresa ei era considerată un merit și un fapt lăudabil, o manifestare notată în orice caz pozitiv din punct de vedere politic.

Multe dintre soțiile deținuților veneau cu angajare pe o durată de trei ani; odată căzute în această capcană, erau nevoite să aștepte un vapor în direcție inversă. Cele tari sufletește — neuitînd

că aveau nevoie de mai multă forță decât soții lor deținuți — rezistau pînă la termenul prevăzut în contract și plecau îndărăt fără să-și fi văzut bărbații. Cele slabe, amintindu-și de persecuțiile îndurate „pe continent“ și temîndu-se să se întoarcă acolo, se adaptau climatului de dezmaț, beție, chefuri și bani mulți, se recăsătoreau o dată și încă o dată, nemaipăsîndu-le nici de bărbatul deținut, nici de ele însele.

Cum era de așteptat, soția lui Pavel Mihailovici Krivoșei nu găsi de lucru la Arkagala, drept care plecă după cîtva timp la Magadan, capitala ținutului. Acolo se angajă ca ajutor de contabil — Anghelina Grigorievna n-avea nici o calificare profesională, fusese tot timpul casnică — și își găsi și un ungher de locuit într-o baracă pentru familisti, amenajată cu pereți despărțitori. Se stabili deci la Magadan, unde viața era oricum mai ușoară decât la Arkagala, în plină taiga.

Pe aceeași stradă cu baraca unde se instalase Anghelina Grigorievna — de altfel la această stradă se reducea aproape tot Magadanul — își avea sediul și secția de urmărire și anchetă. Comandan-tul acestei instituții primi într-o bună zi o comunicare de la Arkagala, transmisă prin fir secret: „A evadat deținutul Krivoșei Pavel Mihailovici, anul nașterii 1900, înălțimea 1,68, executînd o condamnare la 10 ani, nr. de dosar...”

S-a crezut o vreme că evadatul e în Magadan, ascuns de soția lui. Aceasta fu arestată, dar anchetatorii nu obținură de la ea nimic. Da, a fost, l-a văzut și a plecat: acum lucrează la Magadan. Supravegherea îndelungată, filajul nu dădură nici un rezultat. Fu întărit controlul vaselor

care plecau, al avioanelor gata de decolare, dar totul era degeaba : nu se găsi nici urmă de evadat.

Krivoșei mergea în acest timp în direcția opusă mării și se îndrepta spre Iakutsk. Pornise la drum aproape cu mîna goală. Tot ce avea cu el era un impermeabil de foaie de cort, un ciocan de geolog, cîțiva saci de voiaj cu puține probe de rocă, o provizie de chibrituri și o sumă de bani, încolo nimic.

Înainta fără fereală și grabă, pe cărările unor cai de povară, pe potecile cîndurilor de reni ; ținea marginea și nu se afunda în taiga cînd dădea de vreo tabără sau așezare oarecare, iar nopțile și le petrecea totdeauna sub un acoperiș : o colibă, un cort, o casă de birne... În primul sat mai mare de iakuți pe care-l întîlni în drum, angajă cîțiva muncitori care-i săpau, după cum le indica el, puțuri sau șanțuri de explorare, adică făceau exact munca pe care-o mai făcuseră și pînă atunci, la cererea unor geologi adevărați. Tehnic vorbind, știa tot ce trebuia să știe cineva care colectează probe de rocă : Arkagala, unde stătuse aproape un an, era punctul cel mai avansat unde-și așezau tabăra permanentă numeroase expediții de geologi, și Krivoșei fusese atent la ce făceau, la felul cum se purtau. Mișcările stăpînite, ochelarii cu ramă de бага, faptul că era totdeauna proaspăt bărbierit și cu unghiile îngrijite, totul la el inspira o încredere fără margini.

Krivoșei părea să aibă timp destul. Își înne-grea filele caietului cu semne misterioase, asemănătoare oarecum cu ceea ce notau geologii în jurnalele lor de campanie. Grăbindu-se încet, el înainta decis spre Iakutsk.

Uneori revenea, devia, zăbovea : o cereau „planul de prospectare a bazinului râului Reabovo“, nevoia unui plus de verosimilitate, grija ștergerii urmelor. Krivoșei avea nervi de oțel, iar surîsul amabil al sanguinicului nu-i pierea de pe chip.

Traversă cu bine lanțul de munți Iablonovii. Trecuse o lună de la plecare și îl însoțeau doi iakuți care îi cărau ranițele cu „specimene“, repartizați de un colhoz pentru această importantă sarcină de stat.

Se apropiau de Iakustk. Ajuns în oraș, se duse la gara fluvială, își depuse pietrele la bagaje, apoi se îndreptă spre sediul direcției geologice locale, unde solicită ca valoroasele colete să-i fie trimise la Moscova, pe adresa Academiei. Odată reglată această chestiune, Pavel Mihailovici descinse la baia publică, trecu pe la frizer, își cumpără un costum de stofă a-ntîia, cîteva cămăși colorate, lenjerie și, îngrijit pieptănat, cu surîsul lui amabil se înfățișă la cea mai înaltă instanță științifică locală.

Care înaltă instanță îi rezervă o primire foarte binevoitoare. Poliglotismul lui Krivoșei își făcea efectul.

Intuind în vizitator pe intelectualul de elită, specie despre care nu s-ar putea spune că abunda în Iakutskul acelei vremi, directorul centrului de cercetări științifice îl rugă pe Krivoșei să mai rămînă în oraș în calitate de invitat. Drept răspuns la tentativa de refuz a lui Pavel Mihailovici, care prețuia că trebuie să ajungă cît mai repede la Moscova, directorul se angajă să se ocupe el de călătoria acestuia pînă la Vladivostok, pe cheltuiala statului. Krivoșei îi mulțumi în termeni rezervați, fără să renunțe la aerul lui demn. Di-

rectorul avea planurile lui în legătură cu prezența lui Pavel Mihailovici.

— N-o să refuzați, desigur, stimate coleg, îi zise el cu o voce insinuantă, să țineți două sau trei conferințe pentru cercetătorii noștri... A, pe o temă la alegere, bineînțeles. Ceva în legătură cu rezervele de cărbuni din Podișul central iakut, ce ziceți ?

Krivoșei simți un gol în stomac.

— Cum să nu, cu mare plăcere. În limitele admise, ca să zic așa. Înțelegeți că datele, fără aprobarea Moscovei...

Și aici Krivoșei lăsa să-i scape câteva complimente la adresa capacităților științifice ale orașului.

Nici un anchetator nu i-ar fi întins o cursă mai vicleană decît o făcea acest profesor iakut, care proceda așa din simpatie pentru omul de știință pe care-l avea ca musafir, cucerit de alura lui, de ochelarii cu ramă de baga, ca și mînat de dorința de a-și servi cît mai bine ținutul natal.

Avu loc deci conferința, și încă în fața unui public destul de numeros. Surizător, conferențiarul cită din Shakespeare în original, făcînd ceva desene pe tablă, menționă o droaie de nume străine.

— Mare lucru nu e de capul moscoviților ăstora, observă la bufet vecinul de scaun al profesorului iakut. Cîtă geologie ne-a fost servită știe în fond și un elev de treapta a doua. Și analizele alea chimice, ce legătură aveau cu geologia ? Numai ochelarii-s de el !

— Ei, nici chiar așa, îi răspunse profesorul încruntîndu-și sprîncenele. Totul e de mare utilitate și colegului nostru din capitală nu i se poate ne-

ga talentul de 'a expune pe înțelesul tuturor. Trebuie să-i propunem să-și prezinte comunicarea și în fața studenților.

— Poate cel mult în fața celor din anul întâi, continuă s-o țină pe-a lui vecinul profesorului.

— Lăsați, vă rog. La urma urmelor ne face un serviciu benevol, din pură amabilitate. Și-apoi, cazul de dar...

Krivoșei acceptă cu plăcere să-și repete prelegerea. Fu ascultată cu unanimitate de interes și apreciată favorabil de auditori.

Oaspetele moscovit plecă spre Irkutsk, transportul lui fiind asigurat prin grija instituțiilor științifice iakute. Cît privește colecția lui — cîteva lădițe pline cu pietre — aceasta fusese trimisă deja. La Irkutsk, „conducătorul expediției geologice“ reuși să expedieze aceste pietre prin poștă, la Moscova, pe adresa Academiei de științe, unde ajunseră cu bine și fură lăsate să zacă mai mulți ani într-un depozit, ele fiind partea vizibilă a unui mister al vieții științifice pe care nu izbuti nimeni să-l dezlege. Se presupunea că misterioasa colecție, trimisă de un geolog nebun care-și uitase cunoștințele de specialitate și propriul nume, ascunde cine știe ce tragedie petrecută în zona de dincolo de Cercul polar și nedezvăluită încă.

— Lucrul cel mai extraordinar, avea să spună Krivoșei, este că pe tot parcursul călătoriei mele de aproape trei luni nimeni și nicăieri — nici la sovietele aglomerărilor de nomazi, nici la instituții științifice serioase — nu mi-a cerut vreun act. Acte aveam eu, dar n-a fost nevoie să le arăt nicăieri, niciodată.

La Harkov, firește, Krivoșei n-a găsit că era cazul să-și facă apariția. S-a stabilit la Mariupol,

unde și-a cumpărat casă și s-a angajat prezentînd niște acte false.

După exact doi ani, cînd ar fi trebuit să aniverseze debutul campaniei sale, Krivoșei fu arestat și tradus în fața judecății. Condamnat la alți zece ani de lagăr, fu trimis să-și ispășească pedeapsa în aceeași Kolîma.

Neglijarea cărui amănunt a dus în cele din urmă la eșecul acestei acțiuni prodigioase și cu adevărat eroice, care cerea o rezistență extraordinară, suplețe a gîndirii, robustețe fizică, într-un cuvînt prezența simultană a tuturor calităților omenești ?

Evadarea lui Krivoșei a fost o întreprindere unică în felul ei, prin modul minuțios în care a fost pregătită, prin ideea ei de mare finețe și profunzime, prin calculul psihologic pe care se baza.

Evadarea aceasta a fost ieșită din comun prin numărul mic de persoane care au luat parte la organizarea ei. Tocmai aceasta era o garanție a succesului acțiunii puse la cale.

Evadarea aceasta a fost remarcabilă și fiindcă cel care s-a angajat în luptă directă cu mașinaria de stat — cu miile de oameni înarmați cu puști, într-un ținut unde cealdonii¹ și iakuții știau că pentru fiecare evadat primesc cîte o jumătate de pud de făină albă (tarif stabilit pe vremea țarilor și confirmat prin lege și ulterior) — era un solitar ; obligat să vadă pe bună dreptate în orice ființă întîlnită în cale un denunțător sau un laș, el a luptat, s-a bătut și a învins !

¹ Nume generic folosit pentru aborigenii de diverse etnii — altele decît cea iakută — care populează regiunile din nord-estul Siberiei.

Și atunci unde a fost, totuși, fisura care a dus la eșuarea acestei acțiuni strălucit concepute și admirabil puse în practică ?

Soția lui Krivoșei a fost reținută în Nord. Nu i s-a aprobat să plece „pe continent“, actele necesare eliberându-se de aceeași instituție care se ocupa și de soțul ei.

Lucrul era previzibil de altfel, și ea se puse pe așteptat. Lunile treceau una după alta și Anghelina Grigorievna era refuzată în continuare, fără să i se spună motivul. Ea încercă atunci să plece din cealaltă extremitate a Kolîmei, cu avionul, urmînd să survoleze aceleași rîuri cu defileurile lor din taiga, pe unde trecuse cu cîteva luni în urmă soțul ei : fu, bineînțeles, refuzată și acolo. Era închisă într-o enormă pușcărie de piatră care ocupa a opta parte din teritoriul Uniunii Sovietice, și n-avea scăpare.

Era femeie, o obosise lupta fără sfîrșit cu cineva pe care nu-l putea vedea la față, cu cineva care era mult mai puternic decît ea, mai puternic și mai viclean.

Banii cu care venise se terminaseră — viața în Nord era scumpă : la piața din Magadan un măr se vindea cu o sută de ruble. Anghelina Grigorievna intrase în slujbă, dar cum i se aplica tariful local, altul decît cel rezervat angajaților cu contract „de pe continent“, primea un salariu care se deosebea prea puțin de ceea ce se plătea în regiunea Harkov.

Soțul ei avea o vorbă : „Războiul îl cîștigă cel care are nervii mai tari“¹. În albele nopți polare,

¹ Afirmația îi aparține mareșalului Hindenburg (1847—1934) și a fost făcută în 1914, cu referire directă la războiul cu Rusia.

cînd somnul o ocolea, Anghelina Grigorievna repeta adesea în șoaptă aceste cuvinte ale generalului german. Simțea că nervii încep să-i cedeze. O chinuia această albă muțenie a naturii, zidul de netrecut al indiferenței omenеști, totala incertitudine și teama, teama pentru soarta bărbatului ei, care putea pur și simplu să fi murit de foame pe drum. Puteau să-l fi ucis alți evadați, să-l fi împușcat soldații din unitățile de intervenție operativă și numai semnele că ea și viața ei personală era obiectul unei obsedante atenții din partea Instituției o făceau să conchidă cu ușurare că soțul ei n-a fost prins, că e în urmărire și că deci suferințele ei nu sînt zadarnice.

Ar fi vrut să se poată încrede în cineva, care să fie în stare să o înțeleagă, să-i dat un sfat, ei, care cunoștea atît de puțin Extremul Nord. Voia să scape de acea teribilă povară care-i stătea pe inimă, povară ce părea că devine tot mai grea cu fiecare zi, cu fiecare ceas.

Dar în cine ar fi putut avea încredere ? În fiecare om Anghelina Grigorievna vedea, simțea un spion, un denunțător, un ins pus să o observe, și intuiția nu o înșela : toate persoanele care o cunoșteau — în toate așezările și orașele din Kolima — fuseseră convocate și prevenite de Instituție. Toate cunoștințele ei îi așteptau într-o pîndă încordată confidențele.

După o așteptare de un an, ea făcu cîteva încercări de a lua legătura prin poștă cu prieteni și cunoștințe din Harkov. Toate scrisorile ei fură copiate și trimise Instituției din Harkov.

Trecu și al doilea an. Ajunsă acum în pragul mizeriei, aproape deznădăjduită, știind doar că soțul ei trăiește, Anghelina Grigorievna încercă să

ia legătura cu el scriindu-i mai multe scrisori și expediindu-le în toate orașele mari cu mențiunea post-restant.

Răspunsul nu întârzie. El veni sub forma unui mandat poștal, urmat de altele. Nu erau bani mulți: cîte cinci sute, cîte opt sute de ruble în fiecare lună, provenind din localități diferite, de la persoane diferite. Krivoșei era prea dibaci ca să-i trimită banii din Mariupol, iar Instituția prea experimentată ca să nu priceapă acest lucru. Hărțile care se scot pe masă în cazuri de acest fel, pentru notarea pe ele a „operațiilor de luptă“, seamănă cu hărțile militare de stat major. Pe o asemenea hartă fură înfipite stegulețe, niciodată două în același loc, în punctele de unde i se expediau bani destinatei din Extremul Nord, indicînd mai multe gări de cale ferată situate la nord și nu departe de Mariupol. Urma acum ca, printr-un supliment de investigație, să se facă lista persoanelor care s-au stabilit în ultimii doi ani cu domiciliul permanent în Mariupol, să se confrunte fotografii...

Așa s-a ajuns la arestarea lui Pavel Krivoșei. Soția lui i-a fost un ajutor curajos și fidel. Ea a fost cea care-i adusese la Arkagala actele și banii — peste cincizeci de mii de ruble.

Îndată după arestarea lui Krivoșei, ea primi aprobarea de plecare. Extenuată și moral, și fizic, Anghelina Ivanovna părăsi Kolima cu primul vapor.

În ce-l privește pe Krivoșei, el execută și cea de a doua condamnare, ca șef al laboratorului de chimie al spitalului pentru deținuți, bucurîndu-se de mici favoruri din partea conducerii. Nutrea aceleași sentimente de teamă și dispreț față de po-

litici ca și înainte, era extrem de rezervat și prudent în discuții, ferindu-se și de umbra unui cuvânt în doi peri. Teamă aceasta și extrema circumspecție se hrăneau dintr-un alt sol decât în cazul lașului de toate zilele, toate astea lui Krivoșei nu-i spuneau nimic, tot ce era „politic“ nu-l interesa : știind că tocmai acesta e tipul de „criminală“ care se plătește cel mai scump în lagăr, el nu voia să-și sacrifice pacea de fiecare zi, liniștea lui strict materială, la care ținea atît de mult.

Krivoșei își avea și locuința în laborator, și nu în baracă, excepții de acest gen făcîndu-se pentru anumiți deținuți privilegiați. Ea se reducea la un pat de cazarmă curat întreținut și adăpostit în spatele dulapurilor cu tot felul de baze și acizi. Circulau zvonuri în legătură cu vizitele pe care le primea : se pare că avea niște pretenții cu totul neobișnuite de vreme ce pînă și Sonecika, curviștină de Irkutsk „gata la orice“, a putut rămîne interzisă în fața aptitudinilor și tehnicilor, speciale ale lui Pavel Mihailovici în acest domeniu. Dar nu bag mîna în foc pentru asta, puteau fi la mijloc și niște bîrfe de lagăr.

Ceea ce e cert e că erau destule femei între angajatele libere care ar fi dorit să intre în combinație cu Pavel Mihailovici, bărbat în floarea vîrstei. Dar deținutul Krivoșei, om prudent și cu voință de fier, descuraja scurt toate generoasele avansuri care îl vizau. Nu voia complicațiile unei legături nelegitime, prea riscante și comportînd sancțiuni extrem de dure. El voia liniște.

Pavel Mihailovici își primea cu regularitate retribuția lui, așa mizeră cum era, și după cîțiva ani se eliberă, fără dreptul de a părăsi Kolima. Lucrul nu era de natură a-l face să-și piardă stă-

pînirea de sine. Ce se putu constata a doua zi după eliberare fu că Pavel Mihailovici avea un superb costum de haine, precum și un impermeabil de import și o admirabilă pălărie de fetru.

Fu încadrat în specialitatea lui de inginer chimist, la una din uzinele locului — și era într-adevăr un tehnician de înaltă clasă. După o săptămînă de la angajare, obținut un scurt concediu „pentru interese de familie“, cum se menționa în permis.

— ???

— Mă duc să-mi caut perechea, fu răspunsul lui, însoțit de o schiță de surîs. La tîrgul de fete din sovhozul Elghen. Vreau să mă însor.

Se întoarse în aceeași seară, în tovărășia unei femei.

Nu departe de sovhozul Elghen — sovhoz la care lucrează numai femei — e o stație de benzină la marginea coloniei, în plin cîmp. În jurul ei zac risipite butoaie de benzină, printre pîlcuri de arin și de răchită roșie. Aici se adună seara toate femeile din sovhoz, foste deținute. „Mirii“ vin cu mașinile — și ei foști deținuți în căutarea unei companii. Preliminariile decurg în mare viteză, ca toate pe acest pămînt al Kolîmei (afară de anii de lagăr), și mașinile fac drumul îndărăt, aducîndu-i pe însurăței. Cînd se simte nevoia unei cunoașteri mai aprofundate, aceasta are loc între tufe din apropiere, suficient de înalte și dese.

Iarna cunoștințele de acest fel se leagă în interiorul micilor căsuțe din marginea așezării. Atunci operația ia, desigur, mai mult timp decît în lunile de vară.

— Și Anghelina Grigorievna ? Ce face ?

— Nu ne mai scriem.

Că era adevărat sau nu, nu era o chestiune cu care merita să-ți bați capul. Krivoșei ar fi putut răspunde cu acea minunată replică de lagăr : nu crezi ? Ia-o ca pe-un basm !

Pe vremuri, în cel de-al treilea deceniu, „în zarea-nneguratei tinereți“ a întreprinderilor de muncă forțată, în puținele „zone“ existente, numite pe-atunci lagăre de concentrare, cazurile de evadare nu erau în general pedepsite cu noi ani de detenție — era ca și cum nici n-ar fi fost considerate delictе. Părea un lucru firesc ca un om arestat, un deținut să trebuiască să fugă, iar paznicii să trebuiască să-l prindă ; totul ținea de o relație perfect motivată și legitimă între două grupuri de oameni, știind fiecare de-o parte și de alta a zăbrelelor închisorii, zăbrele care îi țineau legați pe unii de ceilalți. Erau vremuri romantice. Cînd, pentru a-l cita pe Musset, „viitorul încă nu venise, iar trecutul nu mai exista“. Să fi trecut ani de cînd atamanul Krasnov era eliberat pe cuvînt de onoare¹ ? Parcă a fost ieri. Principalul e însă că aceea era o vreme cînd nu fuseseră puse încă la încercare limitele pînă la care poate merge răbdarea rusului, nu fuseseră încă lărgite pînă la infinit, cum avea să se întîmple în cea de a doua jumătate a deceniului patru.

Încă nu se redactase, nu ieșise încă noul cod din 1926, cu faimosul lui articol 16 („în conformitate cu“) și articolul 35, cel care a dat nume

¹ Generalul Krasnov fusese făcut prizonier în a doua jumătate a lunii noiembrie 1917, după eșecul încercării de a ocupa, în fruntea unei armate de cazaci, Petrogradul revoluționar.

și profil unei întregi categorii sociale : „treizeci-și-cinciștii“.

Primele lagăre au fost așezate pe o temelie juridică laxă. Era în funcționarea lor multă improvizatie, adică și mult din ceea ce se numește obiceiul casei. Vestitul Kurilka de la Solovețk, care-i puneă pe deținuți să stea în pielea goală pe niște buturugi în taiga — „la țințari“ — era, desigur, un empiric. Dar empirismul vieții de lagăr și al rînduielilor din lagăre era unul singeros : experiențele se făceau pe oameni, pe material viu. Conducerea superioară putea aproba experimentul unui Kurilka oarecare, și atunci acțiunile erau trecute în tablele legii vieții de lagăr, în instrucțiuni, în ordine, în indicații. Dar experimentul putea fi dezavuat, și atunci Kurilka ajungea el însuși în fața tribunalului. E de adăugat că pe atunci nu se dădeau pedepse pe durate lungi. La Solovețk, în toată secția a IV-a erau numai doi deținuți cu condamnări de zece ani, și erau arătați cu degetul, ca niște celebriități. Unul era fostul colonel de jandarmi Rudenko, iar celălalt Margeanov, ofițer din armata lui Kappel¹. O condamnare de cinci ani era considerată severă, majoritatea pedepselor oscilînd între doi și trei ani.

Aceasta era deci perioada, anterioară începutului deceniului patru, cînd pentru evadare nu se dădea un spor de pedeapsă. Ai evadat ? Înseamnă că ai avut noroc. Te-au prins viu ? Iar ai avut noroc. Căci nu prea des se întîmpla ca un evadat să fie prins viu : mirosul singelui omenesc îi întărita și mai mult pe soldați împotriva celui e-

¹ Generalul Vladimir Kappel (1883—1920) a luat parte la războiul civil, fiind unul din comandanții armatei lui Kolceak.

vadat. Deținutul se temea pentru viața lui mai ales în timpul deplasărilor, în punctele de tranzit, când un cuvînt imprudent adresat unui soldat din escortă îl putea trimite pe lumea cealaltă, „în lună“. În aceste situații regulamentele sînt mult mai stricte și soldaților li se trec multe cu vederea. La mutarea dintr-un loc în altul, deținutii cereau superiorilor lagărului să li se lege mîinile la spate pe tot parcursul drumului, în aceasta ei văzînd un soi de garanție că vor rămîne în viață, că nu se va întîmpla să fie „dați la scăzămînt“, că nu vor exista procese-verbale în care să figureze sacramentală formulă „împușcat în timpul încercării de evadare“.

În toate cazurile de acest fel anchetele se făceau de mîntuială și, dacă soldatul din escortă care împușcase un deținut era suficient de isteț ca să tragă încă o dată, în aer însă, ieșea totdeauna cu fața curată, fiindcă în instrucțiuni se prevedea un foc de avertisment înainte de a trage direct în cel ce evadase.

La Vișera, la secția a IV-a — filiala din Urali a lagărelor solovetkiene — de evadații prinși se ocupa, ieșindu-le înainte, comandantul lagărului, Nesterov, un om îndesat și robust, cu brațele lungi, albe și atît de împăroșat pe degetele groase și scurte încît nu te-ai fi mirat să-i vezi și palmele înnegrite de păr des.

Murdari, flămînzi, bătuți, obosiți, acoperiți din cap pînă-n picioare de colbul cenușiu al drumului, evadații erau trîniți la picioarele lui Nesterov.

— Hai, vino mai aproape, hai !

Fugarul se apropia.

— Vasăzică ți s-a făcut de plimbare ! Bună treabă, bună treabă !

— Iertați-mă, Ivan Spiridonîci !

— Te iert, răspundea solemn Nesterov, cu vocea lui cîntată. Eu te iert. Statul nu te iartă...

Ochii lui deveneau tulburi, albul lor era invadat de o rețea de vinișoare roșii. Vocea însă îi rămînea aceeași : binevoitoare, blajină.

— Ai de ales, adăuga fără grabă Nesterov : izolatorul sau scatoalca...

— Scatoalca, Ivan Spiridonîci.

Și pumnul păros al lui Nesterov se repezea fulgerător spre fața celui prins, și pe norocosul evadat îl vedeai aruncat cît colo, ștergîndu-se de sînge și scuipîndu-și dinții scoși.

— Marș în baracă !

Ivan Spiridonîci doboră la pămînt pe oricine dintr-o singură lovitură — dintr-o „scatoalcă“ ; îi mersese vestea și se mîndrea cu asta.

În pagubă nu rămînea nici deținutul : cu „scatoalca“ lui Ivan Spiridonîci, conturile evadării erau considerate încheiate.

Dacă însă fugarul nu voia ca afacerea să fie soluționată amiabil și insista să primească o sancțiune oficială, să răspundă conform legii, atunci îl aștepta izolatorul lagărului, o încăpere cu podea de metal, în care timpul petrecut — o lună, două sau trei — cu rația de carceră i se părea evadafului o pedeapsă mult mai rea decît nesteroviana scatoalcă.

Așadar, dacă evadatul scăpa cu viață, fuga lui nu comporta nici un fel de consecințe din cale afară de neplăcute, atîta doar că la trierile pentru eliberare sau pentru „degrevări“ fostul evadat nu putea conta pe vreo prioritate.

Odată cu proiiferarea lagărelor, a crescut și numărul cazurilor de evadare. Întărirea numerică a unităților pe pază nu era o soluție : totul era

prea costisitor, pe lângă faptul că și pe atunci se găseau prea puțini amatori dispuși să intre în serviciul de pază al lagărelor.

Problema responsabilităților pentru evadări se rezolva într-un mod nesatisfăcător și lipsit de seriozitate, oarecum pueril.

În curînd veniră noi instrucțiuni de la Moscova, din lectura cărora se află că zilele petrecute de evadat în afara lagărului, ca și zilele cît a fost ținut la carceră pentru încercarea de evadare, nu mai intrau în calculul pedepsei primite inițial.

Acest ordin a stîrnit o mare nemulțumire în sectoarele de evidență ale lagărului: era nevoie de mărirea statului de funcționari, nemaivorbînd de faptul că niște calcule aritmetice atît de complicate îi depășeau uneori pe cei care lucrau în sectoarele respective.

Ordinul fu pus în aplicare și citit la apeluri întregului corp al deținuților.

El nu i-a speriat însă, vai, pe viitorii candidați la evadare.

În micile rapoarte ale comandanților de companii rubrica „evadați” creștea mereu și directorul lagărului, citind situațiile cotidiene, arăta tot mai posomorît cu fiecare zi care trecea.

Cînd evadă favoritul lui, pe nume Kapitonov, care făcea parte din orchestra de suflători, după ce-și mai și atîrnase cornetul cu pistoane de un ciot al celui dintîi pin întîlnit în cale — Kapitonov ieșise din lagăr ținînd în mînă sclipitorul instrument ca pe un bilet de voie — directorul își pierdu cumpătul de tot.

Spre sfîrșitul toamnei fură împușcați trei evadați. Din dispoziția directorului, trupurile lor fu-

ră expuse timp de trei zile la poarta lagărului, pe unde ieșeau la muncă toți deținuții. Dar nici această măsură severă, neoficială n-a pus capăt, nici n-a redus cazurile de evadare.

Toate acestea se întâmplau la finele deceniului trei. Au urmat „reeducarea“, Canalul Marea-Albă—Marea Baltică. Lagărele de concentrare primară denumirea de lagăre „de reeducare prin muncă“, numărul deținuților crescuseră brusc la sute de mii, evadarea era tratată acum ca un delict de sine stătător — și sancționată ca atare: în codul din 1926 figura un articol, 82, care prevedea suplimentarea cu un an a condamnării inițiale.

Toate acestea se întâmplau „pe continent“, și nu în Kolîma, unde lagărul exista din 1932, dar problema evadaților apărură abia în 1938. Începînd din acest an, sancțiunile deveniră mai aspre: „termenul“ fu ridicat la nu mai puțin de trei ani.

De ce în Kolîma perioada 1932—1937 nu intră în analele evadărilor? Era perioada cînd lucra acolo Eduard Petrovici Berzin. Prim conducător și întemeietor al Kolîmei, cu drepturi de instanță supremă în ținut, pe linie de partid, de stat și sindicală, împușcat în 1938 și reabilitat în 1965, fost secretar al lui Dzerjinski, fost comandant al diviziei de pușcași letoni, omul care a demascat faimosul complot al lui Lockhart¹, Eduard Petrovici Berzin a încercat — și a reușit — să soluționeze problema colonizării aceluia ținut aspru con-

¹ Agentul oficios al Marii Britanii la Moscova a fost acuzat de a fi organizat, împreună cu alți diplomați, dezordini și rebeliuni în cîteva orașe și provincii, precum și de a fi luat parte la pregătirea unor încercări de asasinare a cîtorva conducători ai statului (între care Lenin). Complotul a fost descoperit în august 1918.

comitent cu cea a „reeducării” și izolării. Un sistem de calculare a timpului de detenție care permitea unor condamnați la zece ani să-și poată ispăși pedeapsa în doi-trei ani. O hrană excelentă, îmbrăcăminte, ziua de muncă de patru până la șase ore iarna și de zece vara, o remunerație fabuloasă care le îngăduia deținuților să-și ajute familiile și să se întoarcă „pe continent”, după executarea pedepsei, ca niște oameni avuți. Eduard Petrovici nu credea în „reeducarea” borfașilor, cunoscând prea bine acest instabil și netrebnic material uman. În primii ani hoții ajungeau greu în Kolîma, dar cei care izbuteau să ajungă acolo nu regretau pe urmă.

Cimitirele erau atât de puține în acea vreme încât s-ar fi putut crede că în Kolîma nu se cunoștea moartea.

Cît despre evadare, nu evada nimeni: ar fi fost o absurditate, o prostie...

Acei puțini ani au constituit epoca de aur a Kolîmei, despre care vorbea cu atîta indignare Nikolai Ivanovici Ejov, cel demascat apoi ca spion și într-adevăr dușman al poporului. Aceasta se întîmpla la una din sesiunile Comitetului Executiv Central al URSS, cu puțin înainte de declararea „ejovismului”.

În anul 1938 Kolîma a fost transformată în lagăr pentru recidiviști și „troțkiști”. Au început condamnările la trei ani pentru evadare.

— Bine, dar cum ați evadat? Doar n-aveați nici hartă, nici busolă.

— Uite-așa! Am evadat, și gata. Aleksandr ne-a promis că ne scoate...

Eram împreună la un punct de tranzit, în aşteptare. Fugarii ghinionişti erau trei : Nikolai Karev, un tânăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, fost ziarist la Leningrad, Feodor Vasiliev, contabil din Rostov, de aceeaşi vîrstă cu primul, şi kamceadalul Aleksandr Kotelnikov. Aborigen kollîmian, kamceadal de neam şi *kaiur* de profesie — *kaiurul* fiind cel ce conduce o sanie trasă de reni — Kotelnikov jefuise un transport militar şi îşi ispăşea condamnarea oarecum la el acasă. Avea vreo cincizeci de ani, ori poate mai mult : la iakuţi, ciukoţi, kamceadali, evenci e greu să le stabileşti vîrsta din ochi. Kotlenikov vorbea bine ruseşte, atîta doar că nu putea să-l pronunţe pe „ş“, pe care-l înlocuia cu „s“, aşa cum fac toţi vorbitorii idiomurilor existente în Peninsula Ciukotă. Ştia de Puşkin, de Nekrasov, fusese la Habarovsk ; într-un cuvînt, era un om care avea experienţa drumurilor lungi, dar firea lui era cea a unui romantic : avea în ochi o licărire prea tinerească, chiar de copil.

El era acela deci care se angajase să-i scoată din locul de detenţie pe noii, pe tinerii săi prieteni.

— Eu am spus lor, mai aproape America, America mergem, dar ei vrut continent, am dus pe ei continent. Trebuia găsit ciukoţi, ciukoţi nomad. Aici au fost ciukoţi, dar cînd a venit rusul la ei, ciukoţi pleacă... N-am găsit pe ei.

Patru zile, atîta merseseră fugarii. Evadaseră la începutul lui septembrie, cu îmbrăcăminte de vară pe ei, încălţaţi cu cizme scurte, siguri că vor ajunge la o tabără de ciukoţi, unde vor găsi, după asigurările lui Kotelnikov, prietenie şi ajutor.

Dar îi prinse ninsoarea, o ninsoare deasă, timpurie. Kotelnikov se duse într-un sat de evenci, să cumpere provizii. Le cumpără, iar spre seară un detașament de *operativnici* îi luă ca din oală.

— Tungusul dușman, trădător, conchise Kotelnikov scuipînd.

Bătrînul *kaiur* se angajase să-i scoată pe Karev și Vasiliev din taiga fără nici o plată. Faptul că i s-au adăugat trei ani la pedeapsă nu-l deranja.

— Vine primăvara, duce pe noi la mina de aur, la muncă. Eu iar fugim.

Ca să le treacă mai repede timpul, îi învăța pe Karev și pe Vasiliev ciukota și kamceadala. Inițiatorul acestei evadări sortite eșecului fusese, nu încăpea îndoială, Karev. "Toată făptura lui, de la ținuta teatrală chiar în aceste condiții de pușcărie și lagăr, pînă la modulațiile vocii catifelate, respira — nu, nici măcar aventurism, ci superficialitate. Pe zi ce trecea, înțelegea tot mai clar lipsa de șansă a unor asemenea tentative, era din ce în ce mai dus pe gînduri și mai slăbit.

Cît despre Vasiliev, acesta era ceea ce se cheamă un bun camarad, gata oricînd să împărtășească aceeași soartă — bună sau rea — cu prietenul său. Evadarea lor avusese loc, cum era de presupus, în primul an de detenție, cînd mai pot exista iluziile și... forța fizică.

Tabără geologică itinerantă. Din bucătăria amenajată într-unul din corturi dispărură într-o noapte albă de vară douăsprezece cutii de conserve de carne. Dispariție cum nu se putea mai misterioasă, ținînd seama de faptul că toți cei patruzeci de muncitori și tehnicieni erau oameni li-

beri, care câștigau destul de bine și era puțin probabil că s-ar fi lăsat ispitiți de niște lucruri care nu le făceau trebuință. Să fi avut un preț fabulos acele conserve, ele nu puteau fi valorificate în pădurea deasă și fără sfârșit. Pentru că nimic nu era clintit din loc în bucătărie, s-a renunțat și la varianta cu ursul. S-ar fi putut crede că totul a fost făcut anume, de vreun dușman al bucătarului, care avea în gestiune produsele alimentare aflate în bucătărie. Acela însă, un om extrem de cumsecade, refuza să admită că printre cei patruzeci de colegi de muncă ar fi vreunul care să-l urască în ascuns și să-i facă un asemenea pocinog. Dar dacă și această ipoteză era neîntemeiată, mai rămânea una singură. Șeful echipei de explorare se hotărî să o verifice. Puse mîna pe singura armă de foc existentă în tabără, luă cu el și doi muncitori mai dezghețați, cărora le dădu cîte un cuțit, și plecă să inspecteze împrejurimile. Tabăra geologilor era așezată într-un fel de groapă, pe țărnul înverzit al unui pîriu. Cîteva strungi înguste, fără nici o urmă de vegetație pe rîpele lor de un sur cafeniu, dădeau spre un mare platou calcaros.

Nu le-a trebuit mult pînă să dezlege misterul. După vreo două ore de urcuș fără grabă, erau pe platou. Unul din muncitori arătă cu mîna: privirea lui ageră reperase la orizont un punct în mișcare. Porniră pe latura unor tufuri instabile, rocă tînără ce nu apucase să se pietrifice, semănînd cu untul, dar grețoasă și sărată la gust. Cei trei înaintau ca printr-o mlaștină, iar cizmele lor, care se așteptau în glodul acela semifluid, de consistența untului, păreau vopsite în alb. Pe margine se mergea mai ușor și după vreun ceas și

jumătate de drum ajunseră la locul cu pricina. Omul avea pe el o scurtă de postav numai zdrențe și niște pantaloni vătuiți, rupți, care nu-i treceau de genunchi. Partea de jos fusese tăiată și transformată în încălțăminte, rupte și ele. Mai înainte își tăiasse mînele scurtei, care îi serviseră o vreme în același scop, pînă se făcuseră ferfeniță. Bocancii lui de piele sau cizmele de gumă, ce-o fi avut, rămăseseră demult o amintire; făcute praf prin pietre și mărăcini, se vede că le abandonase.

Omul era bărbos și pletos, iar paloarea de pe figură era semnul unor chinuri insuportabile. Suferea de o diaree cumplită. Alături, pe niște pietre, avea cutiile de conserve: unsprezece. Una o spărsese și îi devorase conținutul încă ieri, pînă la ultima fărîmă de carne.

Era de o lună pe drum și se învîrtea prin pădure ca un luntraș pe un lac învăluit în ceață. Intenția lui era să ajungă la Magadan, dar se rătăcise, pierduse direcția și mergea la întîmplare, pînă dăduse de tabără, dar aceasta după ce slăbise complet. Se hrănea cu șoareci de cîmp și cu iarbă. Rezistase pînă cu o zi înainte, cînd văzuse ieșind fum. Așteptă pînă seara, cînd luă din bucatărie conservele și niște cutii de chibrituri pe care n-avusese ocazia să le folosească, iar spre dimineață urcă pe platou. Consumă conținutul unei cutii, după care-l apucă o sete îngrozitoare. Gura îi era complet uscată. Coborî la pîriu pe un alt defileu și bău pe săturate din apa rece ca gheața. Acum fața îi era umflată, iar deranjamentul intestinal îl sleise de ultimele puteri.

Era bucuros: călătoria lui lua sfîrșit. Cum, nu-i mai păsa.

La aceeași tabără a mai fost adus un fugar, de data asta de soldații din unitățile de intervenție operativă, care îl prinseseră în taiga. Acesta nu era un oarecare. Evadase împreună cu alții de la o exploatare auriferă din apropiere, după ce jefuiseră și ucisese chiar pe directorul exploatarei. Era ultimul rămas dintr-un grup de zece. Doi fuseseră împușcați, șapte prinși vii, iar acesta fu găsit după trei săptămîni de la evadare. N-avea nimic în picioare, iar tălpile-i erau numai o rană sîngerindă. Timp de o săptămînă, după spusese lui, nu mîncase nimic afară de un peștișor, pentru prinderea căruia, lihnit de foame cum era, i-au trebuit cîteva ceasuri. Obrajii îi erau puhavi, exsangui. Soldații se îngrijeau foarte mult de el, atenți la hrana lui, la sănătate: mobilizaseră pe sanitarul taberei și-i dăduseră ordine severe să se ocupe de prizonier. Acesta a fost ținut trei zile întregi în baia expediției, după care, tuns, ras, spălat și hrănit, fu dus sub escortă la anchetă, al cărei sfîrșit nu putea fi decît unul: împușcarea. Evadatul știa acest lucru, bineînțeles, dar era vorba de un pușcăriaș hîrșit, indiferent, care trecuse de mult acea frontieră a vieții în detenție, dincolo de care oricine devine fatalist și se lasă în voia valurilor. Îi stăteau în doaste tot timpul băieții din *ohrana*, care nu-l lăsau să schimbe cu nimeni un cuvînt. Seara stătea pe un scaun în pridvorul băii și contempla giganticul amurg vișiniu. Văpaia soarelui în declin îi juca în ochi, și ochii lui păreau la rîndul lor că ard. Ca spectacol, era ceva din cale afară de frumos.

Intr-un sat din Kolîma, Orotukan, există un monument ridicat în amintirea Tatianeî Malan-

dina, al cărei nume îl poartă și clubul din localitate. Tatiana Malandina era o „contractuală“ comsomolistă, căzută pe mîna unor criminali evadați. A fost jefuită, violată — făcută poștă, după expresia odioasă a borfașilor — și asasinată la cîteva sute de metri de sat, în taiga. Organele lansară zvonul că ar fi fost ucisă de „troțkiști“. Calomnia era însă atît de imbecilă încît reuși să-l umple de scîrbă și pe unchiul fetei ucise, locotenentul Malandin, care lucra în lagăr și, după moartea nepoatei sale își schimbă radical atitudinea față de bandiți și de ceilalți deținuți, în una de adversitate față de cei dintii și de bunăvoință pentru ceilalți.

Amîndoi acești fugari au fost prinși într-un moment cînd erau sleiți de puteri. Altfel s-au petrecut lucrurile cu evadatul găsit de un grup de muncitori pe o potecă, în apropierea puțurilor de prospectare. Ploua de trei zile fără întrerupere și cîțiva muncitori, după ce-și traseră pe ei costumele de protecție — scurtă și pantaloni — făcute din foaie de cort, se duseră să vadă dacă n-a avut de suferit cumva din cauza ploii un mic cort unde erau instalate bucătăria cu vasele și proviziile și fierăria cu nicovala ei, cu ustensilele de minerit și sculele de foraj. Cortul fusese ridicat pe marginea unui pîrîu, într-un defileu stîncos, la vreo trei kilometri de tabără. Apele de munte se umflă și ies din matca lor cînd plouă și era de așteptat ca ploaia să le fi făcut vreo năzbîtie. Ceea ce văzură însă cei vreo cîțiva oameni îi lăsă cu gîra căscată. Nu mai exista nimic. Fierăria, unde se păstrau toate uneltele necesare unui sector întreg : foreze, perforatoare, tîrnăcoape, lopeți,

sculele de fierărire, nu era nicăieri ; nu mai erau ceaunele, vesela — nu mai era nimic. Defileul nu mai semăna cu ce-a fost ; alți bolovani, aduși acum, luaseră locul celor vechi, mînați de apele înnebunite. Tot ce era acolo fusese împins la vale. Muncitorii porniră pe pîrîu în jos, parcurseră cei vreo șase sau șapte kilometri pînă la vărsarea lui într-un rîușor, dar nu găsiră nici urmă de obiecte de metal. Mult mai tîrziu, după ce apele se retraseră, la gura acestei de-a doua văi, fu găsit pe țărîm, într-o tufă de răchită roșie astupată de nisip, un vas emailat din inventarul cantinei, deformat de pietre, răsucit și stîlcit : era tot ce mai rămăsese în urma furtunii și a puhoiului.

La întoarcere, muncitorii dădură nas în nas cu un individ care avea un rucsac pe umăr, era îmbrăcat într-o pelerină murată de ploaie și purta în picioare niște cizme de pînză impermeabilă.

— Nu cumva-i fi vreun evadat ? îl întrebă Vaska Rîbin, unul din săpătorii expediției.

— Mda, răspunse cu jumătate de gură omul. Sînt ud pînă la piele...

— Hai cu noi, la noi arde focul. Vara, cînd ploua, totdeauna se făcea foc în sobele din cortul cel mare care-i adăpostea pe toți cei patruzeci de muncitori.

Evadatul se descăltă, își atîrnă obielele lîngă una din sobe, scoase o tabacheră de tablă din care presără niște tutun într-un petec de zîar, își răsuci o țigară și o aprinse.

— Dar unde-ai pornit pe ploaia asta ?

— La Magadan.

— Vrei să mănînci ceva ?

— Ce-aveți ?

Supa și arpacașul nu-l tentară pe fugar. Își desfăcu rucsacul și scoase o bucată de salam.

— Păi măi frate, zise Rîbin, tu nu ești un evadat adevărat.

Un muncitor mai în vîrstă, Vasili Kocetov, adjunctul șefului de brigadă, se ridică și se îndreptă spre ieșire.

— Încotro ? il întrebă Rîbin.

— Mă duc să mă p... Și păși peste sîndura pusă drept prag.

Rîbin zîmbi.

— Uite ce e, frăție, îi zise fugarului, acumă adună-ți boarfele și întinde-o ! Ala (Kocetov, adică) s-a dus la șefi. Ca să pună mina pe tine. N-avem soldați, nu te teme, dar ia-o din loc și nu te opri din drum. Uite-aci : ia o pîine și-un pachet de tutun. Ai noroc, parcă s-a mai potolit și ploaia. Ai să vezi un vîrf de deal : ține-o drept într-acolo și n-ai să te rătăcești.

Fără o vorbă, fugarul își înfășură pe picioare obielele încă umede, cu colțurile mai zvîntate pe piele, își trase cizmele, își săltă rucsacul în spate și dus a fost.

Nu trecură zece minute și foaia de pînză care ținea loc de ușă se dădu la o parte și în cort pătrunseră mai-marii expediției : conducătorul de lucrări Kasaev, cu o pușcă de calibru mic pe umăr, doi șefi de lucrări și Kocetov, care venea în urma lor.

Kasaev se opri fără o vorbă, pînă se obișnuiră cu întunericul din cort, apoi aruncă priviri cerce-tătoare în jurul lui. Nimeni nu dădea vreo atenție celor care intraseră. Își vedea fiecare de ale lui : unul dormea, altul își cîrpea hainele, altul cioplea cu briceagul niște figurine misterioase dintr-un

ciot de lemn — îndeletnicire erotică obișnuită — câțiva jucau *bura* cu niște cărți confecționate de ei...

Rîbin punea pe cărbunii aprinși din sobă un vas afumat — o fostă cutie de conserve — cu ceva mîncare gătită de el.

— Unde-i evadatul ? întrebă răstit Kasaev.

— A plecat, răspunse Rîbin liniștit. Și-a luat lucrurile și a plecat. Ce, trebuia să-l țin eu pe loc ?

— Dar era dezbrăcat, strigă Kocetov, se pregătea să se culce.

— Dar tu n-ai ieșit să te p... ? Și-ai luat-o aiurea prin ploaie ?

— Am plecat, zise Kasaev. Și fii atent, Rîbin, că lucrurile nu rămîn așa...

— Ce-o să-mi poți face, îi răspunse Rîbin, apropiindu-se de Kasaev. Să-mi tai capul ? Să mă înjunghii prin somn ? Nu ?

Kasaev și cei doi șefi de lucrări plecară.

Acesta a fost un episod liric în sumbra și monotona povestire consacrată evadaților din Kolîma.

Șeful expediției, alarmat de vizitele dese ale evadaților — trei în cursul unei singure luni — insistă zadarnic pe lângă forurile superioare pentru instalarea unui post operativ alcătuit din soldați înarmați, care să asigure paza taberei. Forurile nu erau de acord cu cheltuieli în plus cînd era vorba de angajații liberi, urmînd ca șeful să facă față situației cu forțe proprii. Și deși pe atunci, în afară de pușca de calibru mic a lui Kasaev, se mai găseau în tabără două arme de vînaătoare cu țeavă dublă și bătaie centrată, care aveau drept cartușe un soi de șrapnele umplute cu bucăți de plumb, în genul celor folosite la urși, era clar pentru toți că ele vor fi de puțin folos la un eventual atac al unor evadați disperați și flămînzi.

Cum însă șeful era un om încercat, în tabără fură ridicate rapid două turele de pază, exact ca acelea care se înalță în colțurile zonelor de lagăr adevărat.

Era un camuflaj ingenios. Falsele turele nu se putea să nu-i convingă pe evadați că tabăra este întărită cu pază militară.

Calculul șefului s-a dovedit a fi corect: evadații nu mai călcară prin această tabără, aflată la numai două sute de kilometri de Magadan.

Cînd activitatea de extracție a „metalului numărul unu“, adică a aurului, se mută în valea Ceai-Urinsk — pe unde trecuse cîndva Krivoșei — cazurile de evadare începură să se numere cu zecile. Aici „continentul“ era mult mai aproape, lucru pe care îl știau însă și autoritățile. Numărul punctelor de observație și al posturilor operative se înmulți peste noapte și vînătoarea de evadați atinse momentul ei de vîrf. Detașamente mobile pieptănau țăigaua și blocau strict posibilitatea oricărei „eliberări pronunțate de procurorul verde“, cum erau numite evadările. „Procurorul verde“ elibera pe tot mai puțini, pînă cînd, în cele din urmă, încetă să mai dea libertate cuiva.

Deținuții prinși erau de regulă împușcați pe loc. La morga din Arkagala zăceau nu puține cadavre care așteptau să fie identificate, adică să vină militarii de la evidență ca să le ia amprente.

Un asemenea post operativ, unde soldații puteau dormi și lua masa — dispuneau adică de o bază — era amplasat în pădure, la zece kilometri de Kadıkcean, localitate vestită prin marele randament al exploatării de cărbune, aflat aci aproape la suprafață, în straturi de 8, 13 și 21 metri grosime.

În vara lui patruzeci acest detașament era condus de un tânăr fruntaș pe nume Postnikov, un băiat care începuse să capete gustul singelui și care-și îndeplinea misiunea cu plăcere, pasiune și zel. El personal prinsese nu mai puțin de cinci evadați, fusese decorat cu nu știu ce medalie și, cum e de rigoare în asemenea cazuri, primise și o gratificație în bani. Suma care se dădea era aceeași și pentru morți și pentru vii, așa că a livra „nevătămat” un deținut prins n-avea nici un sens.

Într-o dimineață palidă de august Postnikov și soldații lui prinseră un evadat căruia îi întinseseră o ambuscadă, în momentul când acesta coborîse în valea unui pîrîiaș. Postnikov trase în el cu pistolul automat și-l ucise. Hotărîră să nu-l mai care pînă în sat și să-l abandoneze acolo în taiga, unde erau destule urme de rîși și de urși. Postnikov îi tăie însă mîinile cu un topor, le puse în sacul personal — era nevoie de ele pentru ca secția de evidență să le poată lua amprente — și porni spre casă să-și scrie raportul despre reușita acțiunii. Care raport fu expediat în aceeași zi printr-unul din soldați, Postnikov dîndu-i liber celuiilalt pînă seara, în cinstea succesului său.

Noaptea însă mortul se sculă și, cu cioatele mîinilor strînse pe piept, ieși din taiga și ajunse cu efort pînă la un cort ocupat de muncitori deținuți. Se opri la intrare cocîrjat, lăsîndu-se cu toată greutatea pe una din ramele ușii, bolborosînd ceva neînțeles. Fața-i era albă ca varul, iar în privirea de fiară hăituită a ochilor neobișnuit de albaștri juca o sclipire de nebunie. Era plin de pete negre de sînge pe pufoaică, pe pantaloni, pe cizmele de cauciuc. Îi dădură să soarbă niște supă

fierbinte, îi înfășurară cumva mâinile acelea de groază în niște cîrpe și porniră cu el spre punctul medical. Dar din căsuța de birne unde era instalat postul operativ se vedeau deja ieșind cîțiva militari — între ei frunțașul Postnikov — care se îndreptau în goană spre cort.

Soldații îl duseră într-o direcție necunoscută — în nici un caz la dispensar sau la spital — și nimeni n-a mai auzit de atunci ceva despre evadatul cu mâinile retezate.

Postnikov și ceilalți soldați din grupa operativă continuară să-și facă treaba lor pînă la venirea zăpezii. În primele zile de ger, cînd acțiunile de cercetare în taiga se împuținară, efectivul acestui post fu scos din Arkagala și mutat în altă parte.

Evadarea este un mare examen la care sînt supuse caracterul, tenacitatea, voința, capacitatea de rezistență fizică și psihică. Cred că nu există iarnă petrecută la pol și nici un fel de altă expediție în vederea căreia selecția tovarășilor de drum să fie mai dificilă decît în cazul unei evadări.

Asta și fiindcă foamea, foamea năpraznică reprezintă o amenințare permanentă pentru cel ce evadează. Și dacă e de înțeles că un deținut care evadează nu se teme de foame, de vreme ce totmai foamea e cea de care fuge, nu e mai puțin adevărat că există o altă primejdie confuză cu care se poate întîlni un fugar: anume aceea de a fi mîncat de propriii lui tovarăși. Desigur, cazurile de canibalism pe parcursul unei evadări sînt rare. Ele există totuși și cred că printre veteranii Kolîmei, printre cei care au făcut zece ani sau mai mult în Extremul Nord, nu există unul care să nu fi întîlnit cazuri de canibalism, să nu

fi dat peste deținuți condamnați tocmai pentru uciderea colegilor de evadare și pentru consumul de carne de om.

În spitalul central pentru deținuți a stat mult timp internat pacientul Soloviov, suferind de osteomielită cronică localizată la un femur. Osteomielita — congestie a măduvei osoase — apăruse ca urmare a unei răni provocate de glonte, rană savant zgîndărită chiar de cel împușcat. Condamnat pentru evadare și canibalism, el își prelungea internarea și povestea bucuros cum, pregătindu-și evadarea cu încă un tovarăș, l-au atras intenționat și pe al treilea, să-l aibă cu ei „la caz de nevoie“.

Au mers mult, cam o lună de zile. După omorîrea celui de al treilea — în parte mâncat, în parte „fript pentru drum“ — cei doi tovarăși se despărțiră și o luară în direcții diferite: fiecare se temea să nu fie ucis de celălalt în timpul nopții.

Se puteau întîlni și alți canibali. Erau oameni ca oricare alții. Canibalul nu poartă stigmatul lui Cain pe frunte și cît timp nu-i cunoști în detaliu biografia, totul e în ordine. Dar chiar cînd afli, faptul nu-ți provoacă repulsie, nu te indignează. Pentru sila și revolta stîrnite de astfel de lucruri, omul nu are capacitate fizică suficientă, îi lipsește organul în care pot fi localizate senzații de o asemenea violență. Pe de altă parte, istoria unor expediții polare normale din vremea noastră nu e scutită de întîmplări similare. Moartea enigmatică a cercetătorului suedez Malmgreen, participant la expediția lui Nobile¹, e încă vie în memoria

¹ E vorba de cea de a doua expediție la Polul Nord a generalului Umberto Nobile (vara 1928), în cursul căreia s-a prăbușit dirijabilul „Italia“. O serie de indicii materiale, ca și mai ales faptul că unul din supraviețuitorii

noastră. Și atunci ce se poate pretinde unei ființe flămânde și hăituite, ajunse jumătate om, jumătate fiară ?

Toate evadările de care am vorbit fac parte din categoria celor în care deținutul are în vedere locul de unde a fost adus, „continentul“, scopul urmărit fiind acela de a se smulge din labela răpace ale taigălei care-l țin strâns și de-a ajunge în Rusia. Toate au același sfârșit : din Extremul Nord nu există scăpare. Pe de o parte deci insuccesul întreprinderilor de acest gen, imposibilitatea oricărei ieșiri, iar pe de alta dorul irepresibil de libertate, aversiunea și repulsia față de munca forțată, lagărul nefiind în stare să cultive alte sentimente în sufletul deținutului. Deasupra porții de intrare a fiecărei zone se poate citi o frază grotescă : „Munca este o chestiune de onoare și glorie, de viteză și eroism“, frază însoțită de numele celui care a emis-o¹. Inscripția a apărut ca urmare a unei circulare speciale și ea figurează obligatoriu în toate lagărele.

Deținutul simte că e condamnat : va trece o lună, vor trece două și va muri, așa cum îi mor sub ochi colegii de detenție. Și dacă oricum va muri, atunci mai bine să moară în libertate și nu în abataj ori într-o groapă, prăbușit de oboseală și foame.

Munca la exploatarea aurifera e mai grea vara decât iarna. Vara au loc lucrările de flotație. Creierul slăbit îi sugerează deținutului o soluție care

grupului a prezentat câteva versiuni contradictorii asupra dispariției lui Finn Malmgreen, au dat naștere bănuielii că meteorologul suedez ar fi fost victima unui asasinat și a unui act de antropofagie.

¹ Formularea îi aparține lui I. V. Stalin.

să-l și ajute să reziste cît ține vara, dar să-i și asigure un sălaș cald la venirea iernii. Așa se ajunge la „plecarea pe gheață“, cum expresiv a fost botezat acest tip de evadare „pe traseu“.

Perechi, sau în grupuri de cîte trei, patru, destinuții se refugiază în munții taigalei și-și găsesc adăpost în vreo peșteră sau în vreun bîrlog de urși, la cîtiva kilometri de traseu, adică de interminabila șosea care traversează toată Kolîma pe o lungime de două mii de kilometri.

Evadații au o rezervă de chibrituri, tutun, provizii alimentare și haine, tot ce au putut agonisi în vederea plecării. Trebuie spus însă că aprovizionarea prealabilă nu reușește aproape niciodată, lucrul putînd trezi bănuieli și compromite planul evadării.

Uneori e jefuit magazinul lagărului în noaptea dinaintea plecării — „prăvălia“, cum i se spune de obicei — și evadații pleacă în munți cu produsele furate. Dar cei mai mulți pleacă fără nimic, contînd pe „ieșirea la pășune“. Nu, nu e vorba de iarbă sau de rădăcini de buruieni, nici de șoareci sau veverițe.

Pe nesfîrșita șosea camioanele circulă zi și noapte. Printre ele, multe cu alimente. Cît țin munții, șoseaua e numai suișuri și coborîșuri, iar pantele sînt urcate cu viteză mică. A te cățăra din mers într-un camion cu făină și a arunca jos un sac sau doi înseamnă a te asigura de hrană pe toată vara. Și se transportă nu numai făină. După primele furturi de acest fel, camioanele — e drept că nu toate — au început să fie însoțite de soldați înarmați.

În afară de jaful practicat deschis la drumul mare, evadații au început să dea tîrcoale prin co-

loniile apropiate de „baza“ lor, sau să prade micile pichete instalate pe parcursul drumului, cu câte doi-trei cantonieri în fiecare.

Cu puțin noroc, evadații din această categorie se întremau peste vară și fizic, și „moral“.

Dacă erau prudenți cu focul, dacă erau suficient de migăloși în a face să dispară urmele incursiunilor lor, dacă, în sfârșit, omul pus de plan-ton era ager și vigilent, evadații o duceau așa pînă toamna tîrziu. Gerul și zăpada îi expulzau din pădurea golașă, inospitalieră. Se desfrunzeau pluta, plopul tremurător, larițele își scuturau în mușchiul rece și năclăit de apă cetina de culoarea ruginii. Evadații nu mai erau în stare să reziste, ieșeau la șosea și se predau la cel mai apropiat post operativ. Erau arestați, judecați — nu totdeauna repede, așa încît iarna avea tot timpul să-și intre în drepturi — primeau încă niște ani în plus, după care îi vedeai salahorind din nou la exploatarea auriferă. Dar acolo (dacă întîmplarea făcea să revină la aceeași exploatare de unde ple-caseră) nu-și mai găseau tovarășii de brigadă din anul precedent : aceia fie că muriseră, fie că fu-seseră vărsați la companiile de invalizi ale celor aflați cu un picior în groapă.

În 1939 au fost create primele unități speciale pentru pâlmașii sleiți de puteri, așa numitele „echipe de recondiționare“ și „puncte de recondiționare“. Toți cei trecuți prin Kolîma își amintesc desigur un distih hazliu, dovadă a faptului că, atîta timp cît nu-și pierde simțul umorului, deținutul rămîne om :

*Întîi PR, apoi ER,
Tăblița la picior și adio !...*

„Tăblița“ era fișa cu numărul dosarului care, înainte de a fi înmormântat, i se lega deținutului de piciorul stâng.

Chiar primind cinci ani în plus (în cazul că anchetatorul nu reușea să-l bage și la jefuirea unui mijloc de transport), deținutul rămânea același, sănătos și în viață. Căci nu era în fond nici o deosebire între o condamnare la cinci ani și una la zece, cincisprezece sau douăzeci de ani, de vreme ce la munca în abataj nu se putea rezista nici cinci ani. La munca în abataj se putea rezista cinci săptămâni.

Evadările „vilegiaturiștilor“ de acest gen deveniră mai frecvente, se înmulțiră cazurile de jaf și omucidere. Dar jafurile și omorurile nu iritau forurile superioare, obișnuite să aibă de a face cu hîrtii și cifre, nu cu oameni vii.

Și cifrele spuneau că valoarea bunurilor furate — căci pierderea de vieți omenești prin asasinare nu intra la socoteală — reprezintă mult mai puțin, incomparabil mai puțin decît costul orelor și al zilelor de muncă pierdute.

Lucrul de care se temeau cel mai mult forurile erau aceste evadări „vilegiaturistice“. Drept urmare, articolul 82 din Codul penal fu uitat, nu se mai apela la el niciodată și evadările începură să fie tratate ca niște delikte împotriva regimului, a conducerii, a statului, ca niște acțiuni politice.

Evadații începură să fie înghesuiți nici mai mult, nici mai puțin decît la articolul cincizeci și opt, împreună cu trădătorii de țară. Și la numitul articol alegerea juriștilor se fixă asupra unui paragraf care fusese folosit înainte în procesul „sa-

botoșilor“ de la Șahti¹. Acesta era paragraful paisprezece din articolul cincizeci și opt, care vorbea de „sabotajul contrarevoluționar“. Evadarea fu echivalată cu refuzul de a munci, refuzul de a munci cu sabotajul contrarevoluționar. Și cazurile de evadare începură a fi judecate tocmai în baza acestui punct și a acestui articol. O condamnare de zece ani era sentința cea mai blândă ce se dădea pentru evadare. Recidiva se pedepsea cu douăzeci și cinci de ani.

Toate acestea n-au speriat pe nimeni și nu se împușinară nici evadările, nici jafurile.

Concomitent cu cele de mai sus, refuzul sau eschivarea de la muncă începură a fi asimilate sabotajului, iar sancțiunile pentru refuzul muncii — cea mai gravă crimă într-un lagăr — devenind din ce în ce mai dure. „Douăzeci și cinci — și cinci interdicție corecțională“ era formula uzuală care figura mulți ani în verdictele pronunțate pentru infracțiunile de refuz sau evadare, în timpul războiului și după.

Particularitățile specifice evadărilor din Koli-ma, care le disting de cele obișnuite, nu fac ca ele să fie mai puțin dificile. Dacă în imensa majoritate a cazurilor e ușor de trecut frontiera ce desparte o evadare de o deplasare neautorizată, dificultățile în schimb cresc cu fiecare zi, cu fiecare oră de înaintare în natura neospitalieră și ostilă față de tot ce e viu a Extremului Nord. Termenele foarte strânse între care se poate evada

¹ Procesul de la Șahti (1928) a fost prima afacere de „sabotaj“ pe scară mare descoperită după războiul civil. Mult popularizată în epocă, ea a fost folosită pentru justificarea dificultăților ivite în industria extracției de cărbune, dar și ca un semnal al înlăturării „vechilor specialiști“ din funcțiile de răspundere.

— am în vedere anotimpurile de aici — impun și graba în preparative, și necesitatea de a înfrunta distanțe mari și dificile în puțină vreme. Nici ursul, nici risul nu reprezintă un pericol pentru evadat. El piere învins de propria neputință în acest ținut mohorât, unde fugarul dispune de extrem de puține mijloace în lupta pentru viață.

Relieful acestor locuri e o sursă de chinuri pentru drumețul care merge pe jos : n-a scăpat bine de un defileu sau de un pas de munte, că trebuie să-l traverseze pe următorul. Urmele de fiare sînt abia vizibile, iar solul acestei păduri rare și diforme a taigalei e un covor de mușchi jilav și instabil. A dormi noaptea fără foc e riscant : frigul care vine din adînc, de la stratul de îngheț veșnic, nu dă voie pietrelor să se încălzească peste zi. Drumul nu oferă nimic în materie de hrană; afară de un lichen uscat — mușchiul renului — din care, mărunțit și amestecat cu făină, se pot face niște turti. A doborî cu bita potîrniche sau stăncuța de cedru e o încercare zădărnice. Ciupercile și fructele de pădure sînt slabă hrană la drum, nemaivorbind de faptul că ele apar la sfîrșitul atît de scurtului anotimp estival. Înseamnă că toată rezerva de hrană trebuie luată la plecare, din lagăr.

Oricît de greu ar fi drumul după evadare, și mai grele sînt pregătirile în vederea ei. Ele pot fi descoperite în orice moment și participanții la tentativă pot fi denunțați de colegii lor de detenție. Pericolul principal îl reprezintă nu paznicii și supraveghetorii, ci propriii lor camarazi, cei care trăiesc aceeași viață cu evadatul potențial și stau

lingă el douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru.

Oricine se pregătește să evadeze știe că tovarășii lui nu numai că nu-l vor ajuta dacă vor observa ceva care să le trezească suspiciunea, dar nici nu vor trece indiferenți pe lângă cele văzute. Cu ultima brumă de putere cîtă i-a rămas, deținutul infometat și extenuat se va tîri pînă la corpul de gardă, ca să raporteze și să-și denunțe colegul. Gestul nu va rămîne nerăsplătit: șeful îi poate oferi niște mahorcă, îi poate spune cîteva cuvinte de apreciere, îi poate mulțumi. Propria lașitate și ticăloșie denunțatorul le va da drept datorie, sau ceva în acest gen. Singurii pe care nu-i va denunța sînt borfașii, de teama unei lovituri de cuțit sau a lațului aruncat în jurul gîtului.

Aproape de neconceput e o evadare în grup, cu mai mult de doi sau trei participanți, dacă nu e vorba de o mișcare spontană și neprevăzută, asemenea unei răzmerițe. Așa ceva nu se poate pregăti, și aceasta din cauza halului de depravare și venalitate în care au fost aduși oamenii ce umplu lagărul, niște lihniți de foame ce se detestă reciproc.

Nu e deloc întîmplător faptul că unica evadare colectivă pregătită care a reușit — indiferent de finalul ei — s-a produs într-o secție a lagărului unde nu existau deținuți cu vechime, care să fi fost intoxicați și corupți de experiența Kolımei, înjosiți de foame, de ger și de bătaie, unde nu existau oameni capabili de a denunța direcției intenția de evadare.

În *America fără etaje*, Ilf și Petrov se referă la pornirea irezistibilă a rusului de a se plînge, ei considerînd-o drept o trăsătură specifică, un ele-

ment definitoriu al caracterului național. Sufărind alterarea operată de oglinda deformantă a vieții de lagăr, această latură specifică își găsește expresia în denunțarea colegilor.

Pot exista și evadări improvizate pe moment, izbucnind ca un element al naturii, ca un foc într-o pădure. Cu atât mai tragică va fi soarta participanților, martori întâmplători și pașnici, antrenați aproape fără voia lor în cascada evenimentelor.

Nici unul din ei n-a văzut pînă acum cît de înșelătoare e toamna în Kolîma, nici unul nu bănuiește măcar că la numai două-trei zile de la declanșarea incendiului purpuriu al frunzelor, al ierbii și copacilor, din înaltul cerului bleu-pal, numai cu o vagă, insesizabilă nuanță mai deschis decît de obicei, poate porni brusc o ninsoare mărunță și rece. Nici unul din fugari nu poate pricepe ce se întâmplă cu jnepenii, de ce și-au așternut dintr-o dată crengile verzi la pămînt și se lipsesc de sol sub ochii lor. Nici de ce a început goana bruscă a peștilor pe pîraie, la vale.

Nici unul nu știe dacă există în taiga așezări omenești. Și ce fel de așezări. Extrem-orientalii, siberienii își pun zadarnic speranța în cunoștințele lor în materie de taiga și în talentul lor de vînători.

Un camion deschis transporta douăzeci și cinci de deținuți spre unul din lagărele „disciplinare“. Era toamna, spre sfîrșit, — una din toamnele de după război. Cu cîteva zeci de kilometri înainte de a ajunge la destinație, deținuții săriră asupra soldaților care-i escortau, îi dezarmară și „evadară“ toți douăzeci și cinci.

Ningea, era o ninsoare înghețată și aspră, iar deținuții n-aveau haine. Cîinii le dădură de urmă rapid, tuturor celor patru grupuri în care se răzletiseră. Cei din primul, singurul înarmat cu puștile luate de la soldații ce-i escortau, fură împușcați pînă la unul. Alte două grupuri au fost capturate în ziua următoare, iar ultimul în cea de a patra. Aceștia din urmă au fost duși direct la spital: toți aveau degerături de gradul patru la mîini și la picioare. Aflate în alianță cu autoritățile, gerul Kolîmei, natura Kolîmei au fost totdeauna dușmani ai fugarului răzleț.

Evadații au zăcut mult timp în spital, într-un salon izolat, cu soldat la ușă (spitalul era pentru deținuți, dar nu făcea parte din categoria spitalelor penitenciar). Tutoor celor cinci a fost nevoie să li se amputeze fie o mîină, fie un picior; doi dintre ei au rămas fără ambele picioare.

Așa înțelege să pedepsească gerul Kolîmei pe novicii grăbiți și naivi.

Toate aceste lucruri îi erau perfect clare locotenent-colonelului Ianovski. Mai exact fostului locotenent-colonel, grad pe care îl avusese pe front, fiindcă aici nu mai era decît deținutul Ianovski, responsabil cultural al unuia din marile despărțăminte ale lagărului. Era vorba de o secție înființată imediat după război și formată numai din nou veniți: persoane vinovate de crime de război, „vlasoviști”¹, prizonieri de război care servi-

¹ Componenti ai armatei generalului sovietic Andrei Vlasov (1900—1946), căzut prizonier în 1942, constituită din foști combatanți ruși care, între detenția în lagărele naziste și lupta alături de Germania împotriva Armatei Roșii, au optat pentru această din urmă soluție. Spre deosebire de prizonierii altor armate, foștii soldați sovietici nu beneficiau în lagăre de asistență Crucii Roșii In-

seră în unități militare germane, „polițai“¹ și locuitori ai unor sate ocupate de germani, suspecți de a fi fost prieteni ai acestora.

Aici erau oameni care aveau în spate experiența războiului, a întâlnirii zilnice cu moartea, a riscului, experiența și priceperea fiarei în lupta pentru supraviețuire, experiența suprimării adversarului.

Aici erau oameni care mai evadaseră din prizonierat : și de la nemți, și de la ruși, și de la englezi... Oameni deprinși să-și joace viața pe o carte, oameni ghiftuiți de modele de îndrăzneală și trecuți prin școala curajului. Cercetași și soldați care fuseseră învățați să ucidă, ei continuau războiul în noile condiții, un război purtat pentru ei înșiși, împotriva statului.

Obișnuite să aibă de a face cu niște „troțkiști“ docili, autoritățile lagărului nu bănuiau că se află în fața unor oameni de acțiune, a unora pentru care ceea ce contează înainte de orice e fapta.

Cu câteva luni înainte de evenimentele despre care va fi vorba, lagărul cu pricina fu vizitat de cineva dintre marii sus-puși. Interesându-se de viața noilor internați și de felul cum muncesc, comandantul respectiv își exprimă insatisfacția în legătură cu activitatea culturală și a celei artistice de amatori, care ar fi lăsat de dorit. Fostul locotenent-colonel Ianovski, responsabil cultural al lagărului, îi raportează respectuos : „Nu fiți îngrijorat, fiindcă tocmai pregătim un spectacol de care se va duce vestea în toată Kolima“.

ternaționale și nici de drepturile prevăzute în Convenția de la Geneva, nesemnată de URSS.

¹ Funcționari ai poliției germane în teritoriile sovietice ocupate, recrutați din rîndul populației locale.

Era o frază foarte pe multe de cuțit, dar nimeni nu i-a dat atenție, cum prevăzuse de altfel Ianovski.

Cît a ținut iarna, în funcțiile de serviciu din lagăr erau treptat împinși și sălțați unul după altul participanții la viitoarea evadare, prevăzută a avea loc odată cu venirea primăverii. Posturile de dispecer, de șef de echipă, de asistent medical, de frizer și de brigadier, toate serviciile din schemă care reveneau în mod obișnuit deținuților ajunseră a fi ocupate de oameni aleși chiar de Ianovski. Erau printre ei piloți, șoferi, cercetași, toți cei ce puteau contribui la succesul unei evadări proiectate cu o cutezanță dusă pînă la sfidare. Fură studiate condițiile Kolîmei, nici unul din părtași nu subaprecia dificultățile și nu-și permiteau o greșală. Scopul era libertatea sau norocul de a muri nu de foame, nu de lovituri și nu pe priciul unei barăci, ci în luptă, cu arma în mînă.

Ianovski înțelegea cît era de important și necesar ca tovarășii lui să-și mențină forma fizică și capacitatea de a rezista, ca și forța morală și spirituală. Cine era în servicii putea mînca aproape pe săturate și nu slăbea.

Și a venit primăvara kolimiană, tăcută ca totdeauna, fără cîntece de păsări și fără un strop de ploaie. Larițele se acoperiră de verdele crud al cetinii tinere, pădurea rară și golașă părea a se îndesi, copacii începură să se înghesuie unii în alții, ascunzînd sub crengile lor oameni și jivine. Veniră iar nopțile albe, mai exact pal-violacee...

Cabina de gardă de la poarta lagărului avea două uși, una spre interior și alta spre exterior : acesta e specificul arhitectonic al construcțiilor de acest gen.

Exact la cinci dimineata se auzi un ciocănit în mica ferestruică a cabinei. Gardianul de serviciu își aruncă privirea spre ochiul de geam : era Soldatov, bucătarul lagărului, care venise după cheia de la dulapul cu alimente, cheie care se păstra în cabina de pază, agățată într-un cui bătut în perete. Era o scenă care se petrecea aidoma de cîteva luni : la cinci fix, în fiecare dimineață, bucătarul venea după cheie. Gardianul trase zăvorul și-i dădu drumul lui Soldatov înăuntru. Al doilea gardian lipsea : ieșise cu puțin timp înainte. Casa unde locuia cu familia se găsea la vreo trei sute de metri de cabină.

Totul fusese calculat, și regizorul privea printr-o mică fereastră începutul actului întii al unui spectacol demult proiectat, observînd cum ceea ce fusese gîndit și repetat imaginar de mii de ori capătă trup viu și sînge.

Bucătarul se apropie de peretele cu cheia, cînd se auzi o nouă bătaie în ferestruică. Gardianul îl cunoștea bine pe cel ce bătea : era deținutul Șevțov, mecanic și maestru armurier, care reparase de nenumărate ori pistoalele automate, puștile și revolverele detașamentului, — era „omul lor“.

În acest moment Soldatov se aruncă în spatele gardianului și îl sugrumă cu ajutorul lui Șevțov, care intrase și el în cabină. Îl dezbrăcară de manta, îi luară cizmele și căciula, apoi îi împinseră cadavrul sub patul de lemn aflat într-un colț al cabinei și mascară locul cu lemne de foc. Soldatov îmbracă uniforma mortului și îi luă locul pe scaun, înarmat cu *naganul*. În acest timp se întoarse al doilea gardian. Pînă să-și cam dea seama ce se întîmplă, fu și el sugrumat. Cu hainele acestuia se îmbracă Șevțov.

În mod neprevăzut, își făcu apariția în cabină soția celui de al doilea gardian, care mergea acasă să-și ia micul dejun. N-o uciseră ; îi puseră un căluș în gură și, cu mâinile și picioarele legate, o înghesuiră lângă cei doi morți.

În acest timp sosi de la lucru schimbul de noapte și soldatul care escorta brigada de muncitori intră în cabină ca să semneze de predarea efectivului. Fu și el ucis. Cei doi aveau acum încă o pușcă și o manta.

Afară, în curte, începuse forfota obișnuită : se făcea schimbul brigăzilor. În acest moment locotenent-colonelul Ianovski luă comanda.

Spațiul din jurul cabinei era ținut sub foc din cele două turnuri de pază ce se înălțau în colțurile cele mai apropiate. În fiecare făcea de santinelă câte un soldat, dar în dimineața tulbure care urma nopții albe, nici unul nu observă nimic suspect pe platforma din apropierea cabinei. Ca totdeauna, gardianul de serviciu deschidea poarta, număra oamenii ; ieșiră doi soldați, cum se întâmpla de fiecare dată, să ia în primire brigada și să o escorteze. De data asta formaseră o brigadă mai mică, numai de zece — nu, de nouă oameni ; și iată-i porniți... Faptul că brigada lăsa drumul și o lua pe scurtătură, nici el nu alarmă santinelele : pe cărarea care trecea pe lângă clădirea detașamentului de pază, gardienii îi mai duseseră și pînă atunci pe palmași, cînd se producea vreo întârziere la efectuarea schimbului.

Brigada ajunse în dreptul detașamentului de pază și soldatul somnoros care făcea de gardă mai avu timp atît : să se întrebe de ce muncitorii sînt escortați pe cărare și merg unul după altul, în șir indian, în loc să fie duși pe drum, în formația

obișnuită. Fu sugrumat și dezarmat, în timp ce „brigada“ se repezea spre piramida de arme, aflate și ele aici, sub ochii soldatului de gardă, în prima jumătate a cazărmii.

Înarmat cu un pistol automat, Ianovski deschise larg ușa încăperii unde dormeau patruzeci de soldați, tineri din serviciul activ care asigurau paza lagărului. O rafală trasă în plafon îi culcă pe toți la podea, pe sub paturi. Predîndu-i arma lui Șevțov, Ianovski ieși în curte, unde camarazii lui începură să îngrămădească alimente, arme și muniție din depozitele sparte ale detașamentului de pază.

Soldații care erau de santinelă în foișoare nu se hotărîră să deschidă focul. După cele spuse de ei mai târziu, vizibilitatea era foarte redusă și le era imposibil să-și dea seama ce se întîmplă la detașamentul de pază. Declarațiilor lor nu li s-a dat crezare și au fost ulterior pedepsiți.

Pregătirile de drum se făcură pe îndelete. Ianovski dădu ordin ca din arme să se ia numai puștile și cartușe, foarte multe cartușe, iar din alimente, numai pesmeți și ciocolată. Infirmierul Nikolski își umplu sacul de prim ajutor cu pachete individuale. Toți se îmbrăcară în uniforme militare noi și-și alese fiecare cizmele pe măsură din magazia detașamentului.

Încă de cînd ieșeau din lagăr în formație de deținuți și puneau stăpînire pe detașament, constatară că nu sînt toți. Lipsea șeful de brigadă Piotr Kuznețov, prieten al locotenent-colonelului Ianovski. El fusese trecut pe neprevăzute în schimbul de noapte, în locul unui șef de echipă care se îmbolnăvisese. Ianovski nu voia să plece fără camaradul cu care trecuse prin multe și împreună cu care făuriseră atîtea planuri.

Trimiseră după el la locul de muncă. Kuznetov veni și se îmbracă în haine militare.

Comandantul detașamentului de pază atacat și directorul lagărului nu ieșiră din locuințele lor decît după ce aflară de la soldații care făceau de planton la fiecare că evadații au părăsit teritoriul lagărului.

Firul de telefon fusese tăiat, așa că vestea evadării izbutiră să o transmită la secția cea mai apropiată abia după ce evadații ieșiseră pe traseu, pe șoseaua principală.

Acolo fugarii opriră primul camion gol. Sub amenințarea revolverului, șoferul părăsi cabina și Kobaridze, pilot de vînătoare, se așeză la volan. Ianovski luă loc lîngă el și desfăcu pe genunchi o hartă luată de la detașamentul de gardă. Înaintau spre Seimcean, aerodromul cel mai apropiat, unde vor captura un avion și — decolarea !

Trecură de al doilea drum ce ieșea din șosea, de al treilea, de al patrulea. Al cincilea !

Camionul părăsi șoseaua principală, viră la stînga și se angajă pe un drum șerpuit și îngust, cu pietrișul troznind sub roți, strîns între peretele stîncos și prăpastia în fundul căreia clocoiea un rîu. La o mărire a vitezei nu lipsi mult să se prăbușească în apă de la înălțimea de zece stînji. Jos, pe țarm, se vedeau căsuțele unor expediții, mici ca niște jucării. Drumul ocolea o stîncă după alta pînă cînd, trecînd o culme de munte, începu să coboare odată cu mașina. Căsuțele micii așezări reapărură brusc din taiga, în imediată apropiere, și Ianovski văzu prin parbrizul cabinei un soldat ieșindu-le grăbit în față, cu arma în cumpănire. Soldatul sări într-o parte, camionul trecu razant pe lîngă el și în aceeași clipă răsunară în urma

evadaților pocnetele unor împușcături sacadate : poliția de siguranță era deja prevenită.

Hotărîrea lui Ianovski era luată din timp și după vreo zece kilometri Kobaridze frînă. Evadații abandonară camionul și, sărind peste șanțul de scurgere, pătrunseră în taiga și se făcură nevăzuți. Pînă la aerodrom mai erau vreo șaptezeci de kilometri, distanță pe care Ianovski decise să o parcurgă pieptiș.

Noaptea și-o petrecură într-o peșteră din apropierea unui mic pîrîiș de munte, toți împreună, încălzindu-se unul de altul, după ce puseră un om de pază.

În dimineața următoare, abia porniți la drum, evadații dădură peste „operativiști“ : o grupă locală a unităților de intervenție operativă, care sonda pădurea. Patru soldați căzură uciși de gloanțele fugarilor. Cum vîntul bătea în direcția poterei, Ianovski ordonă să se dea foc pădurii și evadații porniră mai departe.

Dar toate drumurile Kolîmei erau deja împînzite de goana camioanelor cu soldați : era armata invizibilă a trupelor regulate care se grăbea să vină în ajutorul poliției de siguranță a lagărelor și al unităților de intervenție operativă. Șoseaua principală era străbătută de zeci de mașini militare.

Drumul spre Seimcean era burdușit de unități militare pe o distanță de multe zeci de kilometri. Șeful suprem al Kolîmei conducea personal operația fără precedent.

Planul lui Ianovski fusese ghicit și pentru paza aerodromului fu mobilizată atîta puzderie de trupe regulate, încît plasarea lor pe căile de acces prezenta serioase dificultăți.

A doua zi, către seară, grupul lui Ianovski fu din nou descoperit și acceptă lupta. Detașamentul de soldați din trupele regulate lăsă în urmă zece morți. Profitând de direcția vântului, Ianovski aprinse din nou taigaua și plecă iarăși, trecînd pe malul opus al unui mare pîriu de munte. Pentru cea de a treia noapte a evadaților — care nu pierduseră nici un om — Ianovski alese o poiană mlăștinoasă, în mijlocul căreia erau niște clăi de fin.

Fugarii își făcură sălașul de dormit în acele clăi. Cînd noaptea albă luă sfîrșit și soarele taigalei lumina vîrfurile copacilor, putură vedea că poiana era înconjurată de soldați. Aproape fără să se ascundă, aceștia alergau de la un copac la altul.

Comandantul detașamentului — același peste care dădură la începutul călătoriei lor — agită o cîrpă și începu să strige :

— Predați-vă, sînteți încercuiți. N-aveți nici o ieșire...

Șevțov se ridică din fin :

— Ai dreptate. Vino și preia armele...

Comandantul porni din loc și o apucă pe cărarea ce ducea spre clăile de fin. Șovăi, îi scăpă casceta din cap și el căzu cu fața într-o baltă a mlăștinei. Glonteale lui Șevțov îl nimerise drept în frunte.

Începu imediat un tir dezordonat de pretutindenii, se auziră comenzi și soldații se năpustiră din toate părțile spre clăi, dar apărarea circulară a fugarilor invizibili, ascunși în fin, puse capăt atacului. Răniții gemeau, iar cei rămași teferi se trîntiră la pămînt ; din cînd în cînd răsuna cîte o împușcătură, și atunci se vedea trupul cîte unui soldat contorsionîndu-se și lungindu-se pe jos.

Porni un nou tir asupra clăilor, dar de data asta rămase fără răspuns. Tirul ținu un ceas, după trecerea căruia începu un nou atac, oprit și acesta de gloanțele fugarilor. Alte cadavre zăcînd în mlaștină, alte gemete de răniți.

Începu iarăși un tir prelungit. Se instalează două mitraliere și după cîteva salve, atacul fu reluat.

Clăile tăceau.

Cînd soldații împrăștiară finul în toate părțile, se constată că în viață mai rămăsese un singur evadat : bucătarul Soldatov. Era împușcat în ambii genunchi, în umăr și în antebraț, dar mai respira. Toți ceilalți erau morți, împușcați. Dar erau numai nouă de toți, și nu unsprezece.

Lipseau Ianovski și Kuznețov.

În seara aceleiași zile, pe valea rîului, în amonte de locul luptei, fu oprit din drum un necunoscut îmbrăcat în uniformă militară. Încercuit de soldați, se sinucise trăgîndu-și un glonte de pistol. Cadavrul lui fu identificat pe loc : era al lui Kuznețov.

Singurul care lipsea era căpetenia, locotenent-colonelul Ianovski. Soarta lui continuă să rămînă învăluită în mister. A fost îndelung căutat, multe luni la rînd. N-a putut pleca nici cu barca pe rîu, nici urca pe cărările de munte : totul era cu desăvîrșire blocat. După toate probabilitățile, s-a sinucis după ce se va fi ascuns înainte în vreo peșteră adîncă sau în vreun bîrlog de urs, unde cadavrul lui putea să fi fost devorat de fiarele taigalei.

În timpul acestei lupte a fost adus cel mai bun chirurg de la spitalul central, împreună cu doi asistenți medicali dintre angajații liberi, cum se

specifica expres în chemare. Autosalvarea spitalului ajunsese abia spre seară și cu greu în sovhozul Elghen, unde era statul major al detașamentului operațional, din cauza numărului neobișnuit de mare de mașini care-i barau drumul.

— Ce-i aici, nu cumva război ? îl întrebă chirurgul pe șeful cel mare, conducătorul operațiilor.

— Război sau nu, fapt e că avem douăzeci și opt de morți pînă acum. Cît despre numărul răniților, îl veți afla singur.

Chirurgul bandajă și operă pînă seara.

— Dar cîți evadați au fost ?

— Doisprezece.

— Mai bine ați fi chemat un avion și i-ați fi bombardat. Cu niște bombe atomice.

Șeful îi aruncă o privire piezișă :

— Dumneavoastră vă arde de glumă ca totdeauna, vă știu eu de mult, dar pe mine au să mă scoată de la conducere. Mă vor obliga să-mi cer trecerea în rezervă înainte de împlinirea vîrstei, adăugă cu un oftat.

Șeful suprem era un vizionar. Fu rechemat din Kolima și scos din funcție tocmai ca urmare a evadării.

Soldatov se refăcu și fu condamnat la douăzeci și cinci de ani. Comandantul lagărului primi zece, iar soldații care fuseseră de santinelă în turelele de pază cîte cinci ani de închisoare. Mulți oameni de la exploatarea auriferă — șaiszeci și ceva — fură de asemenea condamnați cu aceeași ocazie. Era vorba de toți cei care au știut și au tăcut, de cei care i-au ajutat ori s-au gîndit să-i ajute pe evadați dar n-au reușit. Comandantul detașamentului s-ar fi ales și el cu un număr apre-

ciabil de ani, de nu l-ar fi scăpat glonteale lui Șevtov de condamnarea inevitabilă.

A fost implicată pînă și doctorița Potapova, șefa secției sanitare în subordinea căreia figura pe schemă ca infirmier evadatul Nikolski, dar reuși să se salveze printr-un transfer căzut la țanc.

RAȚA

Pîriul de munte era prins de gheață, cu excepția vadurilor. Înghețul începuse dinspre ele și într-o lună nu mai rămase nimic din apa amenințătoare și zgomotoasă de astă vară; gheața însăși era bătătorită, zdrobită, mărunțită de copite, pneuri, pîslari. Dar pîriul era încă viu, apa mai respira: un abur alb se ridica deasupra copcilor și a porțiunilor unde zăpada se topise.

O rață aflată la capătul puterilor se lăsă cu zgomot în apă. Stolul ei plecase demult spre sud, numai ea rămăsese. Se vedea încă, ninsese și aerul avea acea limpezime aparte pe care o dădea zăpada ce acoperea pădurea golașă și tot spațiul pînă la orizont. Rața voia să se odihnească, să se odihnească puțin, apoi să se ridice și să pornească în zbor, departe, în urma stolului.

N-avea puterea să se ridice de jos. Greutatea imensă a aripilor o trăgea la pămînt, dar găsise în apă un reazem, salvarea: apa din copci i se părea un pîriu viu.

Dar nici nu apucă să-și dea seama unde se află și să-și tragă sufletul, că auzul ei fin prinse foșnetul unei primejdii. Și nici nu era un foșnet, ci un zgomot puternic.

De sus, de pe coasta plină de zăpadă, venea în fugă un om, împiedicîndu-se în mușuroaiele înghețate, mai întărite acum, la apropierea serii. El văzuse rața de mult și-o urmărise însuflețit de o tainică speranță, și iată că speranța i se împlinea : rața se lăsase pe apă.

El se apropiase pe furiș, dar cum se poticnise și rața îl observase, acum își continua fuga fără să se mai ascundă. Pasărea însă nu putea zbura : era obosită. Ar fi fost destul să se ridice în văzduh, și acolo, afară de țipetele furioase ale omului, n-ar mai amenința-o nimic. Dar ca să se ridice spre cer, ar trebui să aibă forță în aripi. Rața era însă prea obosită. Tot ce putea face era să se cufunde. Dispăru deci în apă în timp ce omul, în mînă cu o scurtătură grea de lemn, o aștepta la marginea copcii să revină la suprafață. Doar trebuia să respire.

La o depărtare de douăzeci de metri mai era o copcă la fel și omul înjură cînd văzu rața reapărînd acolo, după ce înotase pe sub gheață. Dar rața nu-și putea lua zborul nici de acolo, așa că folosi cele cîteva secunde de răgaz ca să se odihnească.

Omul încercă să spargă gheața, să dea în ea cu piciorul, dar încălțămîntea lui de cîrpe nu era bună pentru așa ceva.

Lovi cu bățul gheața albastră, dar săriră abia cîteva fărîme ; gheața nu se rupea. Omul obosi și se lăsă să cadă pe gheață gîfîind.

Rața continua să înoate în copcă. Omul se repezi spre ea înjurînd și aruncînd cu pietre. Rața dispăru din nou și reapăru în prima copcă.

Alergară așa, omul și pasărea, pînă se lăsă întinericul.

Era timpul să se întoarcă la baracă de la vânătoarea lui păguboasă și nepregătită. Omul regreta că și-a cheltuit energia cu hăituiala asta stupidă. Foamea nu-l lăsa să raționeze cum trebuie, să-și facă un plan serios ca să înșele pasărea, nerăbdarea provocată de foame îl împinsese pe un drum greșit, îi dictase un plan care se dovedise prost. Rața rămase pe gheață, în copcă. Omul se întoarse la baracă : era și timpul. El urmărise rața nu ca să o pună la fiert și să-i mănince carnea. Căci rața-i pasăre și tot din carne-i făcută. Nu ca să o fiarbă într-o gamelă de tablă, sau și mai bine, să o pună la copt în spuză. Să o ungă cu lut și să o îngroape în spuza violetă și fierbinte, ori s-o arunce direct în foc. Focul ar arde până la capăt și coaja de lut a raței ar crăpa cu pocnet. Ar fi plină înăuntru de grăsime fierbinte, alunecoasă, care i-ar curge pe mâini, i s-ar slei pe buze. Nu, nici vorbă, nu cu asemenea gânduri alergase omul după rață. Altceva i se năzărise lui, alte gânduri, cețoase și vagi, se iviseră și prinseseră contur în creierul lui. Și anume să facă pasărea cadou șefului de echipă, și atunci șeful de echipă l-ar șterge de pe listă aceea blestemată care se întocmea noaptea. Listă de existența căreia toți știau în baracă, și omul făcea eforturi să nu se gîndească la ceea ce era cu neputință, la ceea ce îl depășea, și anume cum să scape de „convoi“, cum să rămînă pe loc, în această secție a lagărului. Foamea de aici o mai putea suporta, și niciodată nu căuta să ajungă la mai bine de la bine.

Dar rața rămăsese în copcă. Omului îi era foarte greu să ia o hotărîre de capul lui, să facă ceva, să întreprindă o acțiune pe care viața de fiecare zi nu-l învățase. Nimeni nu-l învățase să

prindă o rață. Asta făcea ca mișcările lui să fie inabile și neajutorate. Nimeni nu-l învățase să se gîndească la posibilitatea unei asemenea vinători și creierul lui nu era capabil să rezolve corect problemele surpriză pe care i le punea în față viața. Fusesse învățat să trăiască într-un mod în care nu era nevoie de propria lui decizie, în care o voință străină, voința altcuiva dirija evenimentele. Îi era extraordinar de greu să intervină în propriul lui destin, să-și determine soarta. Poate că așa era mai bine : rața o să moară în copcă și omul în baracă.

Degetele înghețate și zdrelite de gheață se încălzeau anevoie în sîn. Omul își băgase sub haină ambele miini, amîndouă mîinile deodată, înfiorîndu-se de durere : îl dureau degetele degerate pe veci. Era puțină căldură în trupul lui infometat. Se întoarse în baracă și-și făcu drum pînă la sobă, dar nu se putea încălzi. Trupul îi era cuprins de un tremur pe care nu era în stare să-l oprească.

Șeful de echipă aruncă o privire prin ușa barăcii. Văzuse și el rața, văzuse goana muribundului după rața aflată în pragul morții. Nici el nu voia să plece din colonie : cine știe ce-l aștepta în altă parte ? Șeful de echipă își pusese în gînd să înmoaie cu un cadou generos — o rață vie și o pereche de pantaloni „liberi“ — inima șefului de lucrări, care mai dormea. Cînd se va trezi îl va putea tăia de pe listă pe el, și nu pe pâlmașul care urma să prindă rața.

Șeful de lucrări, culcat, răsucea între degete cu un gest mașinal o țigară „Racheta“. Văzuse și el pe geam începutul vînătorii. Dacă va fi prinsă rața, dulgherul îi va face o colivie și șeful de lu-

crări o va duce șefului cel mare, mai exact soției lui, Agnia Petrovna. Și viitorul lui, al șefului de lucrări, va fi asigurat.

Dar rața rămase să moară în copcă. Și toate își urmară cursul, ca și când n-ar fi fost vreodată o rață prin acele locuri.

ALERGÎND DUPĂ FUMUL LOCOMOTIVEI

Da, acesta era visul meu : să aud șuierul locomotivei, să văd fumul ei alb așternîndu-se pe taluzul rambleului de cale ferată.

Doream fumul alb, tînjeam după o locomotivă vie.

Ne tîram extenuați și n-aveam curajul să ne lepădăm scurtele, cojoacele, cînd nu ne mai rămăseseră decît cincisprezece kilometri pînă acasă, pînă la barăci. Ne temeam să le aruncăm pe șosea ori în șanț și să o luăm la fugă, să mergem la pas, să ne tîrîm, scăpați de groaznică povară a hainelor. Ne temeam să ne aruncăm scurtele, pe care noaptea de iarnă le-ar fi prefăcut în cîteva minute în tufiș de jnepeni, în stîncă înghețată. Noaptea nu le-am mai fi găsit niciodată, ele s-ar fi pierdut în taigaua în hibernare, așa cum îți pierzi vara printre tufe de jnepeni pufoaica, dacă n-ai agățat-o de creanga cea mai din vîrf ca pe un jalon, un jalon al vieții. Știam că fără scurtele și cojoacele noastre nu ne vom salva. Și ne tîram tot mai vlăguiți de puteri, încălziți de propria transpirație, simțind cum la cea mai mică oprire din mers frigul amortizor se strecoară în trupurile

noastre neputincioase, care își pierduseră principala lor facultate : aceea de a fi surse de căldură, surse ale căldurii celei mai elementare, generatoare dacă nu de speranțe, măcar de venin.

Ne tiram toți de-a valma, liberi și deținuți. Șoferul, căruia i se terminase benzina, rămăsese în așteptarea unui ajutor care depindea de noi. Rămăsese acolo, făcându-și foc din singurele lemne uscate pe care le avea la îndemână, și anume bornele de marcaj de pe bordura șoselei. Salvarea șoferului reprezenta poate amenințarea cu moartea pentru alte mașini, fiindcă strinsese toate bornele, le făcuse bucăți și le pusese pe foc. Ea un foc cu flacără mică, dar salvatoare, deasupra căruia stătea ghemuit, mai punând din când în când pe el o despicătură, o așchie : lui nici nu-i trecea prin cap să se încălzească, să-și dezmoștească oasele ca lumea. Tot ce voia el era să rămână în viață. Dacă și-ar fi abandonat camionul cu încărcătura lui și ar fi pornit și el cu noi pe șoseaua pavată cu pietre colțuroase și înghețate, risca o condamnare. Așa că șoferul aștepta, iar noi ne tiram după ajutor.

Mă tiram, atent să nu-mi ocup mintea cu vreun gând de prisos — gândul e echivalent cu o mișcare, și energia nu trebuie cheltuită pe nimic altceva decât pe această cățărare pe brînci, pe această deplasare de-a bușilea a propriului trup pe drum înainte, prin noaptea de iarnă.

Și totuși, respirația noastră pe gerul de cincizeci de grade ne ducea cu gândul la fumul de locomotivă. Larițele argintii ale taigalei păreau șuvoaie de fum izbuclnind pe coșul unei locomotive. Picla albă care acoperea cerul și ne umplea noaptea pînă la refuz era și ea fum de locomotivă, fu-

mul visului meu de atîția ani. Ce auzeam în această albă muțenie nu era șuierul vîntului, ci o frază muzicală venită din cer, răsunînd exact deasupra noastră, în aerul geros, o voce omenească limpede, melodioasă și sonoră. Fraza muzicală era o halucinație, un miraj acustic care avea în el ceva din fumul de locomotivă ce umplea defileul. Iar vocea umană era numai un ecou, o continuare logică a celui muzical miraj al iernii din jur.

Dar constatai că nu eram singurul care auzea această voce. Toți companionii celui mers opinit o auzeau. Înghețînd, dar nemafiînd în stare să înainteze. În vocea aceea venită din cer era ceva care depășea dimensiunile speranței, ceva care depășea dimensiunea mișcării noastre de broaște țestoase năzuind spre viață. Cereasca voce repeta : transmitem comunicatul agenției TASS... Cei cinci-sprezece medici... Acuzați ilegal, ei sînt întru totul nevinovați, declarațiile lor au fost obținute prin recurgerea la mijloace de anchetă strict interzise de legile sovietice.

Medicii au fost eliberați. Asta era tare ! Dar cum rămîne atunci cu corespondența și decorarea Lidiei Timașuk¹ ? Cum rămîne cu ziarista Elena Kononenko, cea care ridica în slăvi vigilența și pe eroina acestei vigilențe, o vigilență demascatoare, personificată, o vigilență expusă privirii unei lumi întregi ?

¹ Declanșată în ianuarie 1953, ultima acțiune represivă a lui Stalin a fost îndreptată împotriva unui grup de medici evrei care, avînd acces în sferele cele mai înalte ale puterii, s-ar fi făcut vinovați de asasinarea unor personalități și de pregătirea altor crime. Lidia Timașuk, ea însăși medic, și-a legat numele de descoperirea și semnarea publică a pretinsului complot.

Fiindcă moartea lui Stalin nu produsese asupra noastră, a celor cu o lungă experiență, impresia cuvenită.

Trecuse un timp de cînd se auzea nu știu ce melodie celestă, cînd ne reluaram mersul tîrîș. Nimeni nu scoase un cuvînt ; noutății, fiecare-i făcea față de unul singur.

Începeau să se vadă licărind luminile coloniei. Celor ce veneau tîrîndu-se le ieșiră înainte soțiile, subalternii, mai-marii. Mie nu-mi ieșea nimeni înainte ; trebuia să mă tîrăsc singur pînă la baracă, pînă în cameră, pînă în pat, să aprind focul în soba de metal și să o fac să se încingă. După ce mă dezmortii, băui niște apă fierbinte — puseseam cana direct pe jăraticul din sobă — și mă îndreptai de spinare, simțind cum îmi adie o lumină caldă pe față, pentru că vechile mele degerături nu-i cuprinseseră toată pielea, mai erau și petice, porțiuni, părțile intacte. Luai o hotărîre.

A doua zi făcui o cerere de eliberare.

— Eliberarea e în mîna Domnului, îmi spuse în batjocură comandantul raionului, dar îmi primi cererea și o expedie cu poșta oficială.

„Sînt în Kolîma de șaptesprezece ani. Vă rog să mă eliberați. În cazul meu, ca fost deținut, nu se pune problema nici unor drepturi la plată suplimentară pentru vechime în cîmpul muncii. Cheltuielile pe care le comportă eliberarea mea sînt minime. Vă rog“. Primii răspunsul după două săptămîni : eram refuzat fără nici o explicație. Trimiseli atunci o contestație procurorului, solicitînd intervenția etc. Esența chestiunii consta în aceea că, atunci cînd se ivește o oarecare speranță, trebuie desfăcute sau sfărîmate toate cătușele juri-

dice, ca să nu te împiedici de formalități și de hîrtoage. În cazul cel mai probabil, corespondența mea putea fi inutilă. Dar dacă, totuși...

La club fură date jos portretele lui Beria, iar eu scriam la cereri... Arestarea lui Beria nu era de natură să-mi dea speranțe în plus. Erau niște evenimente în sine, ca să zic așa, și existența unei relații a lor cu destinul meu nu o simțeam cu adevărat. Nu de Beria îmi ardea mie.

Procurorul îmi răspunse după două săptămîni. Era un om care lucrase înainte într-o funcție de conducere dintr-o regiune apropiată, de unde fusese scos și transferat în această fundătură. Soția lui făcuse comerț cu mașini de cusut, pe care le vindea cu preț de zece ori mai mare decît cel oficial; lucrul ajunsese chiar obiect de satiră într-un articol de ziar. Procurorul încercase să se apere cu arma cu care era cel mai obișnuit: denunțul. Astfel, informă unde trebuie că gardianul de serviciu al comandantului, Azbukin, se ocupă cu comerțul de tutun printre deținuți, cărora le vinde țigări la prețul de zece ruble bucata. Tutunul îl primește „de pe continent“, în cotele transportate pe calea aerului în regim aproape similar celui rezervat curierului diplomatic, fiind taxate cu tarif special pentru reprezentanții forurilor superioare, dacă nu pur și simplu de formă. Comandantul dădea zilnic mese pentru cîte douăzeci de persoane, și cheltuielile pentru băuturi și fructe nu puteau fi acoperite din salar, oricît de „polar“ ar fi fost el și oricît de mari sporurile de vechime. Comandantul mai era și un bun familist, tată a doi copii. Toate cheltuielile erau acoperite prin vînzarea de tutun — zece ruble țigara confecționată artizanal — în pachete de cîte o op-

time de funt, avînd fiecare cîte opt cutii de chibrituri și șaizeci de țigări. Șase sute de ruble optimeea de funt — cincizeci de grame — merita riscul.

Atentînd la un mijloc de făcut avere, procurorul fu scos din funcție imediat și mutat în fundătura noastră. Aci urmărea respectarea legilor, răspundea rapid la scrisori, animat cum era de ură împotriva conducerii și înfierbîntat de lupta cu ea.

Făcui o a doua petiție : „Cererea mea nefiind aprobată, revin alăturîndu-vă referința procurorului...”

Refuzul veni după două săptămîni. Fără nici o motivare, ca și cum aș fi cerut un pașaport, cînd nu se dau explicații în legătură cu cauzele refuzului.

Mă adresai procurorului regional din Magadan, de unde primii răspunsul că am dreptul să fiu eliberat și să părăsesc ținutul. Lupta dintre diversele foruri intrase într-o fază nouă. Fiecare mișcare de volan lăsa urme sub forma a nenumărate dispoziții, clarificări, aprobări. Se încerca pe pipăite ceva la care corespundea cazul meu, picaseră cererile mele, după expresia argotică, „la fixul florii” ? Al florii timpului ?

Refuzul veni după două săptămîni. Fără nici o motivare. Mă adresai șefului meu, asistentul medical Tapko, șef al departamentului sanitar al direcției, pe care îl bombardai cu o salvă de scrisori lacrimogene. Nici un răspuns.

Trei sute de kilometri erau de la circumscripția mea pînă la direcție, unde era și circumscripția medicală cea mai apropiată.

Am înțeles că trebuie să-l văd pe Tapko, și să vorbesc pesonal cu el. Întîmplarea făcu să vină el

la mine, ca însoțitor al noului comandant al lagărelor. Mă copleși cu promisiuni, îmi făgădui marea cu sarea, pînă și eliberarea.

— Aranjez eu, cum ne întoarcem îndărăt. Dar mai rămîi iarna asta. O să pleci la primăvară.

— Nu. Chiar dacă nu mi se aprobă plecarea, eu în serviciul ăsta nu mai rămîn.

Ne despărțirăm. August dădu în septembrie. Drumul invers al peștelui pe piraie era pe sfîrșite. Dar mie nu-mi ardea nici de vîrșe, nici de capse, după detonarea cărora peștele ieșea la suprafață, și pe valurile piraiei de munte puteau fi văzuți *gorbușa*¹ și somonul etalîndu-și albul burților, care se întuneca treptat, pe măsură ce se lăsau purtați spre locuri cu apa domoală, unde putrezeau și se împuteau.

* Trebuia să vină o ocazie. Și ocazia veni. Raionul nostru fu vizitat de comandantul direcției de circulație în persoană, colonelul inginer Kondakov. Își petrecea noaptea în casa de lemn a comandantului raional. Mă repezii într-acolo, cu teama de a nu-l găsi culcat, și bătui în ușă.

— Poftim.

Kondakov stătea pe un scaun, în spatele mesei. Se deschiesea la tînică și își masa gîtul alb și rotund, pe care gulerul lăsase de jur-împrejur o linie roșie.

— Sînt infirmierul raionului. Permiteți-mi să vă aduc la cunoștință o chestiune de ordin personal.

— În deplasare nu discut cu nimeni.

— Prevăzusem, îi replica cu răceală și calm. Am scris un memoriu. Poftiți, am arătat acolo totul, îi spusei în timp ce-i dădeam plicul. Vă rog

¹ Pește din familia salmonidelor..

să-l citești când veți găsi dumneavoastră că e cazul.

Îi mai pieri din țință și încetă să se mai ocupe de gulerul tunicii. Oricum, era un inginer, om cu studii superioare, chiar dacă tehnice.

— Luați loc. Spuneți-mi care-i problema.

Luai loc și-i povestii.

— Dacă lucrurile stau așa cum mi le-ați relatat, vă promit să vă fac formele de eliberare îndată ce mă întorc la comandament. Peste circa zece zile.

Și Kondakov își notă numele meu într-un carnetel minuscul.

După zece zile primii un telefon de la comandament. Mă căutau niște prieteni, dacă prieteni aveam acolo. Sau numai niște oameni curioși, spectatori și nu actori, interesați să urmărească ceasuri la rind, ani la rind, peștele care se zbate să iasă din vârșă găurită, vulpea care își roade laba cu dinții ca să scape din capcană. Ei se uită, fără să facă o încercare de a slăbi capcana și de a da drumul vulpii. Privesc pur și simplu lupta jivinei și a omului.

Trimit o telegramă telefonată la comandament, în contul meu. Îl implorasem pe comandantul raionului ca să-mi dea voie s-o trimit... Nici un răspuns.

Venea iarna kolimiană. Piraietele fură acoperite de gheață. Apa se mai vedea curgînd, alergînd, trăind numai pe la repezișuri, de unde ieșeau aburi ca din coșul unei locomotive.

Trebuia lucrat rapid, rapid.

— Trimit un bolnav grav la direcție, îi raportei comandantului. Bolnavul avea o stomatită ulceroasă avansată pe fond de malnutriție și avita-

minoză, ușor confundabilă cu difteria. Asemenea măsuri aveam dreptul să luăm; mai mult: eram obligați să le luăm. Conform dispozițiilor, legii, conștiinței.

— Și cine-l însoțește?

— Eu.

— Dumneata?

— Da. Închid pe o săptămână punctul medical.

Mai fuseseră asemenea cazuri și comandantul știa.

— O să fac inventarul. Pentru prevenirea furturilor. Șeful pazei o să sigileze dulapul.

— Așa da, e-n ordine. Comandantul se liniștise.

Plecarăm cu un camion de ocazie, oprindu-ne înghețați la fiecare treizeci de kilometri, să ne încălzim la foc, și a treia zi, înainte de lăsarea întinericului, ajunserăm la direcție înaintind prin pâcla alb-gălbuie a zilei.

Primul om de care dădui cu ochii era asistentul Țapko, șeful departamentului sanitar.

— Am adus un bolnav grav, îi raportai eu, dar Țapko privea nu la bolnav, ci la valizele mele, căci aveam pînă și valize, e drept că de placaj și confecționate de mine, în care aveam niște cărți, costumul meu ieftin de doc, lenjerie, o pernă, o pătură... Țapko înțelese totul.

— Fără comandant nu-ți dau aprobarea de plecare.

Mergem la comandant. Era unul mic în comparație cu colonelul inginer Kondakov. Indecizia tonului, răspunsurile lui evazive îmi dădeau de înțeles că se primiseră dispoziții noi, noi „clarificări“.

— Nu vrei să mai rămii iarna asta ? Era sfârșitul lui octombrie. Eram în plină iarnă.

— Nu.

— Mă rog. Nu vrea omul, nu-l rețineți...

— Am înțeles, tovarășe comandant ! Luînd poziție de drepti în fața comandantului de lagăr, Tapko pocni din călcîie și ieșirăm pe coridorul murdar.

— Asta-i deci, zise el satisfăcut. Ai obținut tot ce-ai dorit. Te eliberăm, s-o iei unde vezi cu ochii. O să pleci „pe continent“. Locul tău o să-l ia infirmierul Novikov. A făcut războiul, vine de pe front, ca și mine. Te întorci cu el frumos îndărăt, îi dai în primire totul, cu toate formele-n regulă și vii apoi să-ți faci lichidarea.

— Să mai bat cele trei sute de kilometri ? Și iar să revin aici ? Păi drumul ăsta îmi ia o lună. Nu mai puțin.

— Mai mult decît atît nu pot face. Am făcut tot ce-am putut.

Pricepui că și convorbirea cu comandantul lagărului fusese o amăgire, că totul fusese dinainte pregătît.

În Kolîma n-ai cui cere un sfat. Deținutul și fostul deținut n-au prieteni. Primul căruia-i ceri sfatul aleargă să te spună șefului, să-și vîndă camaradul, să arate că e vigilent.

Tapko plecase de mult și eu tot mai ședeam pe coridor, direct pe podea, și fumam țigară după țigară.

— Dar ce fel de poamnă o fi Novikov ăsta ? Acest infirmier venit de pe front ?

Îl găsii. Era un om încă buimac de contactul cu Kolîma. Faptul că era singur, că nu era beat, privirea incertă arătau că pentru Novikov Kolîma

se dovedise a nu fi deloc, dar deloc aceea pe care o aştepta cînd se aruncase la bani mulţi, cîştigaţi uşor. Novikov era prea bobocel, prea întorsăţel de pe front.

— Uite ce e, îi zisei. Tu vii de pe front. Eu sînt aici de şaptesprezece ani. Am avut două condamnări, le-am făcut pe amîndouă. Acum îmi dau drumul să plec. O să-mi revăd familia. La punctul meu sanitar totul e în ordine. Uite-aici procesul-verbal de predare-primire : semnează-l pe ne-ve...

Novikov semnă, fără să se consulte cu cineva.

Nu m-am dus la Tapko să-i dau raportul că am procesul-verbal semnat. M-am dus drept la contabilitate. Contabilul îmi examinează actele, toate adevărurile, toate hîrţile.

— Asta e, zise. Îţi putem face lichidarea. Nu-mai că e o chichiţă. S-a primit ieri o notă telefonică de la Magadan, cum că toate eliberările se suspendă pînă la primăvară, pînă la redeschiderea navigaţiei.

— Dar ce-am eu cu navigaţia ? Eu merg cu avionul.

— Ordinul e valabil pentru toţi, o ştii şi singur. Doar nu eşti de azi, de ieri.

Iar şedeam jos pe podea, în birou acum, şi fumam ţigară după ţigară. Trecu Tapko.

— N-ai plecat încă ?

— Nu, n-am plecat.

— Mă rog, se-ntîmplă...

Decepţia nu era, totuşi, de adincime. Cu asemenea lovituri după ceafă eram obişnuit eu. Dar acum n-avea voie să mi se-ntîmple ceva rău. Cu toată fiinţa, cu toată voinţa mea eram încă în mişcare, în desfăşurare, în luptă. Pur şi simplu îmi scăpase ceva. Soarta greşise undeva în calcu-

lui ei înghețat, în jocul ei cu mine. Uite-aici : exact în acest punct ! Mă dusei la secretarul comandantului, al celui colonel inginer Kondakov, care iar era plecat în deplasare.

— Ați primit ieri o notă telefonică în legătură cu sistarea eliberărilor ?

— Am primit.

— Dar eu — și-mi simțeam gîtul uscat, abia mai articulam cuvintele — eu sînt eliberat de acum o lună. Conform ordinului 65. La mine n-are cum să se refere nota telefonică de ieri. Eu sînt deja eliberat. De acum o lună. Eu sînt plecat, sînt pe drum...

— Da, s-ar părea că așa e, conveni locotenentul. Haidem la contabil !

Contabilul fu de acord cu noi, dar :

— Să așteptăm pînă vine Kondakov. Să decidă el.

— Cum crezi, zise locotenentul. Dar nu te sfătuiesc. Ordinul l-a semnat Kondakov personal. Cu mîna lui. Nimeni nu l-a obligat. O să te jupoaie de viu pentru neexecutare.

— Bine, zise contabilul, aruncîndu-mi o privire piezișă. Dar drumul — și aci pocni din degete — drumul și-l plătește el.

Biletele de avion și de tren pînă la Moscova costau trei mii cinci sute de ruble, și eu aveam dreptul la plata drumului de către *Dalstroi*, patronul meu de-a lungul a paisprezece ani de detenție și a trei ani de libertate. De fapt nu de libertate, ci de reținere pe loc ca angajat contractual. •

Îmi dădui însă seama după tonul cu care vorbise contabilul șef că aici n-o să-mi facă nici cel mai mic rabat.

Pe libretul meu de fost deținut — fără spor de vechime — se strînseseră în trei ani șase mii de ruble.

Iepurii prinși, fierți, fripți și mîncăți de mine, peștii prinși, fierți, fripți și mîncăți de mine mă ajutaseră să pun de-o parte această sumă frumușică.

Achitai banii la casă, primii un acreditiv de trei mii, actele, permisul de deplasare pînă la aeroportul Oimeakon și începurăm să căutăm un vehicul de ocazie. L-am găsit curînd. Două sute de kilometri, două sute de ruble. Măritai pătura și perna — ce să fac cu ele în avion? — iar cărțile de medicină i le vîndui aceluiași Tapko la prețul nominal. Va revinde aceste tratate și manuale cu un preț de zece ori mai mare? N-avea decît. Nu era să-mi bat capul cu asta.

Mai rău era altceva. Constatai că pierdusem obiectul care-mi purta noroc: un cuțitaș fabricat artizanal, de care nu mă despărțisem mulți ani. Probabil îmi căzuse din buzunar în timp ce adormisem pe sacii cu făină. Căutarea lui presupunea descărcarea camionului.

Ajunserăm spre ziuă la Oimeakon, unde lucrasem acum un an la Tomtor, oficiul poștal de care mă lega amintirea plăcută a atîtor scrisori trimise și primite. Coborîrăm lîngă hotelul aeroportului.

— Ascultă-aici, îmi zise șoferul. N-ai pierdut nimic?

— Ba da: un cuțitaș, printre sacii cu făină.

— Uite-l. A căzut jos cînd am deschis batanta benei. Bună unealtă.

— Ți-l fac cadou. O amintire de la mine. Mi-a purtat noroc, nu mai am nevoie de el.

Dar mă bucuram prea devreme. Din Oimeakon nu plecau curse regulate și se adunase încă din toamnă o grămadă de pasageri, veniți cu zeci de mașini. Erau liste de cîte paisprezece oameni, și apelurile se făceau zilnic. Viața oricărui punct de tranzit.

— Cînd a plecat ultimul avion ?

Acum o săptămînă.

Înseamnă că puteam aștepta acolo pînă la primăvară. Nu trebuia să-i dau șoferului talismanul.

Intrai în lagăr, unde lucrasem ca infirmier acum un an și-l căutai pe șeful de lucrări.

— Vrei să ajungi pe continent ?

— Da. Ajută-mă să plec.

— Mergem miine împreună la Veltman.

— Tot căpitanul Veltman e comandantul aeroportului ?

— Tot. Dar nu mai e căpitan. E maior. A primit galoanele de curînd.

A doua zi dimineața ne înființăm la Veltman în birou. Să trăiți, să trăiți.

— Să vedeți, pleacă băiatul nostru.

— Și de ce n-a venit singur ? Doar mă cunoaște la fel de bine ca și tine !

— Păi, voiam să-i mai ridic moralul, tovarășe maior.

— Bun. Unde-ți sînt lucrurile ?

— Tot ce am e cu mine, și arătai spre mica valijoară de placaj.

— Perfect. Mergi la hotel și aștepți.

— Dar eu...

— Să n-aud vorbă ! Faci cum ți-am ordonat. Iar tu — aci se întoarse spre șeful de lucrări — dai miine un tractor să niveleze pista. Că fără tractor...

— Dau, să trăiți, zise voios Suprun.

Îmi luai rămas bun de la Veltman și de la șeful de lucrări și intrai în hotel. Pe coridor, pășind peste picioare și trupuri, ajunsei pînă la locul liber de lingă fereastră. Era mai frig acolo, e drept, dar după cîteva avioane, după cîteva cozi, o să mă mut mai spre cuptor, pînă voi ajunge lingă el.

Trecu să zic un ceas și la un moment dat toți acei oameni culcați pe jos săriră în picioare, ascultînd cu o atenție lacomă un huruit ce venea din cer.

— Un avion !

— E un Douglas de marfă !

— Nu-i de marfă, e de pasageri.

Apăru ofițerul de serviciu al aeroportului, cu căciula lui cu clape și cocardă, făcîndu-și loc pe coridor, cu o listă în mînă : exact lista aceea de paisprezece oameni, pe care lumea de aici, de o lună și mai bine o învățase pe de rost.

— Toți cei pe care-i voi striga eu, la casa de bilete, rapid ! Pilotul ia masa și decolează imediat.

— Semionov !

— Prezent !

— Galițki !

— Prezent !

— Dar eu de ce-am fost tăiat ? Era cel de al paisprezecelea, care turba. Eu aștept la rînd de peste două luni !

— De ce-mi spui-mie ? Te-a tăiat comandantul aeroportului. Veltman, cu mîna lui. Dar uitate ce e. O să pleci cu avionul imediat următor. Mulțumit ? Iar dacă vrei ceartă, uitate biroul lui Veltman. E înăuntru. O să-ți explice el.

Dar omul nu se grăbi să ceară explicații. Nu se știe ce mai putea ieși de aici. Nu i-o fi plăcînd lui Veltman de mutra lui. Și atunci nu numai că-l taie și de la următorul, dar nu mai pupă el avion. S-au mai văzut cazuri.

— Și cine-i trecut în locul meu ?

— Nu pot descifra. Ofițerul de serviciu cu corda își concentrează atenția și, în sfîrșit, îmi articulă numele.

— Eu sînt.

— Repede la casă.

Să fac pe nobilul ? gîndeam. Dar nu renunț deloc. Plec, plec ! Am în spate șaptesprezece ani de Kolîma.

Dădui fuga la casă, eram ultimul, scoțîndu-mi actele nepregătite de prin buzunare împreună cu un ghemotoc de bani, mai scăpîndu-mi lucrurile pe jos.

— Fugi repede, îmi zise casierul. Pilotul a luat masa și datele meteo sînt proaste : trebuie să o ia înaintea furtunii ca să ajungă la Iakutsk.

Ascultam cu respirația tăiată aceste cuvinte dintr-un univers paralel.

Pilotul adusese avionul mai aproape de intrarea la cantină. Timpul rezervat escalei se terminase de mult. În mîină cu valijoara mea de placaj, alergam spre avion. Nu-mi mai pusesem mînușile și-mi înghețau degetele pe biletul ținut bine, care se acoperise de promoroacă. Gîfiiam din cauza fugii.

Ofițerul de serviciu îmi verifică biletul și mă ajută să mă urc prin trapa de acces. Pilotul o trase la loc și porni spre cabină.

— Liber !

Ajunsei cumva pînă la locul meu, incapabil de a mă gîndi la ceva, de a înțelege ceva.

Înima îmi bătea puternic, și așa m-a ținut toate cele șapte ceasuri pînă cînd mă trezii dintr-odată că aterizăm. Eram la Iakutsk.

Pe aeroportul din Iakutsk, adormirăm îmbrățișați, eu și noul meu camarad, vecinul din avion. Trebuia să calculez care e ruta cea mai puțin costisitoare pînă la Moscova. E drept că în hîrțiile mele figura ca punct de destinație orașul Djambul, dar îmi dădeam seama că era greu de crezut ca legile kolîmiene să fie operante și pe Marele pămînt. Probabil că mă puteam instala și angaja și în altă parte decît la Djambul. O să am timp destul să reflectez asupra subiectului. Pînă una alta, reieșea că ruta cea mai convenabilă era cu avionul pînă la Irkutsk și de acolo cu trenul la Moscova. Mai era și varianta cu avionul pînă la Novosibirsk și de acolo tot la Moscova și tot cu trenul. Depinde care avion pleca întîiul... Îmi cum-părai bilet pînă la Irkutsk.

Îmi rămăseseră cîteva ore pînă la plecare și în acest timp colindai Iakutskul, contemplînd Lena înghețată și orașul tăcut, cu casele lui fără etaj, semănînd cu un sat mare. Nu, Iakutskul nu era încă orașul, nu era Marele pămînt. Îi lipsea fumul de locomotivă.

TRENUL

În gara Irkutsk mă tolănii pe jos, sub lumina puternică și stridentă a lămpilor electrice. Cum-necum, reușisem să-mi pun toți banii în brîul de pînză și să-l cos la loc. Era făcut la atelierul de croitorie acum doi ani și-i venise rîndul în sfîr-

șit să arate ce poate. Pășind cu precauție peste picioare, alegîndu-și un pasaj printre trupuri murdare, puturoase și zdrențăroase, prin gară umbla un milițian și — lucru și mai bun — se vedea și o patrulă de soldați cu banderole roșii pe mînci și cu automatele pe piept. Desigur, milițianul n-ar fi putut face față răufăcătorilor, lucru constatat probabil mult înainte de apariția mea în gară. Nu că m-aș fi temut să nu-mi fure banii. Nu mă mai temeam de nimic de multă vreme, dar pur și simplu era mai bine cu bani decît fără bani. Lumina îmi cădea în ochi, dar îmi căzuse de mii de ori lumina în ochi și mă obișnuisem să dorm excelent cu ea aprinsă. Îmi ridicai gulerul scurtei — al demiului, cum i se spunea în actele oficiale — îmi potrivii mai bine brațele în mînci, îmi eliberai puțin de tot picioarele din strînsoarea pîslarilor, ca să las degetelor joc, și adormii. De curent nu mă temeam. Totul mi se părea familiar: șuierul locomotivelor care trăgeau vagoanele după ele, gara, milițianul, piața în apropierea gării — era ca și cum totul n-ar fi fost decît un vis care a durat mulți ani și din care tocmai mă trezisem. Și mă cuprinse spaima, și pielea mi se umplu de o sudoare rece. Mă înspăimînta această forță teribilă de care dispune omul, această dorință și capacitate de a uita. Îmi dădui seama că sînt gata să uit totul, să trag cu buretele peste douăzeci de ani din viața mea. Cînd realizai acest lucru, izbutii o victorie asupra mea însămi. Știam că n-o să-i îngădui memoriei mele să uite nimic din ceea ce am văzut. Acest gînd mă calmă și adormii.

Mă trezii, îmi întorsei obielele cu partea uscată pe piele, mă spălai cu zăpadă și stropii negri zburau în toate părțile, apoi pornii prin oraș. Era

primul oraș adevărat pe care-l vedeam după optsprezece ani. Iakutskul era un sat mare. Lena își mutase cursul la distanță de oraș, dar localnicii se temeau să nu se întoarcă, să nu-și mănince țărmul și să revină în vechea ei albie, acum un câmp gol, populat numai de viscole. Aici însă, la Irkutsk, erau case cu etaj, forfotă de oameni, magazine.

Îmi cumpărai trei perechi de tricouri de corp. Nu mai purtasem așa ceva de optsprezece ani. Îmi procura o indicibilă satisfacție faptul de a sta la coadă, de a plăti și de a reveni cu bonul. „Ce număr?“ Uitasem numărul. „Cel mai mare“. Vînzătoarea clătină din cap dezaprobată. „Cincizeci și cinci?“ „Ăla e“. Îmi împachetă tricourile, pe care nu mi-a fost dat să le port, pentru că numărul meu era 51, lucru pe care l-am aflat abia ajuns la Moscova. Vînzătoarele erau toate îmbrăcate în rochițe bleumarin, la fel. Îmi mai cumpărai o pensulă de bărbierit și un briceag. Aceste lucruri miraculoase costau fantastic de ieftin. În Nord toate astea — pensulă, briceag... — se confecționau cu forțe proprii.

Intrai într-o librărie. La secția de anticariat dădai peste *Istoria rusă* a lui Soloviov: 850 de ruble toate volumele. Nu, pînă la Mosova nu voi cumpăra cărți. Dar să ții în mînă o carte, să zăbovești lângă teigheaua unei librării, era ca și cum te-ai fi aflat în fața unui minunat borș cu carne... Era ca o dușcă de apă vie...

Prin oraș drumurile noastre se despărțiră. Ieri la Iakutsk încă mai umblam în grup, pentru biletele de avion mergeam toți la casă. Stăteam la coadă toți patru, nici unuia netrecîndu-i prin cap că banii pot fi încredințați unuia singur. În lumea noastră nu se purta așa ceva. Ajunsei la podul peste Angara și-mi aruncai privirea în jos, spre

apa involburată, verde și străvezie pînă la fund, transmițind o senzație de puritate și forță. Și în timp ce atingeam cu mîna înghețată balustrada rece, de culoare brună, inhalînd mirosul de benzină și pulberea orașului cuprins de iarnă, priveam la trecătorii grăbiți și îmi dădeam seama în ce măsură sînt un urban. Îmi dădeam seama că lucrul cel mai de preț, cel mai important pentru om este perioada cînd se configurează spațiul lui original, înainte de a fi apărut familia și dragostea. E timpul copilăriei și al adolescenței. Îmi simțeam inima strînsă. Salutai Irkutskul din adîncul sufletului. Irkutskul era Vologda mea, era Moscova mea.

Cînd mai aveam puțin pînă la gară, mă pomenii bătut pe umăr.

— E cineva care vrea să-ți spună ceva, îmi zise un băiat albinos, cu o pufoaică pe el, care mă conduse spre o porțiune de întuneric. Rapid, apăru din beznă un scund care mă examinează cu atenție.

Mi-am dat seama după privirea lui cu cine am de a face. Era o privire insolentă și lașă, slugarnică și ostilă, pe care o cunoșteam atît de bine. În zona obscură a locului mai erau niște mutre pe care nu trebuia să le cunosc și care urmau să-și facă apariția cînd va fi cazul: niște indivizi purtînd în mîini cuțite, piroane, dornuri. Deocamdată îl aveam înaintea mea numai pe scundul, cu pielea obrazului palidă și pămîntie, cu pleoapele umflate, cu niște buze mici, parcă lipite pe fața rasă și asimetrică.

— Cine ești tu? Întindea spre mine o mînă murdară, cu unghii lungi. Răspunsul nu putea fi evitat. Aici nu mai era nici o patrulă să mă ocrotească, nici un milițian. Tu vii din Kolîma!

— Da, din Kolîma.

— Unde-ai lucrat acolo ?

— Am fost infirmier la grupuri.

— Infirmier ? Badijonov ? Înseamnă că ai supt singele alor noștri. Avem de vorbit cu tine.

Stăteam cu o mină în buzunar, strînsă pe briceagul nou pe care tocmai îl cumpărasem și tăceam. Numai pe o întîmplare puteam conta, pe o întîmplare oarecare. Răbdarea și întîmplarea, iată în ce a constatat și în ce constă salvarea noastră. Și întîmplarea veni. Cei doi chiți pe care se sprijină universul penitenciar.

Întinericul se dădu la o parte.

— Eu îl știu pe-asta. În lumină își făcu apariția un nou chip, al cuiva care îmi era cu desăvîrșire necunoscut. Și am o excelentă memorie a figurilor. Dar pe acest om nu-l văzusem în viața mea.

— Tu ? Degetul cu unghie lungă schiță un semicerc.

— Da, a lucrat la Kudîm, zise necunoscutul. Era om, știau toți. Îi ajuta pe ai noștri. Ziceau de bine.

Degetul cu unghia dispăru.

— Bine, du-te, rosti cu ostilitate hoțul. Mai vedem noi.

Norocul meu era că nu trebuia să-mi petrec noaptea în gară. Trenul de Moscova pleca în seara aceea.

Dimineața fusese lumina aceea grea și tulburătoare a lămpilor electrice care nu voiau să se stingă deloc. Prin ușile trîntite mereu se vedea ziua irkuțiană, luminoasă și rece. Puhoai de oameni supraîncărcau locurile de trecere, ocupînd fiecare centimetru pătrat al pardoselii de ciment. Locul lăsat liber pe o bancă murdară de grăsime, de

cineva care se scula, se mișca sau pleca, era imediat ocupat. Infinită așteptare la coada de la ghișeu. Să mă văd cu biletul de Moscova în mână, și-acolo văd eu ce-i de făcut... La Moscova, nu la Djambul, cum se specifică în actele mele. Ca și cum ar avea cineva nevoie de actele mele din Kolima în această groapă de gunoi uman, în această fojgăială interminabilă. Iată-mă ajuns în sfârșit la casă, mișcări febrile ca să-mi scot banii, să virteancul de bancnote lucioase pe sub sticla ghișeului, unde dispar irevocabil, așa cum a dispărut viața mea până în această clipă. Dar miracolul continuă și ghișeul extirpă un obiect tare și aspru la pipăit, subțirel ca un crîmpei de fericire: biletul meu de Moscova. Casierița striga la mine, explicîndu-mi ceva în genul că nu e de-a-ntîia, că tichetul de loc e pentru vagon-cușetă, că trenul cel bun va pleca abia mâine sau poimîine. Nu înțelegeam nimic, afară de cuvintele „mîine” și „azi”. Azi, azi! Cu biletul ținut strîns în mână, încercînd să-i pipăi fiecare margine cu buricele degetelor mele degerate și insensibile, mă rupsei din strînsoare, strecurîndu-mă prin înghesuială în căutarea unui loc liber. Eram un pasager aerian, n-aveam lucruri de prisos, n-aveam nimic în afară de mica mea lădiță de placaj. Eram un om venit din Extremul Nord, n-aveam lucruri de prisos, n-aveam nimic în afară de mica mea valijoa-ră de placaj, aceea pe care încercasem fără succes să o vînd la Adıgalah, să-mi fac rost de bani pentru călătoria la Moscova. N-au vrut să-mi plătească ei drumul, dar treacă de la mine. Ceea ce conta cu adevărat era acest mic dreptunghi de carton tare al biletului de tren.

După ce mă oprii să-mi trag sufletul undeva într-un colț — locul meu de sub lampa cu lumina aceea puternică era, bineînțeles, ocupat — pornii în raita mea prin oraș. Acum eram îndărăt la gară.

Se dăduse drumul la urcare. Pe linia ușor înclinată aștepta un tren de jucărie, neverosimil de mic, alcătuit din cîteva cutii murdare de carton puse una după alta, printre altele, sute, unde locuiau feroviarilor sau personal de întreținere și între care pocneau în bătaia vîntului rufe înțepenate de ger.

Trenul meu nu se deosebea deloc de aceste garnituri de vagoane transformate în cămine.

Nu avea aerul unui tren care trebuia să ajungă în cutare număr de ore la Moscova, ci semăna cu trenurile-cămin. Se vedea lume coborînd și dintr-unul, și din celelalte, și aici, și acolo zburau obiecte diverse pe deasupra capetelor unor oameni aflați în mișcare. Mi-am dat seama că trenului îi lipsea esențialul, viața, elementul care să-i promită mișcarea : locomotiva. Și într-adevăr, nici trenurile-cămin nu aveau locomotive. Garnitura mea era aidoma acelor cămine. Nu-mi venea să cred că aceste vagoane mă pot duce la Moscova, dar lumea începuse să urce.

O luptă, o vînzoleală cumplită la intrarea în vagon. Parcă eram noi, căroră ne-ar fi dat drumul de la lucru cu două ceasuri mai devreme și am fi alergat spre casă, spre soba caldă din baracă, năpustindu-ne care mai de care la ușă.

Ce să fi făcut conductorii ?... Fiecare își căuta singur locul, punea stăpînire pe el și-și consolida

poziția. Locul meu pe cușeta din mijloc era ocupat, bineînțeles, de nu știu ce locotenent beat care rîgia într-una. Trăsei de el pînă îl pusei cu picioarele pe podea și-i arătai tichetul.

— Și eu am bilet pe locul ăsta, îmi explică pașnic locotenentul, după care sughiță, căzu jos și adormi imediat.

În vagon năvălea în continuare prăpăd de lume. Enorme baloturi și geamantane de tot soiul erau urcate și dispăreau undeva sus. Peste toate, o duhoare grea de cojoc de oaie, de transpirație și jeg, amestecată cu mirosul de fenol.

— Trenul visurilor mele, repetam eu în gînd, cum stăteam întins pe spate, vîrit în spațiul acela îngust dintre cușeta mijlocie și cea de sus. Pe lîngă mine se cățara locotenentul cu gulerul deschis, cu fața schimonosită și îmbujorată. Se agățase de ceva sus, se propti pe brațe și dispăru...

În brambureala aceea, în acea încrucișare de țipete ale oricărui început de călătorie cu trenul, nici n-am auzit ce era mai important, ce țineam și trebuia să aud, un lucru la care visasem șaptesprezece ani și care devenise pentru mine simbolul „continentului“, al vieții, al Marelui pămînt. N-am auzit șuierul locomotivei. Îmi și ieșise din minte în timpul bătăliei pentru loc. Nu l-am auzit. Dar vagoanele începură să se zmucescă și să se hurduce pe rînd, împreună cu al nostru, cu căminul nostru care pornea la drum. Aveam o senzație similară cu aceea de la venirea somnului, cînd baraca începea să plutească pe dinaintea ochilor mei.

Făceam eforturi să mă pătrund de ideea că merg cu trenul, și anume la Moscova.

La o zguduitură a vagonului care trecea în viteză peste un macaz — eram încă în zona Irkutsku-

lui — văzui atîrnînd cu fața în jos capul locotenentului, care altfel se ținea bine cu mîinile de marginea cușetei. Se auzi un rîgîit și locotenentul vomă drept pe mine și pe vecinul meu. Era un vomisment copios. Vecinul meu își scoase paltonul — nu pufoaică, nu scurtă, ci palton-palton, cu guler de blană, ca la Moscova — și începu să și-l curețe, proferînd o ploaie de înjurături.

Vecinul meu avea o infinitate de cufere împlete, îmbrăcate sau nu în huse de coajă de tei. În răstimpuri, venind din cealaltă extremitate a vagonului, își făceau apariția niște femei îmbrăcate cu scurte de blană și îmbrobodite cu năfrămi ca la țară, purtînd în spate coșuri împletite asemenea. Ele îi strigau ceva vecinului meu, care le făcea cu mina în semn de salut.

— E cumnată-mea ! Merge la Tașkent, la rude, mă informă el, deși nu-i cerusem vreo explicație.

Unul din cufere vecinul meu îl ținea lîngă el ; pe acela îl deschidea și-l lăsa bucuros la vedere. N-avea nimic înăuntru, în afară de un costum jerpelit și de cîteva fleacuri vestimentare. Avea în schimb o mulțime de fotografii de familie și de grup, înrămate în paspartuuri disproporționate de mari ; o parte din ele erau chiar dagherotipuri. Proprietarul lor ne atrăgea atenția asupra celei mai mari și explica bucuros și cu amănunte pe cine reprezintă, care din cei ce pozaseră a căzut pe front, care a fost decorat, care studiază politehnica. „Și ăsta-s eu“ — și ajuns aici, ciocănea invariabil poza cu degetul, undeva spre centrul ei, și toți cei cărora le-o arăta dădeau din cap docili, politicoși și cu simpatie.

În a treia zi de viață comunitară și hurducată în acest vagon, vecinul meu, care își formase o

imagine completă, limpede și indiscutabil exactă despre mine, fără ca eu să-i fi făcut vreo confidență, îmi spuse pripit într-un moment când atenția celorlalți era îndreptată în altă parte :

— Eu la Moscova schimb trenul. Vrei să-mi treci tu unul din cufere prin camera de control, la cântar ?

— Dar eu sînt așteptat în gară.

— A, da. Am uitat.

— Dar ce ai în bagaje ?

— Ce ? Semințe. Și din Moscova ducem ga-loși...

N-am ieșit din tren la nici una din gări. Mîncare aveam. Mă temeam că trenul va pleca în mod sigur fără mine, că se va întîmpla ceva rău, știind că fericirea nu poate ține o veșnicie.

Pe polița-cușetă mijlocie de vis-à-vis stătea culcat un individ mort de beat. Avea pe el o șubă, nu și căciulă însă, și nici mănuși. Îl instalasera în vagon niște prieteni de chef, care dăduseră biletul lui conductoarei. A mers așa o zi și o noapte, după care coborî, dispăru undeva și reveni cu o sticlă conținînd un lichid de culoare închisă. Se culcă la loc, goli sticla bînd direct din ea și o aruncă pe podea. Fu pescuită cu dexteritate de conductoare, care o duse în birlogul ei ticsit de pături ce nu găsiseră amatori în acest vagon de a doua și de cearșafuri nesolicitate de nimeni. Acolo, în compartimentul conductorilor, în cușeta a treia, cea de sus, în spatele unei bariere de pături, își găsise loc o profesionistă a amorului care venea din Kolima. Putea să fi fost și o femeie ca oricare alta, pe care o împinsese Kolima la practicarea profesiei... Această persoană stătuse o vreme aproape de mine, pe cușeta de jos și lumina

instabilă a lămpii mate de sus cădea în răstimpuri pe fața ei marcată de o oboseală fără margini, pe buzele vopsite cu ceva care putea fi orice afară de ruj. Văzui pe cineva apropiindu-se de ea, spunându-i ceva, și femeia dispăru în compartimentul de serviciu. „Cincizeci de ruble“, estimă locotenentul, care se trezise între timp, dovedindu-se a fi un tînăr foarte la locul lui.

Jucaram împreună un joc cît se poate de interesant. La intrarea unui nou pasager, încercam fiecare separat să-i ghicim vîrsta, pregătirea, ocupația. Ne comunicam reciproc concluziile, după care el se așeza lîngă călătorul respectiv, intra în vorbă cu el și venea pe urmă cu răspunsul.

Astfel, pe cucoana cu buzele vopsite, dar fără urmă de lac pe unghii, o definiram ca fiind cadru medical, cu precizarea că blana de leopard de pe ea, vizibilă imitație, o plasa mai curînd între surori și infirmiere. O doctoriță n-ar fi purtat o blană artificială. De nailon și materiale sintetice nu se auzise încă. Concluzia noastră fu confirmată.

Din timp în timp, prin dreptul compartimentului nostru trecea în fugă un copilăș de vreo doi ani, cu picioarele în „O“ și cu ochii albaștri, venind de undeva din celălalt capăt al vagonului. Era murdar și îmbrăcat în zdrențe. Pe obraji palizi avea ceva ca o eczemă. Nu trecea un minut sau două, și vedeam mergîndu-i pe urmă, cu pasul sigur și ferm, un bărbat îmbrăcat într-o scurtă vătuită, cu degetele grele, puternice, brune de muncitor. Îl ajungea pe copil. Puștiul rîdea și-și privea voios tatăl, tatăl îi zîmbea puștiului cu toată fața scaldată de o imensă bucurie și-l aducea la loc, în compartimentul lui. Am aflat pove-

tea lor. O poveste kolimiană obișnuită. Tatăl, un „nepolitic“ oarecare, se eliberase de curînd și mergea „pe continent“. Mama copilului refuzase să se întoarcă și tatăl plecase împreună cu fiul lui, ferm decis să-l smulgă — și, poate, să se smulgă — din îmbrățișarea rapace a Kolîmei. De ce nu plecase și mama copilului? Poate că era tot o poveste obișnuită. Și-o fi găsit pe altul, o fi început să-i placă viața de om liber în Kolima — liber după detenție — și nu voia să ajungă „pe continent“ în situația unui om de rangul al doilea... Sau poate că tinerețea îi spusese adio. Sau poate că nu mai iubea, dragostea ei din Kolîma se stinsese — nu s-au mai văzut cazuri? Sau poate că era la mijloc ceva și mai rău. Mama și-o fi ispășit o condamnare de cincizeș’optistă — cazul cel mai comun din toate — și știa ce pericol reprezintă pentru ea întoarcerea pe Marele pămînt. O nouă condamnare, noi suferințe. Nici în Kolima nu există garanții împotriva unei noi condamnări, dar cel puțin nu va deveni obiectul unei vînători de oameni, cum au fost toți „pe continent“.

N-am aflat nimic și nici nu doream să aflu. Nobilă devoțiune, cinste și dragoste paternă ale unui om care trebuie să-și fi văzut prea puțin copilul, aflat în vreo creșă, în vreun cămin. Gesturi neîndemînatice de părinte care încheie nasturii aceia mari și de culori nepereche de la pantaloanașii copilului, cusuți de niște mîini grosolane, nepricepute, dar iubitoare. Fericire a tatălui și fericire a copilului. Acest băiețel de doi ani nu cunoștea cuvîntul „mamă“. El striga: „tati, tati!“.

Se jucau împreună, dulgherul brunet și copilul, găsindu-și greu un loc printre bețivi, printre cartofori, printre boccelele și coșurile speculanților.

Aceste două ființe umane din vagonul nostru erau, fără îndoială, fericite.

Călătorului care dormea de două zile încheiate, de când plecasem din Irkutsk, și se trezea numai ca să radă o nouă sticlă de votcă, de coniac sau de lichior, nu i-a fost dat să-și continue somnul. La o zmucitură a trenului ne pomenirăm cu el prăbușindu-se cu zgomot pe podea, unde rămase gemînd într-una. Primul ajutor chemat de conductoare stabili că are o fractură a umărului. Fu pus pe o targă și dispăru din viața mea.

La un moment dat, în vagon își făcu apariția figura salvatorului meu, deși salvator e prea mult spus, pentru că afacerea nu degenerase în ceva grav, nu se ajunsese la vărsare de sînge. Cunoscutul meu ședea pe bancheta de jos, fără să mă recunoască, sau fără să dorească a da semne că m-ar recunoaște. Schimbarăm, totuși, o privire și mă apropiai de el. „Tot ce-mi doresc este să ajung pînă acasă, să-i văd pe ai mei“, acestea au fost ultimele cuvinte ale borfașului, auzite de mine.

Asta a fost tot : lumina stridentă a lămpii din gara Irkutsk, speculantul care-și camufla îndeletnicirea sub teancul de poze ale altora, voma emisă de gîtlejul tînărului locotenent, jalnica prostituată de pe cușeta de sus a compartimentului de serviciu, copilașul murdar care tot striga la cei doi ani ai lui „tati ! tati !“, cam asta e tot ce s-a întipărit în memoria mea ca primă fericire, nesfîrșită fericire a „libertății“.

Gara Iaroslavski. Zgomotul, fluxul urban al Moscovei, orașul care îmi era cel mai drag din toate orașele lumii. Vagonul oprindu-se. Chipul scump al soției mele așteptîndu-mă la sosire, așa cum o făcea și pe vremuri, cînd mă întorceam din multele mele drumuri. De data aceasta deplasarea

fusesse de lungă durată, ținuse aproape șaptesprezece ani. Dar ceea ce era important era că nu reveneam dintr-o deplasare. Reveneam din infern.

SCRISORI CĂTRE A. SOLJENIȚIN

Ddagă Aleksandr Isaievici,

Două nopți n-am dormit. Am citit, am recitit nuvela¹, mi-am adus aminte...

Nuvela seamănă cu o poezie : totul în ea e desăvârșit, totul ascultă de o finalitate. Fiecare rînd, fiecare scenă, fiecare trăsătură de caracter impresionează atît de mult prin laconismul, inteligența, finețea și profunzimea lor, încît îmi închipui că „Novii mir“ n-a publicat de-a lungul întregii sale existențe ceva atît de puternic și de rotund. Și atît de necesar, fiindcă fără rezolvarea cinstită a acestor probleme nici literatura, nici viața socială nu pot progresa. Tot ce se face prin trecere sub tăcere, prin eludare și minciună a adus, aduce și va aduce numai daune.

Permiteți-mi să vă felicit, să mă felicit pe mine, pe miile de supraviețuitori și pe sutele de mii (dacă nu pe milioanele) de morți, pentru că și ei trăiesc prin această nuvelă realmente extraordinară.

Îngăduiți-mi să vă împărtășesc și unele gânduri ale mele privind atît nuvela, cît și lagărele.

Nuvela este foarte frumoasă. Unele opinii despre ea le-am auzit întîmplător — doar era așteptată de toată Moscova. Chiar alaltăieri, cînd lua-

¹ E vorba de *O zi din viața lui Ivan Denisovici*.

sem numărul unsprezece din „Novii mir“ și ieșisem în Piața Pușkin, trei sau patru persoane m-au întrebat într-un răstimp de 20—30 de minute : „E unsprezece ?“ — „Da, unsprezece“. — „Cu nuvela despre lagăre ?“ — „Da, da !“ — „Dar unde-ați găsit-o, de unde-ați cumpărat-o ?“.

Am primit câteva scrisori (v-am spus la „Novii mir“) în care i se aduc lucrării foarte mari elogii. Dar numai citind-o eu însumi îmi dau seama că aceste elogii nu se ridică nici pe departe la valoarea ei. Aceasta probabil datorită faptului că fiind vorba de un material aparte, oamenii care n-au cunoscut lagărul (fericiți oameni, pentru că lagărul e o școală negativă prin care ființa umană nu trebuie să treacă nici barem o oră și pe care nu trebuie să o vadă nici măcar un minut) nu sînt în stare să o aprecieze în toată profunzimea, finețea și exactitatea ei. Acest lucru e vizibil și în recenzii, și în cea a lui Simonov, și în cea a lui Baklanov, și în cea a lui Ermilov. Dar n-am să vă scriu despre recenzii.

Nuvela aceasta este scrisă cu foarte multă pricepere și talent. Ea prezintă lagărul din punctul de vedere al internatului „pălmaș“, care cunoaște meserie, știe să „cîștige“ un ban ; din al pălmașului și nu din al lui Cezar Marcovici sau al căpitanului de rangul doi. Nu avem de a face cu intelectualul care a ajuns la liman, ci cu țăranul supus unui mare examen, care a trecut cu bine acest examen și acum își povestește cu umor trecutul.

Totul e veridic în nuvelă. E un lagăr „ușor“, nu chiar cel adevărat. Cel adevărat e și el prezentat, și încă foarte bine : acel lagăr teribil — Ijma lui Șuhov — se strecoară în textul nuvelei asemenea unui abur lăptos printr-o crăpătură a

barăcii înghețate. E lagărul unde tăietorii de lemne în pădure erau ținuți o zi și o noapte la muncă, unde Șuhov a rămas fără dinți din cauza scorbutului, unde borfașii îl deposeau de hrană, unde erau păduchi și ger, unde totul putea fi pretext de trimitere în judecată. Era destul să spună cineva că afară s-au scumpit chibriturile, ca să i se facă proces. Unde deținutul se mai alegea cu un supliment de pedeapsă la sfârșit, asta înainte de a se ajunge la „cîntar“ și la „rația de post“ de șapte grame. Unde era de o mie de ori mai groaznic decît la munca silnică, unde deținuții nu poartă numere. La munca silnică, în lagărul special, care e mult mai blind decît adevăratul lagăr. Aici serviciul de pază e asigurat de angajați civili (la Ijma gardianul e un Dumnezeu, și nu creatura famelică de aici, căreia îi spală podelele Șuhov, la compul de gardă). La Ijma... Unde stăpîni sînt borfașii și morala pegrei e aceea care decide comportamentul și al deținuților, și al personalului de conducere, educat în acest sens de romanele lui Șeinin și de *Aristocrații* lui Pogodin. Șuhov posedă o lingură în lagărul lui de muncă silnică, instrument de prisos în adevăratul lagăr. Acolo și supa și *kașa* au o asemenea consistență încît pot fi sorbite direct din strachină. Pe lingă secția sanitară trece o pisică : lucru și el de neimaginat în adevăratul lagăr, unde ar fi fost devorată de mult. Dumneavoastră ați reușit să înfățișați acel trecut groaznic, sinistru, și ați făcut-o cu mare forță prin scăpările de memorie ale lui Șuhov, prin ceea ce își aduce el aminte despre Ijma. Aceea e școala unde s-a format Șuhov, rămas întîmplător în viață. Tot ce e legat de Ijma se materializează într-un urlat puternic, în urechile mele cel puțin.

Un alt merit cu totul excepțional al nuvelei e profunzimea și finețea cu care e surprinsă psihologia de țaran a lui Șuhov. E o reușită de mare artă și de o subtilitate cum n-am întâlnit, trebuie să recunosc, de mult. Țăranul se simte peste tot : și în interesul pentru covrigari, și în setea de cunoaștere, și în mintea lui ageră de la natură, și în știința de a supraviețui, în spiritul de observație, în prudență, în circumspecție, în atitudinea ușor sceptică față de tipi de genul lui Cezar Marcovici, dar și față de tot soiul de mai-mari posibili, pe care e bine să-i respecti. Lucida lui independență, lucida supunere în fața sorții, știința adaptării la împrejurări și neîncrederea — toate acestea sînt trăsături specifice poporului, oamenilor de la țară. Șuhov e mîndru de sine că e țaran, că a supraviețuit, că a știut să supraviețuiască și știe să-i ducă pislarii uscați bogatului șef de brigadă, că știe să „cîștige“. Nu voi enumera toate detaliile artistice care demonstrează acest lucru. Le cunoașteți.

Admirabil e înfățișată acea confuzie a criteriilor, fenomen trăit de orice deținut cu vechime, inclusiv de Șuhov. Această confuzie a criteriilor privește nu numai hrana — înghițirea unei felii de salam, resimțită ca o supremă beatitudine — ci și lucruri mai de adîncime, între care și sentimentul că o discuție cu Kilgas e mai interesantă decît discuțiile cu soția etc. Observația e exactă și profundă. E una din problemele cele mai importante ale vieții de lagăr. Așa se explică de ce la revenire e nevoie de o perioadă de „amortizare“ de cel puțin doi-trei ani. Foarte subtilă și de mare finețe e observația privitoare la pachetul pe care îl aștepti totuși, deși ai scris să nu ți se

trimită. Vei supraviețui ? Bine. Nu ? Pachetele tot nu te salvează. La fel am scris și eu și cu aceleași gânduri examinam lista destinatarilor de colete.

Detaliile în general, amănuntele comportamentale, cele ale existenței cotidiene a tuturor personajelor sînt de mare finețe și noutate, de o izbitoare noutate. Să amintesc numai de cîmpa *nestoarsă* pe care o aruncă Șuhov după cuptor, după ce a terminat de spălat podelele. Amănuntele de acest gen sînt cu sutele ; altele, lipsite de noutate și finețe, nici nu există.

Ați reușit să găsiți o formă excepțional de puternică. Adevărul e că viața de fiecare zi în lagăr, limba vorbită în lagăr, gândurile celui ce trăiește într-un lagăr sînt de neconceput fără înjurătura de mamă, fără utilizarea celor mai murdare cuvinte. Într-un alt context totul ar putea apărea ca o forțare a notei, dar înjurăturile constituie o componentă caracteristică a limbajului concentraționar, în absența căroră reconstituirea cu succes (exemplară — cu atît mai puțin) a vieții cotidiene a lagărului nu e posibilă. Toate aceste „facu-ți“ și „dregu-ți“ sînt aici la locul lor, exacte și necesare. Bineînțeles și „mortăciune“ și alte apelative de aceeași teapă sînt pe deplin justificate și indispensabile. Ele provin, în treacăt fie zis, tot de la borfași, de la Ijma, din lagărul comun.

O figură extraordinar de veridică în narațiune, o izbîndă artistică deloc mai mică decît figura eroului principal, consider că e Aleoșka, sec-tantul, și o să vă spun de ce. După douăzeci de ani petrecuți în lagăre și în preajma lor, am ajuns la ferma concluzie — sumă a unor îndelungi și numeroase observații — că dacă au existat în lagăre oameni care, în cihuda tuturor ororilor, a

foamei, a frigului, a bățăilor și a muncii peste puteri, își păstrau și și-au păstrat pînă la capăt trăsăturile umane, aceștia au fost sectanții, oamenii credinței religioase în genere, incluzînd aici și pe preoții ortodocși. Desigur, se puteau găsi oameni buni și în alte grupuri de populație, dar erau excepții și, probabil, rămîneau așa numai cît timp nu le era prea greu. Sectanții însă rămîneau totdeauna oameni.

Oameni buni în lagărul dumneavoastră sînt estonienii. E drept că n-au dat încă de necaz; ei au tutun, au ce să mănînce. Deținuții originari din țările baltice au suferit de foame mai mult decît rușii. Ei erau toți niște oameni voinici și masivi, iar rația era aceeași pentru toți (lucru care nu se întîmpla cu caii, a căror rație de hrană se stabilea în funcție de greutate). Cei care „se terminau” cel mai repede erau — totdeauna și pretutindeni — letonii, lituanienii, estonienii. Aceasta și din cauza constituției lor fizice, dar și fiindcă viața satelor din țările baltice se deosebește întrucîtva de cea din satele noastre. La ei ruptura dintre traiul din lagăr și cel de afară era mai mare. Și se mai găseau niște filosofi dispuși să facă haz pe seama balticilor, care nu s-ar măsura cu rușii; dar scîrboșenii de acest gen pot fi auzite oricînd.

Foarte bine este șeful de brigadă, foarte veridic. Artisticește vorbind, portretul lui este ireproșabil, deși, în ce mă privește, nu-mi imaginez cum aș fi putut eu ajunge șef de brigadă (mi s-a propus cîndva, și nu o dată), fiindcă nu există după mine nimic mai rău într-un lagăr decît a porunci altora să muncească, nimic mai rău decît o asemenea funcție. A le porunci înseamnă a-i obliga să muncească, și aceasta e valabil nu numai

în cazul unor oameni flămânzi, al unor bătrâni invalizi și neputincioși, ci al tuturor deținuților. Pentru a da gata pe cineva printr-un regim de bătaie, de paisprezece ore de muncă pe zi, de stat în picioare multe ceasuri la rînd, de înfometare, pe un ger de cincizeci-șaizeci de grade, e nevoie de foarte puțin : de trei săptămîni, după calculele mele. Dintr-un om perfect sănătos și cu un fizic puternic, niște mîini pricepute scot în trei săptămîni un invalid, o epavă. Și atunci cum să fii șef de brigadă ? Am văzut zeci de cazuri cînd, nimerit în tandem cu un partener slab, puternicul muncea fără să cricnească, gata să îndure orice-o fi. Dar nu să-și înjure camaradul. Gata să stea la carceră pentru el, chiar să primească o nouă condamnare, chiar să moară. Un singur lucru îi era peste puteri : să ordone camaradului lui să muncească. Iată motivul pentru care eu n-am ajuns șef de brigadă. Mai bine moartea, îmi ziceam. În zece ani de muncă la comun, eu n-am lins străchinile, dar nu consider că aceasta ar fi o îndeletnicire infamantă : i se poate întîmpla oricui. Ceea ce face însă căpitanul de rangul doi e inadmisibil. Acesta e motivul pentru care eu n-am ajuns șef de brigadă și zece ani în Kolîma am făcut drumul din abataj în spital și îndărăt, mai și primind o nouă condamnare de zece ani. Mi-au interzis orice muncă de cancelarie și n-am lucrat o singură zi într-un birou. Patru ani nu ne-au dat nici cărți, nici ziare. Întîia carte care mi-a căzut în mînă după multă vreme a fost *Căderea Parisului* de Ehrenburg. Am răsfoit-o ce-am răsfoit-o, după care am rupt o foaie și mi-am făcut o țigară.

Dar aceasta e opinia mea personală. Șefi de brigadă ca acela prezentat de dumneavoastră sînt

foarte mulți, și personajul e foarte bine construit. Și aici, pînă la ultimul amănunt, pînă la cel mai mic detaliu de comportament. Iar confesiunea lui e superbă. Și logică. Oameni ca el pot fi văzuți deschizîndu-și sufletul brusc, pe neașteptate, ca răspunzînd unui imbold lăuntric. Totul e veridic : și faptul de a-i ajuta pe cei cîțiva care l-au ajutat pe el, și acela de a se bucura de moartea dușmanilor lui. Atît Șuhov, cît și el, au refuzat să înțeleagă cel mai înțelept dintre preceptele vieții concentraționare : nu porunci niciodată nimic camaradului tău, mai ales să muncească. Poate că e bolnav, flămînd, mult mai slab decît tine. Tocmai această știință de a crede pe camaradul său este supremul act de curaj al unui deținut. În disputa căpitanului de rangul doi cu Fetiukov, toată simpatia mea se îndreaptă către acesta din urmă. Căpitanul e un viitor șacal. Dar despre aceasta, mai încolo.

La începutul nuvelei spune cineva : lege e tai-gaua, oamenii trăiesc și aici, pierе cel ce linge străchinile, cel ce merge pe la infirmerie și cel ce-i face vizite „cumătrului“¹. Aceasta e, în fond, tema nuvelei. Dar aceasta e o morală de șefi de brigadă. Experimentatul Kuzeomin nu i-a spus lui Șuhov un adevăr esențial, care circulă prin lagăre (șeful de brigadă nici nu i-l putea spune). A-nume că în lagăr cea care ucide e rația mare, nu cea mică. Unul muncește în abataj și primește un kilogram de pîine, hrana cea mai bună, are acces la magazin etc. Și moare. Altul e pus să stea de planton ori lucrează ca cizmar, primește cinci sute de grame și trăiește douăzeci de ani, rezistînd la

¹ Poreclă dată delegatului local al poliției politice.

fel de bine ca Vera Figner și Nikolai Morozov¹. Șuhov trebuie să fi auzit un dicton la Ijma, căruia a înțeles că trebuie să i se conformeze : munca grea e lucru rău, în timp ce munca ușoară, făcută după puteri, e lucru bun. Evident, când omul abia își mai trage sufletul, de calitate nu mai poate fi vorba nici în cazul acelei munci ușoare, dar legea e certă și salvatoare.

Această filosofie nouă pentru eroul dumneavoastră se sprijină cu un capăt și pe activitatea secției medicale. Pentru că la Ijma e sigur că numai doctorii dădeau ajutor, salvarea era numai la ei. Și deși partizani ai terapiei prin muncă se găseau și acolo destui, deși erau doctori care comandau versuri și luau mită, numai ei îi puteau salva și îi salvau pe oameni.

Desigur, asemenea șefi țin la oameni ca Șuhov. Șeful de brigadă nu-l bate pe căpitanul de rangul doi cît timp acela nu și-a epuizat încă forțele. În genere, faptul că în lagăre sînt bătuți numai cei epuizați e exact observat și bine prezentat în nuvelă.

Cu finețe și just e înfățișată însuflețirea cu care lucrează Șuhov și ceilalți deținuți la ridicarea unui zid. Muncind, șeful de brigadă și ajutorul lui își mai dezmoțesc oasele. Pentru ei nu înseamnă mare efort. Dar și ceilalți muncesc cu însuflețire și se înfierbîntă, și asta mereu. Observația e veridică. Înseamnă că munca nu i-a stors încă de ultimele puteri. Această rîvnă în muncă e înru-

¹ Vera Figner (1852—1942) și Nikolai Morozov (1854—1946), două din figurile legendare și eroice ale narodnicismului, teoreticieni și practicanți ai terorii, au fost condamnați la închisoare pe viață și au stat în fortăreața Schlüsselburg, prima douăzeci, iar al doilea douăzeci și cinci de ani.

dită oarecum cu patima care mîină două coloane de flămînzi să se întreacă într-o cursă de alergare ; e o rămășiță de infantilism și în indignarea cu care e apostrofat moldoveanul întirziat (sentiment împărtășit fără rezerve și de Șuhov). Totul e foarte exact, foarte autentic. E posibil ca această însuflețire în muncă să-i salveze pe unii. Nu trebuie uitat însă că brigăzile sînt alcătuite totdeauna din novici și din deținuți cu vechime — nu păstrători ai legilor, ci pur și simplu oameni cu mai multă experiență. Munca grea o fac novicii : Aleoșka și căpitanul de rangul doi. Ei mor pe rînd, sînt înlocuiți, dar șefii de brigadă rămîn în viață. Principalul motiv care îi face pe oameni să devină șefi de brigadă și să reziste la cîteva condamnări tocmai acesta e.

În adevăratul lagăr, la Ijma, supa matinală ajungea pentru o oră de muncă pe ger ; în restul timpului fiecare muncea numai cît să se poată încălzi. Masa de prînz asigura și ea numai un ceas de muncă.

Acum despre căpitan. Sînt cîteva note false în prezentarea figurii lui. Foarte puține, din fericire. În prima scenă, la cabina corpului de gardă : „Nu aveți dreptul să...” etc. Aici e un mic anacronism. Căpitanul de rangul doi e o figură aparținînd anului treizeci și opt. Atunci aproape fiecare striga așa. Toți cei care strigau erau împușcați. În 1938, pentru asemenea cuvinte nu se acorda nici o circumstanță atenuantă. În 1951 însă căpitanul nu mai putea rosti acest protest, oricît ar fi fost de novice. Timp de paisprezece ani, începînd din 1937, au avut loc sub ochii lui execuții, represiuni, arestări ; colegi ai lui au fost a-

restați și au dispărut pe veci. Căpitanul nu-și dă osteneala nici măcar să se gîndească la acest lucru. El călătorește și vede pretutindeni turlele de pază ale unor lagăre. Și nu-și dă osteneala să se gîndească la acest lucru. În sfîrșit, el a trecut printr-o anchetă, pentru că în lagăr a ajuns după anchetă, nu înainte. Și totuși, nu se gîndește la nimic. El putea să nu vadă toate acestea în două cazuri : sau dacă ar fi fost plecat într-o cursă lungă pe un submarin care nu s-a ridicat timp de paisprezece ani la suprafață, sau dacă timp de paisprezece ani și-ar fi predat soldații fără să stea la gînduri, iar acum, cînd a fost el arestat, a început să nu-i convină. Căpitanul nu se gîndește nici la banderiști, împreună cu care nu vrea să stea (dar cu spionii ? cu trădătorii de țară ? cu vlasoviștii, cu Șuhov ? cu șeful de brigadă ?). Fiindcă acei banderiști¹ sînt tot pe atît de banderiști pe cît e de spion el însuși. Pe el nu cadoul englezului l-a distrus, ci a fost pur și simplu repartizat pe baza listelor de control ale anchetatorului. Aceasta e singura notă falsă din nuvela dumneavoastră. Nu e vorba de caracter (există asemenea iubitori de dreptate care se ceartă veșnic, au fost, sînt și vor fi). Dar o astfel de figură putea fi tipică numai în 1937 (sau în 1938, dar pentru lagăr). Aici în figura căpitanului poate fi văzut un viitor Fetiukov. Primele bătaii, și căpitanul nu va mai exista. El are două posibilități : sau să moară, sau să lingă

¹ Partizani ai lui *Stepan Bandera* (1909—1959), lider naționalist ucrainean, militant pentru independența țării sale față de Germania și URSS. Emigrat după război, a fost ucis în RFG de un agent al KGB.

străchinile ca Fetiukov — a fost căpitan, cu opt ani de detenție în spate.

În 1938 oamenii erau uciși în abataje, în bărci. Ziua de muncă normată era de paisprezece ore, oamenii erau ținuti câte douăzeci și patru de ore la muncă, și la ce muncă ! Tăiatul pădurii și căratul buștenilor de la Ijma e un gen de muncă la care visau toți minerii Kolîmei. Pentru nimicirea cincizeș'optiștilor s-a apelat la ajutorul delincvenților recidiviști, al borfașilor, numiți „prieteni ai poporului“, spre deosebire de dușmani, care erau expediați în Kolîma chiar ologi, orbi, bătrâni, peste orice opreliști medicale, numai în urma unei „indicații speciale“ din partea Moscovei. În 1938 se ținea seama de termometru cînd atingea 56 de grade, 52 de grade în perioada 1939—1947 și 46 de grade după 1947. Toate aceste observații ale mele nu diminuează, lucrul e lîmpede, nici adevărul artistic al nuvelei dumneavoastră, nici realitatea care stă în spatele lui. Criteriile mele de apreciere sînt altele, asta e totul. Important pentru mine e faptul că lagărul anului 1938 reprezintă o culme a terorii și a depravării, a tot ce e mai detestabil. Tot ce a urmat — și anii războiului, și perioada postbelică — a fost fîoros, dar nu se poate în nici un fel compara cu anul 1938.

Dar să ne întoarcem la nuvelă. Pentru cititorul atent, fiecare frază a ei constituie o revelație. Este, desigur, cea dintîi operă a literaturii noastre, caracterizată și prin îndrăzneală, și prin adevăr artistic, și prin adevărul celor simțite și trăite, cel dintîi cuvînt rostit asupra unui lucru despre care toată lumea vorbește, dar nimeni nu a scris încă nimic. Minciuni am auzit destule de la congresul XX pînă azi. În genul respingătoarei

Pepite a lui Șelest¹, sau a falsei nuvele a lui Nekrasov, nedemnă de el, *Kira Gheorghievna*². E foarte bine că în lagărul dumneavoastră nu există discuții patriotice pe tema războiului, că ați evitat un asemenea fals. În lagăr războiul se face auzit prin vocea tragică a unor destine mutilate, a unor erori criminale. Și încă o chestiune. Mie mi se pare că nu se poate înțelege lagărul ocolind rolul jucat în el de borfași. Lumea delincvenților, normele ei, etica și estetica ei sînt cele care pervertesc sufletește pe toți oamenii dintr-un lagăr, și pe deținuți, și pe comandanți, și pe spectatori. Mai toată psihologia muncii silnice și a vieții interne a locuitorilor de detenție a fost determinată, în ultimă instanță, de borfași. Dimensiunile minciunii introduse mulți ani la rînd în literatura noastră de *Aristocrații* lui Pogodin și de producția lui Lev Șeinin sînt incalculabile. Prezentarea într-o lumină romantică a lumii criminale a provocat o mare daună, absolvindu-i pe borfași, dîndu-i drept niște ființe romantice demne de încredere, cînd ei de fapt nu sînt oameni.

În nuvela dumneavoastră lumea criminală se lasă abia întrezărită printr-o fantă a narațiunii.

E bine, e exact și acest lucru.

¹ Pentru a atenua șocul produs de povestirea lui Soljenițin, cercurile oficiale au încurajat editarea unei literaturi de lagăr convenabile, în care realitățile erau mult edulcorate, G. Șelest, A. Aldan-Semionov, (ca și G. Serebriakova și I. Diakov, de care va fi vorba mai departe), sînt cîțiva din autorii care s-au ilustrat prin scrieri de acest gen.

² Cunoscut mai ales prin romanul său de război *În tranșeele Stalingradului*, Viktor Nekrasov (1911—1989) a evoluat spre o poziție critică față de regim. Nuvela menționată (1961) evocă tangențial tema lagărelor de muncă.

Spulberarea vechii legende despre romantismul borfaşilor e una din sarcinile urgente ale literaturii noastre.

Borfaşi în lagărul dumneavoastră nu există !

E un lagăr fără păduchi ! Unitatea militară de pază nu răspunde de plan şi nu asigură realizarea lui cu paturile armelor.

O pisică !

Tutunul măsurat cu paharul !

Oamenii nu sînt duşi la anchetă.

După muncă nu sînt trimişi în pădure să care lemne de foc de la o distanţă de cinci kilometri.

Nu sînt bătuţi.

Îşi lasă pîinea în saltea. În saltea ! Şi încă într-una plină ! Mai au şi perne ! Lucrează la căldură.

Îşi lasă pîinea acasă ! Mănîncă cu lingura. Unde e acest lagăr minunat ?

Măcar un an să fi stat eu acolo pe vremuri !

Lui Şuhov nu i-au degerat mîinile : lucrul se vede imediat, cînd îşi bagă degetele în apă rece. După douăzeci şi cinci de ani, eu nu-mi pot băga mîinile în apă rece.

În toamna anului 1938, spre sfîrşitul sezonului de extracţie a aurului, din brigada de abatajişti mai rămăseseră şeful brigăzii şi plantonul ; toţi ceilalţi erau la „poalele movilei“, sau la spital, sau plecaţi în alte brigăzi care mai executau lucrări auxiliare. Dacă nu fuseseră împuşcaţi, cum aflu din listele care ni se citeau în fiecare zi, la schimbul de dimineată, pînă pe la mijlocul iernii lui 1938 ; erau listele celor împuşcaţi cu trei zile în urmă. Şi în brigadă veneau noi muncitori, ca să moară la rîndul lor sau să se îmbolnăvească, să fie împuşcaţi, să-şi dea duhul sub loviturile şefului de brigadă, ale soldatului din escortă,

ale împărțitorului de sarcini, ale frizerului și plan-tonului. Aceasta era situația în toate brigăzile de abatajiști de la noi.

Dar e destul. Am deviat de la subiect, nu m-am putut abține. Enumerarea ar putea continua la nesfârșit: totul e veridic, exact, foarte bine cunoscut. Nu sînt omise colțurile de pîine, mijlocul. Cîntărirea rației în palmă și speranța de a fi puțin ceea ce s-a furat din ea constituie un moment veridic, exact. A propoz, în timpul războiului, cînd se dădea pîine albă americană cu adaos de mălai, nici un tăietor de pîine nu pregătea rațiile de cu seara, pentru că bucata de trei sute pierdea peste noapte pînă la cincizeci de grame. Se dăduse ordin ca pîinea cuvenită brigăzii să se predea netăiată, apoi începură să o taie imediat înaintea schimbului.

KE-460 e exact. În lagăr toți spun „ke“ și nu „ka“. Și, fiindcă veni vorba, de ce „zek“¹ și nu „zeka“? Acest cuvînt se scrie z/k și se declină *zeka, zekoiu*. Cîrpa nestoarsă pe care Șuhov o aruncă după cuptor, la corpul de gardă, face cît un roman întreg. Și asemenea pasaje sînt cu sutele.

Discuția lui Cezar Markovici cu căpitanul de rangul doi și cu moscovitul e surprinsă foarte bine. A reconstitui discuția despre Eisenstein e o idee străină pentru Șuhov. Aici autorul s-a manifestat ca scriitor, părăsind pentru o clipă masca suhoviană.

Limba și gîndirea deținutului se atrofiază, toate raporturile între noțiunile cu care operează sînt deplasate din loc.

¹ În terminologia concentraționară, „zek“ înseamnă deținut.

E o operă în care nu există nimic de prisos, încordată ca un arc, ca o poezie.

Și mai e o chestiune, foarte importantă, rezolvată de Șuhov foarte corect : cine sînt cei de jos ? Aceiași, ca și cei de sus. Deloc mai răi, ba poate mai buni și mai puternici.

Șuhov semnează la anchetă procesul-verbal al interogatoriului, procedînd perfect justificat. În cele două anchete prin care am trecut, eu n-am semnat nici un proces-verbal care m-ar fi acuzat și n-am recunoscut nimic, dar rezultatul a fost același : condamnarea. E drept că n-am fost bătut în timpul anchetelor. Căci dacă aș fi fost (cum se întîmpla în a doua jumătate a anului 1937 și după aceea), nu știu ce-aș fi făcut și cum aș fi reacționat.

Excelent e finalul. Felia aceea de salam, care pune capac unei zile fericite. Foarte bine detaliul cu pesmetul, pe care nelacomul Șuhov i-l dă lui Aleoșka. Noi cîștigăm. E norocul lui. Na !...

Perfect credibil e turnătorul Panteleev. „Și trec pe la infirmerie !“ Așa arată un turnător, lucru pe care nu l-a înțeles deloc bietul Voznesenski, care ține atît de mult să fie în pas cu vremea. În *Para lui triunghiulară* are o poezie despre turnători — despre turnători americani, nici mai mult, nici mai puțin. Întîi n-am înțeles nimic, pe urmă mi-am dat seama : Voznesenski numește turnători pe agenții de poliție care se ocupă cu urmărirea, pe „filatori“, cum li se spune prin memorii.

Textura artistică e atît de fină, încît poți deosebi pe leton de estonian. Estonienii și Kilgas n-au nimic comun, deși fac parte din aceeași brigadă. E foarte bine. Firea sumbră a lui Kilgas, bătînd mai mult spre ruși decît spre vecinii lui baltici, e foarte exact sugerată.

E admirabil pasajul în care e vorba de surplusul de hrană consumat de Șuhov pînă era liber, surplus care vede acum că nu-i era deloc necesar. E un lucru pe care-l gîndește orice deținut. Și e strălucit exprimat.

Senka Kleovșin și ceilalți foști prizonieri în lagărele germane, obligatoriu internați după. Erau mulți. Caracter foarte veridic, cu totul remarcabil.

Exact prezentate sînt frămîntările în legătură cu duminicile „furate”. (În abatajele Kolîmei nu exista zi liberă în 1938. Prima zi liberă s-a dat abia la 18 decembrie. Întreg lagărul a fost mînat atunci în pădure după lemne de foc, ceea ce însemna pierderea întregii zile). Ca și faptul că, bucurîndu-se de ziua liberă, nici unul dintre deținuți nu se gîndește că administrația lagărului va ține cont de timpul pierdut. Aceasta fiindcă deținutul nu-și planifică viața pe o durată mai lungă decît pînă în seara zilei respective. Dă-mi astăzi, iar ce va fi mîine, o să vedem.

Două rinduri de sudoare la munca intensă — foarte bine.

Sifilis contractat de la mukul de țigară. Nimeni în lagăr nu s-a îmbolnăvit în acest mod. De altceva se murea.

Bătrînii care duc tineta înjurați, pislarul aruncat în stîlp. Șuhov băgîndu-și amîndouă picioarele într-o singură mîneacă a pufoaicei — totul e admirabil.

Mare deosebire între lingerea străchinilor și curățarea lor cu o coajă de pîine nu e. Cîtă e, nu face decît să scoată în evidență faptul că acolo unde e Șuhov încă nu e foamete, încă se poate trăi.

Șoapte : „ne-au șterpelit din rație“. Și : „diseară o să rămână careva fără“.

Șperțuială — totul e întocmai.

Pîslari ! La noi nu existau pîslari. Existau *burki*, făcute din zdrențe vechi, din pufoaice și pantaloni răspurtați. Cei dintii pîslari i-am pus în picioare abia după ce am devenit infirmier, după zece ani de lagăr. Și acele *burki*, în loc să le punem la uscat, le dădeam la cîrpit. Tălpile erau numai petice.

Termometrul ! Totul este admirabil !

Este foarte bine pus în lumină și acel odios aspect al vieții din lagăre pe care îl constituie dorința de a avea auxiliari, ciraci. Curățenia o fac pînă la urmă tot pălmașii, după ce au tras din greu în abataj, uneori pînă dimineața. Servirea omului de către om. Lucrul e caracteristic nu numai lagărelor.

Remarc în nuvela dumneavoastră lipsa totală a unui comandant (a unuia de rang înalt, cum era directorul minelor de aur), care ar aproviziona prin intermediar pe deținuți cu tutun : cinci ruble țigara. Nu paharul de tutun, nu pachetul, ci țigara. Un asemenea comandant ia pe pachetul de tutun între o sută și o sută cincizeci de ruble !

— Trage ușa !

Micul dejun, supa, agerul ochi de șoim al deținutului — totul e autentic și plin de semnificație. Peștele însă se mănîncă cu oase cu tot : e lege. Acel polonic, mai prețios decît toată viața trecută, prezentă și viitoare — totul e trăit, îndurat și exprimat cu forță și precizie.

Mîncarea caldă ! Zece minute din viața deținutului consacrate mesei. Pîinea se mănîncă separat, pentru a prelungi satisfacția. E o lege generală, hipnotică. .

În 1945 au sosit în Kolima grupuri de repatriati. Erau aduși să ne schimbe pe noi la o exploatare auriferă din Direcția de nord. Se mirau : „De ce ai voștri mâncă supă și *kaša* la cantină, iar pâinea o iau cu ei ? N-ar fi mai bine să... ?” Le-am răspuns : „N-o să treacă nici două săptămîni pînă veți înțelege și veți face exact la fel”. Și chiar așa s-a și întîmplat.

A zăcea în spital, chiar a muri într-un așternut curat și nu în baracă, nu în abataj, sub cizmele șefilor de brigadă, ale soldaților din escortă și ale distribuitorilor de sarcini e visul oricărui deținut. Întreaga scenă de la infirmerie e foarte bună. Desigur, infirmeria a văzut lucruri mult mai oribile (bunăoară sunetul pe care îl scot unghiile unui pâlmaș cînd, după ce i le-a smuls cu cleștele din degetele degerate, medicul le lasă să cadă într-un lighean de tablă etc.).

Minutul acela de dinaintea intrării în schimb : foarte bine.

O grămăjoară de zahăr. Nouă nu ni se dădea niciodată zahărul în mînă, numai în ceai.

În genere, Șuhov privit în ansamblu, ca și în fiecare scenă, e foarte bine, foarte autentic.

Cezar Markovici este chiar eroul din *Kira Gheorghievna* a lui Nekrasov. Un individ ca el se va întoarce în libertate și va spune că în lagăr poți studia limbi străine și dreptul cambial.

Percheziția de dimineața și seara — admirabile.

Luată în întregul ei, nuvela dumneavoastră rostește acel adevăr fără de care literatura noastră nu poate merge mai departe. Toți cei ce trec sub tăcere faptele și denaturează acest adevăr sînt niște canalii.

Foarte bine descris spațiul de la intrarea în zonă și acel țarc unde își așteaptă rîndul brigăzile. Și nelipsita inscripție pe satin roșu, arborată pe frontonul intrării principale (la toate secțiile lagărului, în urma unui ordin venit de sus): „Munca este o chestiune de onoare și glorie, de vitejie și eroism!” Ce să zic!

Avertismentul tradițional al soldatului din escortă, pe care fiecare deținut îl învățase pe de rost, la noi suna așa: „un pas la dreapta sau la stînga se consideră evadare, iar saltul agitație!” Cum vedeți, haz se face peste tot.

Scrisoarea: multă finețe și adevăr.

Covrigarii: n-a existat o imagine mai luminoasă.

Totul e veridic în această nuvelă, totul e adevăr.

Nu uitați că lucrul principal e acela că lagărul e o școală negativă pentru oricine, din prima pînă în ultima zi. Omul, fie comandant, fie deținut, nu trebuie să vadă așa ceva. Dar dacă l-a văzut, trebuie să spună adevărul, oricît ar fi el de teribil. Șuhov a rămas om nu datorită lagărului, ci în ciuda lui.

Mă bucur că îmi cunoașteți versurile. Spuneți-i cumva lui Tvardovski că poeziile mele zac la revista lui de peste un an și nu pot face să ajungă și la el. Tot acolo zac și niște povestiri, în care am încercat să descriu lagărul așa cum l-am văzut și l-am înțeles eu.

Vă doresc fericire în toate, succes, forță de creație. Și forță fizică pur și simplu.

În anul 1958 (!) la spitalul Botkin fișa cu istoricul bolii mi se completa așa cum mi se făceau procesele-verbale de interogatoriu la anchetă. Protesta o jumătate de salon: „Imposibil! De ce min-

te, cum poate spune așa ceva?" O doctoriță mă bătea pe umeri: „Se exagerează mult în asemenea cazuri, nu-i așa?" Și mi-au făcut ieșirea din spital. A fost nevoie de intervenția unei redacții ca să fiu mutat în altă secție, unde am primit certificat de invaliditate.

Iată de ce cartea dumneavoastră are o importanță care nu se poate compara cu nimic, nici cu cea a rapoartelor, nici cu cea a scrisorilor.

Încă o dată, vă mulțumesc pentru nuvelă. Scrieți-mi, vizitați-mă. La mine puteți poposi ori-când.

Al dumneavoastră,
V. Șalamov.

În ce mă privește, de mult am luat hotărârea ca viața cită mi-a mai rămas să mi-o consacru în întregime acestui adevăr. Am scris o mie de poezii și o sută de povestiri și în decurs de șase ani am publicat cu greu o culegere de versuri mutilată, de versuri invalide, un volum în care fiecare poezie mi-a fost ciuntită și desfigurată.

Ceea ce v-am spus în convorbirea noastră despre spărgătorul de gheață și despre pendul n-au fost niște cuvinte aruncate la întâmplare. Rezistența față de adevăr este imensă. Oamenii nu au nevoie nici de spărgătoare de gheață, nici de pendule. Ei vor marea deschisă, unde nu e nevoie de spărgătoare de gheață.

V. Ș.
[noiembrie 1962]

[NOTA]. — A. Soljenițin. 26 iulie 1963. A sosit din Leningrad, unde a făcut timp de o lună

cercetări în vederea noului său roman. Acum a plecat la Reazan cu bicicleta (Iasnaia Poleana, iar mai departe pe valea râului), împreună cu Natalia Alekseevna. E vioi, plin de proiecte. „Lucrez câte douăsprezece ore pe zi“. În folosul cauzei îi apare în numărul șapte al lui „Novii mir“. I-au fost impuse niște modificări minore, dar plictisitoare. S-a scris mult în străinătate despre *Ivan Denisovici*, articolele englezești (aproape 40) le-a citit cu dicționarul. De pe poziții diverse, cele mai diverse. Și că „e numai politică“ (traducerea lui *Ivan Denisovici* a fost mediocră, tonalitatea a dispărut), și că e abia „începutul adevărului“, o mare realizare artistică. S-a tradus în toată lumea, cu excepția R.D.G.¹, unde Ulbricht a interzis publicarea.

„Novii mir“. Tvardovski binevoitor. Redactorii au rămas indiferenți față de Soljenițin, ca și scriitorii !

— Voiam să scriu despre lagăr, dar după povestirile dumneavoastră cred că nu e cazul. Experiența mea se reduce în fond la patru ani (patru ani de viață fără probleme).

I-am comunicat punctul meu de vedere în legătură cu faptul că scriitorul nu trebuie să-și cunoască prea bine materialul.

Discuție despre Cehov. Eu : — Cehov a vrut toată viața să scrie roman, dar n-a putut, n-a știut. O poveste plicticoasă, *Viața mea*, *Povestirea unui necunoscut* sînt toate trei tentative de roman. Asta fiindcă Cehov știa să scrie numai fără întrerupere ; or, dintr-o suflare se poate scrie numai povestire, dar nu roman.

¹ Și, desigur, a României, unde cartea lui Soljenițin a apărut abia în 1991.

Soljenițin : — Cred că e o cauză mai adâncă. Cehov nu era animat de aspirația spre înălțime, obligatorie pentru un romancier ; vezi Dostoievski, Tolstoi.

Cu asta discuția despre Cehov s-a terminat și abia după aceea mi-am amintit că Boborikin sau Șeller-Mihailov,¹ au scris ușor romane voluminoase fără nici un fel de zbor spre înălțuri.

Soljenițin : — Versurile pe care le-am adus cu mine să le public (*Poveste tristă în versuri*) au fost reduse la condiția unor extrase dintr-un poem de mari dimensiuni, în care cred că există pasaje reușite.

M-a invitat să-mi petrec o vacanță la Reazan, în septembrie.

1 noiembrie 1964.

Dragă Aleksandr Isaievici,

În scrisoarea dumneavoastră despre *Anna Ivanovna*² este o frază, o observație la care nu m-am oprit, spre a vă putea răspunde mai amănunțit.

Dumneavoastră îmi scrieți că ar fi fost mai bine dacă la eroul piesei s-ar fi găsit altceva decât un caiet de versuri. A pune în loc de caiet ceva în genul unor schițe ale unui Kibalcici³ ar fi lucrul cel mai ușor. Nicidecum însă și cel mai necesar. Mie mi se pare că de tradiție ține tocmai

¹ *Piotr Boborikin* (1836—1921) și *Al. Șeller-Mihailov* (1838—1900) : prozatori minori din perioada narodnicismului, cronicari aplicați și prolifici ai timpului lor.

² Piesă de teatru a autorului, publicată postum.

³ *Nikolai Kibalcici* (1853—1881), unul din fruntașii mișcării revoluționare Voința poporului, condamnat la moarte și spânzurat pentru a fi participat la pregătirea asasinării țarului Alexandru al II-lea. Autor al unui proiect de aparat de zbor cu reacție.

prezentarea eroismului unor reprezentanți ai științei, ai tehnicii etc. De tradiție ține teama de a înfățișa pe artistul cel mai sensibil dintre toți (pentru că așa e și nu poate fi altfel). În al doilea rînd, cunosc cîteva cazuri în care s-au aplicat sancțiunile cele mai dure pentru activitate literară în lagăr. Subiectul din *Anna Ivanovna* e confirmat de adevărul real al unor morți, al unor oameni asasinați.

Ca să nu mai vorbesc de faptul că a scrie versuri este una din cele mai grave crime într-un lagăr. Numai eu știu și am văzut zece cazuri, cred, dacă nu mai multe, de condamnări pentru activitate literară. Înseamnă că aici adevărul vieții nu e deficient sau denaturat.

Dar fondul problemei e mult mai amplu și mai profund decît orizontul concentraționar, decît desfășurarea subiectului piesei. Chestiunea constă în faptul că toți oamenii de știință (de orice anvergură) și toți inginerii (de orice calificare) sînt totdeauna „alăptați” în forță de guvernul oricărei puteri. Ei au în mult mai mică măsură parte de suferință, iar viața lor spirituală se desfășoară intrucîtva alături de drumul mare al pasiunilor. Merită să ne amintim de răspunsul recent al profesorului Kitaigorodski la ancheta revistei „Voprosi literaturi”. Evenimentele¹ în timpul cărora bieții cosmonauți au fost cu totul uitați ne dau adevăratele dimensiuni ale literaturii, ale vieții și științei. (Oricit ar cere misterul *Crucea albastră* atenția instanțelor, în dezmațul pasiunilor ideologice se cerea altceva : *Sînge albastru*).

¹ Autorul se referă la înlăturarea lui Hrușciov de la conducerea statului.

Și atunci cine e eroul veritabil? Eu cred că datoria fiecărui scriitor cinstit este prezentarea intelectualității umaniste, care totdeauna și pretutindeni, la schimbarea oricărui guvern, îndură cea mai grea lovitură. Aceasta s-a întâmplat nu numai în lagăre, dar în toată istoria omenirii. Lupta cu „ideologia“ traduce același fenomen social.

Aici aproape că nu există excepții, afară poate de Fermi și Demidov¹.

În răspunsul lui la ancheta revistei „Voprosi literaturi“, profesorul Kitaigorodski a spus că fizicienii nu citesc nimic, nici pe clasici, nici pe contemporani — nimic. Și nu simt nevoia de lectură. Kitaigorodski exprimă un punct de vedere și o situație generală, el întrebuințează tot timpul pe „noi“, „la noi“ etc. El spune că oamenii de știință citesc numai romane polițiste și că pentru romanul psihologic n-au resurse spirituale suficiente. Aceasta înseamnă a recunoaște că oamenii de știință nu citesc nimic, fiindcă lectura de romane polițiste e o lectură considerată „deconectantă“, necesară oricărui scriitor, oricărui savant, oricărui artist. Esența problemei stă aici în faptul că mintea lucrează la turație redusă, dar nu se deconectează complet (ca în timpul unei plimbări cu barca sau la tăiat lemne cu fierăstrăul). Romane polițiste ca deconectant citea și Hemingway, lucru relatat de el foarte judicios. Pentru foarte mulți (Greene, de exemplu) un asemenea deconectant îl constituie lectura dicționarelor enciclopedice, a ghidurilor etc. Ghiduri citesc și eu, în același scop. Există încă un gen de lectură la unii autori, așa numita lectură stimulativă (Pasternak citea pe clasici, Vera Inber pe Dic-

² *Gheorghe Demidov* (1908—1987) fizician, fost deținut politic în Kolima.

kens, dumneavoastră citiți dicționarul lui Dal). Pentru munca dumneavoastră dicționarul lui Dal¹ e perfect inutil, dar lectura lui poate fi acceptată ca un fel de drog.

Acum mă ocup de treburi domestice. De curînd am primit o misivă de la filiala din Vologda a Uniunii Scriitorilor, cu rugămintea de a le da o carte, însoțită de o autobiografie „literară“, care trebuie să fie (citez din textul scrisorii) „suculentă“ și „plastică“. Vă dau cuvîntul meu, așa îmi scriu, am scrisoarea.

Vologda nu mi s-a adresat niciodată. În povestirile mele din deceniul patru erau cîteva cu subiecte vologdiane, dar nimeni de acolo n-a vorbit și n-a scris un rînd despre ele. Din 1957. încoace mi se publică versuri, cu mențiunea că autorul e originar din Vologda. Nici un ecou în ziarul local. În 1961 mi se editează *Amnărul*, apar recenzii în cîteva orașe, nu însă la Vologda. În 1962 mă aflu în biroul unui tovarăș cu muncă de răspundere la „Literaturnaia gazeta“. Îmi spune: „Varlam Tiho-novici, nu vreți să aranjez să vi se editeze un volum de versuri?“ Auzi: dacă vreau!

Pune mîna pe telefon, cere Vologda și după cinci minute vorbește cu un anume Mal'kov sau Malkov.

— Mîine veți avea cartea... Ascultați ce răspunde:

— Nu aud.

El îmi repetă în șoaptă fiecare cuvînt.

— Nu, e foarte greu, avem mulți dintr-ai noștri și dumneavoastră mai veniți acum cu nu știu ce Șalamov. Trebuie să-l prezinte un scriitor din Moscova.

¹ *Dicționarul explicativ al limbii ruse vii (1861—1867)* de Vl. Dal e o lucrare clasică a lexicografiei ruse.

— Orice scriitor din Moscova s-ar simți obligat să dea o prefață la o culegere de Șalamov.

— Bine, dați-mi adresa și o să-l contactăm noi direct.

Și-a notat adresa mea și asta a fost totul.

Binevoitorul meu era foarte jenat de câte ori îl vedeam.

Aparația *Foșnetului frunzelor* n-a produs nici o impresie la Vologda. Mi-au scris abia după recenzia Verei Inber din „Novii mir“, cerându-mi să le trimit o autobiografie „suculentă“ și „plastică“, și cele două culegeri editate, din care ar urma să alcătuiască ei o selecție.

Intenționam să le scriu că relația noastră n-a început de unde se cuvenea, că ar fi trebuit să-mi ceară poezii noi sau proză inedită, dar m-am răzgîndit și le-am expediat un refuz scurt.

Constat că m-am extins cu relatarea dialogului meu cu Vologda și am omis lucrul cel mai important pe care voiam să vi-l spun. Am început să lucrez la autobiografia mea și am deja gata vreo patru coli. Vreau să vi le arăt. Nu e pentru Vologda, e o lucrare prea voluminoasă, ca să zic așa, și se cheamă *Cîteva din viețile mele*. Nu e pretențios titlul? O veți citi?

Un salut cordial Nataliei Alekseevna.

Al dumneavoastră
V. Șalamov.

Dragă Aleksandr Isaievici,

Am primit cu multă bucurie scrisoarea dumneavoastră. Păcat însă că ați restrîns tema discuției, partea cea mai importantă rămînînd pe dinafară. Dar și în ceea ce a rămas există niște „nu-

anțe“ clar exprimate, și e prea devreme a face „bilanțul“ dezbaterii.

Datoria scriitorului este tocmai prezentarea destinelor unor intelectuali, scriitori, poeți. Ei au în măsură incomparabil mai mare dreptul de a deveni eroi literari decît oricare altă „pătură“ socială. (Nu înseamnă că alte pături nu au acest drept). E o chestiune de măsură, de privire comparativă, de datorie morală a societății. Contrapunerea destinelor intelectualității umaniste cu ale celei tehnice e inevitabilă aci : la „pierderi“ e prea mare deosebirea. Vă sînt bine cunoscute aventurile domnului Ramzin¹, care și-a permis să ia parte la o cunoscută comedie încheiată cu *happy end*-ul unei decorări și al unei vedre de platitudini moralizatoare, turnate cu acest prilej în capul spectatorilor și auditorilor. E singurul exemplu de condamnare „groaznică“ și „excesivă“ aplicată unui reprezentant „liber gînditor“ al lumii științei și tehnicii. Toți ceilalți au scăpat și mai ușor (*șahținienii* etc.).

Cu poeții și scriitorii se discuta altfel. Mandelștam, Gumiliov, Pilneak, Babel (și alții, sute, ale căror nume nu figurează încă pe placa de marmoră de la Uniunea Scriitorilor, deși e clar că îi depășesc și numeric, și valoric pe cei căzuți în război) au fost lichidați dintr-o lovitură. Deși orice cazan în flux simplu și orice navă cosmică valorează de milioane de ori mai puțin decît versurile lui Mandelștam.

¹ Termotehnicianul *Leonid Ramzin* (1887—1948) a fost condamnat în 1930 în procesul așa numitului Partid industrial. Este creatorul unui cazan „în flux simplu“ care îi poartă numele.

Viața lui Pușkin, a lui Blok, a Marinei Tsvetaeva, a lui Lermontov, a lui Pasternak, a lui Mandelștam reprezintă incomparabil mai mult pentru oameni decât viața oricărui constructor de indiferent ce fel de navă cosmică. Poeții și scriitorii și-au câștigat prin întreaga, prin tragica lor soartă dreptul de a fi prezentați ca eroi. Aici e o chestiune de „nuanță“. Anume așa trebuie pusă și rezolvată această problemă. E o datorie morală a societății. Se mai poate spune atunci că a prezenta un artist asasinat e ca și cum „artistul și-ar picta propriul său atelier“? Da, dar în acel atelier a fost ucis un artist.

În problema „atelierului“ nu aveți dreptate, Aleksandr Isaievici, chiar înțelegînd-o în accepția pe care i-o dați dumneavoastră. Istoria literaturii, ca și istoria sufletului omenesc, cunoaște nu un singur atelier de acest tip, pictat de artist: *Copilăria și adolescența*, de exemplu. Ceea ce înfățișează Tolstoi nu e oare un atelier? Bineînțeles că e. În proză există foarte multe asemenea „atelieri“ și rolul lor educativ e indiscutabil.

Exemple din poezie pot fi aduse la fel de ușor.

„Aburește-n oglindă o ceașcă de cacao.
O filfiire-n perdea, și oglinda o văd alergînd
Drept spre leagănul atîrnat în alee,
În haosul grădinii păruite de vînt.“

„Atelier“? Atelier. *Dacea*. Dar aceste versuri sînt în același timp o culme foarte înaltă a poeziei ruse din secolul XX, secol foarte bogat în literatură rusă, ilustrat de multe nume strălucite.

Aceasta e soluția problemei „atelierului“, luat în accepția dumneavoastră. Pentru mine însă atelierul artistului e sufletul lui, este experiența lui

personală, restituirea a ceea ce a acumulat o viață. Care va fi expresia acestei restituiri, încotro va îndrepta ea atenția, nu mai prezintă importanță. Dacă există talent, va exista și noutate. Dacă va exista noutate, originalitate, va veni și izbînda. Modalitățile artistice sînt multe, scopul este însă unul singur.

Atitudinea dumneavoastră față de niște „cronicari ai vieții cotidiene“ de azi, de tipul unor Șelest și Aldan-Semionov, nu mi se pare nici ea pe deplin întemeiată. Aici argumentul „adevărului“ și „neadevărului“ nu e suficient. Și iată de ce. Aldan-Semionov poate spune că el prezintă veridic cele trăite, iar cel care minte e Soljenițin. Cine i-a dat dreptul lui Soljenițin — va zice el, — să decidă ce e adevărat și ce nu în lagăr, cînd Soljenițin nu cunoaște lagărul (din motivele cutare și cutare), în timp ce el, Aldan-Semionov, a stat atîția ani în Kolîma (în Kolîma!) și poate produce documente, plus dovada de reabilitare. Cu prezentarea de documente a mai fost un caz, despre care mi-ați scris nu de mult. După mine, dumneavoastră nu trebuia să prezentați (sau nu trebuia să prezinte cei care vă apărau interesele) nici un fel de documente în legătură cu detenția a cărei victimă ați fost¹. A proceda așa înseamnă a-i scoate pe ambii autori de pe terenul literaturii și a le sugera un duel în coloanele ziarelor.

¹ Autorul se referă la o ședință din aprilie 1964 a Comitetului pentru premiile „Lenin“, cînd s-a făcut încercarea de a se elimina din competiție nuvela lui Soljenițin, sub pretextul calomnios că autorul ei ar fi fost condamnat de drept comun, și nu politic. A doua zi Al. Tvardovski a prezentat actul judiciar care restabilește adevărul. La insistențele cercurilor puterii, premiul a fost acordat altui autor:

Și atunci unde e adevărul? Unde sînt întrunite cele două adevăruri, atît de bine cunoscute secolului al XIX-lea rusesc, adevărul-adevăr și adevărul-dreptate?

De ce vi se pare că mint Aldan-Semionov sau Diakov și nu minte Șalamov în ale sale *Povestiri din Kolîma*?

Să-l luăm pe Ajaev¹, clasic al unei literaturi de un gen similar, care a cunoscut munca în exploatarea aurifere și a scris *Vagonul*, unde niște membri de partid îi stîlcesc în bătaie pe turnători și joacă „gîndacul” în tren deși, de cînd există „gîndacul” și munca silnică, acest joc nu s-a jucat în trenuri. E drept însă că Ajaev nu va prezenta nici adevăruri. El e un cavaler al linii de aur.

Vă cer scuze că v-am alăturat numele de cel al lui Aldan-Semionov, dar am făcut-o numai pentru o clipă, cu intenția unei ilustrări a ideii dumneavoastră eronate. N-au decît să discute alții despre „adevăr” și „neadevăr”, dar nu scriitorii. Scriitorul poate discuta despre neajutorare artistică, despre exploatarea interesată a temei, despre împăunarea cu suferința altuia, despre faptul că nu lipsa de experiență personală îl împiedică pe Aldan-Semionov, cu ficțiunile lui, să vorbească în numele celor care au stat în lagăre, ci lipsa de hăr. Aici se ridică din nou problema talentului, Alexandr Isaievici. Căci tocmai de talent e legată misiunea scriitorului. Chiar de aceea e importantă opinia dumneavoastră, să zicem, și nu cea

¹ V. Ajaev (1915—1968) a fost cunoscut la noi mai ales prin trilogia epică *Depart de Moscova*, scrisă în urma unui îndelungat stagiul în Extremul Orient.

a lui Aldan-Semionov. Sau, mergînd îndărăt, e importantă opinia lui Puşkin despre Boris Godunov care, istoric şi documentar, n-a fost aşa cum l-a înfăţişat Puşkin. Talentul implică o foarte serioasă responsabilitate. Dar aceasta, de la un punct înainte, e altă problemă.

Eu aş răspunde aşa la chestiunea dumneavoastră : acestor mincinoşi — Şelest, Aldan-Semionov, Serebreakova — n-ar trebui să li se deschidă porţile literaturii. Ei sînt mincinoşi tocmai pentru că sînt lipsiţi de har. Există o mie de adevăruri pe lume (şi adevăruri-adevăr, şi adevăruri-dreptate), dar există un singur adevăr al talentului. Aşa cum există un singur gen de nemurire : arta.

[V. Şalamov]

Dragă Aleksandr Isaievici !

M-a bucurat scrisoarea dumneavoastră. N-am vorbit la seara Aseev pentru că mă anunţaseră că seara se amîină, ca să aflu după aceea că a avut loc. „Micile poeme“ vă aşteaptă, şi nu „temporar“. Mă bucură vestea cu privire la *Lumina bătută de vînt*¹. După mine, nu trebuie refăcut nimic. Despre lucrările lui Diakov, Şelest şi Aldan-Semionov o să vă scriu mai în amănunt, deşi aceşti autori nu merită decît un cuvînt scurt, dar ferm.

Cînd a apărut *Ivan Denisovici*, se putea presupune fie că nuvela va fi un spărgător de gheaţă care va deschide adevărului calea spre societate, spre tineret, care va da gheaţa la o parte şi alte nave, numeroase, vor intra în apa curăţită, fie că publicarea lui *Ivan Denisovici* e numai punctul

¹ Piesă de teatru de Soljeniţin, a cărei punere în scenă se pregătea la un teatru din Moscova.

extrem al amplitudinii oscilației unui pendul, care va începe să revină îndărăt. Și în această de a doua, regretabilă eventualitate, va trebui să ne așteptăm la turburele val al descurcăreților care vor începe să-și negocieze propriul sînge (și mai ales pe al altora, ceea ce e mult mai grav).

La publicul cititor au fost lăsați să ajungă trei oameni „trecuți prin multe“ : Aldan-Semionov, Șelest și Diakov. Experiența dubioasă a Galinei Serěbreakova era evident că nu făcea bine aici. În ce-i privește pe autorii cîtorva lucrări pe tema „oamenii rămîn tot oameni“, cunoașterea operelor lor era superfluă, de vreme ce ideea principală își găsea expresie în titlu. În condiții de lagăr oamenii nu rămîn niciodată oameni ; lagărele nici n-au fost create în acest scop. Iar întrebarea dacă omul poate suporta mai mult decît orice animal — lege de bază a anului 1938 — se vede că acești autori nici nu și-au pus-o.

Aldan-Semionov e o figură bine cunoscută în mediile revuistice și gazetărești. A fost criticat nu o dată pentru tot felul de „alterări“ ale adevărului și de note false. Pentru un singur lucru nu a fost criticat : anume că n-ar fi suficient de lingău. Adăugată la o totală lipsă de talent și de gust, această calitate i-a permis să „creeze“ (cum se spune de o vreme încoace) *Basorelieful pe stîncă*.

Mi-a căzut sub ochi un lung articol apărut în „Magadanskaia pravda“, unde se examinează comparativ lucrările lui Diakov și Aldan-Semionov. Cel preferat e Diakov, ca unul care ar fi atins niște culmi de artă autentică, în timp ce Aldan-Semionov e criticat pentru că a prezentat un comandant netipic, întrucît după război s-ar fi pus ordine în activitatea din lagăre, acestea fiind scoa-

se de sub controlul comandanților. (În continuare se face o enumerare a „punctelor“, menită să demonstreze competența autorului în peripețiile organizării lagărelor în acei ani). Aldan-Semionov e lăudat pentru că a dat atenție „basoreliefului“, ca fenomen care într-adevăr „a avut loc“, într-o formă sau alta.

Credeți a identifica în Aldan-Semionov un „scutit de escortă“. O să vă spun cum stă chestiunea. Kolima concentraționară e un organism uriaș, care ocupă a opta parte din Uniunea Sovietică. În cele mai rele timpuri, pe acest teritoriu se aflau pînă la opt-nouă sute de mii de deținuți. (Mai puțini prin urmare decît în lagărul de la Dmitrov, unde în timpul construirii canalului Moscova personalul scriptic se ridica la 1.200.000 de oameni).

În Kolima din acea vreme erau cîteva întreprinderi miniere gigantice (Direcția de Nord, de Sud, de Sud-Vest, de Vest, Direcția de la Tenkinsk, cea de la Ceai-Urinsk etc.), unde erau mine de aur, de cositor, precum și puncte secrete de prelucrare a metalelor rare. La aur ziua de muncă era de paisprezece ore (și norma era de paisprezece ore). Vara nu se dădea nici o zi liberă, iar „efectivul scriptic“ al fiecărei brigăzi de abatajiști se înnoia de cîteva ori în cursul unui sezon aurifer. Cu ciomagul, cu patul puștii, cu pumnul, cu foamea și gerul se scotea din abataje un deșeu uman care era trimis în spital, sub movilă, în lagărele de invalizi. În locul celor *terminați* se aduceau alții noi, de peste mare, noi contingente care nu cunoșteau nici un fel de limitări. Îndeplinirea planului la aur se asigura cu orice preț. Efectivul scriptic al brigăzilor (unde nu rămînea

nimeni teafăr afară de șefii de brigadă) era menținut la „nivelul planificat“.

Aurul, minele de aur constituie principala temelie a existenței Kolîmei. Faptul că în Kolîma există aur se știa de trei sute de ani. Dar nimeni și niciodată nu a cutezat să folosească munca deținuților în niște condiții atât de dure. Există o anumită limită, o frontieră morală în astfel de cazuri. Se vede că această frontieră poate fi trecută foarte ușor și că e posibil nu numai a se realiza planul cu deținuți, dar și a-i obliga să subscrie la împrumutul de stat (lucru care se făcea regulat). Și nu numai la împrumut: s-a ventilat chiar ideea să fie puși să semneze Apelul de la Stockholm¹.

Un mai mare dispreț față de om, un mai mare dispreț față de muncă cu greu poate fi înțeles aiurea. Aceasta explică de ce îi pun eu pe cei care laudă munca în lagăre în același rînd cu cei care au atîrnat deasupra porților de intrare în locurile de detenție inscripția: „Munca este o chestiune de onoare și glorie, de vitejie și eroism“.

A ajunge la aur e tot una cu a ajunge în mormînt. E o listă care se taie în două prin simplul capriciu al hazardului: unii merg să moară, în timp ce altora li se lasă viața și munca, o muncă ce poate fi răbdată, suportată, îndurată. Și nu se împarte oare zilnic o asemenea listă în două părți? E un tabel al destinului hărăzit fiecăruia. Rolul cel mai mare îl joacă hazardul. Dar el poate fi stimulat și cu un efort voluntar, cum am arătat,

¹ Document cerînd interzicerea folosirii armelor nucleare, adoptat în martie 1950 de Comitetul permanent al Congresului mondial al partizanilor păcii. Difuzat în toată lumea, ar fi recoltat — după presa vremii — 500 de milioane de semnături.

de exemplu în *Carantina exantematicilor*, povestire cuprinsă în volum.

Salvarea, izbăvirea de aur o poate aduce numai invaliditatea. În această categorie intră toți automutilații — prin amputare, prin explozie; numele lor este legiune. Deși juridic ei nu beneficiază de statutul de invalizi, practic, ei nu pot fi obligați să lucreze.

Pentru stabilirea invalidității, care dă dreptul la „invaliditate“, e nevoie de o decizie, de un proces-verbal al Comisiei medicale centrale de pe lângă Departamentul sanitar al conducerii, aflat la Magadan. Fără aceste forme, orice spital îi trimite pe invalizi la urmă.

La exploatarea aurifere e concentrată o porție de 90% din populația ce umple lagărele Kolimei.

A doua înreprindere în ordinea mărimii e Direcția drumurilor. „Traseul“ central al Kolimei parcurge circa 2 000 de kilometri. Din această șosea se desprind zeci de ramificații, drumuri de acces spre mine, spre porturile maritime și aerodromurile polare.

Muncitorii acestei întreprinderi construiesc șoselele. Toate șoselele din Kolîma sînt de tip așa numit „american“ (copertare ușoară și un serviciu neîntrerupt și atent de reparare și întreținere). Muncitorii de la drumuri (împrăstiați pe întreg teritoriul ținutului) se împart în două grupe mari: construcție și exploatare. Munca constructorilor de drumuri e incomparabil mai ușoară decît munca la aur. (Aici cadrele se completează numai în cazuri excepționale, de unde rezultă că oamenii trebuie îngrijiți, așa cum sînt îngrijite vitele, deci regimul va fi altul decît cel de la minele de aur).

Munca la construcția de drumuri e mult mai ușoară decât munca la aur, deși se lucrează și aici tot cu pietriș, tot cu roaba și tîrnăcopul. Muncitorii de la exploatare (majoritatea „liberi“ pe vremea mea, adică foști deținuți) lucrează cu lopata și mătura.

Constructorii erau recrutați dintre condamnații pe termene scurte, pentru infracțiuni diverse. Nu era nimeni printre ei cu „indicația specială“ de la Moscova, „utilizabil numai la muncă fizică grea“. La direcțiile drumurilor nu există sezon de spălare, lipsește „metalul“. Acolo ziua de lucru ține zece ore, iar zilele libere se acordă cu regularitate (trei pe lună). Și deși hrana constructorilor de drumuri este ceva mai slabă decât a muncitorilor de la minele de aur, pînă la urmă lucrurile se întîmplă invers. Rația de pîine era aceeași pentru toți — „optsutica“ — indiferent de producție. Din rațiuni ușor de înțeles, borfași erau puțini printre constructorii de drumuri, iar aceia puțini cîți erau se aflau plasați în punctele de lucru pázite de escortă militară. Asemenea puncte existau (ca un mijloc de intimidare a celorlalți muncitori) în sectoarele unde era un „front mai larg“, sub forma unor zone disciplinare speciale, unde efectivul se schimba în permanență. Ceilalți muncitori din construcția de drumuri erau scutiți de escortă. În cadrul acestei direcții a lucrat un număr de ani Aldan-Semionov, undeva pe lîngă Arkagala. El era 1) scutit de escortă și 2) n-a avut nici cea mai mică legătură cu munca la aur.

În afară de Direcția de drumuri, în Kolîma există o Direcție a cărbunelui (*Dalstroigol*). În minele acestei întreprinderi, cu unități situate în diverse puncte ale regiunii, oamenii trăiesc și mun-

cesc după reglementări proprii, și aici altele decât cele de la aur. Munca e incomparabil mai ușoară decât în exploatarea aurifere. Există apoi o Direcție fluvială, care se ocupă cu navigația pe Kolîma și Indighirka. Acolo se poate spune că se trăiește ca în rai. Există mai multe Direcții de prospecțiuni geologice (așa numitele GRU), unde toți deținuții sînt scutiți de escortă și primesc hrana în produse. Acolo relațiile dintre angajații liberi și deținuți sînt mult mai strînse decât la aur. În punctele de explorare pierdute prin depărtări se prea poate ca oamenii să rămînă oameni în momentele cînd se simt scăpați de ochiul vigilent al turnătorului și de puterea instrucțiunilor de la centru.

Există o Direcție a „metalului numărul doi“, a minelor de casiterită (Butugiceag, Balkumei), minereu de staniu pe care toată lumea îl numește „costerită“. Există și direcții secrete, în cadrul cărora deținuților li se contabilizează șapte zile pentru o zi de muncă. Aici intrăm în domeniul extracției de uraniu, de tantal, de wolfram. În întreprinderile acestor Direcții sînt puțini deținuți, și anume cei din contingentele C, D, E și așa mai departe.

Există o Direcție a sovhozurilor, unde deținuții trăiesc mai mult, oricît de slabi ar fi fost la sosit. Acolo, ca și în lagărele de la Mariinsk, oricînd se poate găsi ceva ce poate fi mîncat: boabe de grâu, sfeclă, cartofi, varză. Cei care ajung aici se consideră pe drept cuvînt niște norocoși. De Direcția sovhozurilor țin și marile întreprinderi de pescuit dispuse pe tot litoralul Mării Ohotsk. E suficient să ajungi acolo pentru a rămîne în viață și a nu muri. La o asemenea întreprindere de pescuit salvatoare a ajuns generalul Gorbatov, după

ce a ieșit din spitalul de la kilometrul 23 de pe șoseaua Magadanului, spital în care, șase ani mai târziu, am terminat eu școala de infirmieri ce mi-a salvat viața.

În 1952 am fost și la Olea (unde a lucrat Gorbatoș), ca infirmier angajat liber de data aceasta. Dosarul meu nu-mi permitea însă să rămân într-un „raion național” (unde evencii, iukaghirii, iakuții, ciukcii își au propria lor viață, sistemul fiind tot cel sovietic, dar cu marcate particularități și neintrând în stăpînirea *Dalstroi*-ului). Deținuți există și acolo, dar foarte puțini, nimeriți întîmplător.

Există o Direcție a transporturilor auto, foarte mare, cu atelierele ei proprii și cu autobazele ei. Are nu mai puțin de o mie de mașini, aflate în circulație zi și noapte, iarna și vara. Acolo sînt foarte mulți deținuți: șoferi, mecanici auto etc. Munca nu se compară, bineînțeles, cu cea de la aur.

Există o Direcție a întreprinderilor auxiliare: tot soiul de ateliere de croitorie și cizmărie cu puțință, nicidecum însă de comandă. Dacă pentru debarcarea în Normandia a fost nevoie de o cantitate astronomică de nasturi soldățești și a trebuit să se construiască în acest scop o mare întreprindere în Anglia, imaginați-vă de cîți muncitori e nevoie ca să confecționeze fără întrerupere (și mai ales să cîrpească fără întrerupere), din pantaloni și pufoaice vechi, cunoscutele *burki* din la-găre.

Există uzine de reparații, care au încetat de mult a mai fi de reparații și au devenit uzine mecanice, constructoare de mașini-unelte (pentru a face din Kolîma o regiune care să nu mai fie de-

pendentă de „importul“ de mașini „de pe continent“).

Există uzine de amonal, de becuri etc., etc. În toate muncesc deținuți. Există colonii ale Direcției sanitare, cu legile lor, cu viața lor.

Într-un cuvânt, în Kolîma are importanță nu numai șansa în sensul ei general — aceea de a avea o muncă ușoară, de a te bucura de privilegii — dar și în acela de a nimeri la una sau alta din zecile de Direcții existente, care au fiecare viața lor aparte, deosebită de a celorlalte.

Lucrul cel mai teribil, cea mai mare osîndă este aurul, munca la minele de aur. Pentru situația de acolo nu există termen de comparație. Dacă în alte locuri au fost perioade de dificultăți care au ținut cîteva luni, sau dacă există zone disciplinare imposibil de suportat, apoi la aur regimul de viață din mina cea mai prosperă pare mai dificil și mai sinistru decît cel existent în oricare din zonele disciplinare din cadrul celorlalte direcții. Trimiterea la aur, iată amenințarea care plutește peste tot, în toate întreprinderile. La minele de aur sînt concentrați nouăzeci la sută din toți deținuții aflați în Kolîma. La fiecare direcție există comisii a căror activitate permanentă constă în trimiterea la minele de aur a oricărui om apt de muncă.

Această teamă permanentă — a deținuților pentru soarta lor, iar a comandanților pentru insuficiența lor vigilență — constituie și ea unul din momentele importante ale procesului de descompunere morală a vieții din lagăre.

Acum, cîteva cuvinte despre generalul Gorbaciov, cel de al patrulea memorialist al nostru. Amintirile lui sînt tot ce am citit mai veridic și mai

corect despre Kolima. Gorbatov e un om cinstit. El nu vrea să uite și să-și ascundă oroarea încercată la primul contact cu mina Maldeak, în 1939, când a fost adus în Kolima. Faceți un calcul al timpului scurs din momentul când a sosit și a început să lucreze în abataj, pînă în ziua când s-a îmbolnăvit și a fost trimis la Magadan (la spitalul de la km. 23), ca invalid irecuperabil. Acolo era spitalul central pentru deținuți. Acolo am terminat eu școala de infirmieri, despre care am scris (nu atunci, bineînțeles, ci mult mai târziu). Făcînd un calcul, veți vedea că el a stat la Maldeak două-trei săptămîni — cel mult o lună și jumătate — și a fost aruncat din abataj pentru totdeauna, ca o zgură umană. Și aceasta se întîmpla în 1939, când valul terorii era în scădere. Gorbatov a ajuns în Kolima la spartul tîrgului, și tot a rămas înspăimîntat și zguduit pe toată viața. Cît despre mina Maldeak ca atare, Gorbatov nu are informații complete. E o întreprindere mare, iar el a lucrat în una din secțiile ei cu un efectiv de 800 de oameni și un infirmier dintre deținuți. Directorul secției sanitare a întreprinderii Maldeak era în acel timp o femeie tînără, doctorița Tatiana Repieva, căreia puterea ei administrativă în Kolima și retribuiția de ofițer i-au plăcut atît de mult, încît a rămas acolo toată viața. Acum un an sau doi, cu prilejul împlinirii unui sfert de veac de existență a *Dalstroii*-ului, i s-a conferit nu știu ce ordin important. Lista cu numele celor decorați a apărut în „Pravda“.

Gorbatov a scris adevărul și despre hoți, despre falsitatea lor, despre normele care le dictează comportamentul în relațiile cu „fraierii“, despre actele de tîlhărie săvîrșite la lumina zilei.

A fi repartizat într-o întreprindere sau alta e o chestiune de hazard. Bineînțeles, dacă facem abstracție de tot soiul de „fișe speciale“, de „indicații“ și de „note“. Dar orice fost deținut care dorește să vorbească în numele Kolîmei concentraționare nu are dreptul să uite ceea ce se întâmpla la aur, fie că a fost constructor de drumuri, scutit de escortă sau informator în lagăr, lucrînd la secția cultural-educativă. Fiindcă exploataările aurifere n-aveau nimic secret, nimic de nepătruns. În afară de aceasta, în fața conștiinței oricărui deținut care a lucrat — o zi sau un an — în Kolîma, indiferent în cadrul căreia direcții, se pune cu necesitate o importantă chestiune de onoare. Poate fi glorificată munca fizică executată sub lovituri de ciomag? (Ciomag întru totul real, și nu în sens figurat, sugerînd nu știu ce tip de constrîngere psihică). E posibil oare a se vorbi de deliciile muncii forțate? Și nu e oare elogierea unei asemenea munci cea mai detestabilă înjosire a omului, limita extremă a degradării spirituale? Sub raport educativ, tot ce poate da lagărul e repulsia față de muncă. Și chiar așa se petrec lucrurile în realitate. Niciodată și nicăieri lagărul n-a învățat pe nimeni să muncească. În lagăre nu e nimic mai rău și mai umilitor decît munca fizică ucigător de grea.

•Și nu e nimic mai cinic decît inscripția care atîrnă pe frontonul de la intrarea în toate zonele concentraționare: „Munca e o chestiune de onoare și glorie, de vitejie și eroism“.

În *Povestiri din Kolîma* am încercat să pun în lumină cîteva manifestări comportamentale tipice, care apar în mod inevitabil ca efect al muncii grele în condiții de ger, de violență fizică și foamete.

Borfașii (a căror lume e cazul a fi nimicită fără cruțare) ar fi demni de stimă pentru lipsa lor de entuziasm față de muncă dacă eschivarea lor n-ar fi generos plătită cu sîngele altora, și anume cu cel al nefericiților de „fraieri“.

Această importantă problemă Gorbatov o rezolvă așa : „pînă poți, trage“. Mișcarea cinematografică de umbre cu bușteni pe umeri, prezentată de Gorbatov ca model de muncă executată în lagăr de niște oameni morți pe jumătate, este cit se poate de expresivă. Acel „pînă poți, trage“ este foarte departe de glorificarea muncii fizice din lagăre, de eroismul muncii forțate, de adularea ciomagului.

Și eu „pînă am putut, am tras“, dar această muncă eu o uram în fiecare clipă, cu toți porii trupului și cu toate fibrele sufletului. Sărutarea ciomagului lagărului reprezintă cea mai adîncă înjosire a omului.

Exact aceasta e problema care e pusă și rezolvată greșit în articolul lui Kareakin. E principala eroare a articolului. Eroare, din fericire. Dacă *Ivan Denisovici* ar prezenta munca forțată ca pe un act de eroism, nimeni nu i-ar mai întinde mîna autorului nuvelei.

Aceasta e una din problemele capitale cînd e vorba de tema muncii în lagăr. Sînt gata să o expun analitic oricînd și în fața oricărui auditoriu.

În toată perioada Solovețkului, la munca forțată în lagăre se aplica o normă redusă (cu 40% îmi amintesc perfect). „Reeducarea“ însă, împreună cu tot ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „*Belomorkanal*“, au arătat că deținutul poate munci mai mult și mai bine decît omul liber dacă se stabilește o „scară a stomacului“ — principiu

constant observat în lagăre și verificat printr-o practică de mulți ani — și dacă se elaborează un sistem de calculare a zilei de lucru. Cea mai importantă e scara. Măsura vizează unele elemente esențiale, de adâncime ale sufletului omenesc, necunoscute la animal. Caii nu semnează la împrumutul de stat și nu-și pun amprenta copitelor sub apelul de la Stockholm.

„Reeducarea“ a fost o etapă capitală în opera de degradare sufletească a oamenilor.

Cînd un nemernic e băgat în pușcărie fără motiv (lucru care se întîmpla destul de des pe vremea lui Stalin, fiindcă era înhățat oricine, și nemernicul nu totdeauna reușea să se eschiveze), el crede că numai el e nevinovat dintre toți cîți sînt în celulă, ceilalți fiind toți dușmani ai poporului etc. Aceasta îl deosebește pe nemernic de omul cinstit, care judecă așa în închisoare : dacă pe mine m-au închis fără să fiu vinovat, înseamnă că și cu vecinul meu s-a putut întîmpla exact același lucru. Diakov face parte din prima categorie, iar Gorbatov din cea de a doua. Aceasta în ciuda naivității generalului, care vede cauzele descompunerii în slaba împotrivire la tortură. Căci dacă toți ar fi rezistat, crede el, toți ar fi fost eliberați. Nu e așa ; cei care au rezistat au murit și ei. Pe de altă parte, e greu de crezut că împotrivirea la tortură constituie neapărat o dovadă a calităților spirituale ale lui Gorbatov. Nici eu n-am semnat nimic ce m-ar fi putut incrimina, dar n-am fost bătut la interogatorii. (În lagăr am fost bătut de nenumărate ori, dar la anchete, la ambele anchete am scăpat fără bătaie). Și nu știu cum aș fi rezistat dacă mi-ar fi înfipt niște ace sub unghii. Mi s-a întîmplat să întîlnesc în lagăr un om care în această chestiune profesa aceeași

credință cu cea a lui Gorbatov. Acesta era fostul comandant al NKVD-ului din Nijni-Novgorod, acum condamnat. Spre deosebire de marea majoritate a anchetatorilor, a procurorilor, a activiștilor de partid, acest comandant nu-și ascundea ocupația lui din libertate. Dimpotrivă. Se băga în toate discuțiile pe această temă (l-am cunoscut într-o închisoare de tranzit, nu la mină) și-l auzeam vociferînd: „Deci tu ai semnat mărturii false, pe care le-am inventat noi, enkavediștii. Dacă le-ai semnat, rezultă că ești dușman. Ai împins ancheta pe o pistă falsă, ai mințit Puterea sovietică. Dacă n-ai fi fost dușman, trebuia să rabzi... N-aveai decît să rabzi, nu să acoperi de rușine Puterea sovietică“. Îmi aduc aminte că l-am ascultat o vreme pe acest personaj, după care i-am spus: „Te ascult și nu știu ce să fac: să rîd sau să-ți pocnesc una peste bot? Cred că mai corect ar fi să te pocnesc“.

Aceasta e singura mea observație critică la adresa memorialistului Gorbatov.

Să revenim la memorialiștii din prima categorie. Dorința de a prezenta cu tot dinadinsul pe cei „rămași pe poziții“ este și ea un mod de dezagregare spirituală. Dezagregarea în lagăr poate avea diverse înfățișări. Am citit cîndva în „Izvestia“ *Pepita* lui Șelest și m-au izbit insolenta și lipsa de jenă vizibile în înseși faptele relatate. În Kolîma, nepredarea unei pepite — faptă calificată drept „furt de metal“ — se pedepsea cu împușcarea, încît întrebarea dacă să se declare sau nu pepita — după ce a fost găsită și văzută de patru oameni (sau trei, nu țin minte) — nu putea să o pună altcineva decît un turnător. Acești autori — Diakov, Șelest și Aldan-Semionov — sînt toți trei niște netaleantați. Operele lor sînt lipsite

de har, și deci antiartistice. Și e cît se poate de trist, de stupid și chiar jignitor în anume sens ca, „din obligație de condei“, dumneavoastră și cu mine să fim nevoiți să citim aceste povești și să vedem în ce măsură corespund sau nu corespund realității niște înșanități din punct de vedere artistic. Să fie oare simpla rememorare a unor evenimente suficientă pentru ca publicul larg să ridice fără ezitare lucrarea respectivă pe pedestalul literaturii, al prozei artistice? E o întrebare foarte serioasă, cu consecințe cum nu se poate mai grave. Chiar să nu-i pese nimănui că eu mi-am bătut capul încă din tinerețe să înțeleg materia și spiritul povestirii ca gen și am înțeles pare-se de ce în *Mademoiselle Fifi* a lui Maupassant plouă fără încetare, de ce nu se mai oprește ploaia aceea de Rouen, și să fie de ajuns să redactezi un pomelnic de infamii și altul de gesturi nobile, și fără să dai buzna cu ele la tipar? Eu zic că poeziile și povestirile mele poartă pecetea unei anumite unități de stil și am ostenit mult și mi-a trebuit mult timp pînă să simt că în ele se dezvăluie propriul meu chip, propriul meu mod de a vedea lumea. Înseamnă că nu e nevoie să fii Cehov, Dostoievski, Tolstoi, Pușkin, nu e nevoie să te chinuie problema expresiei de vreme ce cititorul nu vrea nimic altceva decît pe diverși Aldan-Semionov, Diakov și Șelest.

De ce trebuie să ne pierdem vremea, dumneavoastră și cu mine, cu lectura acestor opere, cu aprecierea conținutului lor „evenimential“? Dacă cititorul acceptă asemenea lucrări, înseamnă că oamenii nu mai au nevoie de artă și literatură.

Cam acestea sînt lucrurile mai importante pe care voiam să vi le spun în legătură cu impresia pe care v-a lăsat-o o lectură făcută „din obligații de condei“.

Pentru lungimea scrisorii vă cer scuze. Vă doresc sănătate și spor la muncă. Succes la roman !
Omagii sincere Nataliei Alekseevna.

[V. Șalamov]

Moscova, 6 august 1966

Dragă Aleksandr Isaievici,

Sînt bucuros de scrisoarea dumneavoastră. Povestea publicării versurilor mele în „Literaturnaia gazeta“ este următoarea. Acum trei ani, după venirea lui Narovceatov în comitetul de redacție al revistei, am dus acolo 150 de poezii, exclusiv kolimiene (1937—1956), și cam după un an am avut o convorbire cu Narovceatov¹. Răspunsul a fost refuzul categoric de a publica ceva care ar avea legătură cu Kolîma. „Dacă ne-ați da ceva de actualitate, v-am rezerva o jumătate de pagină“. Eu nu pierd niciodată din vedere practica muncii la reviste : cîteva instanțe citesc sute de poezii, din care aleg cîteva, pe cele mai inofensive și mai întîmplătoare. Acest tip de „ajutor“ acordat autorului — „îți dăm spațiu, te publicăm !“ — poate fi întîlnit peste tot : la „Novîi mir“, la „Zna mea“, la „Moskva“, la „Semia i škola“, la „Sel-skaia molodeoj“, adică la toate săptămînalele și revistele propriu-zise din Uniunea Sovietică. E o practică extrem de nocivă, pe care nu o justifică

¹ Serghei Narovceatov (1919—1981), poet din generația frontiştilor.

nicidecum referirile la niște foruri situate mai sus sau mai jos. Aceasta se numește a ajuta, a salva, a te purta atent etc.

Din păcate, situația materială nu le permite autorilor să sfârșim aceste relații. Așa s-a întâmplat de mi-au masacrat versurile la „Novii mir“, la „Znamea“, la „Moskva“, la „Iunost“. Dar la „Literaturnaia gazeta“, unde nu mai publicasem niciodată și al cărei răspuns îl prevedeam, eram decis să procedez altfel.

— Nu vă pot oferi altceva. „Literaturnaia gazeta“ a publicat patru articole despre mine, în care erau apreciate superlativ tocmai versurile kôlimiene. Acum, cînd se pune problema publicării, îmi spuneți să vă dau altceva.

— Puteți să vă luați poeziile îndărăt.

— Cu plăcere.

La discuție asista Neceaeu, autorul unuia din articolele consacrate mie, care lucra pe atunci în redacție.

— Nu, lăsați-le. Poate alegem ceva.

Această discuție a avut loc în urmă cu doi ani, timp în care nu m-am mai interesat de poezii, pentru ca vineri 29 iulie să fiu invitat la „Literaturnaia gazeta“ (unde lucrează alți oameni). Ianskia, noua șefă a secției de poezie, mi-a spus: „Uitați-vă la poeziile astea și vedeți dacă n-au apărut undeva, pentru că au trecut doi ani“.

M-am uitat.

— Cînd o să le dați ?

— Mîine sau niciodată.

De ce vă scriu toate acestea ? Ca să vedeți cine sînt de fapt acești „liberali“, al căror „ajutor“ e curată minciună.

[V. Șalamov]

Dragă Aleksandr Isaievici,

V-am citit romanul¹. E o lucrare de maximă importanță, care ar putea constitui un titlu de mândrie pentru oricare scriitor din lume. Vă transmit, deși cu întârziere, superlativele mele elogii. E admirabilă concepția ca atare, arhitectura sarcinii (dacă pot alătura aceste cuvinte). A opera o secțiune geologică pe toată verticala societății sovietice, de la Stalin pînă la Spiridonov. O remarcă în treacăt: în prezentarea lui Stalin v-a scăpat trăsătura de caracter care îi era în cel mai înalt grad proprie. Stalin scria articolul *Amețelă de pe urma succeselor* în timp ce accelera colectivizarea, se proclama umanist în timp ce ucidea.

Eu nu împărtășesc opinia care susține eternitatea romanului, a genului romanesc. Romanul e mort. Acesta e motivul insistenței pe care o depun scriitorii în a se justifica afirmînd că și-au luat materialul din realitate, păstrînd întocmai pînă și numele. Un cititor care a trăit Hiroșima, camerele de gazare de la Auschwitz și lagărele de concentrare, receptează un subiect inventat ca pe o ofensă. În proza de astăzi și în cea a viitorului apropiat importantă e ieșirea din limitele și formele literaturii. Nu descriere a noilor manifestări ale vieții, ci crearea unor noi modalități de descriere. O proză în care nu există descriere, nu există caractere, portrete, evoluție a caracterelor e posibilă. Viața e un document. (*Ancheta* lui Weiss e numai o tentativă, o probă, dar e în ea

¹ E vorba de *În primul cerc*, roman citit, bineînțeles, în manuscris. Va fi editat la Paris (după doi ani) și la Moscova (după un sfert de veac).

un simbul de adevăr). Liubimov și Taganka¹. Totul trebuie să fie nu literatură, ci discurs continuu. Nu document, ci proză trăită ca document. De multe ori am vrut să vă expun fondul chestiunii și am ales momentul când vă laud pentru roman, pentru izbîndă într-un gen clasic, canonic, și de aceea inevitabil conservator. Experiența arată că cel mai mare succes de public îl au ideile banale, exprimate în forma cea mai primitivă. Nu am în vedere romanul dumneavoastră, dar în *Pavilionul canceroșilor*² asemenea eroi și idei există (bolnavul care citește în salon *Ce îi ține pe oameni în viață*).

În acest roman foarte bine sînt Gherasimovici, Abramson, mai ales Gherasimovici. Foarte bine e Leova Rubin. Drama Leova-Inochenti e tratată cu multă finețe și grație. Zîmbetul lui Buddha e străin de roman. Chiar prin ton. Îndărătul glumei nu se vede sîngele vărsat. (Nu se glumește cu problemele noastre).

Spiridonov e slab, mai ales dacă avem în vedere tema turnătorilor și a informatorilor. Erau foarte mulți turnători dintre țărani. Portarul provenit din țărani este în mod obligatoriu informator și n-are cum fi altfel. Ca imagine simbolică a poporului aflat în suferință, această figură e nepotrivită. Mai slabe decît celelalte sînt portretele feminine. Vocea autorului e împrumutată

¹ Teatrul Taganka a fost celebru în deceniile șase și șapte prin îndrăznelile sale novatoare. Supus unor repetate șicane, regizorul Iuri Liubimov, care era animatorul teatrului, a fost silit să emigreze.

² Romanul *Pavilionul canceroșilor*, și el anterior *Arhipelagului...*, a avut aceeași soartă cu *În primul cerc*: timp de trei decenii, a putut fi citit numai în manuscris sau în ediții apărute în afara URSS.

la o mie de personaje : Nerjin, Sologodin, Rubin, Nadea, Abramson, Spiridonov, chiar Stalin într-o anumită, insesizabil de mică măsură.

Acest roman e o mărturie gravă și luminoasă a timpului, un rechizitoriū convingător. Gîndul că toată această instituție și alte sute asemenea ei au putut apărea și munci intens numai pentru a descifra tainele nu știu cărei convorbiri telefonice¹, la cererea Marelui Tăietor de pîine, cum i se spunea în Kolîma.

Vă strîng mîna. Un omagiu sincer Nataliei Alekseevna.

Al dumneavoastră,

V. Șalamov.

[1966]

DESPRE PROZA

Proza povestirilor kolîmiene n-are nimic comun cu relatarea reportericească. Cîrîmpeie de reportaj există, diseminate spre mai marea glorie a documentului, dar această numai din loc în loc, totdeauna datate și bine gîndite. Viața vie se lasă fixată pe hîrtie prin mijloace cu totul altele decît ale reportajului. În *P(ovestirile) d(in) K(olîma)* lipsesc descrierile, materialul cifric, concluziile, publicistica. În *PdK* problema constă în expunerea unor noi legi psihologice, în explorarea artistică

¹ Acțiunea romanului se petrece într-un institut de cercetări al securității, unde tema de lucru a echipei de deținuți politici este punerea la punct a unei metode de identificare a delincventului potențial după timbrul vocii înregistrate în cursul unei convorbiri telefonice.

a unei teme teribile, și nu în „informație“, nu în acumularea de fapte. Deși, e de la sine înțeles, orice fapt din *PdK* e incontestabil.

...Ceea ce e nou în comportamentul omului, nou în ciuda imensei literaturi despre închisori și detenție.

Asemenea degerăturilor, aceste modificări ale psihicului sînt ireversibile. Amintirea doare, cum doare o mîină degerată la întîiul vînt rece. Nu există oameni întorși din detenție care să trăiască o singură zi fără să-și amintească de lagăr, de munca înjositoare și teribilă de acolo.

Autorul *PdK* descrie lagărul ca pe o experiență negativă pentru om, din primul pînă în ultimul ceas. Omul nu trebuie să știe, nu trebuie nici măcar să audă de el. Nimeni n-a devenit nici mai bun, nici mai puternic după lagăr. O experiență negativă, o școală negativă de pervertire a tuturor: comandanți și deținuți, soldați și spectatori, trecători și cititori de literatură.

E necesară — și posibilă — o povestire care să nu poată fi deosebită de document, de memorialistică.

Deși, într-un sens mai înalt și mai grav orice povestire este document — document despre autor — și e probabil că în virtutea acestei proprietăți *PdK* trebuie văzute ca o victorie a binelui, și nu a răului.

Noua proză contemporană poate fi creată numai de oameni care își cunosc materialul la perfecție, pentru care stăruinirea materialului și trans-

figurarea lui artistică nu constituie o sarcină pur literară, ci o datorie, un imperativ moral.

Scriitorul nu este un observator, nu este un spectator, ci un participant la drama vieții, participant nu sub înfățișare de scriitor, nu în rolul de scriitor.

Pluton ridicându-se din infern, nu Orfeu coborînd în infern.

Ceea ce a fost trăit pe propria piele devine pe hîrtie document al sufletului, transfigurat și luminat de flacăra talentului.

Scriitorul devine judecător al timpului, și nu auxiliar al cuiva. Ceea ce-i dă dreptul și forța de a scrie e tocmai cunoașterea foarte profundă, victoria înregistrată în straturile cele mai adînci ale vieții vii.

Proza trebuie să fie o expunere simplă și clară a unui lucru de importanță vitală. În povestire trebuie introduse, implantate detalii, amănunte noi, insolite, descrieri de un tip nou. Noutatea, exactitatea, precizia acestor amănunte obligă pe cititor să acorde credibilitate povestirii, tuturor elementelor ei, așa cum ar acorda-o nu unei informații, ci unei răni deschise pe cord. Dar rolul amănunțelor e mult mai mare în noua proză. E vorba totdeauna de detaliul-simbol, de detaliul-semn, care mută pe alt plan toată narațiunea, dîndu-i un „subtext” care slujește voinței autorului.

Problema întîlnirii omului cu lumea, lupta omului cu mașina statală, justetea acestei lupte, lupta cu sine însuși, în și afară de sine. E posibil a-ți influența propriul destin, măcinat în măselele statului, zdrobit în maxilarele răului? Ca-

racterul iluzoriu și greutatea speranței. Posibilitatea de a te sprijini pe alte forțe decît pe speranță.

În *PdK* nu există un singur rînd, o singură frază care ar putea fi „literatură“...

De ce tema lagărului? În sensul ei larg și principial, tema lagărului e problema fundamentală și cea mai importantă a zilelor noastre. Exterminarea omului cu ajutorul statului nu e oare problema cea mai importantă a vremii noastre, a moralei noastre, intrată în psihologia fiecărei familii?

Eu nu cred în literatură. Nu cred în capacitatea ei de îndreptare a omului.

Experiența literaturii ruse umaniste a dus sub ochii mei la masacrele sîngeroase ale secolului douăzeci.

Fiecare povestire a mea e o palmă dată stalinismului și, ca orice palmă, e supusă unor legi de natură pur musculară.

Palma trebuie să fie scurtă și răsunătoare. Frazei i se poate aplica și măsura flaubertiană: durata respirației. Acest element fiziologic nu e lipsit de oarecare temei. Istoricii literari n-au oboșit în a repeta că tradiția prozei ruse e reprezentată de hîrleț, care e împlîntat în pămînt, apoi răsturnat pentru a scoate straturile cele mai adînci. E opinia lor despre fraza tolstoiană. Mie o asemenea tradiție mi se pare falsă. Noi avem în trecut și fraza scurtă și sonoră a lui Pușkin, care n-are nimic comun cu hîrlețul ce scoate straturi de pămînt. N-au decît să se ocupe economiștii cu

săparea unor asemenea straturi, dar nu scriitorii, nu oamenii de litere.

Ce rămîne din tót trecutul e documentul, dar nu documentul nud, ci cel colorat emoțional, ca în *Povestirile din Kolîma*. O asemenea proză e singura formă de literatură în măsură să-l satisfacă pe cititorul din secolul douăzeci.

În al doilea rînd, aici sînt înfățișați oameni aflați într-o situație limită, nedescrisă pînă acum, apropiată de o stare paraumană. Proza mea e o operație de fixare a aceluia puțin care s-a mai păstrat în om. Există oare o margine a acestui puțin? Și dincolo de această margine nu cumva e moartea, spirituală și fizică? În acest sens povestirile mele sînt un soi de schițe reportericești originale, dar nu de tipul *Amintirilor din casa morților*, ci distingîndu-se printr-o mai marcată prezență auctorială. Aici obiectivismul este intenționat, aparent, de altfel nici nu există artist fără individualitate, fără suflet, fără un punct de vedere. Povestirile sînt sufletul meu, punctul meu de vedere acuzat personal, adică unic. Pe acest punct de vedere personal se sprijină nu numai literatura artistică. Nu există memorii, există memorialiști.

Dumnezeu a murit. Atunci de ce trebuie să trăiască arta? Arta a murit și ea, și nu există forță pe lume să poată reînvia romanul tolstoian.

Falimentul artistic al lui *Doctor Jivago* este falimentul unui gen. A murit genul, pur și simplu.

Oricît ar suna de paradoxal, povestirile mele sînt ultima, singura citadelă a realismului. Tot

ceea ce depășește documentul nu mai este realism, ci minciună, mit, fantomă, mulaj. În timp ce în document — în orice document — curge singele viu al vremii.

Ceea ce mi-am propus eu a fost să ofer o poziție documentară asupra vremii, dispunând de toată forța de convingere pe care i-o dă încărcătura emoțională. Tot ceea ce transgresează documentul nu mai are dreptul să se situeze deasupra unei povești nebuloase oarecare. În lume sînt o mie de adevăruri, dar în artă există un singur adevăr, și acest adevăr este talentul. E motivul pentru care aplecăm urechea la premonițiile lui Dostoievski. E motivul pentru care ne captivează și ne instruiește Vrubel.

Impulsul creator inițial vine din partea formei, cînd încă nu există nimic limpede, nimic precis. E o lege de bază a poeziei ca poetul, apucîndu-se de scris, să nu știe cum va termina ceea ce a început.

Cel care cunoaște sfîrșitul e fabulistul, ilustratorul. Aceeași lege e operantă și în proză.

Ultimul mare roman rus e *Petersburg* de Belii. Dar și *Petersburg*, oricît ar fi fost de colosală influența acestui roman asupra prozei din secolul douăzeci, asupra lui Pilneak, Zameatin, Veseolii, e numai o etapă, numai un capitol în istoria literară. În vremea noastră cititorul e decepționat de literatura clasică rusă. Falimentul ideilor sale umaniste, istorica fărădelege care a dus la lagărele staliniste și la cuptoarele Auschwitzului au demonstrat că arta și literatura sînt egale cu zero. În ciocnirea cu viața reală acesta e principalul motiv, principala problemă a timpului. Revoluția

științifică și tehnică nu răspunde la această problemă. Ea nici nu poate răspunde. Aspectul probabilistic și motivația dau răspunsuri aleatorii, polisemantice, în timp ce cititorul-om are nevoie de „da” sau „nu”, ca în sistemul binar la care vrea să recurgă cibernetica pentru studiul umanității în trecutul, prezentul și viitorul ei.

Viața nu are un temei rațional, iată ce demonstrează vremea noastră.

Ca pentru orice nuvelist, pentru mine au o însemnătate extraordinară prima și ultima frază. Cît timp n-am găsit și n-am formulat mental aceste două fraze, povestirea nu există.

PdK reprezintă fixarea excepționalului în condiții de excepționalitate. Nu e vorba de proză documentară, ci de o proză trăită ca document, fără denaturările din *Amintiri din casa morților*. Veridicitate de proces-verbal, de relatare reportericească, ridicată la cea mai înaltă treaptă artistică: iată cum îmi înțeleg eu munca. În *PdK* nu există nimic care ar ține de realism, de romantism, de modernism. *PdK* se situează în afara artei, și cu toate acestea ele posedă o forță în același timp artistică și documentară. Latura lor instructivă e ultima chestiune care prezintă interes, cel puțin pentru mine... Chiar sub acest aspect, *PdK* reprezintă o nouă transcriere a istoriei ruse, a paginilor celor mai terifiante și mai pline de taină ale ei...

Sînt un cronicar al propriului meu suflet. Atît.

Dificultatea constă în a găsi, a simți mîna străină care îți conduce stiloul. Dacă e o mîna de om,

ceea ce fac eu e imitație, epigonism. Dacă e mîna pietrei, a peștelui, a norului, atunci mă las pradă acestei puteri, cred că involuntar. Cum aş putea verifica unde sfîrșește propria mea voință și unde e limita puterii pietrei? Aici nu e nimic mistic; nimic decît obișnuita comuniune a poetului cu viața.

Ca și lui Turgheniev, nici mie nu-mi plac discuțiile despre sensul vieții, despre nemurirea sufletului. Le consider o ocupație inutilă. După mine, arta nu are nimic mistic, nimic ce ar necesita un dicționar special. Polisemantismul poeziei și prozei mele n-are nimic comun cu vreo explorare teurgică.

CUPRINSUL

<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	XXIII
Leșinul	1
Comitetele săracilor	3
Un ecou în munți	23
Cum a început	40
Dulgherii	56
Un artist al lopeții	63
Șahul doctorului Kuzmenko	82
Mai	87
Procurorul Iudeii	97
La spital	101
Businessmanul	109
Orație funeabră	114
Noapțile atice	134
Huzur	148
Procurorul verde	155
Rața	223
Alergînd după fumul locomotivei	227
Trenul	243
Scrisori către A. Soljenițin	256
Despre proză	306

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

